

קונטרס

דעת מכרעת

מבאר גדרי הכרעות ההלכה
בגדרי 'לא תסור' ו'עשית' ופסקי גאוני הדור,
ומאריך בחובת דרישת האמת ותיקון המנהגים.

בחסדי ה' עלי
הצב"י עמיחי יעקב פרץ
וברוך הנותן ליע"ף כח
תשפ"ו

תוכן עניינים

תוכן עניינים

תמצית המאמר

פרק א – ועלית אל המקום.....ה
פרק ב – ראשונים כמלאכים.....ו
פרק ג – בגדרי הסמכות וההכרעה.....יא
פרק ד – גדולי הדור והכרעתם.....יג
פרק ה – שגיאות מי יבין.....כה
פרק ו – טענות ומענות.....כז
פרק ז – תורת המנהגים.....לה
פרק ח – ביטול תקנה ושינוי טבע.....מ

פרק א – ועלית אל המקום

אמר רחמנא.....מה
סנהדרין או כל בית דין.....מו
מלמד שהמקום גורם.....מז
סנהדרין שגלו ממקומם.....מז
השופט.....מח

פרק ב – ראשונים כמלאכים

גדרי המצוה בראשונים.....נא
רמב"ם.....נא
רבנו ניסים.....נה
הרמב"ן.....נז
סמ"ג.....נח
ספר החינוך.....נט
בדעת שאר קמאי.....סג

פרק ג – בגדרי הסמכות וההכרעה

מכין ועונשין שלא מהדין.....סז
אין לנו לגזור מודעתנו.....סח
ספק בדאורייתא ובדרבנן.....ע
תוקף דברי הגאונים.....עא
מבוכה בהכרעת החכמה.....עד

פרק ד – גדולי הדור והכרעתם

לכופ בעל דין לב"ד הגדול.....עו

הרא"ם - סמכות 'גדולי הדור'.....עז
תואר 'מרח'.....עח
ת"ח ובי"ד שבימינו.....עט
גדול דור שאינו ת"ח.....פ
מעט מדברי האחרונים.....פא
דעת הראשל"צ בילקוט יוסף.....פג
מוסד הרבנות בארץ ישראל.....פו
דרכי ההנהגה בימינו.....פו
זקני תלמידי חכמים.....צא
הכרעת הספקות.....צד

פרק ה – שגיאות מי יבין

אין בת קול שתכריע.....צה
בחושיב 'סנהדרין' טועים.....צו
סנהדרין דוחה רק בראיה.....צז
תורה אמת דרכה.....צט
קבל האמת ממי שאמרה.....צט
מה נדע שלא ידעו.....ק
לא תהדר פני גדול.....קב
טועים לש"ש רעה רבה.....קב
יחיד זועק נגד גדולים.....קג
מחלוקת בלשון קשה.....קו
חובת היחיד לתקן.....קז
מעשה רב.....קט
חקר אמת עד תהום.....קיא
חכם הנוגע בדין.....קיב
גזל מרקד בראש.....קiz
טעה וחתם.....קכג

פרק ו – טענות ומענות

מוציא לעז.....קכה
מהרהר אחר רבותיו.....קכו
לא עיין לא מכריע.....קכח

כללי הפסיקה.....קבט
עשה לך רב.....קל
מוטב יהיו שוגגים.....קלא
הלכה כבתראי.....קלב
לחוש לרבים חללים הפילה.....קלג
נתגלה בימינו 'אוצר החכמה'.....קלד
עושה חדשות בעל מלחמות.....קלה
מכשיל בעלי בתים.....קלז
שמא יבואו להרס הדת.....קלז
שלא יהיו חוקי התורה ללעג.....קלח
כוחא דהיתירא.....קמ
חשש יוחרא.....קמא
יצר הרע לבוש שטריימל.....קמד
לא יבוש מפני המלעיגים.....קמה
אין גאווה לפני האלוקים.....קמז

פרק ז – תורת המנהגים

תיקון מנהגים וחידוש האמת.....קמט
נחגו העם.....קנ
השתלשלות ללא בדיקה.....קנא
הקבלה והמעשה.....קנג
רדיפת האמת - במשנת הרמב"ם.....קנר
מנהג להקל אינו מנהג.....קנו

פוק חזי מנהג העולם.....קנז
חכמים טעו והנהיגו.....קנח
מנהג בתי הוראה.....קנט
זוכר הנשכחות.....קסא
אין מזניחין אותו.....קסג
דובר אמת בלבבו.....קסה
לא אשכח פיקודיך.....קסו
פרק ח - ביטול תקנה ושינוי טבע
דבר שבמנין.....קסט
אמתי אמרין בטלה תקנה.....קסט
גדרים סדורים.....קעד
סיכום מקרים בביטול תקנה.....קעו
תקנות ברפואה.....קעו
שינוי טבעיים ומקומות.....קעז
רפואה ומסורת.....קעז
בירור מציאות.....קעח
בדיקות והוכחות מכריעות.....קעח
השתנו הטבעיים.....קפ
מגלה פנים בתורה - 'סודות נסתרים'.....קפ
לחוס על ממונם של ישראל.....קפא

ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו. ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה', ושמרת לעשות ככל אשר יורוך. על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את ה' אלקיך או אל השפט, ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל, וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד. ע"כ. וקודם שנבוא לפלפל, נאחזו יסודות ההבנה הפשוטה היוצאת מפסוקי התורה ומאמרי חז"ל.

ראשית מבואר, שהסמכות היא לכוהנים או הלויים או השופט שמקום מושבו - במקום אשר יבחר ה'. ומדובר בנושא משרת שררה הנמצא במקום המיוחד לה' שהוא הר הבית. עוד נשמע מבואר, שהסמכות היא בכגון 'כי יפלא', שאין מוכן לנו דבר ה' בתורה שבכתב ובעל פה. [וכ"ה בספרי (שופטים פס' קנב) כי יפלא, מלמד שבמפלא הכתוב מדבר. ע"כ.] ומכאן יש לשמוע, שאם חכמי הסנהדרין טעו או שינו מדבר ה' ביד משה, המסורת והקבלה גוברת על דברי סנהדרין.

הכינוי הרגיל בחז"ל לבעלי הסמכות הגבוהה בהכרעת משפטי התורה הם 'סנהדרין', הגם שבתורה לא נזכרו אלא הכהנים והלויים, כך קיבלו חכמים שהכוונה גם לחכמי 'הסנהדרין'. אך שאר חכמי ישראל בבתי הדינים שבשאר ערי ישראל, כציווי התורה שופטים תתנו לכם בכל שעריכם, סמכותם ללמד אך לא להכריע מדעת עצמם.

סנהדרין היושבים בלשכת הגזית דווקא, להם ניתנה הסמכות הגבוהה 'שהמקום גורם', וכגון לדיני זקן ממרה (סנהדרין יד ע"ב) ולדיני נפשות (ע"ז ח ע"ב). אך שאר דינים כולל קנסות יש בכוחם גם

תמצית המאמר

פרק א – ועלית אל המקום

מצות התורה להישמע לחכמי ישראל ופסיקותיהם, היא ללא ספק מהמצוות היסודיות ביותר שאי אפשר לגזם בחשיבותה, יסוד ושורש כל התורה שבעל פה. ובגודל חשיבותה כך היעדר גדריה הברורים, שפעמים רבות מדי נראה כי נקטו לשון הפסוק על מקום שאין בו שייכות כלל. ופעמים נאמרות מצוות אלה בדרך מליצה, שלא אחת שמענו נוקטים לשון הפסוק על לשמוע לחכם בקהילה או לרבני מגזר כזה או אחר, בין בדין והלכה בין בהנהגת קהילה ואפילו בבחירות ציבוריות, שכבר נהיה במצוי להכריז לשון פסוקי התורה 'ועשית ככל אשר יורוך' כקריאה ציבורית, ולא ברור אם באו בלשון מליצה או כהלכה פסוקה או תערוכת שתי ההבנות גם יחד.

ועל כן להועיל לאשר כוונתי, אמרתי לבוא לשאול ולדרוש בדברי חז"ל והפוסקים ראשונים ואחרונים, לברור ולערוך ולהשתדל בכל כוחי, להבין גדרי ההלכה וההוראה בדברי רבותינו, שלא יהיו דברי התורה ויסוד כל דיניה כלשונות מליצה.

ובעת בואי לפתוח הסוגיה, נגלה לעיני מראה מרהיב וחכמה אדירה בדברי רבותינו שיש בהם נפקא מינה גדולה מאוד, לא רק בהנהגה אלא גם בהבנת סמכות פסיקת ההלכה בדורות שונים, ומהי סמכות ההכרעה בדינים המחייבת את בני אברהם יצחק ויעקב. והארכנו בפנים כביאור ומקורות, וכאן נבוא בקצרה כמה שניתן.

אמר רחמנא

ביסוד המצוה אמר רחמנא (דברים יז, ח-יא), כי יפליא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע, דברי ריבת בשעריך וקמת

מקומות הגדיר בסוגיה זו בהגדרת המצוה. בספר המצוות (מצוה קע"ד) העמיד יסוד המצוה שהוא לשמוע 'לבית דין הגדול' והוא אמרו יתעלה (ר"פ שופטים) על פי התורה אשר יורוך. ומבואר שכל מצות התורה נאמרה רק על בית דין הגדול, וסתמו על כ"ד הגדול שבירושלים שהם הסנהדרין. וכך דרכו גם בבאיור איסור לאו שבלא תסור (לא תעשה שיב) 'שהזהירנו מחלוק על בעלי הקבלה'. ע"ש.

וכן מבואר בהלכות ממרים (פ"א ה"א) 'שבית דין הגדול שבירושלים' הם עיקר תורה שבעל פה, 'ועליהן הבטיחה תורה' שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצות עשה. ע"ש. ועליהם המשיך (ה"ב) וכתב, כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה שנאמר לא תסור. ע"ש. שגם הסמכות לתקן תקנות לסייג ותיקון עולם, אין הסמכות 'מהתורה' נתונה לכל בית דין אלא רק לבית דין הגדול בירושלים. ועל כן הסביר תכף לזה (שם ה"ה) איך היא הכרעת המחלוקת משבטל בית דין הגדול 'שני חכמים או שני בתי דינים שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין' אם אינך יודע להיכן הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל. ויישבנו בכמה דרכים דבריו בסה"מ (שורש א) שכאילו ומשמע 'שכל דברי חכמים' יש בהם לאו דלא תסור, שאינו סתירה, והכול חולך למקום אחד.

ויסוד ההבנה תמצא בהקדמה ליד החזקה, שחובה לקיים המנהגות והתקנות 'כמו שראו בית דין של אותו הדור' שנאמר לא תסור. ע"ש שהוא קאי בדווקא על בית דין 'הגדול' שבאותו הדור. והראנו בדבריו דוגמאות רבות 'לבתי דינים הגדולים' בבית דינו של רבי יהודה הנשיא, וכן נשיאים שקדמו לו כרשב"ג אביו באושא, ורבן גמליאל זקנו ביבנה. ובית דינם של אביו ורבא, אעפ"י שאין שם סנהדרין ואינם בירושלים.

כשאנחנו בלשכת הגזית (מכות ז ע"א). ומכל מקום, גם כוחם של סנהדרין שחזן למקומם, אינו אלא בחכמי ישראל 'הסמוכים בארץ' איש מפי איש עד משה רבנו.

סמכות עליונה ניתנה גם 'לשופט אשר יהיה בימים ההם', וספר שלם בתנ"ך עוסק בדמותם, ושם מפורש שלחלקם לא הייתה סמכות כמלך ממש על כל ישראל.

עוד מבואר בחז"ל שהשופט אינו בהכרח 'חכם הגדול בתורה שבדורו' כשמואל הנביא בדורו, שפעמים היה רק בהנהגת העם, ופעמים שלא היה כלל בן תורה וכיפתח. ומצאנו בחז"ל התייחסות שלילית למעמדם הרוחני (ר"ה כה ע"ב) שהתבטאו בלשון 'שלשה קלי עולם' כגדעון שמשון ויפתח, 'ללמדך שאפילו קל שבקלין' ונתמנה פרנס על הצבור 'הרי הוא כאביר שבאבירים'. וא"כ ברור ששופט אינו בהכרח דמות 'תורנית'. [ולקמן יבואר שמכאן יש להתפלא מאוד, על המצטטים לשון חז"ל 'פתח בדורו כשמואל בדורו' בהתייחס 'לחכם הגדול בחוכמת התורה'. כשהחז"ל מדברים על תנאי סף שיהיה גם בעל שררה והנהגה, שלא ניתנה הסמכות לחכם או צדיק שאינו בעל סמכות, שהוא אינו 'שופט' אלא בלשון מליצה בלבד].

פרק ב – ראשונים כמלאכים

גדרי המצוה בראשונים

בהגיעה עת דודים לראות דברי רבותינו הראשונים, הארכנו לדקדק כמה יסודות ונשתדל לצמצם הדברים להעלות הפנינים. ונפתח בדברי אחדים מרבותינו הראשונים שפרסו משנה שלמה, ולאחר מכן נבוא למתבאר מדברי שאר ראשונים כמובלע בדבריהם בסוגיות התלמוד.

רמב"ם

ראש המדברים בכל מקום רבנו הרמב"ם, בכמה

אין כלל בנמצא 'בית דין' לדון דיני תורה ממש, וברור הוא שאין חכם או הרכב בית דין שבסמכותו להכריע בהלכה לכל ישראל. והדרין לכללי התורה והתלמוד האמורים בספק דאורייתא ודרבנן, ושאר כללי פסיקה כשאין הכרעה. וכל תקנה שאינה בהסכמת ותקנת 'רוב ככל חכמי ישראל', היא 'המלצה' יחידים או כהמלצה חשובה, אך אינה מחייבת.

דרשת הר"ן

גם בדרשות הר"ן ייסד יסודותיו בלשון ברורה ובהירה, והחל דבריו בשאלת חכם וז"ל, ויש בכאן שאלה, שלפי דברי פרשה זו ההכרעה לא נמסרה רק לסנהדרי גדולה, וגם שיהיו במקומם וכו' ואם כן מנין לנו שנתחייב לעשות מעשה כפי הכרעת חכמי הדורות.

ועל זה השיב ואמר וז"ל, והתשובה בזה, שזה יש לנו ממה שאמר הכתוב (שמות כג, ב) אחרי רבים להטות, והיא אזהרה כוללת ללכת במשפטי התורה גם כן כפי רובם וכו' וזה ענין 'הסכמת הגמרא' ושאין ישראל רשאי לחלוק על דבריו כלל, והיא לנו מצות עשה מן התורה, לפי שבזמן ההוא היו חכמי ישראל מקובצים בישיבותיהם לאלפים ולרבבות וכו' וכיון שהסכימו רוב מנין החכמים' ההם בדברים המוסכמים בגמרא, נצטוונו לילך אחריהם מזאת המצוה שהיא אחרי רבים להטות וכו' אך בהגדרים והתקנות שיעשו לא נצטוונו מהם מאחרי רבים להטות, אבל 'הסמיכות' אל לא תסור, שכמו שנתן זה הכח לסנהדרין להיותם מורי התורה וגדוליה, כן 'ראוי' שנתן לכל חכמי גדולי ישראל 'בדרך' האסמכתא' ע"כ.

הרי ביאר היטיב ההבדל בין איסור 'לא תסור' שלא נאמר אלא בסנהדרין גדולה דווקא, לבין החובה 'אחרי רבים להטות' שנאמר גם בחכמי התלמוד ובכלל, אלא שהוא רק ביחס לביאור

אך לאחר חתימת התלמוד מבאר הרמב"ם בהקדמה היסודית שם, שאין תוקף דברי התלמוד כתוקף סנהדרין או בית דין הגדול, אלא מכוח שכל ישראל הסכימו וקיבלו עליהם לעשות כדבריהם. וכלשונו, ואחר בית דין של רב אשי שחבר הגמרא וגמרו בימי בנו נתפזרו ישראל בכל הארצות פיזור יתר וכו' ונתמעט תלמוד תורה ולא נכנסו ישראל ללמוד בישיבותיהם אלפים ורבבות כמו שהיו מקודם, אלא מתקבצים יחידים השרידים אשר ה קורא בכל עיר וכו' וכל בית דין שעמד אחר הגמרא בכל מדינה וכו' לא פשטו מעשיו בכל ישראל וכו' והיות בית דין של אותה המדינה יחידים ובית דין הגדול של שבעים ואחד בטל מכמה שנים קודם חיבור הגמרא, לפיכך אין כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה האחרת וכו' וכן אם למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בגמרא אין שומעין לראשון אלא למי שהדעת נוטה לדבריו, בין ראשון בין אחרון. ודברי הללו בדינים גזירות ותקנות ומנהגות שנתחדשו אחר חיבור הגמרא, אבל כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכו' הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובם, והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד משה רבינו עליו השלום. ע"ש. ומבואר שסמכות ותוקף חכמי התלמוד, מכוח 'קבלת כל ישראל', ולא כדון סנהדרין ממש. ונראה אם כן שיש כאן שני שלבים, בתחילה היה 'בית דין הגדול' שסמכותו בהכרעת ההלכה מכח ציווי ה', ולאחר שבטל בית דין הגדול, הסמכות 'המחייבת' היא קבלת כל ישראל ע"י רוב חכמיהם.

ולקמן יבואר המציאות בדרונו, שלדעת הרמב"ם

'מצוות התורה' ולא על 'תקנות שמדעתם'.

ע"כ.

ודקדק הרבה להגדיר החובה לשמוע 'לחכמי התורה' בתקנות וסייגים שבכל דור שהוא על צד 'שכן ראוי' 'בדרך האסמכתא', שאין כלל 'חייב מהתורה' בזה. אך למחלוקת בדיני התורה מוכרחים ללכת אחר הרוב, כשהיו מכונסים במקומותיהם כקבלת התלמוד.

הרמב"ן

בתורתו המאירה האריך הרמב"ן במצות לא תסור, ראשית בביאורו עה"ת (שם פס"ג) מבורר שלא דיברה תורה אלא 'בסגולת סנהדרין' כשיושבים ומשרתים במקדש ה', ואעפ"י שהפסוקים לא הזכירו מאומה מהחכמים אלא 'הכוהנים הלויים' כך היא קבלת חז"ל שסנהדרין בכלל זה, אך לא כלל בזה כלל החכמים שבכל דור כשאין בימיהם סנהדרין.

וביתר שאת ראה בדבריו בהשנות על ספר המצוות (שורש א) לחלק בין דברי חז"ל 'בהבנת התורה' לבין 'תקנותיהם' שהם מדרבנן בלא צד דאורייתא כלל, ואפילו בחכמי התלמוד לא שייכא חובת 'לא תסור'. וכ"כ תלמידו ר' דוד בונפיל (סנה' פז ע"א).

סמ"ג

וכ"ה בדברי הסמ"ג בהקדמה (הקדמה ללאוין) כתב וז"ל, שמסר הקב"ה עצמו פירוש התורה ועיקרה בעל פה הנמסר מאיש לאיש בכל דור ודור, לכך הזהיר הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא לסור מדברי חכמים ימין ושמאל וכו' ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכו' השופט 'זה ראש סנהדרין גדולה'. ולמיום שנסתם חזון ונביא ונסתלקה רוח הקדש מישראל 'העמיד הקדוש ברוך הוא את החכמים' שהיו תלמידי הנביאים לתקן לישראל כל תקנות טובות, והרביצו תורה בישראל הם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם עד היום הזה.

הנך רואה, שהשופט האמור בתורה הוא 'ראש סנהדרין גדולה', ונמצא שבביטול הסנהדרין נפסקה הסמכות. ומש"כ תקף לזה, ולמיום שנסתם חזון ונביא ונסתלקה רוח הקדש מישראל, העמיד הקדוש ברוך הוא את החכמים. ע"כ. יש להתעכב מעט מה תוקף סמכותם ומהיכן למדנו כן, שהרי ביאר שאינו בפסוקי התורה, ולדבריו המבוארים כוח ההכרעה ניתן לחכמים רק 'אחר שפסקה הנבואה', ואם כן היכן ציווה כן הבורא שתהיה הסמכות ביד החכמים.

ונראה ברור בכוונתו, שסמכות החכמים אחר התלמוד בודאי אינה בתוקף חייב של תורה, אלא 'השגחת' ה' כך היא שהעמיד ה' את החכמים להנהיג את העם, אך לא ציווה בכך. ולכן הגדיר מפעלם של החכמים 'לתקן תקנות טובות ולהרביץ תורה' ולא כהגדרתו למעשה סנהדרין שבידם הוא 'פירוש התורה ועיקרה'. ודו"ק. [נכפנים המאמר הארכנו בדבריו הקדושים בעוד כמה מקומות. ע"ש].

ספר החינוך

קונה מקום לעצמו הוא ספר החינוך, שדבריו אבן יסוד בביאור המצוות ודן גם במצוות אלה (מצוה תצה – תצו) וייסד הוראתם, ויצאו מדבריו יסודות גדולים, והרבה נחלקו בהבנת דבריו עד שיצאו מיניה כמה שיטות בחכמים האחרונים, ונבוא לראות צדדי הלימוד בדבריו.

במצות ועשית ככל אשר יורוך (מצוה תצה) כתב וז"ל, לשמוע בקול 'בית דין הגדול' ולעשות כל מה שיצו אותנו בדרכי התורה וכו' 'ועכשיו בעוונותינו שאין שם בית דין' כל מחלוקת שיבוא בין חכמינו שבדורנו והחולקין יהיו שוים בחכמה, אם אין אנו ראויין להכריע ביניהן ולא נדע להיכן הדין נוטה, בשל תורה יש לנו לילך אחר

מאי דאמר 'החכם הגדול' אשר יהיה בינינו בזמננו, אינו פשוט כלל שמדבר גם באחד ללא שררה כבימינו.

שופט או שופטים

וכן יש להבין במה שסיים וז"ל, ועובר על זה ואינו שומע 'לעצת הגדולים' שבדור בחכמת התורה, ככל אשר יורו 'מבטל עשה זה'. וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת. ע"כ. יש להבין מהי כוונתו לומר בזה, שנשמע שלא בא מדין 'שופט' שהוא מנהיג יחיד, אלא כעין תוקף סנהדרין שיש להישמע לחכמים 'הגדולים' שבדור' כמו לסנהדרין, ויש לשאול ולהבין מנין מקור דבריו אלה, כי חז"ל דיברו ברורות שלא נאמר אלא 'בבית דין הגדול' לכל הפחות, ועיקרו אינו אלא בסמוכים ובסנהדרין בלבד, ולא ביאר היסוד לדבריו. ודברי הרמב"ם והרמב"ן ועוד קמאי דלעיל בודאי לא מסכימים לזה, והרי רוב דבריו שם מפי כתבם לקח, וכאן לא הראה שורש לדבר. [גם במנחת חינוך (מצ' תצו) לא מצא לו מקור בחז"ל על כן שאל 'מנין לזה?'. ונדחק לומר 'בודאי מצאו באיזה מקום'. ולא מוכן מה תירץ, דברי הרמב"ם ודעימיה סותרים לזה, ואם לפניהם לא היה לחינוך מנין.]

ולענ"ד, שכלל לא התכוון לתת 'תוקף' סנהדרין או שופט בחכמי הדורות, כי ידע הוא מכל החסרונות שרובם היו כבר בבני דורו (כנ"ל ברמב"ם), שלא היו סמוכים ולא בית דין הגדול, ולא מכונסים לדון ולא קיבלום ישראל עליהם. ואין בנמצא 'גדול דור' מוסכם בימיהם לבטל דעתם אליו. על כן נראה, שלא בא לחייב 'מהתורה' אלא ללמוד 'רצון תורה' שכך הוא רצון הכורא להישמע לחכמים, על אף שאין נתונה להם סמכות מהתורה, ודקדקנו בפנים בהרבה מדבריו.

המחמיר ובשל סופרים אחר המיקל וכו' 'ונוהגת מצוה זו בזמן שבית דין הגדול בירושלם' בזכרים ונקבות, שהכל מצוין לעשות כל אשר יורו. 'ובכלל המצוה' גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר 'החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו', וכמו שדרשו זכרונם לברכה (ראש השנה כ"ה ע"ב) ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר שמצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו. ועובר על זה ואינו שומע 'לעצת הגדולים' שבדור' בחכמת התורה בכל אשר יורו מבטל עשה זה. וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת. ע"כ.

והנה בדברי החינוך כמה יסודות גדולים, והרבה הם המביאים דבריו בהכרעה במצוה זו, ויש הרבה לדקדק בדבריו. אחר שייסד המצוה בבית דין הגדול בירושלים, הוסיף וכתב וז"ל, ובכלל המצוה גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר 'החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו', וכמו שדרשו זכרונם לברכה (ראש השנה כ"ה ע"ב) ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר שמצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו. ע"כ.

'שופט' מנהיג או חכם

ראשית יש לשאול, לעיל התבאר 'שהשופט' המדובר הוא 'מנהיג' בעל שררה כעין מלך ולא רק דמות רוחנית אם היא נטולת סמכות. וההוכחה הגדולה לזה הוא יפתח שהביא כדוגמא, שהרי עליו אמרו חז"ל שאפי' 'בן תורה' אינו נקרא והוא בכלל ג' 'קלי עולם', ולכן לא הוא 'מוסר השמועה' אלא פנחס החי בימיו שהוא החכם בתורה, וא"כ לא שייך כלל ללמוד מיפתח לשמוע 'לחכם' אם אין בו 'הנהגה ושררה'. וא"כ

החינוך הכריע בדעת עצמו

ואילולי דמסתפינא אמינא להוכיח, שגם בעל החינוך לא אחז דבריו כפשוטו, שאם היה חיוב גמור מהתורה להישמע 'לפסקי ההלכות' של השופט שבכל דור והוא 'החכם הגדול בחוכמת התורה', הרי שגם בזמנו לא העמידו עליהם 'שופט' בימיהם ואפי' לדברי הרמב"ם שהיה בלא ספק מטובינא דחכמי אם לא הגדול, וגם היה בעל שררה שהרי קיבל פעמיים מינוי מלכות 'ראיס אליהוד' על כל יהודי מצרים, מה שלא היה בשאר ארצות והחכמים. והנך רואה שחכמי דורו לא רק שלא קיבלו דבריו 'ההלכתיים' בשתיקה וכפיפת קומה, אלא גם חלקו עליו בתקיפות ובזיונות כידוע. גם רבנו החינוך מביא רמב"ן שחולק רבות על הרמב"ם [מצוה יב, כז, קסה, רכ, שצח, תע, תעו, תקלה, ועוד]. ואין לך הוכחה גדולה מזו שלא אחזו שיש 'מצוה מהתורה' של שופט או גדול הדור עוד בימיהם, וכל חכם הוא 'יחיד' שרשאי חכם אחר לחלוק בדיון. ובפרט בדיון זה, שהרי הרמב"ם ברור שמיום שבטל בית דין הגדול ליכא סמכות הכרעה לחכמים, אם לא במפורש בתלמוד שכל ישראל קיבלו עליהם דבריהם, והרמב"ם הוא השופט ואיך 'בגדרי השופט' גופא נאמר שהחינוך פליג עליה. זה מוכחש מיניה וביה.

וגם אם תאמר שלא אחזו מהרמב"ם שהוא הגדול בדורו, סוף סוף היה להם לאחזו חכם אחר שהוא יהיה 'השופט' שבימיהם, ומאחר ולא מצאו אפילו בימיהם חכם שראוי לזה, היא גופא הוכחה שאין דין כזה לא בימיהם ובטח שלא בימינו. [לקמן נראה שהמציאות במאות שנים אחרונות ובפרט בדורנו, גרועה בהרבה ממה שהיה בזמן הראשונים, שגם מי שאולי סבר כן בימיהם יסכים שבימינו אינו].

בדעת שאר קמאי

חזינו בחז"ל כעין סתירה, מחד בירושלמי יבמות

(פ"ב ח"ד) על 'שניות בעריות' אמרו, מצוה מן התורה לשמוע את דברי סופרים. ומאידך בברכות (יט ע"ב) גרסינן, תא שמע גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור כל מילי דרבנן 'אסמכינהו' על לאו דלא תסור ומשום כבודו שרו רבנן. ע"כ.

ובקריאה פשוטה נראה שכונתם לומר 'אסמכינהו' שאין כאן דין דאורייתא, ברם חזינו שנחלקו קמאי בזה. ראה לרבנו יונה בשערי תשובה (שער ג' אות ד) שכתב וז"ל, המדרגה הראשונה חומר דברי סופרים, נתחייבנו 'מן התורה' לקבל תקנות הנביאים והשופטים, ולשמע 'דברי חכמים ולהיזהר בגדריהם' שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. ע"ש. ומבואר דלא תסור הוא מדאורייתא גם בגזירות חכמים, ונראה שגם דברי התלמוד בכלל חיוב דאורייתא, והוא אשר כתב 'להיזהר בגדריהם'. וכדברי רבנו יונה כן נראה בריטב"א (ר"ה טז ע"ב) וכן מבואר ברשב"א (ר"ה טז ע"א) ובתשובה (ח"ב סי' שכב) ובה"ג (הל' יו"ט עמ' שסז). כאשר מבואר בפנים בארוכה.

ומאידך גיסא איכא עוד קמאי טובא החולקים בזה, ודיברו ברורות שלא שייכא כלל מצות לא תסור אפילו בחכמי התלמוד, אלא רק בסנהדרין. ומה שהובא בגמרא ביטוי זה על חכמי התלמוד, הוא 'כמליצה' ולשון מושאלת בעלמא. ראה בחידושי הרא"ה (קובץ קמאי ברכות שם) שכתב וז"ל, גדול כבוד הבריות שדוחה את ל"ת שבתורה, כלומר דלא תסור דכל מיליהו דרבנן אלאו דלא תסור 'אסמכינהו', דקרא לא משתעי בהכי כלל אלא 'אסמכתא דרבנן בעלמא הוא', וקרא לא משתעי אלא בדאורייתא. ע"ש. וכ"ה בשטמ"ק (בקובץ ברכות שם) ובהשלמה (שם) ובראבי"ה (סי' ס). וכן דעת הר"ן (סנהדרין פז ע"א)

וראה למרן הבית יוסף (חו"מ סי' ב) שהביא מדברי ראשונים שכן הוא גם בזמננו, אלא שסייג שלא נאמרו דברים אלה אלא בבית דין שהוא בסמכות 'באותה העיר', שפרנסי וטובי העיר בבית דין הגדול לקהילתם, ע"ש. והדברים ברורים גם בתשובת הרמב"ן (המיוחסות סימן רעט) וכ"ה בהדיא בבית יוסף וברא"ש (סי' ה) שדיבר שדוקא 'גדול הדור' כגון רב נחמן דהוא 'חתנא דבי נשיאה' ו'ממונה לדון' על פי הנשיא או טובי העיר 'שהמחוס רבים עליהם' אבל דייני דעלמא לא. ע"ש. הרי שצריך לכל הפחות 'בית דין' שיש לו סמכות או שם בית דין, ובזמננו ליכא שכל החכמים כיחידים ובלא סמכות. ודו"ק.

ואם כך הוא בענייני הקהל ולגדור פרצה, על אחת כמה וכמה שאין בסמכות 'להכריע' ההלכות' על כל הקהל, אם לא בקבלת הציבור או בכללי הפסיקה הידועים, ובטח שלא לתקן תקנות חדשות.

אין לנו לגזור מדעתנו

ועוד הסכת ושמע כללא גבירתא 'שאין לנו לגזור גזרות מדעתנו', ויסוד כל המכריעים כן שמאחר ובטל 'בית דין הגדול' תו ליכא חיוב מלא תסור ועשית ככל אשר יורוך, וגם אין קבלת העם לקיים דברי החכמים שבתפוצות כמו שקיבלו עליהם את הכרעת התלמוד, על כן הסיקו כי כל החכמים שאחר חתימת התלמוד הם 'ביחידים' בלבד, ולכן אין בכוחם סמכות לגזור גזירה או לתקן תקנה.

וחזינן שכבר מזמן הגאונים הובא כלל זה, ראה שו"ת חמדה גנוזה (סי' עז) לרב שר שלום גאון וכ"ה בדרי הרא"ש (שבת פ"ב סי' טו) הריב"ש (סי' שצ). וביד מלאכי (ח"ג כלל קנג) נקיט לה ככלל מוסכם ללא מחלוקת. והראנו למה שהאריך בזה בחזו"ע (שבת ח"א עמ' רכב) לבסס זאת כיסוד מוסד.

והיראים (סי' רמ). וגם דעת רש"י מסכמת כן שהביא להלכה דברי ר' יוסף טוב עלם הגדול בסידור רש"י (סי' קעב), וכן נראה ברבנו חיים פלטיאל (ע"ה פ"פ שם), ובזוהר הרקיע לרשב"ץ (שורש ראשון).

ועל כן בואו חשבון, נמצא שבדעת האומרים שאיסור לא לסור מדברי חכמים הוא דאורייתא ממש, אינו מוכרח כלל שאחזו לתת תוקף בזה גם לחכמים 'שאחרי חתימת התלמוד' וכ"ש וקל וחומר בדורנו. ומהם אומרים שהוא דווקא 'בחכמים סמוכים', וי"א דווקא 'במושב בית דין הגדול' או כדוגמת 'שופט'. וכל שאלות הנשאלות לעיל בדברי החינוך יוכיחו גם לשיטתם שבזמן הזה לא דיברו כלל, ודברי עצמם יוכיחו שחלקו על חכמים בדורם ודורות שקדמו להם. ועוד נוכיח לקמן, שהסכימו שבזמן הזה 'אין סמכות' לתקן תקנות, והא תליא בהא שאם אחזו כח החכמים מהתורה הייתה גם סמכות לתקן תקנות.

פרק ג – בגדרי הסמכות וההכרעה

אחר בושם דבר הראשונים, בעצם קבלת תקנות חכמים וגזירותיהם ובביאור דיני התורה, יש עוד סוגיות שהם הלכות פסוקות בימינו, שמהם מבורר שלכל הדעות 'בדורותינו' אין כלל סמכות לחכמי הדור להכריע הדינים או לתקן מדעתם תקנות.

מכין ועונשין שלא מהדין

סוגיה שלמה בגמרא סנהדרין (מו"ע"א) ויבמות (ז"ע"ב) א"ר אלעזר בן יעקב שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה, ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת וכו' ושוב מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה והביאוהו לבית דין והלקוהו, שהשעה צריכה לכך. ע"ש.

כראוי לרוב חכמי דורם, ועל כן 'הכריעו' שאין לבתי דיניהם להכריע כבדורות קדמונים. כדלקמן. וא"כ הוא קל וחומר ברור לימינו.

תוקף דברי הגאונים

והארכנו בפנים שאם וכאמת יש חכמים אחר התלמוד, שראוי לתת בידם הכרעה כדברי התלמוד, הרי שהיו אלה רבותינו 'הגאונים' שמכונים דבריהם דברי 'קבלה'. והראנו בפנים שהגם רוב שרירא גאון (ליקוטים לאגרת רש"ג עמ' כח) אחז והכריע שדברי חכמי הישיבות בזמן הגאונים כדברי סנהדרין ממש. ומרן הבית יוסף (יו"ד סי' לט ד"ה ודע) אחז בהם שבח גדול.

אך לקושטא דמילתא רוב קמאי הכריעו כל בתר איפכא, ראה לרז"ה במאור הגדול (סנהדרין לג ע"ב) שכתב וז"ל, ומה שפסקו הגאונים אחר סתימת הש"ס 'מדעת מכרעת' ולא מהלכה ברורה ופסוקה מן הש"ס כסוגין דעלמא הוי. עכ"ל. וראה לראב"ד (שם) שמסכים לו בזה. וכ"ה ברא"ש (סנהדרין פ"ד סי' ו) וכן מדוקדק בתשובת הר"י מיינאש (סי' קיד) וכ"כ החינוך (מצוה רלג). וביתר שאת במאירי (סנהדרין לג ע"א) שכתב, ובכמה דברים ראינו 'שטעו גדולי עולם מן הגאונים' והרבנים ושיש לסתירת דבריהם ראייה מן התלמוד, והאיך מחזיקין בטועה מי שלא יעשה כדבריהם. ויש חולקין לומר שכל שמצאנוהו נפסק בדברי הגאונים תלמוד הוא, 'ואין לחוש לדבריהם כלל'. ע"כ. ודבריו חדים כתער. וכ"ד רבנו הרמב"ם בכמה מקומות.

ומעתה דעת לנכון, שאעפ"י שהגאונים החזיקו עצמם כהמשך ישיר לחכמי התלמוד במסורה עד סנהדרין, והיו מכונסים רבים בישיבות. הבאים אחריהם לא 'קיבלו עליהם' סמכותם וזה לעצמו סיבת חוסר הסמכות, כדחזינו שקבלת העם היא גורמת כח ההכרעה לכתוב בתלמוד. והבן שכן הוא לאורך דורות שאחריהם, שלא

וגם מכאן הוא קל וחומר, שאם לתקן תקנה מדרבנן לצורך שעתו ומקומו אין בכוחנו, כל שכן שאין ביכולת להכריע בשל תורה לדורות. וממה נפשך, אם יש סמכות לתקן תקנות הרי 'הגאונים' תיקנו שמוזננס והלאה 'לא בסמכות לתקן תקנות' ולא בסמכות חכם יחיד 'להכריע ההלכות', ואם כן חכם הבא אחריהם ומתקן תקנה עובר בזה בלא תסור ואין לשמוע לדבריו, ואם אין סמכות לתקן תקנות שלא בבית דין הגדול, הרי שעל מעיקרא אין חובה לשמוע לתקנה חדשה שאינה בסמכות. והבן.

ספק בדאורייתא ובדרבנן

ולענ"ד ראייה אלימתא שאין בית דין הגדול אחר חתימת התלמוד, זו סוגיית התלמוד בע"ז (ז ע"א) להכריע הספקות בכללי הפסיקה וז"ל, היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר, אם היה אחד מהם 'גדול מחבירו בחכמה ובמנין' הלך אחריו, ואם לאו הלך אחר המחמיר. ר' יהושע בן קרחה אומר, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל, א"ר יוסף הלכתא כרבי יהושע בן קרחה. ע"כ.

הרי לפנינו שהכרעת הגמ' שאין ללכת בהכרח 'אחר הגדול בחכמה', אלא אחר כללי הספקות דאורייתא להחמיר ובדרבנן להקל. וכך פסק להלכה ברמב"ם (ממרים פ"א ה"ה) שהשמיט בדווקא את 'הגדול בחכמה'. ולא אחד כי רבים מהראשונים הזכירו הכרעת הגדול בחכמה, ראה בחי' הראב"ד הרא"ה המאירי והריטב"א (ע"ז ז ע"א) וכן הרמב"ן הרשב"א והר"ן (חולין מג ע"ב). אך למעשה מלבד הרמב"ם החולק, גם הראנו מבוכה גדולה אצל הראשונים שאין בידם איך להכריע מיהו הנקרא 'הגדול בחכמה', ומהם שהכריעו שכלל אין דין 'תלמיד חכם' כבר בדורם, וכבר הוכרע ברוב בתי דינים של הראשונים שחסרון החכמה הוא מובהק ואין בינה

ומדחזינן שאת ר"ת הכתירו 'הגדול בחכמה' ותלמידיו אומרים שדבריו אינם חקוקים כלל, וכן אנחנו רואים שבעלי התוס' אכן לא ראו בדברי ר"ת 'מכריע', שהרי מביאים דעות החולקים לרוב, ופעמים שהכריעו דלא כוותיה. ואם תלמידיו שידעו מעלתו וכוחו לא ראו בו מכריע, הבן שהוא יסוד גדול בכל ההלכה, שאין הכרעה לאחר מהראשונים אפי' אחזו בו הגדול המפורסם.

ואם כן הוא בדורות ראשונים כמלאכים, בזמנ"ז אין כלל מה להתפלפל בדבר, ועין רואה בימינו 'שיהיה בודה מליבו היום אומר כך ולמחר כך' הוא רגיל וידוע ומוכר היטיב, ויעידו על זה התלמידים המביאים שמועות סותרות, ואפי' בכתובים שהודפסו בימי חייהם רואים סתירות בדברי החכם. ונמצא שהסומך על 'הוראת חכם' רק בגלל חוכמתו ולא מצד הוכחתו, אין זו לא משורת הצדק ולא מן האמת וגם לא מן ההלכה. ובכלל להתיימר לתת ציונים בין החכמים, בעיני הוא בעצמו זילותא בחכמים, לומר חכמתי להיות ממליך המלכים ומלך עליהם אשים.

פרק ד – גדולי הדור והכרעתם

לכופ בעל דין לב"ד הגדול

יש שפלפלו ללמוד מדברי המרדכי (סנהדרין רמז תשט) שכתב וז"ל, ומיהו בזמן הזה 'שאין נשיא' בישראל, 'נראה' דגדול הדור הוי ב"ד הגדול, וכן היה אומר ר"ת. ע"ש. אלא שכל המדקדק בדבריו תכף יבין שלא התכוון לתת שם 'בית דין הגדול' בהכרעת ההלכות וספקותיהם כסנהדרין בלשכת הגזית, אלא רק לעניין זה 'שלא ישתמשו' בעלי דין מתביעה לדין תורה, שנמצא כל אחד ידחה את חברו שאינו רוצה אלא בית דין אחר ואין מי שיכוף את הרשעים לדין לעולם. וכיו"ב מבואר ברא"ש (סנהדרין סו"פ זה בורר סי' מא) וגם סייג בלשון 'ומסתבר'.

ניתנה סמכות הכרעה לאיזה חכם. וילמד קל וחומר שאם לנאונים לא ניתנה ההכרעה כי באו אחר חתימת התלמוד, כל שכן וקל וחומר שאין כח בחכמי האחרונים להכריע או לתקן תקנות, שאין יחס בנינו לבינם כלל ועיקר.

מבוכה בהכרעת החכמה

ומענין לענין, תדע שגם בקמאי חזינן מבוכה גדולה מי הוא 'הגדול בחכמה' בימיהם, שמחד מפורסמת תשובת הרא"ש (כלל צד ס"ה) שהעדיף דברי הרי"ף ור"י הזקן בעל התוספות על פני דברי הרמב"ם, וטעמו 'שהיו מופלגין יותר בחכמה ובמנין'. והגם שסייג ואמר, ולא שיש בי כח להכריע בין גדולתם אלא 'לפי השמועה ששמענו וקבלנו'. ע"כ. ומאידך כתב הריטב"א (פסחים מח ע"ב) 'שאין לנו גדול ברבנים ממושה רבינו זצ"ל, והוא כינוי לרמב"ם שקראו כתואר 'מושה רבנו' ו'גדול הרבנים', ואי אפשר שלא להעיר מכלליו הידועים של רבנו הבית יוסף, שאחזו בג' עמודי הוראה את הרמב"ם ולא גם אחד מבעלי התוס'.

ואם לא די בזה להבין עוצם המבוכה, נתתי ליבי על דברי היראים (סי' קטו) שהוא כידוע 'מגדולי' תלמידי ר"ת והעיד אשר ראו עיניו ברבותיו וז"ל, אנו שאין אנו בקיאים כמו 'בעלי התלמוד', אין לנו להשוות ולהקשות מזה לזה. ואם בא חכם לומר 'בקי אני ונבון' לא כיון לדברי על זאת, שכמה חכמים 'שימשתי' ולא ראיתם שווים לדעת אחד, כל אחד 'בודה' לפי דעתו וגם 'בודה היום כך ולמחר כך' וכו' הלא כל אדם יבלום פיו מלומר חכמתי להשוותם וכו' ולפי סברא זאת שפרשתי, אין להקשות ולתמוה על התלמוד מדעתנו. ע"כ.

והנך רואה שעל רבותיו האדירים הוא כותב אשר ראה בעיניו, 'כל אחד בודה לפי דעתו וגם בודה היום כך ולמחר כך'. וכידוע היראים מגדולי תלמידי ר"ת ורבים של רבים מבעלי התוס',

והמדינה, ולא מכופפים עצמם להכרעת החכמים. ובפנים הארכנו לדקדק בלשונו בלא ספק, שכל דין חכם המנהיג, הוא דווקא ביש לו סמכות כמלכות 'שקיבלו אותו עליהם', ולא תלה הדבר בזקן וגדול בחכמה, ומפורשות אמר שאפי' יש 'חכמים ממנו' בטלים הם אליו מחמת המינוי והשררה. ובימינו ליכא לכלל זה כלל ועיקר כידוע.

תואר 'מרן'

והגם שיש תארי כבוד שיש במשמעותם לשון 'שררה' וניתנים גם האידנא כתואר 'מרן', אך בימינו מפורסם שאין בהם משמעות שררה שלטונית, וכוונת הכול לתואר כבוד לקדושתו וחוכמתו ויראתו שאין איש מורס מעם כמותו, אך אין בזה נתינת 'סמכות' ושררה להיותו 'שופט' שיהיה 'כמלך לכל ישראל' שיהיו בטלים לדעתו ובטח שלא בענייני העולם, ואפילו לא בהכרעת דיני התורה, כי הינך רואה שעדיין לא מצאנו חכם המכונה 'מרן' שלא חלקו עליו חכמי דורו בדינים והלכות. והרבה חכמים שנקראים בימינו בשם 'מרן' מכהנים פאר כראשי הישיבות הקדושות, ואם יבואו אליהם לפסק הלכה מורכב מצוי שיפנו אותם 'לפוסק', וכל שכן בדיני ממונות ואבן העזר שיפנו אותם לדיין, וא"כ ברור שתואר 'מרן' איננה בהכרח סמכות הלכתית כלל ועיקר.

ומי לנו גדול מיוסף המשביר הוא 'מרן' רבנו יוסף קארו זיע"א, היחיד הקרוב למובן הפשוט של 'מרן', והוא הנקרא בבני דורו 'סמוך'. ואעפ"כ כידוע 'כל' עדות האשכנזים בבני דורו ואחריו נטו מדבריו, וגם לא מעט מעדות הספרדים נטו מדבריו מי יותר ומי פחות, ופרטים רבים למקבילים הוראותיו מתי נשמעים לפסקיו ומתי לא, ובזמן במקום מנהג או בספק ברכות או להחמיר בדיני איסור והיתר בלכתחילה כמור"ם, ואם בדיני גיטין ונידה וכיו"ב וי"א גם

וראיה פשוטה לזה, שהרי גם המרדכי והרא"ש ושאר חכמים ראשונים כמלאכים שבדורו, כלל לא ביטלו דעתם בהכרעות ההלכה לחכם הגדול שבדורם גם לא לר"ת, אלא נחלקו והורו כל אחד כדעתו, ואם אכן היה לדעתו גדול הדור כבית דין הגדול שאין לחלוק עליו, אין חלקו הם בעצמם על גדולי דורם ועברו על הוראת עצמם, וזה פשוט בעיני. ומכאן הערה יוצאת לכמה מרבתינו האחרונים, שציטטו בקול גדול, וזה אינו בדבריו.

הרא"ם - סמכות 'גדולי הדור'

וחזיתי לר"א מזרחי (ס' נז) שכתב וז"ל, 'גדולי הדור' יכולין להפקיע ממון ולגזור ולתקן ולהנהיג לכל אנשי דורם כמבואר מהמקראות שבעזרא, וטעמא משום 'דכל אנשי הדור הם סומכים' כל מעשיהם וכל תקנותיהם בין במילי דשמיא בין במילי דידהו 'על ידם', ואף על פי שלא פירשו בו 'דאנן סהדי דעלייהו סומכין לכל מילי' והוה ליה 'כאילו בררום והסכימו בם', שכל מה שיעשו ויגזרו ויתקנו וינהגו יהיה קיים. הוא הדין נמי יש לומר דטובי העיר יכולים להפקיע ממון ולגזור ולתקן ולהנהיג לכל אנשי עירם, משום דחד טעמא הוא ומשום הכי אייתי הראיה מעזרא דמיירי לגדולי הדור לטובי העיר דחד טעמא הוא. עכ"ל.

מבואר בלא ספק בדבריו, שתוקף כוחם של 'גדולי הדור' ו'טובי העיר' יסוד אחד להם, דאנן סהדי שכל בני העיר סומכים דעתם להסכים להחלטותיהם וכאילו קיבלו סמכותם לכל מילי. וזה לא שייך האידנא דאיכא 'כמה רבוותא' והם כמספר הקהילות והמגזרים, והם דעות שונות בקהילות נפרדות, והם ממש ביחידים שבקושי הסכימו עליהם אפילו הציבור שלהם. אדרבה המציאות היום ברורה, שכל הציבור 'בוחר' נציגים 'ועסקנים' חכמי מועצת העיר או חברי כנסת לקבל ההחלטות ולנהל ענייני העיר

כראוי ובעלי בינה'. ע"כ. ואחז אחרייו בשו"ע (חו"מ סי' טו) אנן מה נענה.

גדול דור שאינו ת"ח

ודיברנו בדברי המהרי"ק (סי' קסג) שכתב וז"ל, מקובלני ממורי מהר"ר מולין ס"ל ז"ל וכו' דבעונות 'אין עתה תלמיד חכם' שיודע אפילו מסכת כלה וכו' ומטעם זה לא נהגין 'בשום למדן' בזמן הזה דין תלמיד חכם וכו' ואם יש לבעל דין לחלוק ולומר הא אמרינן בפרק שני דראש השנה (דף כה) יפתח בדורו כשמואל בדורו. יש לי להשיב, דהיינו דוקא שצריך לשמוע 'לגדול הדור' שלא יסרב נגדו על הוראתו ועל תקנתו, אבל לא לענין 'כבוד תלמיד חכם'. ע"כ.

שמלבד שדבריו חידוש וממש מדרש פליאה, שיש דין 'גדול הדור' למרות שלא אווזים אותו כלל בגדר 'תלמיד חכם'. ובאמת הוא פלא גדול, איך תינתן הכרעת התורה למי שאינו חכם בה, שזה ממש היפך ההכנה. מכל מקום למעשה אין בזה נפק"מ, כי מהאמור לעיל כבר למדנו בחז"ל והרמב"ם שיפתח בדורו היינו 'מנהיג בעל שררה', ובימינו ליכא כלל גדול הדור 'בעל שררה'. וגם בלא זה, הרי גם בימי המהרי"ק לא היה 'גדול דורו' להכרעה. וזה כבר אומר שלא אחז כלל מזה, אם מסיבת שלא הייתה הסכמה על חכם שיעמוד בראש, או שלא הייתה בידו שררה, או שלא קיבלו הקהל. מאיזו סיבה שלא תהיה כך הוא גם בימינו, ונמצא שגם אם עקרונית אפשר להיות כזה, אינו בנמצא בפועל.

בדברי האחרונים

והבאנו מדברי האחרונים המפורסמים שנחלקו הרבה בכל זה, ואין בניהם מכריע. וגם הבאנו לכמה מחכמי הדור שאחזו דברי החינוך על ימינו, לא נחה רוחי ולא שקטה, שראיתי צדדים משתנים ולא מוכרחים בדימוי מילתא, ופעמים נסמכו על הכרעת אחרונים דלא כקמאי ועל

בפסח, וגם חילקו בספריו שיש חיבור המחייב ויש שאינו, ויש שקיבלו דבריו רק להחמיר אך לא להקל בידוע, וזה מלבד מחלוקת פשט וקבלה והוראות האר"י ז"ל. ועוד מפלפלים אם קבלתו כודאי או ספק, ובמקום דנחית לסוגיה או לאו. ואבכמ"ל.

ומבואר שגם קבלת הוראות השו"ע אינו כמשקל קבלת 'התלמוד', שיהיו דבריהם חובה גמורה בלא יכולת ברירה ובחירה ובלא צד להקשות או לדחות דבריהם, מה שאינו בקבלת הוראות השו"ע וקל וחומר על זמנינו, שאין חכם בימינו שאפילו יהיה דומה מעט לקבלת הוראות מרן השו"ע, כדי שנוכל לצוות הכרעתו לכל ישראל.

ת"ח ובי"ד שבימינו

בדורותינו עוד הלך וחסור, שעד שנבוא לדון בהגדרת בית דין הגדול, הרי שקודם יש לדון אם יש בכלל שם תלמיד חכם בזמננו, שאיך יהיה בית דין הגדול ואין כלל הסכמה שהיושבים בו נקראים בשם חכמים. והראנו בפנים מראה מקומות רבים למור"ם ז"ל (י"ד סי' רמג ס"ב) בשם התרומת הדשן (סי' שמא) דאין בדורינו עכשיו חכם לענין שיתנו לו ליטרא דדהבא אם מביישו. וכעין זה בסמ"ע (סי' טו סק"א) שאין 'להפך בזכותו' של ת"ח בזמננו כי אין בנמצא המתאים להגדרה זו. ומאידך ראה למהרי"ט (חו"מ סי' מז) ובש"ך (חו"מ סו"ס א) וברכי יוסף (חו"מ טו סק"ג), שיש ת"ח בזמננו לענייני כבוד בעיקר. והראנו למור"ר בשו"ת יביע אומר בכמה מקומות שהאריך לסקור השיטות.

וראה בעיניך והבן שאפי' הגדרת ת"ח אינה מוסכמת בזמננו, וא"כ כל שכן שלא נדון שם 'בית דין הגדול' שתהיה לו סמכות 'מהתורה' 'להכריע' הספקות, ואם הרמב"ם (סנה' פכ"ד ה"א) בימיו פסק וז"ל, 'אבל' משרבו בתי דינין שאינן הגונים, ואפילו היו הגונים במעשיהם 'אין חכמים

ועושים פשרות כראות עיניהם. ושיש לתמוה מאוד על המרשים לעצמם לדחוק ולהכריח בעלי דין לבוא בפניהם, בכל מיני בושא ואיומים וסנקציות, כשיודעים שכל סמכותם רק מכוח בורות. ומבואר בשו"ע (חו"מ סי' יב ס"ב) שאין כופין על פשרה. ולצערנו כך הוא כבר מאות שנים עוד קודם קום המדינה, דלא כאותו שטען טענת שוטה שתלה הקלקול במוסדות המדינה.

נעקרו סדרי הדין

ועוד ירדה קרנה של תורה בזמה"ז במה שמכונה 'בית דין', שהחליטו חכמים באיזה קהילות בחו"ל 'מסברת עצמם' שיותר לא משביעים את בעלי הדין בדין התורה ותקנות חז"ל, וכמה זר ומוזר הוא שראיתי לכמה חכמים בדור שעבר שהצדיקו מעשיהם וסמכו על דבר שאין לו סמיכה בשו"ע כלל. ועוד זאת קלקלו, שהרבה בתי דינים גם לא מקבלים עדות ועדים, וכנהגה עוד שינויים גמורים מדברי תורה וחז"ל, שלא עושים גידוי וחרם והכרזה ועוד. והחלו בשינויים אלה בדורות האחרונים בעיקר בקהילות האשכנזים ונזכרו בפת"ש ומשם נפוצו על כל הארץ, והמכוכה גדולה מגין הסמכות לזה, שאיך עשו בתורה כבשלהם.

ואם רק לא היו משביעים היינו שותקים, אך תחת זה הנהיגו יש מאין לכפות 'עשיית פשרה' על מניעת שבועה שמונעים מבעלי הדין, וגם אם ירצה בעל דין להישבע לא נותנים לא אלא מחסירים לו ממון תחת השבועה. ותמחרו 'שבועה דרבנן' בהורדת שליש מסכום התביעה, ועל שבועה מה"ת קרוב לחצי, ונמצא הבא לבית דין עוד קודם שטען טענותיו כבר קרוב להפסיד לפחות שליש מתביעתו, ובאמת שעין רואה שגם בזה כל בית דין עושה כדעתו, זה מוריד שליש ואחר יותר או פחות, אין דין ואין דיין שדומה ממקום אחד לאחר, והכול בוקה ומבולקה ושלא

סמכותם אנחנו חוקרים אם בכוחם להיות מכריעים לכל ישראל. והתעלמו כמעט לחלוטין ממחלוקת הראשונים הענפה.

והראנו שנחלקו אפי' בתלמיד אם רשאי לשמוע לרבו, וכל שכן שלא כפוף העם ליחיד בדורו. ועין רואה שגם חכמים מפורסמים, שהכתירו חכם גדול בדור 'כנשיא דורנו' או 'גדול דורנו' לא נמנעו מלחלוק עליו בהלכה וגם הורו לרבים כדעת עצמם ותקפו דברי החולק עליהם, וזה כמאה עדים ויותר שאין הגדרת גדול דור וכדומה מחייבת בדינים והלכות, וגם בהנהגת הציבור ושינוי מנהגים לא התבטלו לאותו חכם שהכתירו הם בעצמם, ומוכן מזה שלא נקטו כלל שיש הגדרת גדול הדור כפשוטו, אלא לתואר וכבוד.

דרכי ההנהגה בימינו

ובלשון קצרה, הראנו כמה שינויים משמעותיים בין ימינו לימי חז"ל, והם בלא הגזמה ביסודות הדת ממש, ומוזה נעלה ונראה אחרית דבר.

מוסד הרבנות בארץ ישראל ואפי' 'הרבנים הראשיים', כולם כיחידים בתקן ותפקיד של שררה, וסמכותם ועיסוקם מוגדרים ומצומצמים מאוד, ואין הם רשאים לפעול מאומה בענייני הקהל שלא תחת סמכותם, ואפילו הוראותיהם בדיני התורה לא מחייבות אלא רק הבא לפנייהם מתוקף תפקידם, ועל דעת זה קיבלו אותם הציבור. וכל שכן בשאר רבני ישראל, שהגם והם מאירים ומזהירים באור יקרות של תורה ויראה, אך אין בידם תוקף וסמכות המכריעה להלכה.

'אין' בתי דינים האידנא

והראנו שאין כלל בית דין של תורה בימינו, שכל בית דין של תורה צריך שתהיה לו 'תוקף סמכות ושררה'. וכל הנמצא בנינו אין זה בית דין של תורה אלא בורות. שמחתימים כל הבאים בשעריהם על 'בוררות' בין לדין 'בין לטעות',

החכמים.

ובכלל רבים מהמכונים בימינו 'גדולי הדור' המפורסמים, כלל אינם מורה הלכות לרבים, וגם לא מחשיבים עצמם 'לפוסקי הלכה' אלא לראש ישיבה או מנהיג רוחני. וגם 'בעלי הפסיקה' אינו במצוי כלל שישכימו זה עם זה 'ברוב' דבריהם ורבתה המחלוקת מאוד, והגיעו ימים שאין חכם יודע לומר הלכה שתהיה מוסכמת, אם לא בריבוי החומרות והחששות עד אין קץ וגבול, כידוע לכל מי שרגיל בסוגיות. והתקיים בנו הפסוק (עמוס ח, יב) ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. ודרשו חז"ל (שבת קל"ח ע"ב), תניא רבי שמעון בן יוחי אומר, חס ושלום שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו, אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד. ע"כ.

זקני תלמידי חכמים

עוד דיברנו בדבר הנצרך מתוך שפלות אמת, שיש לעורר על דבר המצוי, שמיעדים שאלות כבדות משקל הדורשות חדות וחריפות ויכולות של חקירה ודרישה ובדיקה, ומראש לוקחים שאלות אלה לזקני תלמידי חכמים, זקנים מופלגים ישישים ממש וכוחות הגופניים חלשים מאוד, כאשר כל עין רואה. והוא חסרון מהותי ביכולת ההכרעה, ואין זלוזל כלומר דבר אשר המציאות תעיד עליו וההיגיון יחייב אותו, והוא מתנאי הבסיס שיהיה הדין איש חיל גיבור להציל עשוק מיד עושקו ולא יעזבנו לחסדי העסקנים והמשבקי"ם.

ודעת תורה ברורה שבסנהדרין איין מושיבין זקן מופלג, וגם בנכנס בן כוח יוצא מסנהדרין כשתש כוחו. והוכחנו בארוכה מדברי האור החיים הק' (בראשית מז, כט) 'שאנו רואים כי כשיזקין האדם

בהסכמה וסמכות. ויראי ה' התמימים, באים 'לדין תורה' ואינם יודעים מכל זה שאין לא דין ולא דעת תורה, והולכים וחותמים בתמימות על 'בוררות' לקבל גם 'טעות' החכמים, וה' ימלא חסרונם כי כוונתם לשם שמים.

שלא בקבלת הציבור

ואותם בתי דינים פרטיים, בלאו הכי אינם כלל בהסכמת הקהל. ועין רואה ולב דומע, כמה חילול שם ה' הוא שאין מי שיודע לומר דבר ה' והולכים אצל רשעי הארץ להכריע, ויעידו על זה כל אותם ת"ח ואדמורי"ם ההולכים לדון בערכאה אחרונה בערכאות של גויים בבג"ץ מקום הזוהמה, ופעמים שהמציאות הזויה מכל דמיון, שבאים לריב ולדון 'בערכאות של גויים' על זכויות 'בחיודשי התורה' של אביהם ומוסדות התורה והקודש בהכרעת פוקרים, והתקיים בנו והיית משוגע ממראה עיניך, שלא מצאו אפי' ב"ד אחד שידון דיני תורה, ואלה פוסלים באלה ואין מנהיג לדור, והדרדרו עד דיוטא תחתונה ללכת לערכאות גויים ורשעי ישראל, ואין לך חילול ה' גדול מזה.

ועוד זאת בעוכרנו, שרוב ככל גדולי הדור הם 'חכמים יחידים', שכל אחד במקומו ורחוק מאוד מדוגמת בית דין הגדול שהתכנסו יחד לדון ולהורות, ואפי' לענייני הנהגה מפוזרים ומפורדים לקהלים ומגזרים שונים. ואם כן גם לדעת בעל החינוך הרי שלא בזה דיבר.

חכמי הדור אומרים שאין 'שופט' בדור

ואם נבוא לדון ביחיד שהוא 'השופט' כמו שכתב החינוך שהוא 'החכם הגדול אשר יהיה בנינו', הרי צריך שישכימו החכמים מיהו אותו 'החכם שישפוט', שבודאי לא שייך לומר שכל איש לפי הבנתו יכתיר את עצמו או את רבו 'גדול הדור'. ויש הרבה חכמים 'מופלגים' אך הם גם 'מופלגים' בניהם שאין באים בהסכמה בניהם מי הוא ראש

הרבה להאריך בזה ובהתנהלות הידועה בשמשי החצר, וכל הנמצא בסמוך רואה ומבין והדברים ידועים, וכסחו כלילה עד יבוא מי שבידו לתקן. ולגד"ד הבן, שבכגון זה גם החינוך לא דיבר.

הכרעת הספקות

והנה מכל האמור בין תבין, שכל עוד שלא קמו בתי דינים בסמכות מכח רוב העם והחכמים, לא קיים בדורות אלה חכם 'המכריע' בדינים, שאין בית דין ולא הסכמת קהל ואפי' לא הסכמת החכמים שיכתירו 'שופט' עליהם.

ועל כן, איש אשר לא יודע בסוגיות כלל, ילמד פסקי ההלכות אצל חכם המפורסם בחכמה בדורו, שעל פי רוב שמור ובטוח הוא כי מן הסתם הצדק עמו. ואם אותו חכם 'בעל אומנות' במקצוע אחד ממקצועות ההלכה 'דפקיע שמיה' באותו עניין, על פי רוב הוא עדיף 'מחכם הכולל', שבידוע כל מקצוע בהלכה ארוך ומורכב ופרטים רבים וספרות ענפה, שאינו במציאות שחכם אחד יהיה בקי בהכול, ועל כן בעל אומנות עדיף שבכזה אין כ"כ לחוש שיטעה בדברים היותר פשוטים כדבר משנה, ומן הסתם לא פספס שיטות מרכזיות בראשונים ואחרונים. ואין מצוי הגדרת טועה בשיקול דעת בדינים האידנא [ואכמ"ל בזה].

וחכם שיוודע בסוגיות, הרי לומד לעצמו כל סוגיה ועושה כאשר יצא בידו, ובכל אופן ייזהר שיהיה בהתאמה גם לכללי הספקות, שמי יימר שדעתו מכרעת אפי' לעצמו, שהרי ספק אם יש ת"ח בזמננו² ובודאי אינו בכלל 'חכם ונבון' יותר מזמן הרמב"ם. ועל כן בכל לימוד סוגיה יחפש האמת לאמיתה, וגם יראה שהוא מתאים לכללי הספקות שלא יהיה מתיר בדאורייתא בלא ספק ספיקא, ואם יחמיר בדרכו כמובן הרשות בידו.

והאוחז ספר ויודע מחלוקות החכמים, ואינו בר

תתמעט הבנתו ואפילו איש חכם לא יוכל לצאת ולבא במלחמתה של תורה ויתמעטו הרגשותיו, וכ"ה בפורש בדרשות הר"ן (דרוש י) 'אין הכונה בכאן לומר שזקני תורה כל זמן שיוזקנו תתרבה חכמתם, כי אפשר שאין כן, כי מכיון אשר השכל צריך לכלים גשמיים, אפשר שכאשר יפליג בזקנה ויפלוג הכלים להחליש יחלש גם הוא'. ע"ש. ולא היה צריך להאריך בדבר פשוט ומציאות ברורה, אך מה נעשה שעל כל טענה הגיונית צועקים שהוא זלוזל, ולא מעט טוענים להסתמך על 'סגולת התורה' שתיישר דעתם אעפ"י שעין רואה שנס ליחו וכהתה עינו ונחלשה גבורתו, ואפי' סנהדרין עלולה לטעות כל שכן יחיד ישיש.

והוכחנו שכבר הורו כן חכמים שלא לסמוך על פסקי זקנים מופלגים, ואפי' על מרן הקדוש בפסקי השו"ע טוענים כן מי מתלמידיו, והוא סה"כ בן ע"ה שנים בכתיבת חיבורו זה. והראנו בית אב לזה באגרות הרמב"ם (שילת, עמ' תקג) שכתב על דברי חכם אדיר וז"ל, ושגיאות מי יבין והשכחה מצויה בכל 'וכל שכן בזקנים', והרי שנכתבה אגרת זו לעת זקנותו. ע"כ.

והראנו שצריך לנו מאוד שכל קהל יקבל על עצמו בהסכמה ובבחירות מושב בית דין של ת"ח אנשי חיל אנשי אמת שונאי בצע, והשכל וההגיון מכריח שיהיו אנשי שם 'שכוחם במונתם' להיכנס ולצאת 'בעצמם' ללא מתורגמן בחקירה ודרישה ובדיקה היטיב, וייתיעצו במומחים וכמובן גם בדעת הזקנים שבדור כנוטלים עצה ולא להכרעה, ובזה ירוויחו כל צדדי התועלת. ומאחר והם בבחירת הקהל ובתוקף ושררה ינהיגו בכפיה כדת וכדין, וינהלו בתי דינים כדין תורה בהכרעה. וכל עוד שלא מתחדשת 'מערכת המשפט היהודית' הרי שאנחנו ממשיכים בהוראת יחידים שאין להם יכולת הכרעה. והיה

אדרבה מציאות גרועה דין היא גופא נאמרה ברוח הקודש שביד חכמים, עד שאמרו (שבת קלח ע"ב) ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו 'שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד'. ע"כ. ואם כן, איך כל איש ישראל יבוא ויכתיר עליו מיהו 'השוטט' אשר יהיה בימים האלה, ואין שופט, ואין חכמה ואין הכרעה. רק צריך הכול לבוא בחקירה עד היכן שידו מגעת.

בחושב 'שסנהדרין' טועים

והראנו שאפי' כנגד סנהדרין המקודשת, אם חכם 'חושב בדעתו' שבית דין הגדול שבלשכת הגזית 'טועים', לא ברור כלל אם מותר לו לשמוע לדבריהם, ומתי מחויב להביע דעתו או לעשות כדעתו או לבטל דעתו. והארכנו בדעת הרמב"ן (ס' המצות שרש א) שיש עליו לבא לפניהם ולומר טענותיו להם. וכיו"ב בחי' הבאר שבע (הוריות ב ע"ב). ודיבר בזה נכבדות גם בתוס' הרא"ש (ריש הוריות) שאפי' אחד מן התלמידים הדנים לפניהם בקרקע וראוי להוראה חייב, ולא מיבעיא ראוי להוראה אלא אפי' גמיר ולא סביר 'ונראה לו לפי מה שלמד' שטעו ב"ד חייב, דכל שאין דעתו מסכמת לדעת ב"ד תולה בדעת עצמו הוא. ע"ש. והראנו צדדים רבים נוספים.

והיא הלכה פסוקה ברבנו הרמב"ם (שגנות פי"ג ה"ו) וז"ל, הורו בית דין בשגגה 'וידעו הקהל' שטעו 'ושאין ראוי לקבל מהן' ואעפ"כ עשו הקהל על פיהם וכו' העושים פטורין מן הקרבן מפני 'שמוזדין הם' שהרי ידעו שטעו ושאין ראוי לעשות. ע"כ.

עוד גם זאת, שאף אם הציע לפני 'בית דין הגדול' טענותיו, אם לא היה להם כח לומר 'בודאי' שהוא הטועה, 'שיש פנים' לטענותיו, אלא שנראה להם שסברתם היא עיקר והם מחזיקים בדעתם, בכיו"ב אינו חייב לשמוע לדבריהם. עי' שער יוסף (שם) עפ"י ירושלמי הוריות (פ"א ה"א),

הכי לדון ולהכריע לעצמו כנ"ל, על פי רוב לא יודע דרכי ההכרעה ומה עיקר ומה טפל, ומצוי שישאל לחכם והוא ידחה אותו בקש בטענת כך פסק 'גדול פלוני' או כך 'מנהג בתי הוראה' וכיו"ב שכאמור אין בזה סמכות הכרעה כלל. על כן, טוב שישאל לחכמים זה על דעתו של זה אם מוכרחת ואם יש בה מצד דיני הספקות להציל עצמו מחשש איסור, שאם לא כן פעמים יהיה סימך על מי שאינו ראוי לסמוך עליו באותו עניין, ועונו תלוי בצווארו.

פרק ה – שניאות מי יבין

ומאחר והמהססים לחקור על אמיתות דברי חכמים מפורסמים, יסודו ביראת ה' וחכמים שבודאי מסייע להם ה' בכל דבריהם שיהיו מכוונים לאמת, ואעפ"י ששורש היראה טובה וחשובה אך היא אמונה עיוורת שלא בדעת תורה ולא בדעת חז"ל וגם היפך ההיגיון הפשוט.

וכדי שלא יחשדני איש, אמרתי לבוא במקורות רבים ודיני תורה ברורים, ומשם לדברי חכמים בתלמוד ובראשונים, שתבין ותשכיל שכל חכם גם הגדול שבגדולים עלולים לטעות, והטעות מצויה ולא נדיר הוא כלל, ונראה מדברי החכמים שהטעות גם משתלשלת ועוברת מיד ליד בין החכמים עד שיבוא מי שיערר עליה, ופעמים שאפי' טעויות ברורות תופסות למנהג ואין לקיימו, וחובה לדרוש האמת.

והוכחנו שאפי' על זמן התנאים שהיו 'גדולים' 'יסמוכים' אין כמותם, לא באו להכרעה ללא ראיה והוכחה, ופעמים שהיה צריך 'בת קול' שתכריע (עירובין יג ע"ב) אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל. ע"כ. וכימינו בת קול ליכא. והראנו שאפי' על אמוראים שלא יחלקו על תנאים, הייתה ההסכמה 'ברוח הקודש' ובהופעת רוח הקודש' שהסכים הקב"ה על ידם, עי' לחזו"א (אגרות ח"ב סי' כד).

וב"ה ברש"ש (בוריות שם), וכ"ב במהר"ן חיות (שם).

וכבר אמרו חז"ל (בבא בתרא ק"ל ע"ב) אמר להו רבא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע, כי אתי פסקא דדינא ידידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא לא תקרעוהו עד דאתיתו לקמאי, אי אית לי טעמא אמינא לכו ואי לא הדרנא בי, לאחר מיתה לא מיקרע תקרעוהו ומגמר נמי לא תגמרו מיניה, לא מיקרע תקרעניה דאי הואי התם דלמא הוה אמינא לכו טעמא. ע"כ. הרי לך שגם תלמיד על רבו אינו משועבד אלא 'טעמא אמינא לכו'.

תורה אמת דרכה

מעשה שהתברר שאין כלל סמכות 'הכרעה' בחכמי דורנו, ואין מצוה או סוגיה שאין בה כמה דעות וצדדים משתנים, והכרעה של 'דעת התורה' ליתא אחר ביטול הסנהדרין. אבוא נבוא אל יסוד תורת תמים דעים, שחותמו אמת ובאמת יסד תורתו, בין תבין שאין הכרעת ההלכה ורצון שמים בטר 'מי אמר' אלא אחר 'מה אמר', ועל כן גם לא שייך כלל לדחות דברי החולק בטענות חלולות וריקות 'כך עשו הגדולים ואין לשנות', שהרי גם החכם הגדול ביותר אין דבריו נשמעין אם לא בראיה וחותרם אמת, וכאשר תראה ידיים מוכיחות בזה.

וראש לכל ראה במסכת כלה (פ"ג) זול"ק, דכתיב הט אוזניך ושמע דברי חכמים ואח"כ וליבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, 'שאפילו חכמים עוברים ועושין דבר שלא כראוי' אל תעשה כמותם אלא לדעתי. ע"כ.

והארכנו ללמוד מחז"ל בתוספתא עדויות (פ"א ד"ג) לומר זול"ק, ולמה הוזכרו שם מקומותיהן ושם אומנותן 'והלא אין לך אומנות ירידה אלא גרדי, ואין לך מקום בזוי בירושלם כשער

האשפות', אלא מה אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה, על אחת כמה וכמה שלא יעמיד אדם על דברו במקום שמועה. ע"כ.

ושאין כלל עדיפות לזקן על צעיר, וכן 'דעת תורה' בתלמוד בבא בתרא (קמ"ב ע"ב), אמר ליה רבי אבהו לרבי ירמיה הלכתא כוותן או הלכתא כותייכו, אמר ליה פשיטא דהלכתא כוותן 'דקשישנא מינייכו' ולא הלכתא כותייכו דדרדקי אתון, אמר ליה מידי בקשישנותא תליא מילתא 'בטעמא תליא מילתא'. ע"כ. ונמצאת למד, שהמשתק את הטוען כי הינו צעיר לימים או שאינו מיוחס לחכם בן חכם או שהינו בעל תשובה או חמור מכך שח"ו אינו מאותה קהילה ועדה, ושאר ביזיונות כדוגמתן כאילו הכרעה התורה לפי מעמדות, אין זו דעת תורה אלא 'דעת טועה'. ואל תאמר שמאחר וגדולים וחכמים הם שטענו כן, אין לנו לחקור אחריהם שמה נדע אנו והם לא ידעו. שזה היפך התורה ממש, והוכחנו בפנים נאמנה.

לא תהדר פני גדול

ויהיה הרב ענק שבענקים גדול ככל שיהיה, אכתי ציווי ה' עלינו לא תהדר פני גדול שכ"כ רבנו אברהם בן הרמב"ם (הקדמה לעין יעקב), ולא רק זו שיכול לחלוק אלא אף זו שאינו רשאי לקבל דברי רבו כשיש ראיה לסתור, והראנו דרך בחכמים שלא חלו ולא חשו מלרדוף אמת, ואפילו כשדבריהם בהדיא נגד 'רוב ככל' גדולי אותו הדור וקודמיהם, ולא נמנעו גם מלשונות חריפים ביותר, וזו הוראה היא שאין להימנע או לסייג את האמת. והבאנו דוגמאות לטעויות בסיסיות שהתפשטו בהרבה חכמים בלא לשים לב, ואין גנות לעורר על אמת בלשון כבוד.

מעשה רב

והוכחנו שגם ממעשי הגדולים אין ללמוד הלכה, וכבר הכריעו כן חז"ל (בבא בתרא קל ע"ב). ובלשון

לדידיה (תוס' בשם ר"ת ונ"י), אם אמרה קודם מעשה שומעין לו. ואם לאו, אין שומעין לו. ע"כ.

גזל מרקד בראש

והארכתי בפרצה חמורה של הדור, וידוע לנו שהיא גם מן הגדולים, שאמרו היתר בגניבת המדינה וגזלת כספי הציבור, וכל אחד בטענתו וסברתו. וכלל איני נכנס אם אמת או לאו כי חוסר הכרת המציאות גרמה הרבה שיבושים, ונטיית הלב ואהבת או שנאת המוסדות פעלה בהכרעת הדין יותר מהשכל. ועל כן לא באתי 'לחקור אמת' כי הרבה מהחכמים שראינו דבריהם סיפרו לעצמם סיפור הקרוב לליבם ופירשו את המציאות כדעתם ולדעתנו, הטו את הדין. וגם לטוענים נכוחה לא ברור כלל אם יש סמכות לשמוע לדבריהם שהוא במחלוקת דאורייתא ממש. ועל כן לא באתי לדון מה האמת כי היא נעלמה.

אך על רעה רבה וחולה אנושה באתי, שרבים מיראי ה' שנהיה אצלם הדבר מזולזל מאוד, ומשקרים ומזייפים מסמכים ומוסדות המדינה ונעשה כמצוה, וכל אחד מצא לו על מי לסמוך גם להוציא כספים במרמה ולא רק להעלים מס, והותרה הרצועה עד שכל גזל עולה בידו בחיבה. ומאשר חשבו מי מהם למותר כבר הגיעו לגעת בספק גזל מהתורה בכל מיני חברות תחבורה וקופות חולים וכספי עירייה, ומשם גם פשטה לה המספחת בחברות ביטוח ושקרים וזיזים לבגדים לקבלת משכנתא, והכול נעשה היתר.

ואני זה שנים שומע ורואה זאת מול עיני, שהנקראים אברכים ובחורי ישיבה עושים מעשים כאחרוני העבריינים והפושעים, ומתריצים מעשיהם שכך גם עושים בני הישמעאלים, וחרפה היא לנו. ואת חילול ה' הנורא והאיום אשר גרמו אלה החכמים המתירים מי ירפא לדור, ורבים הם מאחינו בית ישראל מהם חכמים ומהם עמי

חדה כתב רבי צבי הירש מזידיטשוב בספרו סור מרע ועשה טוב (הביאו מרן היביע אומר ח"ז או"ח סי' יט אות ד), וז"ל: ואפילו היה הרב דומה למלאך ה' צבאות, לא תאמין לשום מעשה אשר יעשה לנהוג אחריו, עד שתדקדק בעצמך בכל אשר ראית נוהג, ותהיה נושא ונותן בדבר, שמאיזה טעם עשה הרב מה שעשה, ואמנם צריך אתה לדנו לכף זכות, ולא להרהר אחריו ח"ו, אבל לא תעשה כמעשהו, כשנראה שזהו נגד ההלכה, אלא אם כן יורה לך טעם נכון ע"פ ההלכה ויסביר לך הדבר, ויכנסו דבריו באזניך, לאחר שתחקור היטב בענין אז תאמין, וזולת זה לא תאמין, ואפילו אם יאמר לך שקיבל כן מאליהו לא תשמע לו, ואל תאמין לו, ואפילו בדבר שהוא מתקנת חכמים בלבד לא תשמע לו. ע"כ.

והבאנו דוגמאות רבות לתקלות שיצאו בלחקות מעשי גדולים, והראנו שפעמים הגדולים עושים בעצמם היפך הוראתם ואין המעשה אומר כלום. וכל שכן וקל וחומר שאין ללמוד כלל ממנהג 'אשת חבר', שאין לסמוך ולטעון שבדאי עושה כדעת בעלה הגאון. ולמדנו להועיל שחז"ל לא חסכו לשונם עד שאמרו (בראשית רבה פר' כו ס"ה), תני רבי שמעון בן יוחאי כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה. ע"כ. והבאנו ראשונים ואחרונים שהראו מקרים מוזעזעים בזה, ושהמכשול בא מאיזה גדול מסיבה שאינה אמיתית, וכל כי הא למיחש מיהא בעי לחקור ולדרוש אחר האמת.

וכבר הזהירו חכמים שפעמים החכם פסק מנגיעה אישית, ואפילו בכחן גדול חשדו עד שלא נמנה בסנהדרין מחמת זה. והראנו מעשים בגמרא שלא בחלו מלומר כן במפורש על הוראת כמה מחז"ל. וכללל גבירתא היא כאשר הביאה הרמ"א לפסק הלכה (יו"ד סימן רמב סעיף לו) וז"ל, ותלמיד חכם שאמר דבר הלכה בדבר השייך

לקדוש, שבזה עשו את החכם בכלל ארור מכה רעהו בסתר (כת מספרי לשון הרע) והפסידו את הרבים ממון רב. זה דבר מזעזע עד מאוד הכוונה יעשו את רבותינו, ומי הוא זה שקורא לעצמו 'בן תורה' ומוציא לעז 'בשם התורה' לטעון על 'חכמי התורה' שעושים מעשה הרשעים שאינם ראויים להיות רואים פני השכינה, וכל זה רק לתועלת סדום ועמורה להתיר להם לגזול לבזוז ולגנוב כעבריינים, לאחוז אומנות הישמעאלים.

והראנו בכללים שאין רשות ולא שכל בזה, שמקבלים לשמוע שמועות כנגד הכתוב בספריהם, וכן לא יעשה. ובלאו הכי טענה זו הנשמעת מפי כמה לומדים כסילים שהחכם עשה כן להחניף, היא טענת רפוי השכל כתינוק כי מגוחכת היא וחסרת היגיון. שאם מו"ר ח"ו רצה למצוא חן ולהחניף לרשעים, היה לו לאסור הגניבה מהמדינה בשיעור הלווין הנשמע לכל, ושם גם לשבחם ולפארם למצוא חן בעיניהם, אך בספרי ההלכה לא היה לו התועלת כי אין הרשעים לומדים בספריו, ובטח שלא מן הצורך להאריך בליבון הסוגיות ובודאי שלא היה צריך לכתוב כן בכמה מקומות שונים. ומורנו ורבנו עשה בדיוק להיפך, בשיעור הלווין על פני כל תבל, היה תוקף נחרצות במילים קשות את ראשי המדינה החילונים, ומקלל נמרצות בריש גלי את הרשעים שבבתי המשפט, בלא משוא פנים וללא מורא. ואילו בספרי ההלכה הנדפסים לבתי המדרש האריך לאסור הגזלה, בנימוק וסברא ואריכות מקורות, וחזר ושנה בכמה מקומות. ואין לך אומדנא דמוכח גדולה מזו ליושר לבבו ואומץ ליבו ותורת אמת שעל לשונו. ואם רצה למצוא חן ולהחניף לרשעים כדברי הכסילים, היה צריך לעשות בדיוק להיפך. וזה ברור אם לא שמכרו כמה תלמידים שוטים את כבוד רבם בעבור בצע כסף שלהם, וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף.

הארץ על זאת זועקים, שנראים היראים גזלנים.

ועד מאוד יש להתפלא, איך עזבו דברי הרבה מהפוסקים המפורסמים, ובפרט דברי אותם החכמים שהם רבותינו מנעורים, שאחריהם אנחנו הולכים אפילו להקל בדינים החמורים נידה ושבת ואיך לא נחוש לדבריהם בגזל מהתורה. וכדוגמת מו"ר היביע אומר ובעל הציץ אליעזר זצ"ל ועוד רבים עמהם, ונעשו ישראל קדושים כשועלים השואלים אצל המתירים, לתור אחר מי שיתיר לו הגזל להשתיק מצפנו ולהשביע חמדו, ואת דברי רבותיהם נזחו ומאסו אפילו מלהיות לספק המחייב לפרוש מהאיסור החמור.

ואם לא די בכך, הזדעזעתי לשמוע דברי נבלה שכל השומעם צריך לקורע בגדיו, שכדי להתיר גזלתם תלו הסרחון בחכמיהם ורבותיהם, שכאילו לא כחותם אמת פסקו דין לאסור הגזל, שבאו בשקר וכוב לכתוב פסקי דין בזיוף, וכלל לא התכוונו להורות ההלכה אלא רק לגנוב דעת המדינה. אוי לאוזניים שכך שומעות, שטוענים כפה מלא נבלה 'שרבותיהם' חנפים שפלים, והם מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו, ומתעתעים בנביאיו. עד איזה שפל יתדרדרו בתאוות הממון, להלעז ולהחציף כ"כ בגדולי ישראל לעשותם כאחת הנבלות. ולא הרגישו בדברם את דברי הבלע, שכללו את רבותיהם בכלל אותם כתות שאינם רואות פני שכינה (סוטה מב ע"א), שקראו להם לצים המתלוצצים בתורה לעשות אותה כמשחק והצגה (כת לצים) ולכנות דבריהם שקרים ועוד בדברי תורה שחותמה אמת (כת שקרנים) וכל זה לתועלת בזויה להחניף לעם הארץ (כת חנפים), וגורא מכל שתולים בהם כוננת זדון שביודעין הטעו את הרבים וכתבו בספר כזב, למרות שבודאי ידעו כי הלומדים 'התמימים' יאמינו ויחזיקו את כל הכתוב בספר

ומרמה וגונב קופת הציבור, יקראו בו אנ"ש אנשי שלומינו, והוא באמת אנ"ס אנשי סדום.

וכל המעיין בסוגיה יראה נכוחה שאין דברים חלוטים, וכבר האריך בזה באורך וברוחב בספר 'דינא דמלכותא' שהביא הצדדים והשיטות, ותראה שם שרבים הם מהחכמים שאסרו באיסור תורה בלא שום צד היתר, והמראה צד היתר יש מהם דיברו על 'להעלים' מס ולא לגנוב בידיים, ומהם שהתירו רק כנגד 'אגר נטירותא' שבמיסים ולא ככל העולה בידו, ויש שסייגו שארנונה של עירייה אינה קופת מדינה אלא קופת הקהל, ויש שהתירו בדין גזל ובכל זאת אסרו אם צריך לשקר במפורש ולחתום בזב, וגם המתיר כל האסורים הזהיר מפני חילול ה', והיא אזהרת שווא על חילול ה' בוודאי, כי כבר גרמו להתפשט המגיפה בעם ואין מחזיק הקטורת לכפר על העם.

והיו היראים כמשקרים עצמם בבית המדרש, שהיכן הלכה ונעלמה לה 'האמונה והבטחון', והוא דואג מהשפה ולחזון, בחצרות בית אלוקיני יפריחו ונשכחו כל דיבורי 'המוסר וההשקפה', עד שצריך לשקר לרמות ולזייף, וכי לא יכול ה' לפרנס בדרך היתר או שמא קצרה ידו מלהושיע בדרך נקיה, עד שצריך להיות [כ]מלסטם את הבריות, ובודאי לא לזה נתכוון התנא באומרו איני מלמד את בני אלא אומנות נקיה'.

ונצרכת היא הנקיות והזהירות לכל הפחות למראית עין, שגם אם מצא לדעתו היתר הלכתי איך יסבירו את דברי התורה בחוקות הרשעים, ואוי ואבוי לעלבונה של תורה שתלו בה היתר לכל סרוח וזב. וגם אם חושב שהוא נקי מאיסור מול ה', כבר ציותה תורה והייתם נקיים מה' ומישראל. ובאמת גנאי גדול הוא אפילו לגוי בין העמים, שאין צריך מוסר אלוקי ולא תורה תמימה כדי להיות איש הגון ברמה בסיסית כזו. ולנו צריכה להיות הזהירות והפרישות ביותר, כי

וביותר אני תמה על המאמין להוצאת לעז זו, כי אם ולדעתו אמת ונכון הדבר וכך היה, איך שייך לו ללמוד תורה מרבי שכזה שלדעתו הוא מסוגל לשקר בתורה ומחניף לרשעים. ורבותינו קבעו (מועד קטן יז ע"א) שרק אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו. וכי שייך בכלל לקרוא שם 'רב' למשקר בתורה ומזיק ליראי ה' רק בעבור חנופה, זה לא רב אלא ערב רב, ואין לי ספק שהשוטים 'המאמינים' לשמועות אלה, אם תציג בפניהם מה 'המשמעות' של אמירה כזו, תכף ומיד יתנערו מזה שחם ושלום לאיש יהודי לחשוב כך אפילו בספק בחכמי ישראל, וכל שכן לא להוציא כן בפיו. ורק מטיפשות ותאוות ממון להתיר האסורים טענו כן השוטים, ויתוודו על עונם ויבקשו מחילה על הלעז אשר הלעיו במלאכי ה'.

וגם לאומר 'שהלכתית' מצא כדי להתיר, וגם נאמר שתלמיד יכול לעזוב פסקי רבותיו 'רק' בדינים שלא נוח לו בדבריהם, ואפילו כספק לא יחוש להם. מה יעשה בקלקול המוסרי והנבזות הנפשית, שהנקראים בשם 'בני תורה' ומתכסים באצטלא של 'תורתו אומנותו' עושים מעשה נבלה כזה. ואין לך אזהרה נכונה מציווי ה' 'מדבר שקר תרחק', ואין צריך לומר שנעדרת דעתו שאינה מעורבת עם הבריות, ולא נושא עם חברו בעול. וכאן הוא במשלח יד, וידיו ידי עשיו.

ואפי' יהיו צודקים בכל טענותיהם, וכי לשווא הזהירו חכמים (ברכות ה ע"ב) בתר גנבא גנוב טעמא טעים. ומלמדים לעצמם היתר כאשר כבר הוזהרנו, שאדם הנגוע בדבר עולם הפוך רואה, כי 'הנגוע והנגוע' אין רואים ישר, וכי לכיס מותר להכניס הכול ולא יבוז לגנב. צא וראה כמה היא תאוות הבצע וחמדת הממון, שאם יראו איש הנראה כירא ה' אוכל 'ארטיק' ללא חותמת בד"ץ יחזיקו אותו לעם הארץ, אך המשקר

המקולקל יותר 'מעוף לא מהודר', ועל כן מאסו הטהרה ויתקוממו נגד אבותם, ואין לנו להתפלא כי על זה כבר הוזהרנו, שהמחלל שם שמים 'בסת' נפרעים ממנו בגלוי.

טעה וחתם

והבאנו מדברי רבותינו שגם גדול שבגדולים כאחיה השילוני עלול לטעות, עד שבטעותו נכשלו ישראל 'בעבודה זרה' ממש 'מאה שנים'. כדגרסין בסנהדרין (קא ע"ב). ולכן די לחכימא בזה, כי אם באחיה השילוני שהוא קודש הקודשים והחכם שבחכמים, ורוח ה' בו שהוא נביא לה', 'טעה וחתם' אין הפלא על חכמים בדורנו שיטעו, ואם חכמי דורו של אחיה השילוני חתמו אחריו בלא עיון בדבעי על אותה 'קריאת קודש' ו'דעת תורה', אל תתפלא שכן הוא גם בימינו שנמשכים אחר הגדול ולא בדקו אחריו בדבעי, ועל העם בימי קדם אין להתלונן כי ראו חתימת החכמים ונפלו בטעותם 'כמה דורות' ונכשלו 'בעבודה זרה ממש', ופרשו מהמקדש והוא בירושלים.

והוא אינו רחוק כלל שחכמים גם בדורות אחרונים אפשר שיטעו, וכל שכן בדבר שיש בו צדדים הלכתיים, וכל שכן כשהציבור החרדי 'כמו נלחם' במוסדות המדינה עשרות שנים וזה לעצמו גורם לרבים להורות לעצמם היתר, ועל ממון אין אדם נאמן והוא נגוע והלב חומדו וכל צדדי הטעות בו. ובדין הרי חזינן חכמים גדולים האוסרים, אך מה נעשה ונמשכו העם אחר המתירים להם.

וראה והבן ומכאן תקיש לשאר דינים, שגם בימי אחיה השילוני תלו העם ואמרו כך הוא 'מנהג ישראל', וכך היא 'הוראת חכמים' שפשט היתרו ושאר טענות שרגילים לטעון כל המתבצרים בעמדתם בלא הוכרחת אמת. ולא באתי ח"ו לדבר על איזה חכם בעולם, שאין אני כלום ושום

שם החכמים על רדיפת החכמה ולא הממון, והצדיק על שם נקיות ידיו מכל עוון.

ומה נענה ביום פקודה, שעל העוון החמור ביותר שבטורה נהיה היתר והפקרות, שחילול ה' בדבר זה בדורנו כבר נורא ואיום, וכבר כי משלו מושלים, שכל המעלים מס נקרא בשם חרדי, וכל המשקר בטפסים ורישומים נעשה כאברך בן טובים. ואלה הנכשלים בהיתר שמצאו להם להיות רודפי הבצע, נתנו כפה אויבי ה' הרבה חיצים להוציא הלעג בעובדי ה' הנקיים, וביד המרימים ידם נגד התורה הקדושה נתנו כלי מלחמה להבזות בעליה, ועל פשוטי העם המיטו האסון שנהיה שם גנאי להיקרא חרד לדבר ה', ובגללם כל איש המוני נועל בנוי ובנותיו שלא יתפסו בכת זו. וגם האוהבים האומרים כי בני איש אחד בולנו, תמהים איך עד כדי כך קלקלו המידות ומדוע עזבו אורחות ישרים.

ואם יש לנו לעורר או חכם הרוצה לגדור גדר, הקלקול הזה חמור בהרבה מדקדוקי הסרק בצורת הבגדים ותסרוקות השיער, וקשה בהרבה מן זמרים שאינם כשרים ואפי' מפאות נוכריות של הנשים, ואין כלל יחס אפי' לבשרות המאכלים שהרעישו עליהם הארץ עד שח"ו לסמוך על כשרות 'רבנות', אך הגזל והמרמה נעשה בהיתר גמור ואפי' סרך מצוה. איך נהיה כדבר הזה להחמיר בטפל ולזלזל בחמור, ואין זה כי אם רוח שטות ומעשה טיפשות.

ולא אתפלא אם לא בעוון זה רואים לא מעט בנים ובנות מתוך קהילותינו שעוזבים דרך ה', פורקים כל עול ומהם בחציפות לא מוסכרת ממש בעזות פנים כבני הנידה, ואימותיהם טהורות הנה. ואפשר והוא סביר ומסתבר, שהאוכל הבא לפיהם בגזל מטמטם נפשם, ומלבושיהם שבכסף השקר ילביש כיסוי על נפשם שלא ייחם להם באור התורה, ועל כן פעל בנפשם הכסף

דורנו בלא ראייה אין דעתו דעת תורה.

ועל כן הוזהיר רחמנא ואמר, הט אוזניך ושמע דברי חכמים ואח"כ וליבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, 'שאפילו חכמים עוברים ועושין דבר שלא כראוי' אל תעשה כמותם אלא לדעתי. [מסכת בלה (פ"ג)]

ועוד הוזהירו ואמרו (עדויות פ"א ג-ד) הוי זהיר להיות מקבל האמת ממי שאמרה לא משנה מי המדבר, כי אין בעל הבית על האמת ואפילו הוא בעל אומנות בזויה כגרדי בשער האשפות, קנה אמת ואל תמכור. והזהירו שלא לטעות בתר זקנה, שאין התורה תלויה בזקנה אלא בסברא [כבא בתרא (קמ"ב ע"ב)], והוא כלל הכול 'בטעמא תליא מילתא'. וכן נהגו גדולי האומה וחכמיה והזהירו שלא לטעות בענוה פסולה שמה נדע שלא ידעו הם, כי כך היא דרכה של תורה, ופעמים יראה הקטן מה שלא ראה הגדול, ויראה התלמיד מה שלא ראה נשיא ישראל, ועל כן קם הבן באביו ותלמיד ברבו לשאול האמת בלא משוא פנים. והארכנו במקורות לזה לרוב דברים מפעמים. עד שאמרו שהכופר בזה בכלל מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, ומחריב התורה וסותר הוראת קונו. ואפי' מבטל דעתו לענק שבענקים עובר בלא תהדר פני גדול בצדק תשפוט וגו' ואמר לא תכירו פנים כמשפט. ולא רק זו שיכול לחלוק אלא אף זו שאינו רשאי לקבל דברי רבו כשיש ראייה לסתור (רוח חיים אבות פ"א מ"ד) והוא בכלל מאמר רבותינו (בערכין טו ע"ב), 'יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. על שירחיבו פיהם בשבח הרב להשתיק את המשיג עליו. והראנו דברי ראשונים המדברים קשות על המכשילים את הלומדים בכל מיני הרחקות והזהרות בדברים שאינם מן הדין, שהנזק גדול לבטל העם מעבודתם שלא בצדק והיא רעה רבה גם אם נעשה בכוונה טובה.

דבר לעומתם, אך בקשת האמת ועשיית רצון הבורא, מחייבת גם לשאול שאלות חדות לבאר האמת ולדרוש ולחקור בהין צדק, ודברי חז"ל הם יסודות ההיגיון וההיקש לשקול הכול במאזני האמת והצדק. ועל אחת כמה וכמה במקום של חילול ה', שאין חולקים כבוד לרב.

פרק ה – שגיאות מי יבין

הארכנו הרבה במאמרי חז"ל והפוסקים, שיש הכרח לחקור ולדרוש אחר אמת התורה והוראת ההלכה, שאין לסמוך בכל מאמר הנאמר או אותיות הנדפסות, שהטעות מצויה מאוד מאוד בכל הדורות ובכל הסוגיות. והראנו שבדורנו הוא יסוד כל הלימוד, שכמה וכמה חסרונות גדולים ואדירים התקבצו בדורנו, שאם בדורות קדמונים הייתה רוח הקודש מכרעת בין בית הלל לשמאי (עירובין יג ע"ב) ואמוראים הבינו שאין להם לחלוק על תנאים 'ברוח הקודש ובהופעת רוח הקודש' כמ"ש החזו"א (אגרות ח"ב ס' כד), לא רק שאין זה בנינו, אלא אדרכה כבר דיבר ה' מגרונם של חז"ל על דורנו זה שאמרו (שבת קלח ע"ב) עתידה תורה שתשתכח מישראל וכו' דבר ה' זו הלכה וכו' מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו 'שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד'. ע"כ.

ומבואר שכך היא האמת שאין הלכה ברורה במקום אחד, ולא באיש אחד תמצא שיכון לאמת בכל דבריו גם חכם אדיר באדירים. והראנו שהגם ובסנהדרין החשש לטעות נמוך מאוד, אך אינו מן הנמנע עד שהורו חז"ל שגם על סנהדרין יש להקשות ולטעון, ולכמה מקמאי גם אין רשות לסמוך על דבריהם בנראה לו בטועים. והארכנו בזה בלשונות ברורים. ומשם הקל וחומר קל להבין. והבן שיש מרביתנו שהבינו שגם סנהדרין אין דוחים מסברא אלא בראיה ובלא זה אין הכרעתם הכרעה, והוא ברור שעל

האחריות כי אם על מנהיגי הציבור שיעשו כן. אך במקום שאין מי שיעורר או יחזק בדבר מה הרי שמחויב כל מי שיש בידו היכולת. ואפי' בנין בית המקדש שהיא מצוה על 'כלל ישראל', חל חיובה על הפרט כל איש ואישה כל שבשם ישראל יכונה. עיין בפנים בארוכה ובתוכחה מגולה.

ומאוד הארכנו בפשוט בחז"ל אך טעות נפוצה היא בזה הזמן, שאין להסתמך כלל על ראיית העין ממעשה החכמים, ונופלים בזה רבים ומקשים ומתקשים ומתקושים לריק, וכבר אמרו רבותינו שאין למדין הלכה מפי מעשה (בבא בתרא קל"ע"ב). והזהירו בזה הצדיקים שאפילו היה הרב דומה למלאך ה' צבאות, לא תאמין לשום מעשה אשר יעשה לנהוג אחריו, עד שתדקדק בעצמך בכל אשר ראית נוהג, ותהיה נושא ונותן בדבר, שמאיזה טעם עשה הרב מה שעשה, ואמנם צריך אתה לדון לכף זכות, ולא להרהר אחריו ח"ו, אבל לא תעשה כמעשהו, כשנראה שזהו נגד ההלכה, אלא אם כן יורה לך טעם נכון ע"פ ההלכה ויסביר לך הדבר, ויכנסו דבריו באזניך, לאחר שתחקור היטב בענין אז תאמין, וזולת זה לא תאמין, ואפילו אם יאמר לך שקיבל כן מאליהו לא תשמע לו, ואל תאמין לו, ואפילו בדבר שהוא מתקנת חכמים בלבד לא תשמע לו. ע"כ. [הרה"ק מוידיתשוב ספר סור מרע ועשה טוב (הביאו מרן היביע אומר ח"ו או"ח סי' יט אות ד)]

ומה מאוד יקרו דבריו אצלנו, שבאזונינו שמענו מגדולי תורה שהצגנו דברינו בחיוב להניח תפילין 'כל היום' מה שאפשר לו, ושקלו וטרו עמנו בטענות ומענות, ולבסוף כשראו שאין למנהגם על מה לסמוך, הודו על אמת שלא נתנו דעתם בזה לחקור בחיוב המצוה כל היום גם בזמן הזה ואם יש הצדקה למנהג, ולימדו זכות על עצמם מאחר שכך המנהג וכך ראו אצל רבותיהם. והיא

ודוגמאות לרוב קיבצנו שטעו גדולי הדורות גם בטעויות חמורות, ופעמים שכל גדולי אותו הדור טעו ושגו והעיר עליהם חכם יחיד בדורו, ולא נכחד שאפי' בפסול גיטין על עשרות שנים רבות העירו והעוררו ולא חששו ללעז אלא רק לאמת, כי כך היא דרך ה'. והבאנו לשונות נאמנים כי מצוי שחכמים לא שמו לב לדינים מפורשים, ודורם המשיך במנהג ובחוסר תשומת לב ואין לזה הכשר גם לא בדיעבד. וכלא גוזמא כלל העירו על מרא דאתרא שעשה שגיאות גדולות והעם נסרך בלא סמך. ולא דוגמא ולא מקרה נדיר אלא שכך הוא בנמצא, והמתעלם וטומן ראשו אינו מעלה ולא משנה את המציאות להטותה לאמת.

ומלשון חכמים וחדותם, שנמצאו בדבריהם לשונות קשים וחריפים בתוך דיון בית המדרש, זה פוסל בזה בלשון קשה ומבטל דברי השני בלשון חריפה. והראנו שאין בזה איסור ולא פסול והגם שאינה משנת חסידים האמת עיקר הכול, ועם שאת והב בסופה היה עדיף למינקט בנחת, אך כך מצוי הוא במלחמתה של תורה. ועל כן אין לפסול את המדבר בחריפות, וגם לא לפחד מהנוקט דעתו בתקיפות, כי אין האמת תלויה בסגנון הדברים אלא באמתותם, וזה עיקר גדול.

ותדע עוד זאת, שחובת תיקון הדרכים בלימוד ונתיבות ההלכה, מוטל הוא על כל איש מישראל כפי מה שיכול לתקן. ולכן איש כגבורתו וכפי מה שחלק לו ה' מחובתו, כך מידת אחריותו וההכרח בהוראת לימודו. והגם שברור שההוראה למעשה לרבים, מסורה היא ביד גדולי ישראל להורות הדרך, אך אין בזה פטור מכל תלמיד לדון ולהביע דעתו בהלכה כפי מה שעלה בידו. וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' רמב ס"ז).

ואפילו במצוות המוטלות 'על הציבור' אין הכוונה שהפרט פטור, אלא שלא עליו רובצת בראשונה

להיתר, שתלמיד זונח דברי רבותיו האוסרים בשביל להכשיר חמדת הממון, ומכפיש נאמנות דברי רבותיו לעשותם פחות ממילת הזונה כאילו בחנופה ומציאת חן אמר כל דבריו להלכה. והלכו מספק גזל במוסדות מדינה לודאי מרמה בעסקים וחברות המשרתות בקהל, וטינפו נפשם בכל זיוף ומרמה לקרוא לה ספק שם מצוה. ורעתה רבה היא בחילול שם ה' הגדול והנורא, עד שהוציאו שם וקלא דלא פסיק, שכל החרד לדבר ה' מכלל גנבים וגזלנים מפורסמים. וגם פרצה זו באה מן גדולים, וקלקלה בעם הפילה רבים חללים, ואין להם על מי לסמוך ואין מנוס מיום הדין האיום, ובחילול ה' לא חולקים כבוד לתלמיד. ופרעו פרעות בעם ועקמו לבבם לכל זיוף ומרמה, ודלת העם התרחקה וביד פורקי העול נתנו כלי מלחמה בה' ותורתו, לכנות שם של מאוס יותר מבני ישמעאל תועבת ליבו.

ולא באתי לקנטר אלא להועיל, ולמדנו מוסר נוקב מחז"ל שאפי' נביא לה' גדול מכל ישראל 'טעה והחטיא את ישראל', ולא באיזה סרך איסור אלא בעבודה זרה החמורה לא ליום יומיים אלא למאה שנה, וחכמים שראו חתימתו ולא התבוננו על דבר טעו והטעו ורבה חטאת העם. ושגיאות מי יבין, וכמה הצער שלא היה בימיהם אפי' אחד לא בנמצא שייתן קולו לתקן הטעות, ושתיקת כל חכם הכשילה את חברו לבסות על החכמה, ומה לנו כי גלן על דלת העם. והפה לא מגלה כל מחשבות הלב, והיד לא כותבת מה שהפה חושש לומר, ולכן די לחכימא בזה, וכל אשר לו עיניים לו יראה ולכבו יבין, ואני את נפשי הצלתי.

פרק 1 – טענות ומענות

לאחר שהתברר כי אפשר וטעו בדינים גם גדולים, יש לחקור ולדון בתלמיד היושב בארץ למרגלות רבותיו, בענוה ושפלות אך לא

גופא קול הזעקה ואין זו אפי' ענות חלושה. והראנו דוגמאות רבות שכבר נזעקו חכמי הדורות בדוגמאות לרוב על קלקולים שנכנסו בעם ישראל, ולכולם עדות ראייה שכך עשו מעשה צדיקים וחכמים ואין זו ערבות לאמת. ועל כגון זו בלשון מליצת חכמים (בראשית רבה פר' כ"ה), תני רבי שמעון בן יוחאי כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה. ע"כ. וכ"ה בבבסיקתא רבתי (בראשית פל"ד ס"ב). ודוגמאות לזה הראנו מראשונים כמלאכים, הקוראים בקול גדול על גדולים הפורצים פרצה בלא אמת ויושר, ועל צוואר תלו עוון דורם. ע"ש.

ולא באנו לחשוך בכשרים אך למיחש מיהא בעי, כי מצאנו שגם חכמים נקראים 'גנועים' בדינים, שאין רואה חובה לעצמו (כתובות קה ע"ב) ולכן אין לשמוע להוראתו אחר מעשה, שמא בא להצדיק עצמו (מור"ם ז"ל יו"ד סימן רמב סעיף לו). ופעמים שבוש הוא החכם מלהודות כי חטא והחטיא את הרבים בשוגג בהוראת טעות, או שראו בו דוגמא וטעו אחריו ובנפשו הדבר לנסות ללמד זכות גם בלא אמת מחמת 'כיסופא' (ברב"י יו"ד רמב אות מ) ואם חשדו כוהנים ת"ח על מום בכור, ואת כה"ג על נטיית ליבו בלעבר חודש לתועלתו, אין מה להתפלל על הוראת איסור והיתר בדברים שאפשר וטעו וטועים ומטעים, שינסו להכשיר ולתרוץ ואין בזה אמת (שו"ת הריב"ש סימן שפח). והראנו שאין ערבות לאמת אפי' לא בבעל רוח הקודש, ואפי' בנביא כמשה ולובש החושן כאהרון הכהן, חשודים הם בנטיית לב. ודוגמאות מרתיתות מחכמי הדורות שהודו על טעות, שקלקלו האמת ושיבשו דרכי העבודה מחמת נטיית לב, וכל בשר ודם עלול בזה ושבע פעמים ייפול צדיק וקם.

ועל עוון יראי הדור הנגלה לעיני דיברתי בלב כואב, שהגזל והמרמה השקר והכזב נהיה היום

שפעמים וענו ואמרו ששולחן ערוך 'לא נחית' בסוגיה ולכן אין פסקיו מכריעים. עי' בשו"ת שמחת יום טוב אלגאזי (סי' ג דף ט ע"ג) שכתב, שאע"פ שאנו נוהגים לפסוק תמיד בדברי מרן, מ"מ זהו רק כשנודע לנו בבירור שעמד על 'עיקר הדין והכריע לפסוק' כמ"ש בש"ע, אבל בדבר שלא הוברר לנו אם עמד על עיקר הדין, והכריע בדברי פוסק אחד וכו', 'אין מן הראוי' לפסוק כהכרעת מרן, מאחר שלא נודע לנו בבירור שעמד בעיקר סברא זאת. ע"ש. והביאו גם היביע אומר (ח"א או"ח סי' נג אות ז) והסתניע בו והיא ראייה שאין לעקם הלימוד לכבוד רבו, אלא בלתי לה' לבדו.

וא"כ כ"ש על דורנו, וזה דבר ידוע שכל שלא הזכיר טענות ומענות, הנחה היא שלא ידע מזה, ואין צריך 'להוכיח' בדעתם אלא די בזה 'שלא ברור שידעו', שכבר בזה לא מן הראוי לסמוך עליהם. והראנו כן מדברי הפוסקים ובייחוד בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' יט). עיין בפנים.

לא עיין לא מכריע

ולצערנו הרבה ספרי קיצורים בלא עיון נכתבים, אספו מדברי ספרים וסופרים בלא עיון, ולא חקרו אחר מנהגים אם יש סרך איסור, ציינו להם בשתיקה כאילו ניתנו בסיני, ורבים חללים הפילה. וכן תמצא הרבה מפסקי האחרונים שהעתיקו איש מפי איש ונעשה רושם כאילו ורבים חקרו והסכימו, אך בהתברר הטעות נתגלה שלא הייתה אלא בהעתקה בלא עיון.

ואין חדש תחת השמש, וכבר האריך בזה הרמב"ם (פהמ"ש בכורות פ"ד), ועוד פוסקים לרוב בלשונות כתער, עיין בפנים. ואמת שיפה השתיקה אך יש כאן גם מצות תוכחה, על כן בהכרח שאין לסמוך על כל מאמר הנאמר. וגם אם האומר גדול ורם יש לבדוק מה הדעות והצדדים, כי רוחב מקצועות הלכה והיקפם לא

בהתבטלות, שרק לפני ה' יש להתבטל ללא שאלות. ומאחר ואני יודע שקשה הדבר לשמוע, והרבה מעוררים קושיות וטענות על הטוען כן, אמרתי לקבץ מעט הטענות ולהראות דעת חז"ל ראשונים ואחרונים כמה היא ברורה והחלטית, שרדיפת אמת עיקר, וכל השאר טפל לעיקר.

מוציא לעז

הראנו משו"ת תרומת הדשן (סי' רלב) שכל טענת מוציא לעז לא שייכת 'היבא דאיבא ספיקא' וצדדין 'שמן הדין ראוי להחמיר' שמוטב יותר לעשות כדת וכתורה לגמרי. וטעם הדבר פשוט, שאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב. והבאנו לשונות פוסקים רבים שכן הוא האמת והחובה.

ובאמת שדין מוציא לעז לדעת רבים לא נאמר אלא על גיטין בלבד, שהפוסל מוליד ממזרים והוא לעז גמור, אך בשאר מצוות אין לטעון טענה שכזו. וכבר נזעק על זה מרן ביביע אומר (ח"ה אבה"ע סי' ה) ועוד. והבן היטיב שאם על כנגד כבוד חכמי הדורות הקודמים, אסור לחוש לכבודם ולהיכנס לספק בדין, כל שכן בחכמי האחרונים, וראה בפנים שכן הוא אפי' בדין דרבנן.

מהרהר אחר רבותיו

וסכלות היא לטעון שאסור להרהר אחר דברי רבו בלימוד והלכה, שזה לא נאמר אלא על מעשים הנראים מקולקלים, אך לא בלשון לימודים. שכך דרכה של תורה, תלמיד חולק על רבו וכן באביו, וכל המהפך בזה 'מגלה פנים בתורה שלא כהלכה' כאשר הארכנו לעיל מקורות לרוב ספרים וסופרים, ובפרט בלשונות הרמב"ם.

ומה נענה ומה נאמר, שאפי' על מרן הקדוש רבנו השלחן ערוך, לא חשו הפוסקים כלל מלשאול על דבריו ולהקשות ולדון, ובמצוי שהנו"כ טענו כנגדו שטעה בדין. ועד כדי כך דרשו האמת,

הדורות. וכל שכן מה שאנחנו רואים לעיתים קרובות מדי, שבאים לחדש 'סברות' ו'חילוקים' נגד חכמי הדורות הקדמונים, שזה אינו מועיל כלום להלכה וכמ"ש הרשב"א בתשובה (ח"ב סי' שכב). והרבה פעמים תראה שהכריע חכם מאיזו סברא וחילוק שעלה בדעתו, ואם אינו מעוגן ומוכרח בחז"ל או בראשונים ואפשר לטעון בסברא היפך, ואין זה מכריע כלל, ואם נשאר הספק הרי שיש לדון בזה ככל ספק.

לחוש לרבים חללים הפילה

והגם שתמיד יש לחוש שמא הלומד בעצמו טועה בהוראה לעצמו, שאם חכמים גדולים אפשר שטעו על אחת כמה וכמה אפשר שהלומד טועה. ועל כן בודאי הוא שצריך להיות שקול ומתון ולא סומך רק על סברת עצמו אלא בראיה והוכחה והקיף הסוגיה ככל יכולתו ולא באיזה לימוד קל, ומכיר הוא בעצמו שמכוון בדבריו לדעת חכמים ומכיר הוא הכרעת כללי הפסיקה. כאשר הוא בזה אין לו לחשוש, שהרי תמיד יש לו חכמים שכתבו והסכימו כסברא זו, ודעת נוטה אינה טעות גמורה. ותדע שאינו צריך להיות ת"ח מובהק ואפי' אינו בגדר חכם כלל, אלא כל שמכונה בשם 'תלמיד שהגיע להוראה' בזה לומד ומורה לעצמו, וכמבואר הוא ברמב"ם (שגגות פ"ג ה"ה) ופסק לן בן מרן השו"ע (יו"ד סי' רמב ס"ז).

ואמת שגם לאחר הלימוד 'והעיון' לא בהכרח שינצל מהטעות, אך עדיפא לן טפי טעות 'אחר הלימוד' מאשר טעות בלא לימוד. כמ"כ הגאון המפורסם בשו"ת אגרות משה (בהקדמה).

ואם אינו בר הכי לעיין בעצמו, ילך אצל חכם שנראה שעסק בסוגיה באורך ורוחב ומכיר בו שהוא חכם המחפש אמת ולא רק לתרץ מנהגים ורבותיו, ומה טוב אם יכנס בסוגיה להבין קושיה ותירוץ וישאל בין החכמים מה אומרים בטענות, שבקל ניכר דברי מי מתרצים ואמיתיים לבין

נותן אפשרות לעיין בדבעי בכל עניין, ומה שהרחיב גדול פלוני קיצר אלמוני, ומה שמצוי לו למעשה טעון בירור בדבעי שאין הצר שווה בנזק המלך, וכל אחד אחראי על עצמו להגיע לתכליתו לעשות רצון בוראו.

עשה לך רב

ועל טענת 'עשה לך רב והסתלק מן הספק' (אבות פ"ו מ"ד), הראנו שמלבד זאת שלרוב טענה זו אפילו לא מתחילה, שהרי אם רבו לא הורה כן הלכה למעשה. גם עצם הטענה אין בה ראייה חותכת להתיר 'הליכה עיוורת' הלכה למעשה.

והן אמת שב"ד החזון איש (יו"ד סי' קג אות א) וסייעתא לו ברשב"א (ח"א סי' רנג) ובאבקת רוכל (סי' לב). הארכנו בדברי הראשון צ"צ בילקוט יוסף (שבת א-ג עמ' תכט) ומרן היביע אומר העומד בראש המחנה. שבכמה צדדים ושיטות ראשונים מבואר, כי אין באמירה זו כדי סמיכה. ואכתי בכלל מחלוקת הוא וגם אחריו חוזר הכלל הנאמר, ספק דאורייתא אכתי לחומרא גם נגד רבו. ע"ש.

ומעיקרא טענה זו לבעל בית אמורה שאינו יודע להכריע בסוגיה, אך לאשר זכה להיות מעיין אליבא דהלכתא, אין ספק שהוא צריך לחפש ולחקור רצון שמים, וכן היא דרכה של תורה שיהיה כל אחד עוסק ומוציא הוראותיה למעשה.

הלכה כביתא

ורגילים לטעון, פלוני מגדולי הדור הוא 'בתראה' שראה כל שלפניו וכך יצא לו והוא מכריע. וטענה זו דחיה בקש היא, כי באמת כלל זה מסויג מאוד ראשית ראה למור"ם ז"ל (ח"מ סי' בה ס"ב) שאם נמצא שלא ידעו מתשובת גאון או ראשון, אין צריכים לפסוק בדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו. וזה במצוי עם ריבוי מחלוקות לאורך

היכולת, שזמן החיפוש ומציאת מקורות הוא רגע כמימרא, וסידור החידושים בכתב ביעילות רבה בלא טורח על המחשב שמחוק ומתקן ומזיז ומסדר בהינף יד, וסידור והבאה לדפוס כמעט בין לילה הוא, ומה שהיו טורחים בכתב ידם שעות וימים, מעמידים ומסדרים ונעלמים דפים ונשכחו פתקים, כל זה חס ה' עלינו.

ואמינא ולא מסתפינא, שאפשר בהחלט שת"ח צעיר וכישרוני עם שכל ישר, שמבין ומקיש ומדמה מילתא למילתא כדבעי, יעסוק בסוגיה כדבעי איזה זמן בעומק הסוגיה והיקף המדברים בה, ותהיה מחשבתו הבנתו ותשובתו עולה כמה מדרגות מעל דברי תשובה של חכם מחכמי האחרונים גם המפורסמים, ואין זו גאווה אלא הכרת היכולת, שהרי נגלו לעיניו רוב ככל דברי חז"ל והראשונים, והרבה מאוד מדברי האחרונים שכל חכם האיר פינה וזווית בסוגיה. והגם שלקדושתם ויראתם ועומק הבנתם לא באנו, אך אין חכמתם הועילה כמה שלא ידעו, ואין הקדושה מכרעת נגד מה שלא ראו, וכל מכיר ומודה על אמת יראה שכך הוא באמת.

והגם שבדואי צריך לבוא בענווה ושפלות לפני גאוני עולם שלפנינו, אך התכחשות למציאות אינה דרך ישרה וענוה פסולה שלא להכיר ביכולת אינה מדרגה, והמסרב להתברך בטובה הוי ברכה לבטלה. וברכת ה' היא לנו להשלים חסרון חוכמתנו כנגדם, שנתן לנו כלי עזר אדירים בידינו, לקיים בנו ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים, וצריך ללמוד להבין ולהורות כפי הנגלה לעינינו וכפי רוחב הסוגיה הנפרשת לפנינו.

עושה חרשות בעל מלחמות

והנה ידעתי כי הרבה מחידושים יפים וטענות אמת, לא באות כלל לחשבון ההלכה, מחמת שרבים הם הלומדים הדוחים דבר חכמה רק מחמת שהוא 'מוחרש', ולא משנה מי האומר או

הדוחה בקש. והיה ה' עם המבקש אמת התורה.

נתגלה בימינו 'אוצר החכמה'

עוד תדע והוא עיקר גדול בדור האחרון, שחל שינוי אדיר ומהותי בלומדים בדור האחרון מה שלא היה מעולם, שספרים מצויים בשפע ובזול עם מפתחות והפניית מראי מקומות ברוב פאר, ואוצרות הספרים מלאים. ומה נאמר על התקדמות הטכנולוגיה שסייעה רבות להאדיר תורה, ושינתה את כל פני בתי המדרש ואיכות הלימוד, שנמצאים במצוי ביד אברך מאות אלפי ספרי הלכה וש"ת, ונגלים תעלומות חכמה מדורות קדמונים דברי ראשונים וגאונים, ובקל מוצא כל המדבר בכל נושא ועניין שאין כמעט היכר כלל.

ועין רואה ואין להכחיש את המוחש, שרבים מתשובות גאוני עולם בדורות אחרונים שכתבו תשובה לפי הספרים שהיו באמתחתם, לא יכלו לדעת ולראות שיטות רבות וצדדים נרחבים בסוגיה בה עסקו, בין שיטות גאונים וראשונים ועל אחת כמה וכמה ספרים אחרונים, כי לא היה במצוי ספרים. וגם בספרים הנדפסים אין הזיכרון עומד לכל איש לעשרות שנים שלא יאבד דבר ממה שלמד, ומה הזכיר חכם אלמוני תוך דבריו כדרך אגב וכדומה. ובאמת שגם אין אפשרות ללמוד כל היקפי התורה, שרבו המחלוקות והסוגיות עד אין קץ בכל מקצוע בתורה. ומה שייד להשוות זמנם לימינו שבלחיצת מקש תר ומשוטט בכל רוחבי התורה, ורואה עשרות רבות של העוסקים באותה סוגיה בנקל ובמדויק ומדוקדק בלא חיפוש ודפדוף, והוא פלא ונס והצלה לדור אחרון, שחוכמתנו ירדה והיקפי התורה הורחבו לאין היכר.

ועל כן לא ייפלא בעיניך כלל, שבנמצא בדור האחרון הרבה דינים וחידושים בעולם ההלכה, כי כך הוא מתחייב בכישרון המעשה והתעצמות

בלא ספק שלכתוב בספר ולא בשיעור בציבור מותר גמור הוא.

וסיבת ההיתר דבר ברור הוא, שכן סתם לומד ופותח בספרי שו"ת צורבא מדרבנן הוא, ולא מקרי כלל ביד עמי הארץ. וכבר כתב ככל זה בפשטות הגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סימן קלו) הנאמר בספר אין זה פרסום ומה דאמרינן אין מפרסמין הדבר בפני ע"ה היינו לדורשו בפה ברכים, אבל הנכתב בספרן אין זה פרסום. עכ"ל. וגם מילתא דתמיהה לרבים ליכא במסביר פנים למקורות הדין, כידוע.

שמה יבואו להרס הדת

ועל מה שטוענים, שאין להקל ואין לשנות שמה מההיתר הזה יבואו 'להרס הדת', ייחדתי עליו הדיבור. שאחר העיון במקורות חז"ל וראשונים ובעלי השו"ע, יתגלה לעינינו שטענה זו תמוהה ביותר, וממש היפך האמת.

ראשית הרי כל רבותינו הראשונים ובעלי השלחן לא חשו לזה כלל, והתירו וביטלו עשרות של תקנות שתיקנו חז"ל בתלמוד, בטענת 'בטל טעם בטלה תקנה'. ובפנים תראה דוגמאות רבות אם באיסור ריבית לגוי ולא חששו שיבוא לאסור לו או ילמד ממעשיו, והתירו מים מגולים ולא חששו לשמא יזלזלו בשאר דברי סכנה, ומדוע התירו גידול בהמה דקה בא"י והרי חכמים אסרו ושמא נפיק חורבה בגזלות, ויש מהראשונים שפסקו שאין לחוש יותר לשחיקת סממנים או לשמא יתקן כלי שיר ולא חשו שייפלו החומות, ומור"ם בתשובה התיר לקיים חופה וקידושים בשבת שאין חשש שמא יכתוב האידנא, ויש עוד עשרות רבות של דוגמאות לזה. ומדוע לא חששו לזילותא בדברי חכמים או 'להרס הדת', ולא חששו גם שמא ילמדו מדבריהם שדברי חז"ל מקצתם לא במציאות וח"ו יעשו היקש וגזירה שוה על הכול, וכאלה שאר טענות. ומוכח שאין כן

מה נאמר, שכל 'שינוי' מרגיש לפניהם כפרצה בחומה ושינוי סדרי עולם. ודרך זו נוצרה כהגנה ושמירה למסורת התורה, אך צריכה היא הבחנה דיוק והתאמה שלא יהיו בזה בעצמם מחריבים את דרך התורה. שמצויות הם הרבה תקלות בקיום המצוות מתוצאת הגלות, ועוד שניאות רבות בהכרת המציאות המשתנה ומתחדשת עם התפתחות החכמה בעולם. והבאנו בפנים כמה דוגמאות לזה.

ומוסיף על זה שהתרחבה ידיעת התורה במה שלא היה בידוע בעבר, והאיש שאינו פותח אוזניו ומאמץ מחשבתו לברור הפסולת מהאוכל ולהבין אחרית דבר מראשיתו, הרי שבהכרח יתבטל מכמה מצוות ה' ויעבור בכמה איסורים, וזה מלבד החומרות וההרחקות אין קץ שמחמת חוסר ידיעה דרך קלה היא להחמיר שאין צריך לזה חכמה כלל. ובאמת צרה זו לא של הדור האחרון היא, ורגלים לדבר כבר מכמה דורות ובפרט מעת הצרה צרורה של תנועת ההשכלה, שכנגדה היה צורך ללחום בכל עוז לשמור על הגחלת אך עם הזמן נעשתה השמירה בעצמה חונקת את אש התורה.

מכשיל בעלי בתים

ואל תאמן לטענות ריקות שאין לכתוב דברים מחודשים 'להקל', שמה ופן יבואו עמי הארץ לזלזל בכל דיני התורה. אין טענה זו שייכת כלל לנכתב בספר הלכה בדרך לימוד וחקר הדין, אלא רק בדורש כן ברכים. וכך עשו בעצמם חכמינו זלה"ה, והיא גמרא ערוכה שאין מפרסמים בפני ע"ה שמספיק ק"ש שחרית וערבית לקיים והגית בו יומם ולילה, ולא נמנעו לכותב דין זה בעצמו בתלמוד שמא יבוא ליד עם הארץ, אעפ"י שתורה מסורה לכל. וכיו"ב דוגמאות רבות בהלכה ואין מורין כן, ונכתבו בש"ס ושו"ע (סי' ל"ב, יו"ד סי' שמס"ח. ועוד), למדנו

על דברי החכמים שהם 'עתיקים' ולא במובן החיובי, ואומרים בפה מלא שהחכמים חסרים בחכמות הטבע הבסיסיות כביולוגיה ושאר מדעים או שמא דעתם מעורבבת ודבריהם נשמעים כחסרי טעם. ותולים ח"ו את קלקול החכמה בתורה הקדושה ולא מבחינים בין יסוד התורה, לחלק מלומדיה.

ואוי לאוזניים שכך שומעות בושת החכמים, אך גם אי לעיניים שכך רואות כמה וכמה פסקי דינים והלכות החסרות כל בסיס במציאות ובאות מסברת כרס בלא יסוד בחז"ל, ועין רואה שיש בכמה ספרים המודפסים גם שלא נוהרים לאמת דבריהם לא רק בחוכמת מדעים, אלא גם בשכל ישר וחכמת ההיגיון וההיקש שהם יסוד החכמה, והניחו בור ברשות הרבים ליפול בטענות נגד תורת חיים.

והזהירות המתבקשת מהעם שלא יוציאו לעז על דברי תורה, היא גם חלה ביותר על חכמיה ולומדיה בחובה גמורה שלא יהיו מכשילים את הרבים לדבר סרה. ונראה לקמן שמטעם זה כבר הזהירו מהפוסקים (עי' יש"ש פ"ח דחולין סי' יב ועוד רבים) שלא לעשות מהתרופות המוזכרות בחז"ל, כי השתנו הטבעיים והעושה כדבריהם לא יצליח, ונמצא מוציא לעז על הקדמונים כשיראה שאין הדברים מועילים, שיתלה הטעות בחז"ל ואינו יודע כי לא דיברו אלא כפי הכרת המציאות.

וכל הרגיל אצל העם מחוץ לבית מדרש יודע כי רבים הם החכמים מאוד במקצועם, ויש חריפים מאוד בכל חכמה ומדע, ואם החכם יצפץ דינים בלא לברר המציאות, ככסיל ייחשב וגדולה הרעה שהוא לפני עיוור להוציא לעז על תורת משה, שהשומע לא תולה הקלקול בחכם חסר החכמה, אלא ח"ו בתורה ובנותנה והוא חילול ה' נורא.

דרכי הפסיקה וההלכה, ואין להכריע הלכות ודינים מרוב חששות ולהמציא איסורים שאינם, ויש לדון כל דור לפי ענייניו אם שייכים בו הבעיות של דורות שלפניו ואם לאו הרשות נתונה לבטלם, שאם אין 'בור' אין צריך 'לגדר'.

וטענה זו של 'הרס הדת' מעיקרא לא ברירא לי, שהרוצים לקיים דבר ה' מקשיבים לחכמים והם יסבירו להם טעם הדינים, והרוצים להתפקד לא צריכים סיבה כי בעוונות כבר הותרה הרצועה וכל אחד אדון לעצמו. ואין רשות לחכם להמציא חששות והמברר דבר ה' זו הלכה לא צריך להפחיד עצמו בהגזמות ודמיונות שמא ופן, אלא ידון ההלכה לאמיתה של תורה, וצדיקים ילכו בם ורשעים יכשלו בם.

ועי' למרן מלכא בשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סי' ה) שעל טענת חכמים שבאו אליו בטענת תקלה כתב וז"ל, אינו מחזור כלל לפע"ד, 'ואין לנו לחדש גזירות חדשות אשר לא שערם הראשונים'. והאריך להוכיח מהראשונים. ע"ש.

שלא יהיו חוקי התורה ללעג

ושפת אמת תיכון לעד, אדרבה אם רוצים אנו לחוש מפני הרס הדת, יש לחזק פסקי ההלכה שיבואו כולם בחותם אמת, לדון עפ"י המציאות בדברים ברורים והיקשים מוכרחים ולא סברות וגזרות חדשות, שהרי אנשי העולם היום אינם בורים או גלמים מחוסרי חכמה שיקבלו כל טענה חלושה או סברת כרס כאמת לאמיתה.

ורבים הם אנשי העולם הבקאים מאוד בהכרת המציאות, ובהיגיון הטענות ודרכי החקירה, והרבה חכמה וידע יש בדורות אלה גם אצל אנשים רגילים מן השורה שמלאכתם בייצור ופיתוח בחקירה והיקש חכמה, ושאר מקצועות השכלה. וכששומעים דברים תלושים מהמציאות וחסרי תבונה והבנה לוגית, מיד נזעקים ולועגים

ראה דברי אדוננו רבנו הרמב"ם (בתשובה סי' שי) שכתב וז"ל, 'שאינ ראוי להניח' בני אדם על אסור 'שחשבו בו' האסור וכו' לפי מה שזכר הירושלמי הוא התרת מה שחשבו בו אסור, לא חיוב סתירת המנהג שיש בו טעות, לפי 'שאינ הפרש בין התרת האסור ובין אסור המותר', הלא תראה כי זקן שמרה אין הפרש בין התירו האסור ובין אסור המותר וכו' וכבר בארנו 'שהראוי להתיר' לכל בני אדם 'כל מה שאפשר להתיר' ולא נטריח עליהם. ויש לאדם האחר בינו לבין עצמו שיחמיר על עצמו כל מה שירצה, כמו שבארנו. עכ"ל הזהב. והבן שהוא טוען לבטל המנהג שהחמיר חינם, ולא נקרא כלל מנהג כי בטעות יסודו, והשאפה היא להקל בדין ולא לחדש חומרות שאינם לצורך. והראנו עוד מקורות ברורים בזה.

חשש יוהרא

באם יצא לו בלימודו להחמיר בספק או לנהוג כעיקר הדין במצוה שלא רגילים בה וכיו"ב, רבים נמנעים בטענת איסור יוהרא. ובאמת אין לזה יסוד אמיתי, שלא נאמר כן כלל בקיום מצוות ה' כפי מה שצריך לעשות, ולא מדובר כלל ברוצה לצאת ידי חובה במחלוקת הפוסקים, ובטח שלא מדובר במקום שהחמיר בדר"כ סופג ביוזון או בעינוי וצער שאין בו יוהרא. ולצערנו, רגילים לצפצף איסור יוהרא בכל מעשה שנראה בו 'שונה' מסביבתו, וטעות ביסודה היא, ואם נשמע למצקצקים כן יתבטלו הרבה מצוות שלצערנו לא רגילים בהם כעיקר הדין.

והראנו מקורות רבים ונאמנים בזה, וקימ"ל למעשה, שגם בספק מצוה וכל שכן ספק איסור, גם בזה צריך לכתחילה להוציא עצמו מהספק, ואין יחוש ליוהרא ולא יחוש לתקלה. וכבר הורה כן זקן מרן היחודה דעת ("ה"ב ס"א) בהוצאת הציצית לחוץ, שאעפ"י שהוא היפך מנהג הספרדים וגם

ועל אחת כמה וכמה יש להזהר בדינים שבהם המוחש לא יוכחש, וכדוגמת נתינת טעם ובליעה בכלים וכדומה, שלא צריך חוכמה ותבונה בחכמות המדע, שהוא דבר המורגש לכל איש ואישה נער וזקן יחדיו. וכמעט ותמו דור תמימים להיות מקבלים דברי כל חכם כמשה מפי הגבורה, שתכף שואלים מקשים ואומרים שאין הבנה על מה דיברו החכמים.

ואם רוצים לחוש לכבוד חז"ל וחשש מהרס הדת היה צריך להזדרז ולאמת את הדין כפי המציאות, ובוזה תגדל קרן וכבוד התורה שיראו החכמים בקיאים במציאות ובחכמה, ומורים על האסור אסור ועל המותר מותר. ויש לחוש הרבה, לא להכשיל העם בזלזול התורה וחכמיה לעשותם חסרים בחכמה יותר מאנשי העולם, אדרבה יהיו הכול מכירים ויודעים שהחכמים מלאים בחכמה ובינה, ומכירים בחכמת הטבע ושאר החכמות, וכל חקירתם אמת להיות דנים ההלכה לשענתה ונותנים מענה המתאימה על לב ומתקבל בשכל בריא, וזהו קידוש ה' גדול וכך היה מנהגם של חכמים קדמונים שהיו בקיאים בכל חכמה ומלאים בינה ודעת בכל תחום ומדע, עד שבפי גויים וערלים היה שבח חכמת חכמי ישראל וכבוד התורה הוא.

כוחא דהיתירא

והגם שבודאי המשובח הוא לאחוז בכוחא דהיתירא, אך כמובן שאין הכוונה לעשות איסורים או להיות לומד בדרך עקומה להוציא ההיתר, אלא הכול במשקל האמת והצדק. ואדרבה עין רואה, שבשכיל לתרץ מנהגים מוכנים לעקם ההלכה כדי להצדיק את המנהג, אך במקום שתלוי בשיקול דעת חכמים לדון מסברא וראיה שם משום מה מחמירים הרבה בלא צורך, ודעת תורה הנגלית לעיני בדיוק להיפך.

ליוהרא, שהכול ייתן בעד נפשו. עי' בכה"ח (סי' רסב ס"ק כו). וסוגיה יסודית מאוד היא במסכת ברכות (טז ע"ב) דתנינן, חתן אם רוצה לקרות קריאת שמע לילה הראשון קורא, והגם שנחלקו ת"ק ורשב"ג, עין רואה שב' עמודי הוראה הרי"ף (י ע"א) והרמב"ם (ק"ש פ"ד ה"ז) פסקו כת"ק שהחפץ בכך יעשה וברכות ינוחו לו על ראשו.

ומהאמור כבר תראה שרוב דקדוקי הדינים והמצוות, יש בהם כמה וכמה דחיות לטענת יוהרא. ואם לא ברירא ליה עצה טובה קמ"ל, וייתיעץ עם חכם שמכיר ומעריך רדיפת המצוה והאמת, ולא רק מחזור אחר קיום מנהגי רבותיו או אנשי מקומו.

יצר הרע לבוש שטריימל

והם מלהזכיר שאין לשמוע כלל לטענות המחלישים, שטוענים שאין בכוחנו להידמות לאבותינו ורבותינו, שאין לנו צד בקדושה ורדיפת אמת, שמי אנחנו ומה אנחנו ולשונות צניעות שקרית וענוה פסולה, שדברים כעין אלו הם הפך התורה ומגלה פנים שלא כהלכה והוא טועה ומטעה. וכבר אמר אליהו התשבי" (תדבא"ר פרק כה) חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב. והם רדפו אחר הקדושה וחפשו המצוות והתאמצו בדבקות, וגם אנחנו בניהם נלך בדרכיהם הקדושות לחפש האמת.

והמרחיק ומקרר לב איש ישראלי, בטענה שכאילו וצריך למצוות קדושה או שצריך להיות 'ראוי' להתאמץ בעבודת ה', אין זה אלא יצר הרע עם שטריימל אשר קרך בדרך לזנב כך, וטוב לו שיישארו חלושים ומפוחדים מלהתקדש. ופעמים ששולח אנשים לדבר דרך גרונם, ולעיתים המחמיר ומסייג את הבא לקיים המצוה הוא בעצמו המכשיל עויר בדרך. והבאנו דברי ראשונים רבים בזה. ובפרט כמה שהזכירנו רבנו

היפך מנהג החכמים, והוא גם היפך דברי האר"י ז"ל, למרות כל זה אמר מפורשות 'שאין יוהרא' להוציא לחוץ אם רוצה לחוש לשיטות המצריכות הוצאתן לחוץ. וציין לגדולים בשיטה זו. וכל שכן אם יש בזה 'חיוזק יראת שמים', והוא מצוי בהרבה מצוות והנהגות שמחזקות ביראת שמים, וגם בהם אין לו לחוש ליוהרא, שלא שייך למנוע מאדם טבילת המקוה או אמירת תהילים בדבקות וגרסת זוהר בניגון, אם נראה בזה כחסיד וכל כיו"ב.

ובכלל אם ניכר בזמן או במקום שעושה כן לשם מצוה מותר הוא, כמבואר בגמרא שבת (ק"ג ע"א) כיון דכל יומא לא קעביד והאידנא הוא דקא עביד, 'לא מיתחזי כרמות רוחא'. ע"כ. הרי שאם מקומו ושעתו מראה לשם שמים מותר הוא. ואין יוהרא כלל בלעשות כהנהגותיהם של חז"ל שבתלמוד, שגם אם האידנא לא אחזו מזה מצוה, זה מקרי להחזיר עטרה ליושנה ולא יוהרא, וקיבלו עליהם כל ישראל דברי התלמוד לא דברי המנהג או הגלות, וכנ"ל באריכות. ואפילו לא יהיה בתלמוד אלא דברי זוהר"ק שהחמיר בו אין בזה יוהרא, וכן כתב בהדיא במאורי אור (חלק באר שבע, קה ע"ב) וז"ל, והנה הזוהר (רעיא מהימנא עקב דף רע"ב ע"ב) כתב לעשות משכ"ן, דהיינו היכר שבת במטה ושלחן כסא נר וכו' 'וכל הדברים שהם במדרש להדיא ליכא יוהרא', וסגולת הנפש מאד. עכ"ל. וזה מפורסם לרוב בספרי חכמי ספרד שהזכירו רבות באלה.

ובאמת שכן הוא גם 'במנהג אבותיו', שלא שייך לטעון שהוא מתייחר על חכמי הדור כשהוא הולך בדרך אבותיו, שמצוה היא בבחינת מוסר אביך ותורת אימך, ומצוה שהיו זהירים בה אבותיו לא שייך להימנע כי חכמים אחרים לא קיימוה מאיזו סיבה שלא תהיה. ואם הוא צורך תיקון נפשו על אחת כמה וכמה שאין לו לחוש

רגילים בה, והגם שהוא דין מפורש ברמב"ם והוא פשוט במנהג רבי יהודה בר אילעאי זיע"א, עדיין הכושה קשה עד 'שנתחזק', ויש ללמוד מזה מוסר השכל.

ולכן העצה היעוצה היא להעמיק ולחקור עד שיתאמת לו מה תכלית האדם, ומה רצון ה' באיזה מעשה יתקדש שמו, ובזה יהיה בנקל לקיים ולהתגבר. ואם גם זה לא הועיל על כל פנים ינסה להציל מה שאפשר, אך פשוט שהאמין ליבו בגיבורים לא יבוש ולא יחת כי ה' עמו, ומן השמים ירחמו שנזכה כולנו להיות תמיד מהמעמידים לקיום המצוות ולא ח"ו להיפך. [שהוא בכלל ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. ודו"ק.]

והדברים האמורים לפניך הם הדרך העולה בית אל להיות דבק באלוקים חיים, לא דמיונות סרק של בשר ודם, שאין אנו לפני האלוהים אלא עבד נרצע לאל געלה, אם תבוש במצוותיו אין אתה כדאי להיקרא כשמות אבות עולם, שכבודם היה אך לכבוד אלוהים אדירים שכל הארץ והשמים לא יכילוהו. ועל כן דע לך, שכל ביזיונות ובושות שוות הן ובלבד שיזכה לעשות רצון הבורא לכמה רגעים, וכשמרגיל עצמו לרדוף אמת וקרבת ה', כבר לא יהיה מאמץ עבדו ולא ירהר כלל לאבד מצות ה' ועבודתו על דמיונות שווא של כבוד מדומה.

פרק ז – תורת המנהגים

פתחנו פתח בחקירה, האם מנהג שהתפשט ונראה למעין שהוא נגד האמת וההלכה, האם יש תוקף למנהג כזה לחייב קיומו ואם בכלל ניתן לסמוך עליו, ומה הדין אם הוא 'מנהג חכמים' שהורו כן, האם כוחו חזק מהוראת חכם אחר שלדעתו הם טועים בדיון.

והבאנו בארוכה ראיות והוכחות רבות מאוד,

יונה בשערי תשובה (שער ג אות קנט - ס) שלא למנוע את הרבים מלעשות המצוות, והעובר על זה מושכו ח"ו עם שאר שונאי ה' ואין לו חלק לעולם שכולו טוב.

לא יבוש מפני המלעיגים

אך ידעתי גם ידעתי, שברוב הפעמים המתנגדים בתוקף להחזרת מצוות אבודות והנהגות נעלמות, אין לך להתרגש מדבריהם גם אם נאמרו בלשון חריפה, כי הרבה ראיתי ודנתי עמהם וגיליתי כי מבינים הם שזו האמת ושכך רצון ה', אך ליכסם בל עימם לקבלה הלכה למעשה. ואוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר, שאחרי הפצרות ודברים המונע העיקרי היה מאותה מחשבה הקופצת בראשו, 'איך אעשה כן ואהיה שונה מאחרים', ואולי יסתכלו עלי בעין רעה, וכבר מדמין איך יתלוצצו ממנו, ומחשב חשבונות של 'מקום' מה יגידו המוסדות של הילדים, ההורים, המשפחה, הרבנים, החברים, השכנים, הנהג באוטובוס ומנקה הרחובות וכו' וכו'. ובאמת שבזה אין לנו פה להשיב, שאפילו תאמר לו שהיא הלכה הראשונה בשולחן ערוך (סי' א ס"א) שלא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת. ע"ש. אצל חלק מהאנשים חשוב בעיניהם כבודם כפיקוח נפש ממש, ואעפ"י שהוא על חשבון כבוד שמים, פקוח נפש דוחה את הכול.

וגם גדולים וקדמונים היה זה בעוכם, ודבר אמת חיוקני ואימץ לבבי מאוד, שראיתי לחד מן קמאי בספר ד' קינים (תלמיד הריטב"א) וז"ל, כל המצוה שעשיתי לא נשלמה השמחה עד שעשיתי המצוה הגדולה הזו בערב שבת, רוחץ ידי ורגלי בחמין ומחליף בגדי חול 'מתעטף בטלית לבן מצוייצת' והולך לבית הכנסת ואומר בואי כלה בואי כלה. 'שמקודם הייתי מתבייש' ואח"כ 'נתחזקתי בראותי סוד זה העניין'. ע"ש. הבן שגם חכם מדור ראשונים 'מתבייש' לקיים מצוה כי אין חבריו

ריש לקיש לרבי יוחנן בנות שוח וכו' אישתיק. אמר ליה רבי אבא הכהן לרבי יוסי הכהן אמאי אישתיק וכו' קאמינא לך 'נהגו' ואת אמרת לי איסורא. דאמר ליה במקום איסורא כי נהגו שבקינן להו (פי' רש"י בתמיה). ע"כ. וראה בפנים שהבאנו דברי המאירי והרשב"ץ (שם) והריב"ש (סימן קכב) ועוד. שהורו ועשו מעשה לבטל המנהג גם על 'ספק' איסור, ולא היו צריכים להוכיח הטעות ללא ספק כדי לבטל המנהג. וממה נפשך שאם הוא איסור דאורייתא ספקו להחמיר, ואם דרבנן ספקו להקל, והמנהג לא העלה ולא הוריד.

השתלשלות ללא בדיקה

ואפילו בדבר התלוי במסורת והנהגה אין ללכת כעיוור אחריו, כמבואר בריב"ש (סי' קמז) 'אני מה אעשה להם אם סופריהם לא היו מומחין, הלמענע תעזב ההלכה וישתנה הדין'. והבאנו גם מדברי הריטב"א (פסחים ג) ופשוט דמתניתין והש"ס אינם אלא 'כמנהג להחמיר', אבל במנהג להקל, אפי' אם היה ע"פ גדולים שבעולם, כל שנראה לחכם בעל הוראה שיש בו צד איסור, לעולם אין חוששין למנהג ההוא. ע"ש דברים ברורים, ועוד בפנים מקורות רבים בזה.

ומבהיל כמה טעות גמורה יכולה להיתפס כהלכה פסוקה, ראה למו"ר בחזו"ע (ברכות עמ') צד) שציטט לחכם מפורסם שטעה 'טעות בסיסית' שכתב 'שרוב הפוסקים הסכימו שאם לא השמיע ברכת המזון לאווניו לא יצא', והעתיקו אותו חכמים מפורסמים כמעט מניין מגדולי האחרונים המפורסמים, ואף אחד מהם לא התעורר להעיר שזה היפך גמרא והלכה פסוקה. ע"ש. ובאמת מצאנו עוד מקומות שנסמכו איש אחר איש ובפתוח ספר המקור ימוט כל הבניין אחריו, שציטטו זה את זה. וכל שכן כמנהג שכמעט ולא דנו בו בשורשו אם טוב הוא אם לא, ורק חיפשו

מחז"ל ראשונים ואחרונים בלשונות חדים וברורים. שגם על 'מנהג ברור' יש לחקור ולחפש האמת, ואפילו אם ידענו שבודאי הונהג עפ"י גדולי וחכמי הדור, אין בזה הכרח לצדקתם, ושכך היה לעולמים. וזה מלבד הרבה מנהגים שהיו נכונים לשעתם והבאים אחריהם לא נתנו תשומת לב לשינוי, ונהפך המנהג לקלקול.

וראש לכל הוא בקל וחומר ברור, שאם על 'הוראות' של סנהדרין יש לשאול ולהקשות הוא קל וחומר במנהגים. ואם על 'פסקי דין' של תנאים ואמוראים לא חסך התלמוד מלדון ולחקור כל שכן על מנהגים. ובן בנו של קל וחומר על מנהגים שנולדו אחר חתימת התלמוד, שאפי' נתקנו על ידי חכמי הראשונים אינם מחייבים.

וב"כ רבנו אשר בהדיא (כלל נה ס"י) וז"ל, אם נהגו במקומות מנהג שיש בו עבירה יש לשנות המנהג 'אפילו הנהיגו גדולים את המנהג' דאין ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה. ואפילו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית אין לה כח לעקור דבר מן התורה אלא בשב ואל תעשה, אבל לא בקום עשה. ואפילו הוא נביא, אין שומעין לו אם לא הוחזק לנו כאלהו בהרמל וכו' ולא מיבעיא 'מנהג של עבירה' שיש לשנותו אלא אפילו מנהג שעשו לסייג ולהרחקה 'ויכול לבא ממנו קלקול' יש לבטל המנהג. וכן אמרי' בירושלמי במקום שההלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. פי' אם יש רפיון בהלכה שאין ברור לך כמי נפסקה ההלכה, וראית שנוהגין הלך אחר המנהג דיש לתלות שנראה לגדולים שהנהיגו המנהג שהלכה כן. אבל במקום שאין רפיון בהלכה, אין לך לילך אחר המנהג שהוא כנגד ההלכה. זה דין מנהגים שהן בענין איסור והיתר. ע"ש.

נהגו העם

ויסוד גדול בגמרא ראש השנה (טו ע"ב) אמר רבי יוחנן, 'נהגו העם' בחרובין כרבי נחמיה. איתיביה

ומנהגיהם ומעשיהם הפוכים, והאמת היכן היא.

והמכורר אמת לאמיתה למחפש אותה, שכונת הרמב"ם מתבארת בהקשר בו דיבר, דהוא קאי התם במנין השנים לשנות שמיטה ויובל, ובזה הרי אין לתלות בסברא או שקלא וטריא טהורה בסוגיה תלמודית, אלא עיקרה במסורת העוברת מדור לדור דמי יימר לן ששבת מחר אם לא הקבלה. וכדוגמת זה, כן הוא חסרות ויתרות בס"ת שאין ראיה מופתית לכאן או לכאן, ועד"ז בשיעורי המידות ואידך זיל גמור. אך במקום שבשר ויין של תורה לפנינו לדון כדרכה של תורה בסברות ותירוצים ולהכריע בכללי הפסיקה ששורשם ממשה עפ"י הגבורה, מנא לן להסתמך על מנהג באין אומר ואין דברים, כל שכן וקל וחומר שהקושיות חזקות והתירוצים דחוקים, וכבר ראינו מן הגדולים שעשו מעשה ברבים. והארבנו במקורות רבים להראות, כמה עזה היא חיפוש האמת והצדק במשנת רבנו הרמב"ם.

פוק חזי מנהג העולם

טענה מצויה והיא עיוות לשמה, באומרים 'פוק חזי מנהג העולם', ומשתמשים בטענה זו נגד מצוות ה' ממש. שאם ראו כי ביטלו קדמונים מאיזו סיבה ונתקבע בדלת העם, כבר נקרא מנהג לעקור דין תורה. ובאמת שאפי' על מצוה דרבנן אין לזה מקור, וכל שכן מול דין תורה. וכמה אחרונים חשבו בטענה זו רפואה לכל הקושיות, אך באמת אין בה מזור.

ובעצם הטענה 'במקום שהלכה רופפת' בידך, ברוב פעמים אינה רופפת אלא טעות בלימוד ובפסיקה ולא מצד ספק אמיתי. ואם לא מצאנו תירוץ למנהג שיתיישב על הלב הרי שגם לא שייך לומר שהיא 'הלכה רופפת' אלא 'המנהג רופף' ובה מספיק לדחותו, וכל שכן לחכמים שברור להם הדין שאין כלל פתרון במנהג.

לקיימו כי מנהג מפורסם הוא, ופעמים שתלו בו סברות קבלה כי מי יעלה לנו השמיימה לברר אם כן הוא.

וזה מלבד שהרבה פעמים המנהג הרווח, לא היה כלל 'מדעת חכמים' אלא נהגו בו איזה אנשים ונהפך למנהג, ועינינו רואות כמה קלקולים ברורים וכבר שנים אין יכולים להם, ודוגמא שוברת לב וראה בספר כל בו (סי' סב, חובא בב"י אבה"ע סי' סה) וז"ל, נמנעו שלא לתת אפר מקלה בראשי חתנים מפני שאין העם מוחזקים כלל בהנחת תפלין, ולא יהיה בהם האפר תחת פאר, ויחששו גם כן שמא לא יהיה גם כן פאר תחת אפר. ע"כ. וכל הקורא יסתמרו שערות ראשו איך מעון עשו מנהג, ונשתכחה מצוה מהעולם.

הקבלה והמעשה

ובאשר ראתה עיני באשלי רברבי חכמי יהודאי בתראי דבתראי במקומות פזורים דקמייטי דברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"י ה"ו) 'הקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות'. וראיתי הכרח ללמד עליהם זכות, שלא אמרו כן אלא כלשון מושאלת וכמליצה בעלמא, ואין כוונתם ככוונת האומרו שם לסתום טענות שכנגדו, דאם לא כן יש לתמוה טובא דמאחר דקימ"ל 'אם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה' (יבמות פ"ח מ"ג) 'ואין לדין אלא מה שענינו ראות', מה הועילה טענת קבלה והמעשה, תא ונחזי אנן כמאן איכא למיזל, ואיך נעשה כל חכמי ישראל בדורות ארוכים קטלי קני, העונים אמן ואין דורשין. כל שכן דחזינן ברוב ככל הדינים שחכמים פליגי בהלכה בד' חלקי שו"ע, ולא סתמו פיהם אחר המנהג. וביותר מה מאוד תמוה לומר כן, שעין רואה אינשי די בכל אתר ואתר צועקים האמת שלי, והראיה לדברי כולם 'הקבלה ומעשה' ולא נתנו ליכס שהיא טענה לסתור, שאיך אלו ואלו צודקים

דשמיא' וכול דבריו ודאי אמת לאמיתה, ואין לחלוק עליו כלל. שזו דעת טועה בדבר משנה, שגם סנהדרין עלולים לטעות וכבר בטלה 'סמיכת חכמים' וכבר ראינו במחלוקת הראשונים שגם 'החכם הגדול' בימינו ספק אם בכלל נקרא בשם 'תלמיד חכם' בגדרי ההלכה. ומלבד זאת ראינו גם שמענו בגדולי החכמים ומנהיגים שהייתה מצויה בידם טעות ובא מי שהוכיחם על כך. ומי לנו גדול מכל 'נשיאי ישראל' לדורותיהם שלא תלו דבריהם 'בסייעתא דשמיא' אלא בראיה וסברא, וגם שאר החכמים שבדורם לא ראו מניעה מלחלוק עליהם, ולא עשו את החולק על גדול הדור 'בחולק על השכינה'.

וראה בשו"ת חקקי לב (ח"א חיו"ד סימן טל) שכתב וז"ל, מנהג שיש בו 'חשש' איסור אפילו הונהג עפ"י 'מארי דאתרא' שהיה רב מורה הוראות ונהגו היתר על פיו והוא נגד דעת הפוסקים, יש לבטל המנהג 'בכח גדול וביד חזקה', והאריכות בזה ללא צורך מרוב 'פשיטותו'. ע"כ.

מנהג בתי הוראה

ועתה העירה, באיזה מושג חדש לא שערם ראשונים והיום קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, הבא אצל חכם והורה לו דין והקשה עליו השואל בלימוד, מתרין הרב המשיב דבריו כחותם ומכריע 'בכח מנהג בתי הוראה'. ומצוי הדבר מאוד בבתי הוראה שבהלכות נידה, שתפסו לעצמם גדרים ודינים באין 'קבלה' ואין 'הכרעה' ברורה, ועוד חמור הדבר בבתי דינים פרטיים בממונות, שתולים ההכרעה במנהג איזה חכמים שדנו כן, ואין שם ראיה ולא הוכחה ברורה, ומדוע לא טענו קים לי לבעל דין, ועל זאת הרי החתימו את המסכן לקבל בורות 'בין לדין ובין לטעות'.

ואני משתומם הרבה בכל זה, מהיכן בתורה או

ובכלל יש לדון בכל כיו"ב בדקימ"ל כללא גבירתא בכל מקום, ספק דאורייתא לחומרא וספק דרבנן להקל.

חכמים טעו והנהיגו

וזאת תדע שגם מצויים הם מנהגים שיסודם בודאי מגדולי הפוסקים, אך אין זה אומר כי חותם אמת חקוק עליהם, ומצאנו במנהגים אלה הרבה דינים שטעו בהם החכמים והנהיגו כן לעדתם. ובאו חכמים שאחריהם ועקרו וביטלו הוראתם ומנהגם, כי אין תוקף להוראת טעות גם אם יתפשט הדבר כמנהג מוסכם.

ראה לרמב"ם בתשובה (הובאה בראש ספר מעשה רוקח דף א ע"א) וז"ל, בדבר מה שיש נוהגים וכו' וכבר נעשה כן במצרים 'והיו נבשלים בו גדולים' ומחינו זכרו. ע"כ. וע' בהקדמת שו"ת מהר"י בי רב וזו לשונה, כשבאתי למצרים מצאתי זה הטעות 'בכל החכמים הזקנים שבאו באותו הדור', שלא היו מקפידים להתנות קודם הגט או אחריו, והעיד לי הנגיד ז"ל שכמה וכמה גיטין נעשו כך. ע"כ. וראה שאפי' לחשש מוציא לעז ממזרות בגט פסול לא חשש נגד האמת, ואעפ"י שנעשה ע"י 'כל' החכמים הזקנים שבאותו דור, כי האמת עיקר הכול. והראנו עוד מקורות בזה.

ומן המפורסמות היא תשובת הרשב"א (ח"א סימן שצא) שכתב על המנהג המפורסם 'כפרות' 'שכל רבני ארצם' עושים כן, וגם 'רבינו האי' אמר שכך נהגו, עם כל זה 'מנעתי' המנהג. ע"ש. ושים לב שדבריהם באו על דברים שאין להם שורש ויסוד חלוט בש"ס ובתורה, ואעפ"י כדרשו אמת, שאין לנו להיתקע על מנהג שיש בו חשש הפסד ותקלה.

ותדע שגם מרא דאתרא לא חסין מטעות, ולא כאיזה דעות משובשות וסיפורי חסידים, כאילו ויש איזה חכם בדור שאצלו היא 'הסייעתא

הלומדים, שחושבים שהנה הגדול בודאי דיבר בחכמה ונתלים בו כאילו ומצאו התירון, ויותר לא מחפשים אחר בירור האמת, ונמצא נכשלים ומכשילים.

והראנו בפנים מצוות רבות דאורייתא ודרבנן, שלא מקיימים האידנא ואין להם שום הצדקה אמיתית אלא רק מנהג שנולד בקלקול. ואפילו דינים שלמים בשו"ע תראה שלא נוהגים בהם ואין איש שם על לב, רק מחפשים איזה תירוצים דחוקים שכל תלמיד מתחיל רואה חולשתן להחריד. וגם בבתי כנסיות של ת"ח אין מצוי כן, ובוזה אין לומר שמא עושים ומסתירים. ולדוגמא לזה הלכה היא בשו"ע (נא ס"ט) שמזמור לתורה יש לאומרה בנגינה, ולצערנו לא רואים כן גם לא בבתי כנסיות של גדולי הדור. וכיו"ב בעניית יהא שמייה רבא בכל כוחו כמבואר בגמרא (שבת קיט ע"ב), ופסק בשו"ע (סי' נו ס"א). ודי בזה כי אין תועלת בעוד חלישות דעת, רק זאת נקוט חפש וחקור את המעשה אשר תעשה, ואין תחליף מלהיות מבקש ה' באמת.

הרי לפניך שגם אם יש איזה צד להישען עליו, אך הוא טעות מיסודה לחפש את הדחוק והפרצה כשיכול לקיים כפי הנכון והעיקר. וכל שכן בתירוצים שאינם מתרצים כלום ושום דבר, שאין רשות כלל לסמוך עליהם לא משנה מי החכם הגדול שאמרם. וכבר הורה רבנו הרמב"ם בתשובה (סימן שי) 'שמצוי מאוד' עד כדי 'רוב' שגם החכמים האדירים יתרכו תירוצים לא אמיתיים, וגם יקשו קושיות שאין בהם ממש וכ"כ הנשר הגדול בתשובה זו"ל, מה שהקדים מן ההתנצלות וכו' אין ספק אצלי שנדמה לו יצ"ו שאנחנו 'כרוכ בני אדם שיקשה להם כשיסתור אדם דבריהם' או ישיב עליהם דבר. וכבר הצילנו השם מזה וכו' הלא תראה 'שכל החכמים' זו"ל 'בכל עיוניהם' התלמודיים היו מקשים בקושיות

בחו"ל נולדה דרך הכרעה שכזו, וממה נפשך, אם בצדק ואמת עשו בתי הוראה בודאי יש להם תירון וראיה לדבריהם, ומדוע לא יאמרו את טעמם ונימוקם, כי לטעון מנהג על טעם הדין הוא מגוחך. ואם אין ראיה והכרח לדבריהם, מה אכפת לן שכך עשו ואפשר שהם טועים ומטעים, שכבר ידעת שטעות רבים אינה מהפכת הדבר להיות דין. ומאוד יש לתמוה ששאלתי לכמה מהחכמים על דבר זה, ומילאו פיהם מים שאין להם לתרץ מי הוא בעל הסמכות שהמציא כן וחדש כן מדעתו, שאפילו על מנהג בית דינו של מרן השלחן ערוך אין קבלה כזו בשתיקה, ואיך נתנו כוח שכזה ביד דורות אחרונים שאין בסמכותם כלל להכריע אלא רק לומר דעתם, והוא תמוה מאוד. והארכנו בזה בפנים עד שיצא לנו כלל ברור, שגם על מנהג 'בתי הוראה' אין בו סמכות או הכרעה אלא רק רגליים לדבר שמסתמא יש להם סימוכין, אך ביש קושיא לפניך ואפילו ספק אין לסמוך על דבריהם.

זוכר הנשכחות

עוד רגע אדבר בטענת הבל שלא היה ראוי לדבר בה אך בבחי' 'דע מה שתשיב לטועה', וטענתם שכיון שהתפשט 'מנהג' שלא לקיים איזו מצוה או הלכה בדורות האחרונים, שוב אין בכוחנו לחדשה, והמעוררה טועה נגד החכמים שבדור.

ובאמת לאיוולת שכזו אין כל שחר, שמי התיר לנו לבטל מצוות ה' כשיש ביכולתנו לקיימם, ומי הוא זה שכוחו גדול מחכמי התלמוד לעקור דיניהם. והגם שרואים כי מנסים לתרץ בזה תירוצים דחוקים וכל מיני לימודי זכות, המעיין יתבונן בזה כי חטא הרבים הוא, כי אם אין אמת 'בתירוצים' הרי שמלבד שלא מתקנים העוול, אף זו שטועים ומטעים את הרבים כי לא הכול פקחים להבין שאין בתירוצים ממש, וחמור הדבר עוד יותר כי נותנים הם 'כסות עיניים' על

הקדוש כשהתיר את בית שאן וכו' שאין מזיחין אותו ר"ל שאין מסירין אותו מדעתו מצד המנהג הקדום ואמרי לה אין מזיחין אותו כלומר שאין מעמידין אותו בחזקת שכחן ומורה בדרך שלא נתקבל בה כן. ע"כ. והראנו לזה עוד מקורות נאמנים לרוב.

פרק ח - ביטול תקנה ושינוי טבעיים

דבר שבמנין

בקצירת אמרים לבאר דעת חכמים בתקנות חז"ל, באם נראה ברור שלא שייך טעם הגזירה, מה יעלה בעתיד זו התקנה. והגם שזו סוגיה רחבה, ציינו בפנים למספר כללים היותר מוסכמים.

וקודם לזה הראנו בדברי חז"ל יסודות הדיון, ולאחר מכן דוגמאות לרוב מראשונים ואחרונים בביטול תקנות. ולכמה דוגמאות נציין לסבר האוזן, ביטול התוס' וש"ע חשש משקין מגולים כי אין הנחשים מצויים (יו"ד סי' קטז). וכיו"ב תראה נכוחה ברא"ש (ביצה פ"ק סי' ה) בדין קבורת מת ביו"ט שני של גלויות, והביאו בשו"ע (או"ח סי' תקכו ס"ד). וכיו"ב בשו"ע (יו"ד סי' קנט ס"א) שרבותינו אסרו ריבית לגוי והאידנא שרי בכל ענין. וכן עוד לו (בחו"מ סי' תטס"א) שבימינו מותר לגדל עז בא"י, ובטלה תקנת חז"ל. שאין לחכם אלא מקומו ושעתו אם לקיים התקנה או לא.

וחזינו עוד, שאם בטל טעם התקנה בטלה התקנה גם בתקנות השייכות 'במצוות' ולא רק 'בסייגים' והרחקות, וכמ"ש בשו"ע (או"ח סי' קמה ס"ג) שהאידנא לא נהגו 'לתרגם' בקס"ת. וכבר נקט לה רבנו הרא"ש (כלל ב סי' ח) בכלל גבירתא בסוגיה בטלית מפשתן. וראה למו"ר זיע"א ביביע אומר (ח"ט או"ח סי' כה אות א) שבנה עליהם היסוד בנר של מצוה בשמן צמר גפן. וכבר מפורסמת גזירת רבותינו (ביצה לו ע"ב) שאין מספקין ואין

'אינן אמיתיות' על דברים אמיתיים אין בזה חסרון בחוק מי ששייב בלתי הסתכלות שלם. ע"כ.

ואם לא שהיה אומרם הרמב"ם לא הייתי מעז לומר בנחרצות שכזו, 'שכל' החכמים 'בכל' עיניהם התלמודיים היו מקשים בקשויות 'אינן אמיתיות' על 'דברים אמיתיים', והיה צריך לחכם כרב אשי ורבינא שיברור האמת. ואם כן, הרי קל וחומר לדידן, ובאמת שדברים אלה ידועים ופשוטים לכל הרגיל בספרים, שהרבה טענות ריקות בנמצא, ומי שאינו מעיין וחוקר אם לקרב או לרחק בדרישת האמת, הוא לומד כשיכור ומגשש כעיור באפילה.

אין מזיחין אותו

ועל הטוענים שאם באמת היה צריך לתקן היו בודאי הגדולים מתקנים, כבר דחייתם בתלמוד ערוך (חולין ו ע"ב) דרש להן מקרא זה וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה, כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחושתן. אפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום, אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו, מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה שאין מזיחין אותו ואמרי לה אין מזיחין אותו ואמרי לה אין מזיחין אותו. ע"כ.

ובבית הבחירה למאירי (חולין ז' ע"א) ביאר חז"ל, תלמיד חכם שאמר דבר הלכה 'מחודשת' הן דרך הוראה הן דרך גדר הן להחמיר הן להקל אף על פי שהוא 'מבטל בזה מנהג קדמונים' אין ראוי להחזיקו בכך כמדת יוהרא ונטילת שם במה שאין ראוי לו לסרב בדבריו מצד שלא נהגו הקדמונים כן, אחר שהוא מראה פנים לדבריו, ושהוא כדאי לסמוך עליו שכל תלמיד ותלמיד מקום הונח לו להתגדר בו. וזהו שאמרו ברבינו

לתת הדעת על שמירת כבוד חז"ל, שבהרבה מהחששות שהיו בזמנם, בימינו הם בבחינת המוחש לא יוכחש שיש שינויים גדולים בטבעיים וברפואות, ומי שמתעקש לקיים דברי חז"ל מביא הגנות והזלזול ח"ו שעושה אותם כטועים, והרי אפי' דג העולה מעכו אין טעמו כדג העולה באשקלון, ואיך נדמה בין לפני אלפי שנים להאידנא, ובין מקומות ואקלים שונים לזמנינו. ושכן הורו כמה חכמים מפורסמים. וכמוסיף שעל פי רוב השמיט הרמב"ם חששות אלה מהלכותיו, ויש ביד הרוצה לטעון שיש לסמוך על הרמב"ם, שמלבד גדלותו בתורה, היה רופא והשמיט החששות לבטלם. והראנו שכבר חכמים ראשונים ואחרונים התאימו ההלכה למציאות, וכולט ביותר הוא מרן בב"י (או"ח סי' שלא) שביטל מאמר חז"ל שיש סכנה לנימול אם לא ירחץ אחרי מילתו בשבת. הרי שגם בפיקוח נפש הולכים בתר הידוע, ולא חשש שמא ואולי נשארה סכנה שאינה ניכרת.

והראנו נקודת עומק בשינויים בין התפיסה ההלכתית לרפואית, שרפואה בנויה על הנחות ויסודות חכמה מדורות קודמים, אך החכמה נמדדת ונחקרת כל עת, ובהיגלות יסודות וגילויים חדשים בחכמה, מתחילה העמדה מחדש של ההמלצות הרפואיות לפי הידע העדכני. וזה בניגוד לתפיסה במסורת הלכתית שבנויה כולה על קבלת חכמת חכמי הדור הקודם, ועיקר עסק הלימוד בליבון ודימוי מילתא לסוגיות שיש בהן נעלמות וסתומות. וכשבאים לשלב את ההיבט הרפואי במסורת ההלכה, פעמים ועומדים ומדקדקים על 'טפל' במסורת כדגים וחלב, אך מאידך לא שמים לב 'לעיקר' המתחדש ברפואה. לדוגמא, הרופאים מזהירים מאכילת סוכר ומוצריו ורבים חללים הפילו, וכדמותו היזק ריבוי הישיבה ללא תנועה, ויש בהם השלכות בריאותיות חמורות בדוקות וידועות. ולא מורגש

מרקדין בשבת שמא יתקן כלי שיר, וכתבו התוס' (ביצה ל"ע"א ד"ה תנן) לדין שרי שאין אנו בקיאים לעשות כלי שיר ולא שייך למגור. ועוד תלמוד חכמה בתשובת הרמ"א (סי' קבה) שעשה מעשה לערוך חופה וקידושין בליל שבת שבטל טעם הגזירה שלא לקדש אישה בשבת.

ובכללים בזה, הבאנו בארוכה ונסדרם כראשי פרקים. במקום שטעם האיסור ידוע וברור ולא שייכא בזמן הזה מימלא בטלה תקנה. [תוס', רא"ש, שו"ע] אם אין המעשה מסור לכל אלא ליודעים בה, ובה לא גזרו. [עפ"י התוס' ושו"ת רמ"א] בגזירה שהיא מפני חשש ולא איסור בעצם, בטל כשבטל טעמו. [ב"ח ארצה"ח] כשהגזירה לא הייתה מוחלטת והיו היתרים לאנשים או למקומות באופנים מסויימים, ובכגון זה לאחר שבטל הטעם בטלה תקנה לגמרי. [תוס', תורת חסד] י"א שדוקא בתקנת סנהדרין גדולה [ארצה"ה] או דווקא ב"ח גזירות החמורות בעינן ב"ד שכמותו [שם משמעון] במקום שבטל טעמה ויכול לבוא קלקול מהתקנה א"צ כלל מנין אחר לבטלה, ואין לך קלקול גדול מביטול מצוה. [תורת חסד, ארצה"ה] במקום שביטול התקנה יביא למצוה בטלה התקנה כשבטל טעמה. [ברית אברהם] וכיסוד הדין, הצורך בב"ד אחר להתירו, אינו אלא מדרבנן וא"כ ספקו להקל.

תקנות ברפואה

עוד דיברנו בהיגיון וראיה, בגזירות בחז"ל מחשש לחולי ולצורך רפואה, ובפרט החקירה מתעצמת בזמננו שהרפואה והמדע התפתחו פלאים בחקירות ובדיקות ואין צריך לומר, בדברים התלויים בצילום וראיית המוחש, שניתן היום לצלם ולראות ככלים מיוחדים מה שלא היה בעבר. שיש לדון האם דברי חז"ל בזה מכריעים 'כדיני התורה' או שדבריהם בזה כחכמי הזמן, שיש להישמע בכל דור לרופאיו. והראנו שיש

דינים המעוגנים במציאות, התורה היא הנותנת כח וסמכות לחקור ולברר המציאות.

ובעניין בליעה בכלים הארכנו במקום אחר בארוכה, וכיו"ב דנו הפוסקים רבות 'בהרגשת' נידה בזמ"ז, או בצורך למציצה בברית מילה, ואיכות סכיני השחיטה לבדיקה תדירית, וכל כיו"ב עוד נידונים רבים, שהצד השווה ככולם שצריך לבוא בחקירת המציאות ולא מועיל כלל להיצמד למה שלא קיים. והעוצם עינו מלראות ואוטם אוזנו מלשמע, אין בו חכמה ותבונה אלא רק חסרון ידיעה, ואין יראת שמים בלהיות טועה או שוגה בדמיונות, ולא זו דרכה של תורה.

השתנו הטבעיים

ותדע עוד, שמצאנו גם ראינו עשרות רבות של דוגמאות שחכמי הדורות אומרים בפה מלא 'שהשתנו הטבעיים', ומה שהיה בזמן שעבר אינו נכון למציאות העכשווית, ולא חששו ולא הרגישו צורך לקנא לדבר ה' בלא אבחנת המציאות, אדרבה חקרו את המציאות ופסקו ההלכה בהתאמה. ואין בזה לעז על חכמים או סתירת דבריהם, אלא העמדת ההלכה בקרן אמת כפי המציאות שבכל דור.

ולדוג' בעלמא, הרי חששו חז"ל שהמתאפק הרבה מלהשתן שמא יהיה נקב בין צינור הזרע ולשתן ויעקר מלהוליד, היום ברור שבמציאות 'אין' שני צינורות באיבר הברית אלא אחד, ואמרינן השתנו הטבעיים (עי' חזו"א אבה"ע סי' יב סק"ז) אעפ"י שהוא בסתירה גמורה לחז"ל ולטעון שנעשה שינוי באיברים הוא טענה גדולה ולא מה בכך. וכיו"ב להלכה אמרינן שאין סכנה בזמן הזה אם לא רוחצים התינוק ביום השלישי למילה (עי' ב"י אור"ח סי' שלא) ואעפ"י שהיא קולא בנפשות כי לא דיברו אלא כפי המציאות שבכל דור. והורו למעשה כי החלב אינו גורם לשכרות (ש"ת שם משמעון סי' יד), ויש חכמים קדמונים ואחרונים

ומודגש בספרים ובציבור שומרי תו"מ שיזהרו בזה לכל הפחות בהרחקות של חז"ל מחשש לבשר וחלב כהמתנת שש שעות וכדומה. ובעיני העולם חמור ביותר להניח כלים בשרי וחלבי בכיור אחד יותר מסכנת הסוכר והיעדר התנועה, והמשובשים עוד ייקראו לזה ביטול תורה. וגם בספרי הפוסקים לא תמצא זעקה רווחת בזה אלא כהוראה כללית להישמע לדברי הרופאים אך לא מאריכים בפרטי הוראות הרופאים כמו שמצאנו בדגים וחלב ומים של התקופה ודומיהם. ואין כאן איזו טרזניה או תוכחה שאין אנחנו לפנינו עולים בשם כלל, אלא רק באנו להצביע על שינוי יסודי בתפיסה בין מסורת הלכתית להוראות רפואיות, ולא באנו אלא להדגיש כדי לעורר את החכם ויחכם עוד.

בירור מציאות

ומענין לענין באותו ענין, יש לשים לב בדינים רבים שבאו 'בתיאור' המציאות, כדוגמת בליעה בכלים ונתינת טעם וכדומה, שאם השתנתה המציאות במוחש, אין בדברי חכמים הנאמרים כדי לסתור המציאות. ואדרבה אמרינן שחכמים לא דיברו אלא כפי מה שמבואר בדבריהם, ומה שהשתנה במציאות משנה את הדין גם כן.

והראנו בפנים דוגמאות לרוב בפוסקים שונים ומכריעים כפי המציאות הנגלית בחקירה, ולא איזו מסורת עלומה כשהיא היפך מה שעין רואה.

והאמת שהוא פשוט בתלמוד ובכל ראשונים ובעלי שו"ע, שהרי נתנו הכרעה באיסורי תערובת 'בנתינת טעם' הנבדקת ע"י בני אדם בניסוי וטעימה, ואין לטעון סרק שאין מרגישים היום בטעם, ולא יודעים באיזה כלים דיברו, ולא יודעים באיזה חקירות וכו' שלא צריך לחפש סיבות לעקם המציאות הנגלית בחקירה ודרישה. שאין צורך לקנא 'לכבוד' התורה לדחות המודע והמורגש מפניה, כל שאינו גזירת הכתוב אלא

ההוראה והלימוד, זה ולזול גדול בתורה להיות כל אחד דורש כרצונו, וח"י לעשות דברי חכמים 'כמיסטיקה' זולה. והעושה כן לדרוש מדעתו במצוות התורה ודברי חכמים שלא עפ"י הפשט בקבלה מחז"ל, הוא בחשש גדול של 'מגלה פנים שלא כהלכה' שעונשו חמור ביותר (עי' סנהדרין צט ע"א), שהרי עוקר הדין ממשמעותו ותולה בו הטפל שלא ציווה ה'. וכ"כ חד מקמאי רבנו אברהם פריצול (אבות פ"ג מ"ז) והראנו לזה עוד מקורות רבים וכן לא יעשה, ומי שאין לו ידיעה ברורה בעליונים למה יאסור לחינם בתחתונים.

לחוס על ממונם של ישראל

ומוסיף ואומר עוד, שמצוי שעל התעלמות מהאמת והמציאות גם אוסרים ומקלקלים בממונם של ישראל, וחכם שטעה ואסר הוא גרמא בנזיקין, וחייב בדיני שמים לפייסו או להשלים לו חסרונו אעפ"י שאינו נושא ונותן ביד ממש.

וילפינן חכמת התורה ודעת הנותנה בדבריהם הברורים של רבותינו בספרא (מצורע פר' ה אות יב) 'על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו'. וכן הורו עוד דעת תורה במנחות (עו ע"ב) דגרסינן אמר רבי אלעזר התורה חסה על ממונן של ישראל, היבא רמיזא דכתיב והשקית את העדה ואת בעירם. ע"כ. הרי שגם בנס פלאי בהוצאת המים מן הסלע, לא די בלהחיות את האנשים עצמם אלא גם את ממונם את הצאן. ועיין בפנים כמה שלימדה תורה, שאפילו קרבן לה' והגם שהוא במקדש מקום המונהג בעשירות ולא עניות, והוא משל ציבור שכיס ציבור הוא גדול ומלא לעומת היחידי הדחוק בפרנסתו, אמרה תורה שאין לדחוק על ההוצאות, על אחת כמה וכמה שאין לבדות מהלב איסורים, ובפרט בדינים שנוגעים לכלל ישראל שהוא להם הפסד גדול במצטבר. ועל כן על בדיעבד יש להיצמד

שמיתרים אכילת בשר עם דגים וכן חלב עם דגים, בטענה שהשתנו הטבעיים שדגים שלהם במקומם ושעתם היו לסכנה מה שאין האידנא. ויש לזה דוגמאות רבות באינ' הלכתית רפואית (יו"ד סי' קטז ועוד מקומות).

ופעמים גם אומרים לקיים דברי חכמי הטבע אפי' נגד המובא אצל חז"ל, עי' בזה בשו"ת יביע אומר (ח"ב א"ח סי' בא אות ו). אך כאמור א"צ לכל זה ונקוט המושכל הראשון בידך, שאין כאן כלל סתירה לדברי חז"ל אלא העמדת העקרונות ההלכתיים שקבעו הם במציאות הקיימת אצלנו, ודברי חכמי ישראל והמציאות הנראית לעינינו שלובי ידיים זה בזה. ואין כאן לא הרס הדת ולא כלום, אדרבה העמדת ההלכה כפי המסורה מרבתינו בחותם אמת.

מגלה פנים בתורה - 'סודות נסתרים'

והטוענים להחזיק באיסור אעפ"י שברור שאין טעם פשוט להמשיך בתקנה, בטענה שיש 'סודות נסתרים' לחז"ל בזה, טענה זו לא הייתי מתייחס לה כלל אילולי שראיתי שיש מי שבאמת התייחס ברצינות לטענה זו, והכריע על פיה דינים. שמלבד שיש לשאול מי הוא זה שיעלה לנו השמימה שאכן כן הוא, שלא כל סברת כרס יש בה 'סודות נעלמים' ולא 'משקל' להלכה. מלבד זאת, הרי טענה זו גם חסרת היגיון, שאם תלו טעם 'חסוד' בזמן שבמציאות היו תנאים מסוימים שכבר אינם, הרי שבחסרון אותם תנאים אפשר שגם עפ"י הסוד אין קיום לדבר. ובכלל מי יימר שהתורה וחז"ל קבעו 'איסור' רק בעבור 'טעם חסוד' בלא טעם הפשט, וגם זה ספק דרבנן להקל.

ועוד והוא תמוה וקשה בעיני ביותר, ובמקום חילול ה' אין חולקין כבוד, מהיכן הרשות להפוך דיני התורה בטעמיה וחוקותיה, 'למיסטיקה' זולה בסברות והמצאות 'רוחניות' המנותקות מכללי

הוא שאין להמציא איסורים או חששות שעל ידם נאבד ממון של ישראל, וכל שכן שאין לחדש גזרות ותקנות שעל ידם יאבד ממון ישראל.

והראנו שאפי' ספק ממון חמור הוא ונחשב כדבר האבד ספק כודאי. וכבר הורה הרשב"ץ, דבמקומות שיש איבוד ממון מחמת ספיקא דרבנן, הדבר הוא יותר פשוט שהם חייבים להקל בספקו, לפי שיש להם על מה שיסמוכו בזה בתורה, וכגון מ"ש בחולין (מט ע"ב) טריפה דאורייתא ואתה אומר התורה חסה על ממון של ישראל, הא באיסורין דרבנן אם אמרו כן להתיר ספקו יפה הן עושין שאין לנו לאבד ממון של ישראל שהוא ודאי דאורייתא משום ספק דרבנן. עיין שם. והארכנו בכל זה. ע"ש. שיש לתת הדעת בכל זה, שלא נצטרך להתוודות גם עליו בווידי יום הכיפורים 'את אשר הקלת החמרת' שמפסיד ממון של ישראל על חנם.

לדינים וכללי החקירה המסורים מחז"ל, ולפקוח עינא פקיהא על צדדי היתר, וכללי ההכרעה.

ולא רק שצריך להורות בעיקר הדיון, המצוה על הנשאל גם למצוא דרכים ועצות להציל ממון שדבר ראוי ונכון הוא, עד שדעת חכמים לעשות אפילו 'הערמה' ממש ואפילו במילתא דאורייתא. וכמבואר בירושלמי (ביצה פ"ג ה"ד). עיין בפנים. וכמה טרחו חכמים בתר תקנתן של ישראל, עד שהורו שאפילו לסמוך על דעת יחיד מותר בהפסד מרובה, וכל שכן וקל וחומר בלהתיר את המותר, שלא לחוש למחמירים עליהם בחומרה גדר וסייג בדברים מחודשים או בדברים שאין להם בית אב בחז"ל.

ואפילו במקום של כפרת עון שהם חיי הנפש של היהודי, לימד רחמנא לחוס ולרחם על ממון, וכמבואר בתלמוד זבחים (ו ע"ב) 'אמור מעתה ראויין היו ישראל להקריב קרבנותיהן בכל עת ובכל שעה אלא שחיסך הכתוב'. ואם על עון לא

דקדק רחמנא כדי שלא יפסידו ממון, קל וחומר

איסור לנקוט כחכמים אחרים, ויש לתת הדעת מה הוא הגדר והאמת להלכה בכל זה. ומאחר ויש בזה שיטות אסדר בזה מעט המערכות, והיה ה' עם השופט.

אמר רחמנא

ביסוד המצוה אמר רחמנא (דברים יז, ח-יא), כי יפליא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע, דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו. ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה', ושמרת לעשות ככל אשר יורוך. על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. והאיש אשר יעשה בודון בלבתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את ה' אלקיך או אל השפט, ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל, וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד. ע"כ.

וקודם שנבוא לפלפל בדברי חז"ל וקמאי בגדרי המצוה, נאחזו יסודות ההבנה הפשוטה היוצאת מפסוקי התורה הקדושה, ראשית מבואר בפסוקים, שהכוונת ניתן לכוהנים או הלויים או השופט שמקום מושבו - במקום אשר יבחר ה'. ומשמע שמדובר על הנושא במשרת שררה הנמצא במקום המיוחד לה' שהוא הר הבית, שיש במקום זה נתינת הסמכות והאחריות ורק שם נמצאת כח ההכרעה, וברור שלכל הפחות מדובר בשופט או מנהיג 'ידוע ומקובל' על הציבור שכפופים אליו לעשות דבריו, שבזה חלה מצות ה'.

עוד נשמע כמבואר, עיקר יסוד הדרישה בחכמי התורה היושבים בציון הוא בכגון 'כי יפלא', ורוצה לימר בדין שאין ידוע לנו ביאור דבר ה' בתורה ובחכמי ישראל בעלי המסורה, שעל כן יש לדון

לא תסור וסמכות ההכרעה פרק א – ועלית אל המקום

מצות התורה להישמע לחכמי ישראל ופסיקותיהם, היא ללא ספק מהמצוות היסודיות ביותר שאי אפשר לגזם בחשיבותה, שהיא יסוד ושורש כל התורה שבעל פה. וכגודל חשיבותה כך היעדר גדריה הברורים, שפעמים רבות מדי נראה כי נקטו לשון הפסוק על מקום שאין בו שייכות כלל. ופעמים מושמעות מצוות אלה אפילו בדרך מליצה, שלא אחת שמענו נוקטים לשון הפסוק על לשמוע לחכם בקהילה או לרבני מגזר בזה או אחר, בין בדין והלכה בין בהנהגת קהילה ואפילו בבחירות ציבוריות, שכבר נהיה במצוי להכריז לשון פסוקי התורה 'ועשית ככל אשר יורוך' בקריאה ציבורית, ולא ברור אם באו בלשון מליצה או כהלכה פסוקה או תערוכת שתי ההבנות גם יחד.

ועל כן להועיל לאשר כוונתי, אמרתי לבוא לשאול ולדרוש בדברי חז"ל והפוסקים ראשונים ואחרונים, לברור ולערוך ולהשתדל בכל כוחי, להבין גדרי ההלכה וההוראה בדברי רבותינו, שלא יהיו דברי התורה ויסוד כל דיניה כלשונות מליצה.

ובעת בואי לפתוח הסוגיה, נגלה לעיני מראה מרהיב וחכמה אדירה בדברי רבותינו שיש בהם נפקא מינה גדולה מאוד, לא רק בהנהגה אלא גם בהבנת סמכות פסיקת ההלכה בדורות שונים, ומהי סמכות ההכרעה בדינים המחייבת את בני אברהם יצחק ויעקב. ומבירור הדין גם גרוויח הבנות יסודיות בדרכי הפסיקה ההלכתית, שפעמים באים על 'החולק בהלכה' בלשון קשה כגידים וכאילו בידו עוון, וטוענים כלשון חז"ל 'אפילו על ימין שהוא שמאל' לא תסור. ופעמים כך טוענים גם על מנהג הלכתי שהיה נהוג אצל חכמים במקום מסוים, שנעשה כהלכה שיש

היושבים בלשכת הגזית או לדמות המנהיג 'השופט' שהוא כמלך.

והגם שבתורה לא נזכרו חכמי הסנהדרין אלא הכהנים והלוויים, כך קיבלו חכמים שהכוונה גם לחכמי 'הסנהדרין' שהם הם השבעים זקנים שסמכם משה רבנו, והבאים אחריהם הם היושבים בלשכת הגזית, וככוח זה ניתן בידם הסמכות לדון והלכריע בדיני נפשות וממונות ותקנות ושאר צרכי הדת וההלכה. אך בחכמים שאינם בכלל 'הסנהדרין', הגם שהם גדולים ועצומים אין סמכות זו שייכת אליהם כלל.

ואפילו יהיו חכמים גדולים אדירי ארץ יושבי על מדין בבתי דינים קבועים, אין בסמכותם להכריע 'לכלל ישראל' אלא רק לתקן למקומם ושעתם, ועל בתי דינים אלה ממש אמרה תורה (דברים יז, ח) כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' דברי ריבת 'בשעריך', 'בשעריך' הכוונה למחלוקת החכמים בהכרעת הדין בבתי דינים שבכל עיר ועיר בישראל, שכידוע בכל כרך ועיר הייתה חובה גמורה להקים בית דין קבוע, והיו בכרכים 'סנהדרין קטנה' לדון ולהורות הדרך ליושבי מקומם, אך גם להם אין סמכות הכרעה לכלל ישראל או שתהיה תקנתם מחייבת כדין תורה ממש, אלא דווקא לסנהדרין גדולה היושבת בלשכת הגזית.

והשבות אל לבבך, שלא נתנה התורה סמכות ההכרעה לכל 'קיבוץ חכמים' שיהיו בית דין על כל ישראל, שאפי' סנהדרין קטנה אינה בכלל זה, ובודאי שלא מדובר על קיבוץ חכמים שלא במושב בית דין, ועל אחת כמה וכמה שלא דובר במציאות שאין אפילו 'בתי וועד לחכמים' כמו שהיה מצוי בבתי מדרשות ובישיבות הגדולות שבכלל שהיו לאלפים ורבבות, ובודאי שלא על המדובר בזמן רבותינו 'הראשונים' שכבר בטלו כינוסי חכמים האדירים שמומן הגאונים, וכל

בדברים החודשים יש מאין, וכוח ההכרעה בזה נתון הוא ביד חכמי התורה הם הסנהדרין. אך ביש דין מבואר וידוע שכך היא המסורה, אין צורך בדרישת סנהדרין. ויותר מזה יש לשמוע שאם חכמי הסנהדרין אינם כדברי המסורה ויש בדבריהם 'שינוי' מדבר ה' ביד משה, המסורת והקבלה גוברת על דברי סנהדרין. ועי' בזה לקמן.

ובמקום שיש מסורה אך התעורר בה הספק כיצד היא ההכרעה, הרי שגם זה בכלל כוח הסנהדרין להכריע הספק והוא האמור 'בין דין לדין', ורוצה לומר שכוון הבורר וההכרעה נתון לבעל הסמכות הנזכרת, כהן או שופט. ובפסוקים משמע שגם אין הכרח שיהיה בעל הסמכות איש יחיד, אלא גם חיבור חכמים יחד 'כוהנים ולוויים', ובלבד שיהיו דבריהם מהמקום אשר בחר ה'.

והבנה שלישית שיש לחקור בה היטיב, האם סגולת 'המקום גורמת', ורוצה לומר שכל עוד שלא נמצאים במקום אשר בחר ה' אין סמכות לסנהדרין להיות מכריעים, או שמא צד כבוד הוא שיהיו בחר ה' אך לא לעיכובא.

והנה על הבנה ראשונה שסמכות הסנהדרין דווקא בספק ולא בידוע, חזונו שכך מבואר הוא בספרי (שופטים פס' קנב) וז"ל, כי יפלא, מלמד שבמופלא הכתוב מדבר. ע"כ. והוא פשוט בכל המפרשים שעל ספק קאי, וכתב רבנו בחיי (שם) שורש ביאור המילה 'פלא' וז"ל, כי יפלא ממך דבר. לשון העלמה, כמו (בראשית יח, יד) "היפלא מה' דבר". ע"ש.

סנהדרין או כל בית דין

והנראה פשוט ומוכרע בפסוקים ובדברי חז"ל, שהסמכות הגבוהה להכרעה במשפטי התורה המחייבת מהתורה, היא אך ורק 'לכוהני הדת' האמונים על דבר ה' ובכללם חכמי 'הסנהדרין'

הגדול שבלשכת הגזית 'שמשם תורה יוצאה' לכל ישראל, שנאמר 'מן המקום ההוא' אשר יבחר ה'. ע"כ. הרי כפלו לשונם להדגיש שהמקום גורם.

וכן הוא מפורש עוד בגמרא סנהדרין (יד ע"ב) וז"ל, תא שמע מצאן אבית פני והמרה עליהן יכול תהא המראתו המראה, תלמוד לומר וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם. ע"כ. ועוד הוא בחז"ל בגמרא ע"ז (הע"ב) דגרסינן, שלא דנו דיני נפשות, מ"ט כיון דחזו דנפישו להו רוצחין ולא יכלי למידן אמרו מוטב 'נגלי' ממקום למקום כי היכי דלא ליחייבו, דכתיב ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא מלמד שהמקום גורם. ע"כ. ואם לא די בזה עוד תנו רבותינו בסנהדרין (נב ע"א), ובאת אל הכהנים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, בזמן שיש כהן יש משפט ובזמן שאין כהן אין משפט. ע"כ.

סנהדרין שגלו ממקומם

אלא שיש לגלות אונגך שלא תטעה לומר, שכביכול אין סמכות סנהדרין אלא בלשכת הגזית. שזה אינו כן, שבודאי יש כח לסנהדרין גם חוץ למקום המקדש, מלבד בדיני נפשות שלא דנים כדדרשינן מהפסוק לעיל בזמן שיש כהן וכו' אך שאר דינים כולל קנסות יש בכוחם לקנוס גם כשאינם בלשכת הגזית, ומפורש הוא בגמ' מכות (ז ע"א) על הפס' והיו אלה לכם לדורותיכם בכל מושבותיכם, דתנו רבנן והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם למדנו לסנהדרין שנוהגת בארץ ובחוצה לארץ. ע"ש.

וכן הוא בספרי (דברים פ"ס קנב) 'ובאת' לרבות בית דין שביבנה. ע"ש. וכ"ה בילקוט שמעוני שם. ומבואר שיש סמכות לסנהדרין גם כשאינה בלשכת הגזית, ומבואר שהקפידא שיהיה משפט בשעת הבית הוא רק לענין דיני נפשות, וכמ"ש כן עוד בגמרא (ברכות נח ע"א) אנו מיומא דגלינן

אחד יושב בבית מדרשו והוא כיחיד המורה.

ויסוד כל זה מבואר בחז"ל בספרי (שופטים פ"ס קנב) וז"ל, וקמת מיד, וקמת בבית דין, מיכן אמרו שלשה בתי דינים היו שם אחד על פתח הר הבית ואחד על פתח העזרה ואחד בלשכת הגזית, באים לזה של שער הר הבית ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבריי כך לימדתי וכך לימדו חבריי, אם שמעו אמרו להם ואם לאו באים לזה שעל פתח העזרה ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבריי כך לימדתי וכך לימדו חבריי, אם שמעו אמרו להם ואם לאו ואלו באים לבית דין הגדול שבלשכת הגזית שמשם תורה יוצאה לכל ישראל שנאמר מן המקום ההוא אשר יבחר ה'. ע"כ. ומבואר שהרכבי ב"ד גם אלה הנמצאים בפתח ההר ובפתח העזרה אין בהם יכולת ההכרעה, אלא דווקא הנמצאים בלשכת הגזית.

וב"כ בהדיא בספורנו (שם) וז"ל, אף על פי שמנינם השופטים בכל עיר ועיר כדי שכל ב"ד ישפוט את עירו, הנה בהולד ספק איך היה מפי השמועה לא ישפטוהו ב"ד של אותה העיר כפי מחשבתם, אבל יהיה פסק דין כפי מחשבת רוב ב"ד הגדול. ע"כ. והיום בעונותינו בטלה סנהדרין גדולה וקטנה, ולקמן נחזה שאפילו 'מושב בית דין' ליכא האידנא, ובטח שלא בית דין הגדול.

מלמד שהמקום גורם

עוד תדע שלא רק שהגדרת סנהדרין היא לעיכובא, גם זו הבן 'שהמקום גורם' ולכמה עניינים הוא לעיכובא ממש שיהיו יושבים 'בלשכת הגזית' דווקא. ויסוד הדברים מבואר בחז"ל בספרי (שופטים פ"ס קנב) הנזכר לעיל וז"ל, מיכן אמרו שלשה בתי דינים היו שם, אחד על פתח הר הבית ואחד על פתח העזרה ואחד בלשכת הגזית וכו' ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבריי כך לימדתי וכך לימדו חבריי, אם שמעו אמרו להם ואם לאו, אלו ואלו באים לבית דין

וצריך להבין מה גדרי הדין הנצרכים בזה, האם השופט הוא 'דמות תורנית' החכם הגדול שבדור כשמואל הרמתי או האם הכוונה לחכם הנושא בתפקיד עם סמכות בהנהגת העם, כיפתח שהיה מצביא הצבא ושליט העם.

שאם תאמר חכמת התורה קובעת, הרי זה מעמדם של הכהנים הלויים והסנהדרין ולמי משפט ההכרעה, ובכלל הרי כבר ידענו כי יפתח לא היה ידוע מגדולי החכמים בדורו, ואדרבה דברי רבותינו בזה (ר"ה כה ע"ב) כדורבנות וזל"ק, שקל הכתוב שלשה 'קלי עולם' כשלשה 'חמורי עולם' לומר לך, ירובעל [הוא גדעון] בדורו כמשה בדורו, בן [הוא שמשון] בדורו כאהרן בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, ללמדך שאפילו 'קל שבקלין' ונתמנה 'פרנס' על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים, ואומר ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם, וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו, הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיו, ואומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה. ע"כ.

הרי לפניך דברי חז"ל ברורים, שבהגדרת 'שופט' שנתנה התורה בידו הסמכות הוא על מנהיג העם העומד בראשו לאו דווקא מבחינה רוחנית, ומבואר שאין לחלק בין 'מנהיגים' שהם גם 'גדולי התורה' כמשה ואהרן ושמואל, לבין 'מנהיגי העם ופרנסיו' שאינם בהכרח גדולי תורה. והוא מוכרח שהרי אמרו חז"ל (יל' שמעוני שופטים 10) על יפתח 'ולפי שלא היה בן תורה אבד את בתו' וכן מבואר הוא בגמרא (ב"ק צב ע"ב) דדרשו מאי דאמרו אינשי, מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי [פי' רש"י, כלומר דרך דקל רע ליגדל בצד אילן סרק] על יפתח, שנאמר בו ויתלקטו אל יפתח 'אנשים רקים', לא לחנם הלך זרויר אצל עורב אלא מפני 'שהוא מינו'. ע"ש. והוא

מארעא לית לן רשות למקטל. ע"כ. וכ"ה ברמב"ם (סנהדרין פי"ד ה"א). ע"ש. וראה עוד בדבריו (שם ה"ג) שכתב, ארבעים שנה קודם חרבן בית שני בטלו דיני נפשות מישראל אף על פי שהיה המקדש קיים, מפני שגלו הסנהדרין ולא היו שם במקומן במקדש. ע"כ. וכ"ה ברבנו מיוחס (שם) וז"ל, ובאת לרבות ב"ד שביבנה שיהו עולין ושואלין משם, אבל אין ממיתין אלא על הוראת ב"ד בירושלים. עכ"ל.

ומכל מקום, גם כוחם של סנהדרין שחזין למקומם אינו אלא בחכמי ישראל 'הסמוכים בארץ', וכמ"ש הרמב"ם (שם ה"ד) בזמן שדיני דיני נפשות בארץ ישראל דניי נפשות בחוצה לארץ, והוא שיהיו הסנהדרין סמוכין בארץ כמו שביארנו שהסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ. ע"כ. אך בפחות מהם לא שייך כלל שיהיה לחכמים תוקף של 'סנהדרין'.

השופט

עוד חזינו לעיל דאמר רחמנא (דברים יז, ח-יא), ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם וכו' והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את ה' אלהיך או אל השפט, ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל. ע"כ.

ומבורר 'שבמקביל' לכוהנים הלויים שהם בחי' הסנהדרין וכן"ל, ישנה סמכות נוספת בעלת כוח הכרעה שציוה ה' שיהיה העם כפוף אליו, וצריך להבין עניינו וגדרו והוא הנקרא 'שופט'.

ומצאנו בתנ"ך ספר שלם העוסק בדמותם ותקופתם של ימי שפוט השופטים, ואעפ"י שלא הייתה להם סמכות מלך ממש ואיש כל הישר בעיניו יעשה, ובניהם שסמכותם הייתה על שבט מסוים או נחלת ארץ מוגדרת ולא על כלל העם, ופעמים היה כמצביא ומושיע לשעת צרה.

בשררה הוא ביד הפרנסים והמושל שקיבלו כוחם מהעם, ואם הוא גם הגדול בתורה הנה מה טוב. [ובדעתו ז"ל בתוקף מצוות חכמים ראה לקמן.]

וראה באורך בשו"ת מהר"י מינין (ס"ז) שהביא דברי המרדכי בשם הראב"ה ז"ל, אם 'הובררו טובי העיר' מתחילה להנהיג קהלם בכל דבר 'אפילו יחיד שבררו', מה שעשה עשוי בתקנת הקהל 'יפתח בדורו כשמואל בדורו' ואף על גב דבפ' בני העיר אמר רבא לא שנו אלא שלא מכרו ז' טובי העיר וכו' ואמתניתין קאי דמוקי בשל כפרים אבל בשל כרכים לא מהני ז' טובי העיר אלא כולן, הני מילי בסתם אבל 'אם בברו' אפי' בכרכים מהני אפי' יחיד. ע"כ. וכן מסיק מהר"י מינין למעשה שכתב ז"ל, לענין מינוי אפילו יחיד שנתמנה מפי קהל או מפי רוב, מינוי מינוי לכל דבר 'ועליו אמרו' רבותינו ז"ל יפתח בדורו כשמואל בדורו. ע"כ. ולומד כן גם מתשובת מהר"ם. ע"ש. הרי מבואר הוא, שכל הנזכר בלשון חז"ל 'יפתח בדורו' הוא רק באופן שנבחר וקיבל הסמכות מהעם, שהעם נותן לו התוקף ולא חובכתו או יראתו. והוא במהותו מינוי של בעל שררה ולא מינוי תורני.

וראה בהקדמת הרמב"ם ליד החזקה שמנה מעתיקי השמועה "זוקנים רבים קבלו מיהושע, וקבל עלי מן הזקנים ומפנחס, ושמואל קיבל מעלי ובית דינו". הרי לפניך שמלבד שמואל הנביא לא מנה הרמב"ם אף לו אחד 'מהשופטים' כמעתיקי השמועה, אדרבה מובהק ובוטל שהשמיט את שמותיהם ולא הזכיר אלא את 'פנחס' שהיה באותו הדור עם יפתח, הרי לפניך שברור הוא שיפתח אינו בהגדרת מעתיק שמועה. ומבואר שלא נאמר 'שופט' אלא במינוי של 'שררה' שניתן הכוח בידו למשול, ולא מדובר בתואר כבוד 'לחכם התורה' אלא בסמכות ממש. והוא הפשוט בפסוקים ובחז"ל ובקמאי ובנ"ל.

ברור וחד בלשון חכמים לעיל שקראו להם שלושה 'קלי עולם'.

הרי לפניך שברור מחז"ל 'ששופט' אינו בהכרח מן הידועים כחכמי ישראל, אלא שבידו ההנהגה והשררה השלטונית. ועל דרך זו ראה עוד לשון המדרש שמואל (בוכר פר' טז) שהביא לשון חז"ל הנזכרת והוסיף עליה ז"ל, הקיש הכתוב שלשה קלי עולם לשלשה אבירי עולם וכו' ורבנין מייתי לה מהכא, בן אבישוע בן פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש, הוא עזרא עלה מבבל, אלא מלמד שאלו היה אהרן קיים עזרא היה גדול ממנו בדורו. ע"כ. שרצונם לומר, שלא הגדולה בתורה וקדושה קובעת אלא הסמכות וההנהגה, וע"כ עזרא בדורו שהוא 'הראש' להם דעתו מכרעת גם אם היה אהרן הכהן בימיו.

ועל כן נראה ברור ששופט אינה הדמות 'התורנית' הבכירה אלא השלטונית שהוא פרנס ומנהיג, ומבורר עוד מכאן שגדר השופט הוא האיש אשר 'נבחר' על ידי הציבור להנהיגם, ולא שגודל חוכמתו מכתירתו לשופט, שכל שלא קיבלו אותו הקהל עליהם אין בכוחו, גם אם היה החכם שבדור. שהסמכות או מכח בית דין הגדול או מכח מלכות.

וכ"ה ברור במאירי (סנהדרין נב ע"ב) ז"ל, כבר ביארנו שאין דנין דיני נפשות אלא בזמן שבית המקדש קיים ושתהא סנהדרין קבועה במקומה לשם, שנאמר ובאת אל הכהן וכו' ומ"מ 'דיני המלכות' קיימים בכל זמן, ואף בכל דור ודור יש רשות 'למנהיגי הדור וגדולי הארצות' לענוש ולהרוג דרך הוראת שעה על הדרכים שביארנו, וזהו שנרמז בתורה אח"כ ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. עכ"ל. ומבורר מיניה שהגדיר את 'מנהיגי הדור' 'וגדולי הארצות' לא כבית דין אלא 'דיני מלכות' ולכן לא מזכיר גדולי תורה אלא גדולי הארצות, שהמובן הוא שהכוח

ואם דעת חז"ל אנחנו מחפשים, כך דרשו חז"ל (שבת קל"ח ע"ב), תניא רבי שמעון בן יוחי אומר, חס ושלום שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו, אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, שלא ימצאו

הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד. ע"כ. ואם כל חכם בדורו או כל מנהיג בדורו מכריע הוא להלכה, מאי האי שאמר רשב"י שלא ימצאו, ילכו אצל 'החכם' או 'המנהיג' אשר יהיה איזה שיהיה, ומה שיאמר להם כן הוא. אלא פשיטא הוא לרשב"י, והיא הנבואה על ימינו, שאינו כן כלל שצריך 'מכריע' וזה אינו כל חכם או איזה מנהיג שיהיה, ועל כן לא ימצאו הלכה ומשנה ברורה במקום אחד.

ובהביני זאת עמדתי על עומדי משתהה, שמהאמור יש להתפלא מדוע מצטטים לרוב לשון חז"ל 'יפתח בדורו כשמואל בדורו' בהתייחס לחכם הגדול בחוכמת התורה, אעפ"י שאין לו שום מינוי של שררה וגם לא קיבלו אותו העם עליהם לפרנס ולמנהיג, ולא ניתנה הסמכות ביד החכמים 'כפרנסים' אלא רק 'כרועים רוחניים' לעדתם בלימוד התורה או לקבלת עצה ותושיה בהנהגה מגזרית, ומהם כצדיק לברכה. ומהאמור המובן מדברי חז"ל שכל שאינו פרנס ומושל, אינו נכנס כלל בגדר 'שופט' אלא בלשון מליצה בלבד.

פרק ב – ראשונים כמלאכים

גדרי המצוה בראשונים

ואחר הדברים האלה, המתבארים בלשון התורה וחז"ל בכמה סוגיות הנפתחות, הגיעה עת דודים לראות דברי רבותינו הראשונים מפייהם אנו חיים. ובתוך דברי כל שיטה באו יחד כמה יסודות וגשתדל לצמצם הדברים, ולהעלות הפנינים ומיהם נדון. ונפתח בדברי אחדים מרבותינו הראשונים שפרסו משנה שלמה במצוות אלה, ולאחר מכן נבוא למתבאר מדברי שאר ראשונים במובלע בדבריהם, ברוחב סוגיות התלמוד, כפי מה שעלתה בקוצר ידיעתנו.

רמב"ם

וראש המדברים בכל מקום הוא רבנו הרמב"ם, ובא בכמה מקומות בסוגיה זו שהיא מעיקרי התורה ממש, ונתחיל מדבריו בהגדרת המצוה ומשם לפרטי ההלכה. לשון הרמב"ם בספר המצוות (מצוה קע"ד) וז"ל, והמצוה הקע"ד היא שצונו לשמוע 'לבית דין הגדול' ולעשות כל מה שיצו בו מאיסור והיתר. ואין הבדל בזה בין הדבר שישברוהו או הדבר שיוציאוהו בהיקש וכו' הכל אנו חייבים לשמוע אותו ולעשותו ולעמוד על פיהם לא נעבור ממנו. והוא אמרו יתעלה (ר"פ שופטים) על פי התורה אשר יורוך. ע"כ. והנך רואה שמבאר כל מצות התורה רק על בית דין הגדול, וסתמו הוא על ב"ד הגדול שבירושלים שהם חסנהדרין וכדלקמן.

וכך דרכו גם בביאור איסור לאו שבלא תסור, ראה בספר המצוות (לא תעשה שיב) שכתב וז"ל, שהזהירנו מחלוק על 'בעלי הקבלה' עליהם השלום ומצאת ממצוותם במעשה התורה, והוא אמרו (ר"פ שופטים) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך. ע"כ.

וראה עוד לרבנו הרמב"ם בהלכות (ממרים פ"א

ה"א) שהרחיב הדיבור ביסוד התורה שבעל פה וכתב וז"ל, 'בית דין הגדול שבירושלים' הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל, 'ועליהן הבטיחה תורה' שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצות עשה, וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן. ע"כ. ומבואר כאמור שכל הנזכר בתורה הוא אך ורק על בית דין הגדול שבירושלים.

ועל דרך זו המשיך (ה"ב) וכתב, כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה שנאמר לא תסור וכו' אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדו מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן 'הגזרות והתקנות והמנהגות', כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה, הרי הוא אומר על פי התורה אשר יורוך אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיוצאו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, ועל המשפט אשר יאמרו אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, מכל הדבר אשר יגידו לך זו הקבלה שקבלו איש מפי איש. עכ"ל. הרי מבואר בדבריו בהדיא שגם סמכות לתקן תקנות לסייג ותיקון עולם, אין הסמכות 'מהתורה' נתונה לכל בית דין אלא רק לבית דין הגדול בירושלים שבה עסק.

ועוד פירט דרך בירור ההלכה הבאה לפנייהם (שם ה"ד) וז"ל, 'כשהיה בית דין הגדול קיים' לא היתה מחלוקת בישראל, אלא כל דין שנוגד בו ספק לאחד מישראל שואל לבית דין שבעירו אם ידעו אמרו לו אם לאו וכו' עולין לירושלים וכו' הכל באין 'ללשכת הגזית לבית דין הגדול' ושואלין,

אם היה הדבר שנוגד בו הספק לכל, ידוע אצל בית דין הגדול בין מפי הקבלה בין מפי המדה שדנו בה אומרים מיד, אם לא היה הדבר ברור אצל בית דין הגדול דנין בו בשעתו ונושאין ונותנין בדבר עד שיסכימו כולן, או יעמדו למנין וכו' 'משבטל' בית דין הגדול רבתה מחלוקת בישראל זה מטמא ונותן טעם לדבריו וזה מטהר ונותן טעם לדבריו זה אוסר וזה מתיר. ע"כ.

ומבואר באר היטיב, שהסמכות להכרעה בתורה שבעל פה ותיקון התקנות המחייבות מהתורה, היא רק מפי החכמים שבידם תוקף 'בית דין הגדול', אך משבטל בית דין גדול נחלקה הארץ במחלוקות רבות, ואין ההכרעה מסורה לרב פלוני או לבית דין אלמוני, שזו ההכרעה אך ורק לבית דין הגדול.

ועל כן תכף לזה (שם ה"ה) ביאר כיצד בכל זאת תבוא הכרעת המחלוקות משבטל בית דין הגדול וז"ל, משבטל בית דין הגדול רבתה מחלוקת בישראל, זה מטמא ונותן טעם לדבריו וזה מטהר ונותן טעם לדבריו זה אוסר וזה מתיר. שני חכמים או שני בתי דינים שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין או עד שלא היה הדבר ברור להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטהר ואחד מטמא אחד אוסר ואחד מתיר אם אינך יודע להיכן הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל. עכ"ל. הרי לפניך כלל הפסיקה בספקות, כי אין בית דין הגדול שיפשוט הספק. ומיניה תידוק, שלא המשיך לכתוב הסמכות שביד 'בתי דין שבקהילות' או 'מרא דאתרא' וכיו"ב, כי באמת על אף סמכותם 'במקומם', אין הם מכריעים ספק דין תורה להיות כנתינתה בסיני לכל ישראל.

אלא שיש לתת הדעת, שמשמע לכאורה אחרת מדברי הרמב"ם בסה"מ (שורש א) שכתב לסתור את מוני המצוות שהחשיבו מצוות חכמים בכלל

תרי"ג. וכתב וז"ל, ומה שייראה לי שהביאם אל זה היותנו מברכין על אלו הדברים אשר קדשנו במצותיו וצונו וכו' ושאלת התלמוד היכן צונו ואמרו מלא תסור. ואם מטעם זה מנו אותם הנה ראוי שימנו כל דבר שהוא מדרבנן, 'כי כל מה שאמרו חכמים לעשותו וכל מה שהזהירו ממנו כבר צווה משה רבינו' בסיני שיצונו לקיימו והוא אמרו (ר"פ שופטים) על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, והזהירו מעבור בדבר מכל מה שתקנו או גזרו ואמר (שם) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. ע"כ. שמשמע שכל תקנות חז"ל וגדריהם בכלל לא תסור.

אלא שבאמת אפשר שהוא כדלעיל שהמעין בדוגמאות שנקט, וגם ביסוד הראיה מלשון ברכה 'וציונו', הוא 'לתקנות' בעירובין ומגילה וחנוכה שנתקנו בכנסת הגדולה וסנהדרין ודוגמתם שהוא 'בית דין הגדול'. ולא הזכיר בדבריו כלל דוגמא לנתקן אחר שבטל בית דין הגדול. וזה אכן בהתאמה גמורה לאמור לעיל בהל' ממרים, שנתן ההכרעה אך ורק ביד בית דין הגדול ועל תקנותיהם וגזרותיהם הזהיר בדין תורה, מה שאין כן אחר שבטל בית דין הגדול. וכל שכן אחר שבטלו 'סמוכים' שאפי' דיני התורה כפשוטו בבית דין ליכא, אלא 'בשליחותיהו דקמאי עבדינן' (ב"ק פד ע"ב) וגם זה בדינים מסוימים בלבד וכאשר נחלקו בזה קמאי ובתראי, עי' שו"ע (חו"מ ריש סי' א ונ"ב) והדברים ארוכים.

ונראה דרך נוספת בהכנת הרמב"ם, והיא מבוארת בדברי המבי"ט בקרית ספר (שם) שגם הרמב"ם מודה לרמב"ן שהעובר על דברי חכמים אינו עובר 'בדאורייתא' כפשוטו, ואפי' יעבור במזיד על איסור דרבנן אינו עובר על לאו דלא תסור, כיון שאינו 'חולק בדין' שמה שצוו חכמים אינו אמת, אלא להנאתו עושה כן. ולא

ה"א) שמבאר את סיבת קביעת לוח שנה וז"ל, בזמן 'שאין שם סנהדרין בארץ ישראל' אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים, אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום. ע"כ. ובסמוך לו (הלכה ג) וז"ל, ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה, מסוף חכמי תלמוד בעת שחרבה ארץ ישראל 'ולא נשאר שם בית דין קבוע', אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי תלמוד עד ימי אבוי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין. ע"כ. ומבואר שבתי דינים של אבוי ורבא מקרי ב"ד הגדול, ואעפ"י שאין שם סנהדרין ואינם בירושלים. וכעת ראיתי בספר הנפלא טל חיים (ריש כללי ההוראה) שהאריך בזה בעוד דוגמאות בדעת הרמב"ם. ע"ש.

איברא, שהרמב"ם בלשונו הבהירה פתח חיבורו בהקדמה היסודית שם חקק בתקף החיוב לשמוע ולקיים דברי חז"ל 'שבתלמוד', שאינו מתוקף סנהדרין או סמוכים או בית דין הגדול בדווקא, אלא משום 'שכל ישראל' הסכימו 'וקיבלו עליהם' לעשות כדבריהם. ואצטט מעט לשונו בזה למען נבין דעתו עליון וז"ל, ואחר בית דין של רב אשי שחבר הגמרא וגמרו בימי בנו, נתפזרו ישראל בכל הארצות פיזור יתר והגיעו לקצוות ואיים הרחוקים ורבתה קטטה בעולם, ונשתבשו הדרכים בגייסות ונתמעט תלמוד תורה ולא נכנסו ישראל ללמוד בישיבותיהם אלפים ורבבות כמו שהיו מקודם, אלא 'מתקבצים יחידים' השרידים אשר ה' קורא בכל עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה ועוסקין בתורה ומבינים בחיבורי החכמים כולם ויודעים מהם דרך המשפט היאך הוא, 'וכל בית דין שעמד אחר הגמרא' בכל מדינה ומדינה וגזר או התקין או הנהיג לבני מדינתו או לבני מדינות רבות, 'לא פשטו מעשיו בכל ישראל' מפני רחוק מושבותיהם ושבוש הדרכים, 'והיות בית דין של אותה המדינה יחידים' ובית דין הגדול של

אמר הרמב"ם כן אלא לענין זקן ממרא. עכת"ד. והסכים עמו הלח"מ שם. וראה למרן מלכא ביביע אומר (ה"ג או"ח סי' ח אות יט) שהוסיף שכ"כ החיד"א בברכ"י (סי' קכד סק"ג ד"ה וכבר), ושכ"כ האחרונים ומהם הרב לב שמה והרב קנאת סופרים, שאף הרמב"ם הכי ס"ל בהרמב"ן, ולא אמרה אלא לענין זקן ממרא. ע"ש. ושכ"כ הגאון דברי אמת בקונטרס (ו', דנ"א ע"ג), שו"ת חקרי לב (חאו"ח סי' עה, דקמ"ד סע"ב), ס' מצות המלך (הידור מצוה, דקנ"א ע"ב), הגאון הרא"ם בחי' לסמ"ג הל' מגילה. ועוד והאריך לחזק דבריהם. ע"ש. ואם כן מבואר הוא שבאמת דברי הרמב"ם בשפה אחת, שכל שאינו ב"ד הגדול שבלשכת הגזית, אין בו 'דין תורה' כפשוטו.

וכהשלמה להגדרת 'בית דין הגדול' בדעת הרמב"ם, חובה להתבונן היטיב בדבריו בהקדמה לחיבורו האדיר חיד החזקה שבו קבע כמה כללי יסוד. ראשית ראה במה שכתב וז"ל, גם יתבאר מהם דברים שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור לעשות סייג לתורה, כמו ששמעו ממש בפיורש שנאמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי, וכן יתבאר מהם המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור כמו שראו 'בית דין של אותו הדור' לפי שאסור לסור מהם שנאמר 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל'. ע"ש. שמבואר שהסמכות היא בכוחו של 'בית דין של אותו דור' ובהכרח כוונתו לבית דין 'הגדול' שבאותו הדור, כי לו משפט ההכרעה בין חכמי הדור.

ודוגמאות לזה תמצא בדברי הנשר הגדול בכמה מקומות, שהגדיר את בית דינו של רבי יהודה הנשיא כבית דין הגדול (בהקדמה הנזכרת), וכן את דברי הנשיאים שקדמו לו כרשב"ג אביו שהיה באושא, ורבן גמליאל זקנו שמקום מושבו ביבנה. וכן מוכח גם בדבריו בהלכות קידוש החודש (פ"ה

ותבונה ובידו 'הסמכות' והעם בטלים ונשמעים אליו, והוא מתוקף הסכמות הקהל והשררה. אך לא דיבר כלל במציאות העגומה בימינו, שאין בנמצא כלל בית דין בעל 'תוקף' וסמכות' בסיסית, שרובם ככולם בתי דין פרטיים ללא הסכמת הקהל עליהם, וגם לא בנמצא כינוס חכמים אלא כיחידים בלבד לכל קהילה. ולקמן תראה שגם בתי דין של הרבנות שהם מתוקף מלכות העם, אין להם תוקף בית דין לכל מילי, ובטח שלא הכרעת הלכה לתחומים שלא תחת ידיהם. [ומכאן יש להעיר במש"כ בטל חיים (שם עמ' לט) לחייב קבלת בית הדין מכוח החובה למנות דיינים, ע"ש. ובאמת חיוב זה לא ברור כלל היכן ראה לחייבו בזמננו, כי אין חובה מהתורה למנות דיינים שאינם סמוכים, וכל שכן האידנא שאין כלל לבית דין 'סמכות לדון' רק בוררות, ובתי דינים בעצמן דחפו לכך שלא רצו להכריע דין תורה כי אכן אינו מבורר כלל, כדלקמן].

ומוכח מהרמב"ם, שתחילת מציאות זו כבר החלה בימיו, והיא זו שדרבנה אותו לקום לחבר את חיבורו המופלא, וכמו שכתב במילותיו המדודות וז"ל, ובזמן הזה תקפו הצרות יתירות ודחקה השעה את הכל, ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבונינו נסתרה וכו' ואין מבין ענייניהם כראוי אלא מעט במספר ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבליית והירושלמית וספרא וספרי והתוספתא שהם צריכין דעת רחבה ונפש חכמה וזמן ארוך, ואחר כך יודע מהם הדרך הנכונה בדברים האסורים והמותרים ושאר דיני התורה היאך הוא, ומפני זה נעיתי חצני אני משה בן מיימון הספרדי. ע"כ.

ולחבין המציאות כמות שהיא בדור ראשונים, יש לבהכרח לראות דבריו בהלכות סנהדרין (פכ"ד ה"ב) שם גילה מעט מאורחות בתי הדין שבימינו וז"ל, משרבו בתי דינים שאינם הגונים, ואפילו היו

שבעים ואחד 'בטל' מכמה שנים קודם חיבור הגמרא', לפיכך אין בופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה האחרת, ואין אומרים לבית דין זה לגזור גזירה שגורה בית דין אחר במדינתו, וכן אם למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בגמרא אין שומעין לראשון אלא למי שהדעת נוטה לדבריו, בין ראשון בין אחרון. ודברי הללו בדינים גזירות ותקנות ומנהגות שנתחדשו אחר חיבור הגמרא, אבל 'כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם' ובופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא 'הסכימו עליהם כל ישראל' ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא 'הם כל חכמי ישראל או רובם' והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד משה רבינו עליו השלום. ע"ש.

ומבואר היטיב שקבלת חכמי התלמוד בגזירותיהם והלכותיהם, מכוח 'קבלת כל ישראל' לקיים עליהם להיות עושים ככל הכתוב בתלמוד, ולא מדין בית דין הגדול דווקא. ונראה אם כן שיש כאן שני שלבים, בתחילה היה 'בית דין הגדול' שסמכותו בהכרעת ההלכה מכח ציווי ה', ולאחר שבטל בית דין הגדול, הסמכות 'המחייבת' היא קבלת כל ישראל ע"י רוב חכמיהם.

ולאחר חתימת התלמוד מבואר הוא בדבריו בהקדמה, שמזמן פיזור הגלות ביותר אין יותר סמכות המחייבת לכל ישראל, אלא כל בית דין במקומו לאנשי מקומו. ויש לשים לב, שגם חובת כל קהילה לבית דין שבמקומה, לא דן הרמב"ם אלא על 'בית דין' שיש לו 'תוקף' בית דין בחכמה

ובהירה, ולכן אצטט מעט מדבריו המתוקים, כי לא רבים הם הראשונים שהרחיבו הדיבור בזה. ודבריו יסוד גדול גם בהכנת תוקף דברי חז"ל שבתלמוד, ומשם תקיש לתוקף דברי חכמים בדורות הבאים אחריהם.

תחילה פתח הר"ן (דרשה יב) כיסוד מוסד לדבריו 'הפרשה הזאת היא שורש התורה ויסודה, כי אי אפשר שישתנו החכמים כולם בדינים הפרטיים המתיילדים בכל יום, לכן לסלק כל ספק מישראל, ציותה התורה להיות מכריע המחלוקת, כת הסנהדרין'.

ותכף שאל שאלה גדולה זו"ל, ויש בכאן שאלה, שלפי דברי פרשה זו ההכרעה לא נמסרה רק לסנהדרין גדולה, וגם שיהיו במקומם וכו' ואם כן מנין לנו שנתחייב לעשות מעשה כפי הכרעת חכמי הדורות. והתשובה בזה, שזה יש לנו ממה שאמר הכתוב (שמות כג, ב) אחרי רבים להטות, והיא אוזרה כוללת ללכת במשפטי התורה גם כן כפי רובם, לבד מהדברים שהוציאו רבותינו זו"ל מהכלל בפירוש וכו' ולפיכך אמרו רבותינו זכרם לברכה בפרקא קמא דמסכת אלילים (ז, א) תנו רבנן שאל לחכם וטימא וכו' ואם היו שנים אחד מתיר ואחד אוסר אחד מטהר ואחד מטמא, אם היה אחד מהם גדול בחכמה ובמנין הלך אחרי, ואם לאו הלך אחר המחמיר. ופירוש במנין, הוא מנין חכמי הדור שהסכימו לדבריו. וזה מן הפסוק שאמרנו וכו' וזה ענין הסכמת הגמרא, ושאין ישראל רשאי לחלוק על דבריו כלל, והיא לנו מצות עשה מן התורה, לפי שבזמן ההוא היו חכמי ישראל מקובצים בישיבותיהם לאלפים ולרבבות וכו' וכיון שהסכימו רוב מנין החכמים' ההם בדברים המוסכמים בגמרא, נצטוינו לילך אחריהם מזאת המצוה שהיא אחרי רבים להטות. ואם תשאל ותאמר אם כן שמה שנצטוינו לשמוע לדברי החכמים הוא מאחרי רבים להטות, איך

הגונים במעשיהם אינן חכמים כראוי ובעלי בינה, הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה וכו' וכן בשאר כל הדינים, ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו, כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה. ע"כ. והבן שאם בדורם של ארזי הלבנון באו בהסכמה שכזו, על אחת כמה וכמה בימינו.

וראה בכס"מ (ממרים שם) שטעם הדבר כמה שאמוראים לא חולקים על התנאים 'שקיבלו על עצמם כן', וכן עשו כל ישראל אחר חתימת התלמוד. ע"כ. ובחזו"א (אגרות ח"ב סי' בד) כתב בזה זו"ל, וכל הסכמותיהם היו בהשגחת הבורא 'ברוח הקודש ובהופעת רוח הקודש', וכבר הסכים הקב"ה על ידם וכו' ומש"ב בכס"מ שקבלו כך, לא טובה וחסד עשו עם הראשונים, אלא האמת חייבה אותם. ע"ש. ואם לא ראו יכולת בדורם להכריע, על אחת כמה וכמה בדורות אלה, ומה נענה ונאמר, ועוד זאת בעוכרנו שכלל אין הופעת רוח הקודש בימינו.

ולקמן יבואר, שבדרונו אין כלל 'בית דין' לא הגדול ולא קטן, וברור הוא שאין חכם או הרכב בית דין שבסמכותו להכריע ההלכה לכל ישראל. והדרינן לבללי התורה והתלמוד האמורים בספק דאורייתא ודרבנן, ושאר כללי פסיקה כשאין הכרעה. ומינה גם תבין סמכות תקנת תקנות וגזירת גזרות בימינו, שגזירה או תקנה שאינה בהסכמת ותקנת 'רוב ככל חכמי ישראל' אין לה תוקף על כל ישראל, אלא כהוראת יחידים או כהמלצה חשובה, אך אינה מחייבת לכל ישראל.

רבנו ניסים

ומראות קודש ראיתי בדרשות הר"ן, שדן בבהירות בפרשה זו דלא תסור ועשית ככל אשר יורוך, ופתח הסוגיה וייסד יסודותיה בלשון ברורה

גרוע בהרבה מזמן חז"ל, שברוב ככל הישיבות בדורות אחרונים, כלל לא לומדים ההלכות למעשה אלא עסוקים בלימוד סוגיות התלמוד שלא אליבא דהלכתא, ולא מכוונים דבריהם הלכה למעשה כלל, ועל כן גם לכינוסם אין כלל משקל הלכתי.]

ואם על דורם של ראשונים כמלאכים קראם הר"ן יחידים, הרי שהוא קל וחומר בדורות אחרונים, שפוסקי ההלכה 'המכריעים בדינים' הגם שהוא אחר עיון גדול בקדמונים ושיקול דעת רחב איש נגבורתו, אך בודאי אין כאן הכרעת רוב כלל שלא באו זה בפני זה. ועין רואה שיש מהחכמים שהיו בקיאים בספרים רבים ויש מהם שלא, ויש מהם שאפילו לא טרחו ולא ראו ערך בללמוד דברי האחרונים וכתבו כן בהצהרה שאין הם נותנים משקל לחכמי האחרונים. ואין ספק כלל שאין הכרעה שכזו מוגדרת 'רוב', שאינם אלא כיחידים וגם זה בקושי, כי עין רואה שאותם חכמים שלא ראו ערך בללמוד דברי האחרונים דבריהם שלהם היו חסרים הרבה צדדים בסוגיה, ומה שכתבו כסברא וראיה נדחה כבר בזולתם. ובאמת שגם החכמים המיוחדים בבקיותם שחיפשו אחר כל המדברים בסוגיה, יש סוגיה שהאריכו בה לחקור חקר ויש שאלות שהוכרעו בקצרה שאי אפשר בכל פרט ודין לחקור עד אין קץ, וברור שכל שלא ראה לכל הפחות 'רוב' המדברים בסוגיה, אין כאן אפילו סרך של הכרעת 'אחרי רבים להטות'. והאמת שעיקר ההכרעה 'אחרי רבים' הוא רק בהתכנסות ודיון כנזכר לעיל באורך בסדרי הדין בסנהדרין, כי אפשר שישכנעו אלא את אלה ולא די רק בדיעה מדבריהם, שכל אשר לומד בספרים רואה שדוחים כדעתם ואין מי ישיב עליהם, וכינוס החכמים ליכא כבר מאות שנים רבות עד האידנא ועד בכלל.

והכן היטיב בדברי הר"ן שהוסיף ודקדק להגדיר

אמר בברכות (יט, ב) גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור (דברים יז, יא) וכו' נראה מזה שמה שנתחייבנו לשמוע דברי חכמים הוא מלא תסור, ולפי מה שאמרנו היה להם לומר מאחרי רבים להטות. והתשובה בזה, שנצטוינו לשמוע לסנהדרין משני דברים, האחד במה שביארו בדיני התורה, והשני בכל גדר ותקנה שיעשו, ולחכמי הדורות הבאים אחריהם נצטוינו לשמוע במה שיבארו בדיני התורה, וזהו נכלל באמרו אחרי רבים להטות. אך בהגדרים והתקנות שיעשו לא נצטוינו מהם מאחרי רבים להטות, שזה לא יכלול, רק שגלך בביאור משפטי התורה אחר הרוב, ולא יכנסו בכלל הזה גדרים וסייגים כלל, אבל 'הסמיכום' אל לא תסור, שכמו שנתן זה הכח לסנהדרין להיותם מורי התורה וגדוליה, כן 'ראוי' שינתן לכל חכמי גדולי ישראל 'בדרך האסמכתא'. ומן הטעם הזה ייחסו הגדרים והתקנות אל לא תסור, אך בביאור משפטי התורה יהיה החיוב לשמוע דבריהם מאחרי רבים להטות. ע"כ.

הרי ביאר היטיב ההבדל בין איסור 'לא תסור' שלא נאמר אלא בסנהדרין גדולה דווקא ובתנאי שהם במקומם, לבין החובה 'אחרי רבים להטות' שנאמר גם בחכמי הדורות הבאים אחריהם בתלמוד, ובכלל בדורות ראשונים ואחרונים, אלא שהוא רק ביחס לביאור 'מצוות התורה' ולא על 'תקנות שמדעתם', שזה לא ניתן אלא לסנהדרין גדולה. והוסיף ואמר, שגם דברי חכמים המחייבים מדין 'אחרי רבים להטות' בביאור דברי התורה, הוא דוקא כשהוכרע הדין 'בכינוס חכמים' כבזמן הגמרא, ששייכות שלהם בריבוי חכמים ודיון והכרעה, מה שאין מדורות הראשונים שכל חכם למד לעצמו בבית מדרשו, וכל שכן לדידן שאנחנו באים ודנים בספרים והם כולם כיחידים. [ומציאות הישיבות הקדושות כימינו

הימין בשמאל, וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין, כי רוח השם על 'משרתי מקדשו' ולא יעזוב את חסידיו, לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול. ע"כ. ומבורר הוא היטיב בדבריו, שלא דיברה התורה בלא תסור אלא 'בסגולת סנהדרין' כשיושבים ומשרתים במקדש ה', ואעפ"י שהפסוקים לא הזכירו מאומה מהחכמים אלא 'הכהנים הלויים' כך היא קבלת חז"ל שסנהדרין בכלל זה, אך לא כלל בזה כלל החכמים שבכל דור כשאין ביניהם סנהדרין.

וביתר שאת ראה בדברי הרמב"ן בהשגות על ספר המצוות (שורש א) שכותב מפורשות לחלק בין קבלת דברי חז"ל 'בהבנת התורה' לבין 'תקנותיהם' שהם מדרבנן בלא צד דאורייתא כלל, אחר שכבר בימיהם בטלה סנהדרין. ואומר מפורשות שאפילו בחכמי התלמוד לא שייכא חובת 'לא תסור' ותמיד יתדותיו במאמרי חז"ל, ובאחת נקט הכלל וז"ל, אמרו חומרי בדברי סופרים מדברי תורה האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור, חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב. שהם קבלו בפירוש הטוטפות שנצטיינו בתורה שהם ד' שקראם בכאן דברי סופרים. כלומר 'פירושם לא תקנותיהם' וכו' ובספרי (ר"פ שופטים) בסוף הברייתא השנויה בגמר אלו הם הנחנקים ת"ר כי יפלא וגו' שנו כך, על פי התורה אשר יורוך על דברי תורה חייבין ואין חייבין על דברי סופרים. כלומר, שאין חיובו אלא על פירוש של סופרים בדברי תורה, לא על דבר שעיקרו דברי סופרים. ע"כ.

ולכן ביאר שם גם דברי הגמרא בברכות (יט ע"ב) 'אסמכוה על לא תסור' שכתב וז"ל, ומפורש אמרו בפרק מי שמתו (יט ב) גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה וכו' 'אסמכיהו' ומשום כבוד הבריות לא גזרו ביה רבנן. הרי בכאן

החובה לשמוע 'לחכמי התורה' בתקנות וסייגים שבכל דור וז"ל, אבל 'הסמיכום' אל לא תסור 'שכמו' שניתן זה הכוח לסנהדרין להיותם מורי התורה וגדוליה, 'כן ראוי שינתן' לכל חכמי גדולי ישראל 'בדרך האסמכתא'. ע"כ. ורצונו לומר, שאין כלל 'חיוב התורה' להישמע 'לתקנותיהם' של חכמי ישראל אחר שבטלה הסנהדרין, אם כן תקנותיהם ללא 'תוקף וסמכות של תורה'. אך מכל מקום 'ראוי שינתן' ורוצה לומר 'שהעם ייתן' מרצונו והסכמתו תוקף לדבריהם 'כדמיון' התוקף שהיה ביד סנהדרין, ואעפ"י שברור שאין כאן 'סמכות המחייבת' שאינו בכלל חיוב לא תסור, ואין כח לחכמים להכריח 'לקיים תקנתם' ללא סנהדרין, על דרך הראוי והכדאי הוא שיהיו מנהיגים לדור מבחינה רוחנית.

ונמצאת למד, שלדעת הר"ן בימינו אין כלל תוקף סנהדרין או בית דין גדול או דין שופט, ואפי' כינוס חכמים להכריע מדין רוב בספקות ליכא, וכ"ש שאין סמכות לתקן תקנות וגזרות. ורק על הוראת הדינים שבתלמוד התחייבנו, כי באו בהכרעת רוב חכמים ככנופיה מה שאין כן אחר זמן חתימת התלמוד.

הרמב"ן

גם הרמב"ן בתורתו המאירה האריך לייסד היסודות במצות לא תסור, ותחילה ראה בחידושו עה"ת (שם פס' יג) שכתב וז"ל, והצורך במצוה הזאת גדול מאד, כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנולדים, והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות. וחתך לנו הכתוב הדין, שנשמע 'לכית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר' בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה, בין שקבלו פירוש וכו' או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה, כי על הדעת שלהם הוא נותן לנו התורה, אפילו יהיה בעיניך כמחליף

סמ"ג

וראה בדברי הסמ"ג (לא תעשה רפג) שהנראה בהשקפה ראשונה שנתן לכל גזירות החכמים תוקף דאורייתא ממש שכתב וז"ל, דבר שאסור מדברי סופרים הרי הוא נדחה מפני כבוד הבריות בכל מקום, ואף על פי שכתוב בתורה לא תסור מכל הדברים, הרי 'לאו זה' נדחה מפני כבוד הבריות כדאיתא בסוף הקומץ רבה (מנחות לח, א). ע"כ. הרי שאינו קורא לזה בשם אסמכתא אלא 'לאו' ממש, אלא שדרשו בו שנדחה כי כך היא תקנתם זלה"ה.

אלא שיש לחקור היטיב אחר דעת קודשו במ"ש בהקדמה (הקדמה ללאוין) שייסד יסודותיו וז"ל, ולפי שמסר הקדוש ברוך הוא עצמו פירוש התורה ועיקרה בעל פה הנמסר מאיש לאיש בכל דור ודור, לכך הזהיר הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא לסור מדברי חכמים ימין ושמאל וכו' ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא יהיה בימיו אלא מזהיר על כל איש לשמוע אל השופט אשר יהיה בימיו שלא לסור מדבריו וכו' השופט 'זה ראש סנהדרין גדולה', ומת האיש ההוא. ולמיום שנסתם חזון ונביא ונסתלקה רוח הקדש מישראל 'העמיד הקדוש ברוך הוא את החכמים' שהיו תלמידי הנביאים לתקן לישראל כל תקנות טובות, והרביצו תורה בישראל הם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם עד היום הזה. ע"כ.

ביסוד לדבריו הנך רואה שביאר הפסוקים, שהשופט האמור בתורה הוא רק על 'ראש סנהדרין גדולה', ומשמע שבביטול הסנהדרין נפסקה הסמכות. אלא שתכף לזה קאמר שהמשך הסמכות עוברת לחכמים עד בימינו, ויש לדקדק בלשונו שכתב, ולמיום שנסתם חזון ונביא ונסתלקה רוח הקדש מישראל, העמיד הקדוש ברוך הוא את החכמים. ע"כ. ויש להתעכב בזה

מבואר שלא זה דלא תסור הוא כשאר הלאוין שלתורה, אבל דבריהם על זה הלאו 'אסמכינהו סמך בעלמא לחזוק' לא שיהא בהם מן התורה אזהרה כלל באותו הלאו. עכ"ל. ורוצה לומר שכל גזרות חכמים הנלמדות מהפסוק הם כדברי 'דרש' ולא ביאור המצוה, ואומר בכירור שלא שייך כלל 'תוקף דאורייתא' בדברי דרבנן שהם אסמכתא בלבד, כי לא מדובר בפירוש התורה בסנהדרין אלא תקנה 'שעיקרה מדרבנן' שבזה מבואר בדבריו שגם לסנהדרין אין תוקף מהתורה לתקן. והמעין בדבריו יראה שזו היא עיקר טענתו והשגתו על הרמב"ם שנתן תוקף דאורייתא לדברי חכמים, ועל זה פליג הרמב"ן שלדעתו אין הלאו דלא תסור אלא כחולק על הב"ד הגדול בפי' התורה, ולא על העובר על דברי חכמים שתיקנו מדעתם, וטענתו היסודית היא שאין כלל תוקף מהתורה 'לאיסורי דרבנן' שהם אסמכתא בעלמא, דהיינו כהמלצה קדושה ודרך נכונה וראויה וחשובה והגונה וטובה וישרה שכך הוא רצונו יתברך, אך לא חייב זאת הכורא יתברך בתורה [עי' קובץ שיעורים (קונ') דברי סופרים סי' א אות יד)]. והגם שיש לפלפל בזה כי סו"ס נצטוו בהלכה למשה מסיני להישמע לבית דין הגדול והם תיקנו כן, עי' בדבריו בהשגות הנ"ל שתירץ כמה תירוצים, על כל פנים אלה הדברים נאמרו על בית דין הגדול, אך אינו שייך כלל לטעון כן על חכמים יחידים בדורות ראשונים, וכל שכן בדורות אחרונים.

וכ"כ ר' דוד בונפיל (סנה' פז ע"א) שכתב וז"ל, ודבר ברור הוא שאין הפרשה בזקן ממרא מדברת בדברים שהן מדרבנן, שא"כ עשיתם כשל תורה. ע"ש. ומאחר ומבורר שם שכל הלימוד 'זקניך ויאמרו לך' אסמכתא בעלמא, והוא בשיטת רבו הרמב"ן.

ובאמת שגם אם נסביר בתוקף דברי חכמים שהוא ציווי גמור מהתורה, אינו מסתבר כלל שאחזו כן גם על המציאות בדורנו, שמלבד שאין סנהדרין ואין סמוכים, עוד גרוע מצבנו בהרבה מומן התלמוד שהיו מכונסים בישיבות ומכריעים הדינים, שהאידנא אין כינוס חכמים להכריע ההלכות, ולא בתי דינים מסודרים, ואפילו הגדרה של 'מרא דאתרא' לא מצוי אולי למעט קבלת הוראות השו"ע. וכל החכמים דנים ביחידים וקהילות מסוימות קיבלו דבריהם שבזה לא קאמר כלל שציווה ה'. אלא הוא כאומרו 'רב אשי ורבינא סוף ההוראה' ומשם והלאה כל חכם לעצמו וכללי הפסיקה בספקות יכריעו. ונמצא שמסכים הוא לדברי הרמב"ם והרמב"ן הר"ן והיראים, שאין בזמה"ז דין מכריע ולא בית דין הגדול.

ספר החינוך

ובכונה מקום לעצמו הוא ספר החינוך, שדבריו אכן יסוד בביאור המצוות ודן גם במצוות אלה (מצוה תצה – תצו) וייסד הוראתם, ויצאו מדבריו יסודות גדולים, ונחלקו בהבנת דבריו עד שיצאו מיניה כמה שיטות בחכמים האחרונים, ונבוא לראות צדדי הלימוד בדבריו.

וזאת הראשונה במצות ועשית ככל אשר יורוך (מצוה תצה) וז"ל, לשמוע בקול 'בית דין הגדול' ולעשות כל מה שיצאו אותנו בדרכי התורה וכו' ומה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין פ"ח ע"ב) שבזמן שבית דין הגדול בירושלים כל מחלוקת שהיה לכל בית דין במקומו שואלין אותו לבית דין הגדול ועושין על פיהם. 'ועכשיו בעוונותינו שאין שם בית דין' כל מחלוקת שיבוא בין חכמינו שבדורנו והחולקין יהיו שוים בחכמה, אם אין אנו ראויין להכריע ביניהן ולא נדע להיכן הדין נוטה, בשל תורה יש לנו לילך אחר המחמיר ובשל סופרים אחר המיקל. ומה שאמרו (עדות פ"א מ"ה)

מעט ולשאל מהיכן המקור לזה, שהרי את הנאמר בפסוקים ביאר שנאמר רק בסנהדרין, ולדבריו כוח ההכרעה לחכמים ניתן רק 'אחרי שפסקה הנבואה', ואם כן היכן ציווה כן הבורא שתהיה הסמכות ביד החכמים, שאם אינו בתורה ולא ביד הנביאים, היאך ציווה. ובאמת אפי' הנביאים אין רשאים לחדש לדורות נתינת הסמכות לחכמים, ואם כן לא מוכן המקור ללימוד זה.

ולענ"ד ברור, שלא הייתה כוונת הסמ"ג כלל להשוות סמכות החכמים לסמכות סנהדרין, שבאמת סמכות החכמים אינה בתוקף חיוב של תורה בציווי גמור כמו שפתח ואמר על סנהדרין, אלא 'השגחת ה' כך' היא "שהעמיד ה' את החכמים" להנהיג את העם אך לא שהוא בתוקף גמור. ולכן הגדיר מפעלם של החכמים 'לתקן תקנות טובות ולהרביץ תורה' ולא בהגדרתו למעשה סנהדרין שבידם הוא 'פירוש התורה ועיקרה'. ודו"ק.

וכן לענ"ד מתבררת דעתו זיע"א בדבריו (עשין סי' קיא) שאחר שביאר המצוה 'וקמת ועלית אל המקום' מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל, ושם סנהדרי גדולה יושבת כלשכת הגזית, ובימינם לא היו מרבין מחלוקת בישראל שהכול מוכרע שם. המשיך ואמר תכף וז"ל, בפרק קמא דעבודה זרה (ז, א) פוסק כרבי יהושע בן קרחה שאומר, כל מקום שתמצא שני תלמידי חכמים חולקין יחד וכו' מאחר שנסתלקה סנהדרי גדולה (ע"פ רמב"ם ממרים פ"א ה"ה ע"ש) והיו רב אשי ורבינא סוף ההוראה (ב"מ פו, א) ואין מי יברר הספיקות, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל. ע"כ. שברור אם כן מדבריו שרב אשי ורבינא הם חתימת עידן החכמים שבידם ההכרעה, ומכאן והלאה ההתנהלות היא בכללי הפסיקה בספקות.

לזה הוא יפתח שהביא כדוגמא, שהרי עליו אמרו חז"ל שאפי' 'בן תורה' אינו נקרא והוא בכלל ג' 'קלי עולם', ולא הוא הנקרא 'מוסר השמועה' אלא פנחס החי בימיו והוא החכם בתורה, וא"כ לא שייך כלל ללמוד מיפתח לשמוע 'לחכם' אם אין בו 'הנהגה ושררה'.

שופט או שופטים

וכן יש להבין במה שסיים בחינוך וז"ל, ועובר על זה ואינו שומע 'לעצת הגדולים' שבדור בחכמת התורה, בכל אשר יורו 'מבטל עשה זה'. וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת. ע"כ. יש להבין כוונתו בזה, שנשמע שלא בא מדין 'שופט' שהוא מנהיג יחיד, אלא כעין סנהדרין שיש להישמע לחכמים 'הגדולים שבדור' כמו לסנהדרין, ויש לשאול ולהבין מנין דבריו אלה, כי חז"ל דיברו ברורות שלא נאמר אלא 'בבית דין הגדול' לכל הפחות, ועיקרו אינו אלא בסמוכים ובסנהדרין בלבד, ולא ביאר היסוד לדבריו. ודברי הרמב"ם והרמב"ן עוד קמאי דלעיל בודאי לא מסכימים לזה, והרי רוב דבריו שם מפי כתבם לקח, וכאן לא הראה שורש לדבר.

וראיתי שגם במנחת חינוך (מצ' תצו) התקשה להבין המקור לדברי החינוך, שלא ראינו כן בחז"ל או בקמאי, ועל כן שאל כשאלתנו תלמיד מרבו 'מנין לו זה' שהתורה אכן דיברה בחכמי כל הדורות החסרים כמה מעלות. ולא מצא במנחת חינוך שורש ויסוד לדברי רבנו החינוך, ועל כן נדחק עד מאוד שתירץ ואמר 'ובודאי מצאו באיזה מקום'. והוא לא מובן מה תירץ בזה, כי דברי הרמב"ם והרמב"ן סותרים לו, ואם לא היה לפנייהם לפני החינוך מנין.

וחשבתי אולי יש לומר בדברי החינוך, שכלל לא התכוון לתת 'תוקף' סנהדרין או שופט בחכמי הדורות, כי ידע הוא מכל החסרונות שרובם היו

שארין בית דין רשאי לבטל מה שאסר בית דין הקודם לו וכו' אם אסר הבית דין הקודם לו אותו איסור כדי לעשות בו גדר לעם באיסורין אין כח בבית דין הבא אחריו לבטל תקנתו וכו' 'ונוהגת מצוה זו בזמן שבית דין הגדול בירושלם' בזכרים ונקבות, שהכל מצוין לעשות כל אשר יורו. 'ובכלל המצוה' גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר 'החכם הגדול אשר יהיה בימינו בזמננו', וכמו שדרשו זכרונם לברכה (ראש השנה כ"ה ע"ב) ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר שמצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו. ועובר על זה ואינו שומע 'לעצת הגדולים שבדור' בחכמת התורה בכל אשר יורו מבטל עשה זה. וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת. ע"כ.

והנה בדברי החינוך כמה יסודות גדולים, וניגע בדברים השייכים לנידון שלנו. אחר שייסד המצוה בבית דין הגדול בירושלים, הוסיף וכתב וז"ל, ובכלל המצוה גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר 'החכם הגדול אשר יהיה בימינו בזמננו', וכמו שדרשו זכרונם לברכה (ראש השנה כ"ה ע"ב) ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר שמצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו. ע"כ.

'שופט' מנהיג או חכם

וראשית כל יש לשאול, שמהאמור לעיל בהגדרת 'שופט' התברר בדברי חז"ל בלא ספק, 'שהשופט' המדובר הוא על 'מנהיג' בעל שררה וסמכות כעין מלך ולא רק דמות רוחנית אם היא נטולת סמכות. וא"כ מאי דאמר החינוך שהשופט הוא 'החכם הגדול אשר יהיה בימינו בזמננו', שזה אינו בפשט חז"ל כלל וכלל, וההוכחה הגדולה

'מבטל עשה זה' וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו. ע"כ. ומבואר שהבין בזה עיקר המצוה מהתורה, וא"כ הדרינן לדברינו לעיל, שהוא צריך עיון גדול, שאם נסביר כך בדעתו יהיה בהכרח לשאול היכן המקור לזה בחז"ל שדבריהם נשמעים ממש היפך. ודברי הרמב"ם דלעיל ושאר קמאי דלקמן כסתירה גמורה לביאור זה בדברי החינוך, שהם אמרו נאמנה שכל תוקף החכמים שאחרי סנהדרין הוא אך ורק 'בהסכמת כל ישראל לקבל דבריהם' וזה כאמור על קבלת דברי 'חכמי התלמוד', ועל חכמי דורות ראשונים כדורו של החינוך כבר ביארו שאין להם תוקף מחייב כלל, שהם יחידים על מקומותיהם ללא הסכמה וקבלה בכל ישראל.

ואולי אפשר שגדחוק שכך אכן כוונת החינוך, והוא כפירושו בהמשך דברי קודשו במצות 'לא תסור' (מצוה תצו), שאחרי שביאר המצוה שנמנעו מלחלוק על 'בעלי הקבלה' כתב וז"ל, ובכל דור ודור גם כן, שנשמע אל החכמים הנמצאים 'שקבלו דבריהם' ושתו מים מספריהם ויגעו כמה יגיעות בימים ובלילות להבין עומק מיליהם ופליאות דעותיהם וכו' 'טוב' לסכול טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו שבוה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם. ע"כ. וחתם מעין הפתיחה וז"ל, ונוהגת מצוה זו לענין זקן ממרא בזמן הבית, ולענין 'החיוב' עלינו לשמוע לדברי חכמינו הקדמונים ואל גדולינו בחכמת התורה ושופטינו שבדורנו, נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ע"כ.

והנך רואה שהרב מרחיב גדר המצוה על חכמים שאינם 'בעלי הקבלה' אלא גם על שבדורותינו ובלבד 'שקיבלו דבריהם', ואפשר שרוצה לומר 'שהעם' קיבלו דבריהם, כי בעלי קבלה איש מפי

כבר בבני דורו (כנ"ל ברמב"ם), שהרי אין גם כדור הראשונים סמוכים ולא בית דין הגדול, ולא היו מכונסים יחד לדון ולא קיבלום ישראל עליהם. ובכלל אין בנמצא אפילו 'גדול דור' אחד בימיהם שיסכימו החכמים לבטל דעתם אליו בכול הוראותיו, שאפילו על רבנו הרמב"ם חלקו בדין והלכה. וזה בודאי היה ידוע לבעל החינוך שכל חכם הקים ישיבה והורה הלכה כדעתו, ואין אחרים כפופים לו. ועל כן נראה להבין מדבריו שלא בא לחייב 'מהתורה' אלא ללמוד 'רצון תורה' שכך הוא רצון הבורא להישמע לחכמים על אף שאין נתונה להם סמכות מהתורה. ודומה הדבר למוראה של מלכות כדתנן (אבות פ"ג מ"ב) ר' חנינא סגן הכהנים אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאילמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. ע"כ. והכא נמי, שאם כל אחד יעשה כפי 'דעת תורתו' אין לדבר סוף ואין הנהגה, ועל כן הוא 'הנכון לעשות' להישמע לחכמים 'המפורסמים' אעפ"י שאין כאן חיוב ותוקף, הכי עדיף ומן הראוי והנכון והטוב והישר אך לא חובה גמורה מהתורה.

ואפשר שכך יש לדקדק בדבריו שהטמין זה בלשונו המדוקדקת שסיים ואמר וז"ל, 'ובכלל המצוה' גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו, 'וכמו' שדרשו זכרונם לברכה (ראש השנה כ"ה ע"ב) ואל השופט אשר יהיה. ע"כ. שרוצה לומר, שבאמת המצוה מהתורה אינה אלא בב"ד הגדול, אך על דרך לימוד ואסמכתא 'ובכלל המצוה' יש לומר כן גם על הגדול בחכמה בזמן הזה 'וכמו שדרשו' ואל השופט, שדמיון קיים אך אינו חיוב ותוקף של תורה.

אך לקושטא דמילתא לא נראה שכן דעתו שהרי כתב וז"ל, ועובר על זה ואינו שומע לעצת הגדולים שבדור בחכמת התורה בכל אשר יורו

רבנו החינוך בעצמו מביא את הרמב"ן שחולק במקומות רבים על הרמב"ם [מצוה יב, כו, קסה, רכ, שצה, תע, תעו, תקלה, ועוד]. ואין לך הוכחה גדולה מזו שלא אחזו כלל שיש כאן 'מצוה מהתורה' של שופט או גדול הדור, אלא שכבר בימיהם כל חכם הוא 'יחיד' שרשאי חכם אחר לחלוק בדיון, וכל חכם יורה כדעתו ורק על צד הראוי והנכון שהעם יישמע לאחד, אך לא שיש בזה תוקף דאורייתא ממש לבטל דעת החולקים.

והבן היטיב שכך הוא דעת החינוך ז"ל ובפרט בדיון זה, שהרי הרמב"ם ברור וחד בגדרי מצות ועשית ככל אשר יורוך ולא תסור, שמיום שבטל בית דין הגדול ליכא סמכות הכרעה לחכמים, אם לא במפורש בתלמוד שכל ישראל קיבלו עליהם דבריהם, והרמב"ם הוא השופט ואיך 'בגדרי השופט' גופא נאמר שהחינוך פליג עליה. זה מוכחש מיניה וביה. אלא ברור שדברי החינוך לא בגדר מצוה מהתורה אלא בדרך לימוד והיקש לעשות הנכון והטוב ולא כמחייב מהתורה כפשוטו.

וגם אם תאמר שלא אחזו מהרמב"ם שהוא הגדול בדורו, סוף סוף היה להם לאחזו חכם אחר שהוא יהיה הגדול שיבטלו דעתם אליו 'השופט' שבימיהם, ומאחר ולא מצאו אפילו בימיהם אחד שראוי לזה, היא גופא הוכחה שאין דין כזה מהתורה כלל. והבן שהוא פשוט. ואיך שלא יהיה דברי הרמב"ם והרמב"ן והר"ן כבר מוכיחים ומכריעים דלא כספר החינוך, וזה מלבד שאפשר להסביר גם בדבריו שאינו דאורייתא כפשוטו. [ולקמן נראה שהמצאות כמאות שנים אחרונות ובפרט בדורנו, גרועה בהרבה ממה שהיה בזמן הראשונים, שגם מי שסבר כן בימיהם יסכים שבימינו לא שייך כלל.]

ואיך שלא יהיה, אחר העיון והביאור בדברי רבנו החינוך חזיתי אור בקובץ בית אהרן וישראל (גליון

איש כבר בטלו הרבה דורות לפניו ובודאי לא בהם דיבר, וזה מדויקדק בלשונו בקל. ומאחר שלא מצא ולא כתב יסוד לזה להכריח 'חיוב מהתורה', על כן כתב בלשון של עצה ושיקול דעת 'שטוב לסבול' טעות נדירה של חכמי הדור כדי שעפ"י רוב ילכו העם בדרך ישרה. ומצטרף לזה שנראה שאחזו עיקר בדברי הרמב"ן שהרי העיר על הרמב"ם 'והרמב"ן תפש עליו הרבה', וזה מעצמו כבר אומר שאין חיוב גמור מהתורה, ולכן כותב בדרך של שיקול הדעת ודרך הישרה לתועלת הכלל, כי כך היא התורה והבן.

החינוך הכריע כדעת עצמו

ואילולי דמסתפינא אמינא, שהגם והוא לדחוק בדבריו נלע"ד להוכיח שהלכה למעשה גם בעל החינוך בעצמו לא אחזו שיש כאן חיוב גמור מהתורה כפשוטו, אלא דרך ישרה ונכונה. וההכרח לומר כן בדעתו זיע"א, שאם והיה והוא חיוב גמור מהתורה להישמע 'לפסקי ההלכות' של השופט שבכל דור ודור שהוא 'החכם הגדול בחוכמת התורה', הרי שגם בזמנו של בעל החינוך לא קיימו את הגדרת השופט הנזכרת.

שאפילו שופט מובהק כנשר הגדול שממשה עד משה לא קם כרבנו משה בן מימון זלה"ה, והוא היה בלא ספק מטובינא דחכמי אם לא הגדול ביותר, וגם היה בעל שררה וסמכות מובהקת מהמלכות ממש, שהרי קיבל פעמיים מינוי מלכות להיקרא 'ראיס אליהוד' על כל יהודי מצרים, מה שלא היה מצוי כן כלל בשאר ארצות והחכמים באותם ימים, בטח שלא במפורסם בחכמה כוותיה. ואעפ"כ הנך רואה שחכמי דורו לא רק שלא קיבלו דבריו 'ההלכתיים' בשתיקה וכפיפת קומה, אלא אפי' חלקו עליו ועל פסקי הלכותיו בתקיפות וחריפות וביזיונות גדולים כידוע. וגם כשהכירו גדולתו והחזיקו אותו לשר וראש, לא ביטלו דעתם ההלכתית מפניו, וגם

'מועצת חכמים' אין הסכמה וכל קהל יש לו מועצה משלו, ואלה קיימות במועצות פוליטיות כי בפסיקה ההלכתית אין מועצה כלל, וכל חכם פוסק יחידי לגמרי, ובכזה ודאי לא דיבר החינוך.

בדעת שאר קמאי

והנה מלבד קמאי שדיברנו בהם בארוכה, נבוא גם ללקט מדברי רבותינו הראשונים שדיברו בכללות תוקף דברי חז"ל, דחזינו מעין סתירה דמחד חזינו בירושלמי יבמות (פ"ב ה"ד) על 'שניות בעריות' שאמרו חז"ל, איסור מצוה עריות מדברי סופרים, מצוה מן התורה לשמוע את דברי סופרים. ע"כ. ובאומרים 'מצוה מן התורה' הוא נשמע פשוט שהוא חייב ולא למצוה בעלמא, אלא שחובה לקיים דבריהם מדאורייתא ממש.

אך מאידך בתלמוד בבלי מסכת ברכות (יט ע"ב) גרסינן, תא שמע גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, ואמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור. אחיכו עליה לאו דלא תסור דאורייתא היא, אמר רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עליה, כל מילי דרבנן 'אסמכינהו' על לאו דלא תסור ומשום כבודו שרו רבנן. ע"כ.

ואעפ"י שבקריאה פשוטה נראה שכוונת הבבלי לומר 'אסמכינהו' שאין כאן דין דאורייתא, ברם חזינו שנחלקו קמאי בהבנת יסוד דברי רב בר שבא ורב כהנא, באומרו 'אסמכינהו' האם הכוונה ללימוד גמור והוא דאורייתא ממש, אלא שתנאיו תלויים ברצון חכמים והם פטרו בכבוד בריות, או שמא אין שום דאורייתא כלל 'אסמכינהו' הכוונה רמז בעלמא אך לא שכך ציווה הבורא. וכבר חזינו לעיל שיטת הרמב"ם הר"ן והרמב"ן הסמ"ג והחינוך, ובעת נראה דעת עוד ראשונים כמלאכים, להבין ולהשכיל בדעתם הרממה.

קפח, עמ' קסו) במאמרו של הרב עקיבא במוהר"ש הכהן, שכתב כעין זה בביאור דברי החינוך וז"ל, להבין דברי הרב בעל החינוך לאשורם נקדים לברר דרכו של הרב בחיבורו, שבכל מצוה אחר שמבאר מהות המצוה ושוירשי המצוה ודיני המצוה ומקורה ובמי ומתי נוהגת המצוה וכו' דרכו לכולל לעיתים עוד פרטים שונים מעין אותה המצוה ודינים שיש להם סמך באותה המצוה לרבות מצוות ותקנות דרבנן וכו' ואז יאמר הרב מכלל המצוה דין פלוני תקנה פלונית או יש אשר יאמר ולענין חייב דין פלוני כך וכך. ופשוט וברור שמה שכולל הרב בדינים אלו אין בהם כל דיני אותה המצוה שעוסק בה ולא אותו עונש של העובר עליה וכדו'. ע"ש. שהאריך בדוגמאות לזה. ורקדק זאת גם בדברי החינוך ובג"ל וז"ל, ובאמת הדברים מדוייקים להפליא בלשון הרב ז"ל במ"ש בסו"ד במצוה תצ"ה שפתח באומרו ונוהגת מצוה זו בזמן שבי"ד הגדול בירושלים וכו' וסיים, ובכלל המצוה ג"כ לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצוות השופט כלומר החכם הגדול וכו'. וכי סתר דבריו בתוכ"ד אלא חילק בפירוש שאין חיוכם שוה, שהמצוה הזו לעשות אפי' על ימין שהוא שמאל נוהגת רק בזמן שבי"ד הגדול בירושלים וכו' אך לשמוע בקול חכם שבכל זמן וזמן בלי על ימין שהוא שמאל זה נוהג בכל זמן והוא גם בכלל המצוה אך לא עיקר המצוה. ע"ש שהאריך להוכיח כן בכמה צדדים בלשון החינוך. ודפח"ח.

ואם גם אחר כל האמור תבין דעתך בספר החינוך, שהוא מחייב כפשוטו דין שופט מהתורה גם בזמן הזה. הרי סו"ס הרמב"ם והרמב"ן והר"ן חלוקים עליו, והלכה כדבריהם שהרמב"ם הוא השופט שבימינו גם לשיטת החינוך והם רוב ראשונים, והחינוך כתב חידוש שלא מבואר בחז"ל. ובלאו הכי בזמן הזה כאמור ליכא חכם מוסכם שהוא ראש לחכמים, ולצערנו אפי' על

החכמים.

וכן יש לדקדק עוד בדעת הרשב"א בדבריו בתשובה (ה"ב סי' שכב) שכתב וז"ל, לראשונים שומעין אם חכם הוא שראוי לסמוך עליו ואין דוחין דברי הראשונים 'חכמי הדורות' בסברא בלא ראייה. שדברי הראשונים שהיו בקיאים ונודעה חכמתם דברים נכונים הם, ומקצתן שהן כדברי קבלה וכו' 'ואל החכמים שומעין בכל זמן' שהרי כתוב ואל 'השופט' אשר יהיה בימים ההם. ואפילו אומרים על הימין שהוא שמאל כלומר אפילו על מה שיראה בעיניך שהוא ימין והם אומרים שאינה אלא שמאל שמע להם. ורב הקושיות והויות שבגמרא אינן מן המשנה ומן הברייתא אלא מדברי האמוראים מן החכמים המפורסם בחכמתו על דברי מי שאינו גדול כמותו. ע"כ.

מחד מבואר, שאין לחלוק על חכם מסברא בלא ראייה ומשמע בכל חכם, אך מאידך באמת מדבר בדברי חז"ל שבתלמוד, וגם מדייק בסוף דבריו סתירות בחז"ל שלא הייתה 'השוואת החכמה' בין החכמים. וצריך להבין אם דעתו ז"ל להשליך כן גם על חכמים באותו הדור, וראה שם בחתימת דבריו שכתב כלל 'בכל מקום ובכל זמן הולכין אחר רוב חכמה ורוב מנין', ומוכח מיניה שהוא כלל יסוד לכל דור וזמן. אך עכ"פ אם יש נידון בראיות מהני, שלא סתר רק את החולק בסברא.

ובדרך זו יש ללמוד בדברי בה"ג (הל' יו"ט עמ' ססז) שכתב וז"ל, גדול כבוד בריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, לאו משום דלא תסור אבל לאו דאורייתא לא דחי. ע"כ. שגם הוא כוונתו ברורה שיש לא תסור בדברי חז"ל. וכן הוא ברור בדעת המאירי (שבת כג ע"א) וז"ל, זה שאנו אומרים בנר חנוכה אשר קדשנו במצותיו וצונו וכו' פירוש משום לא תסור ר"ל שמאחר 'שהתורה אמרה' לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך וכו' הרי כלל

ראה לרבנו יונה בשערי תשובה (שער ג' אות ד) שכתב וז"ל, המדרגה הראשונה חומר דברי סופרים, נתחייבנו 'מן התורה' לקבל תקנות הנביאים והשופטים, ולשמע 'דברי חכמים' ולהיזהר בגדריהם' שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, וגם כי הזהרנו מן התורה לקים עלינו להיות עושים ככל אשר יורנו, אכן מצות עשה מן התורה חמורה מדבריהם מפני שהזכר עיקר הדבר בספר תורת האלהים מפורש. ע"כ.

ומבואר בדבריו שלא דלא תסור הוא מדאורייתא ממש גם בגזירות חכמים ולא רק הנלמד בי"ג מידות, ומתוך שלא הסביר דבריו בדווקא על סנהדרין, נראה שרצה לומר שגם דברי חכמים שבתלמוד בכלל חיוב דאורייתא, והוא אשר כתב 'להיזהר בגדריהם' שדוחק הוא להעמיס שלא דיבר אלא על בית דין הגדול או סמוכים, ולא על כלל דברי התלמוד.

ובדברי רבנו יונה כן נראה שיש לבאר בריטב"א (ר"ה טז ע"ב) שכתב וז"ל, באלו דתקיעות מיושב למצות שופר, ותקיעות מעומד לעלות ברכות בתרועה, וחייבין אנו לעשות כדבריהן משום לא תסור. ע"כ. והוא דוחק לומר ככוונתו 'לא תסור' מאסמכתא.

וכן מבואר ברשב"א (ר"ה טז ע"א) שכתב וז"ל, דאיכא משום בל תוסיף אלא במה שהוא מוסיף מדעת עצמו וכו' אבל במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך אין כאן בל תוסיף, דכבר אמרה תורה 'על פי התורה אשר יורוך' וכו' וה"ה בכל תגרע לצורך, כגון י"ט של ראש השנה שחל להיות בשבת אף על גב דאמרה תורה תקעו, עמדו וגזרו וכו' ומצוה לשמוע לדברי חכמים מלא תסור כן נ"ל. ע"כ. שנראה ברור מדבריו כאמור שיש כח לחכמים לגזור ולתקן 'מהתורה' ולכן אין בל תוסיף ותגרע כי התורה תלתה דיניה בדעת

דרבנן איכא לאו ועשה ולמה הקלו בדבר של דבריהם שספקן לקולא, והרי תורה שלימה היא. ע"ש. וסיים הר"ן שם על בדחייתו לדברי הרמב"ם, זו היא שיטת הרמב"ן ז"ל, ויתר דבריו הם בספר המצות ושם הקשה קושיות רבות נגד סברות הרמב"ם ז"ל. ע"כ. ומבואר שס"ל כהרמב"ן לדינא. ודבריו כאן בהתאמה לדבריו בדרשות הנו', שכל החובה להישמע לחכמי התלמוד בבאורי דיני התורה הוא מכח 'אחרי רבים להטות' ולא מכח סמכות לא תסור ועשית. ועל כן אחר חתימת התלמוד שאין כינוס גדול לחכמים, אין הכרעת יחידים מחייבת.

וב"ד היראים (ס"י רמ) שמדבר בזקן ממרא שכל הדיבור אך ורק בסנהדרין שבלשכת הגזית, ובביאורו למצות לא תסור (ס"י שצח) כתב וז"ל, הוזהיר הבורא יתברך שלא לסור מדברי 'בית דין הגדול שבירושלים' דכתיב ב'פ' שופטים לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל וכו' וכבר פירשנו למעלה במשפט זקן ממרא (ס"י ר"מ) מנין לנו 'שבב"ד שבלשכת הגזית' הכתוב מדבר, ולא זו ניתן לאזהרת מיתת ב"ד זקן ממרא ונראה הדבר שאינו עומד כי אם על מופלא שבב"ד ומן הדין לא היה לנו למנותו בחייבי לאוין. ע"כ.

ומבואר באר היטיב שלא נאמרה מצות לא תסור, אלא אך ורק על בית דין הגדול שבירושלים, ותו לא. וכן הוא בתועפות ראם עליו (אות ב) שכתב לבאר מש"כ היראים 'ומן הדין לא היה לנו למנותו בחייבי לאוין' שביאר וז"ל, כיון שעיקר הלאו בא לאזהרת ב"ד על מופלא שבב"ד בהמראתו לב"ד הגדול. ע"ש.

ונלע"ד שגם דעת רש"י מסכמת כן, שהביא להלכה דברי ר' יוסף טוב עלם הגדול ז"ל והוא בסידור רש"י (ס"י קעב) וז"ל, בתשובת ר' יוסף טוב עלם הגדול זצ"ל מצאתי, שני ימים טובים של ראש השנה לאו דאורייתא נינהו ואפילו הכי

לקיים כל מה שמדברי סופרים 'והרי נצטינו מן התורה בכל שהם מתקנים'. עכ"ל.

ואם נעמוד בסיכום השיטות הנזכרות, נראה שרובם דיברו לחייב מהתורה קבלת הוראות חכמי התלמוד, ויש לדייק מהרשב"א על כל דור ודור, אשר שבא מדין 'שופט' וזה אומר שיהיה חכם מוסכם על רוב חכמי דורו שיהיה הוא המכריע, שאל"כ לא הועיל בזה חוכמתו אם חולקים עליו.

ואחר שאמרנו דברי המחייבים מהתורה, נראה שגם לאידך גיסא איכא קמאי טובא החולקים בזה, ודיברו ברורות שלא שייכא כלל מצות לא תסור אפילו בחכמי התלמוד, אלא רק בסנהדרין וכדברי הרמב"ן הנזכרים. ומה שהובא בגמרא ביטוי זה על חכמי התלמוד, הוא 'כמליצה' ולשון מושאלת בעלמא.

ראה בחידושי הרא"ה (קובץ קמאי ברכות שם) שכתב וז"ל, הגדול כבוד הבריות שדוחה את ל"ת שבתורה, כלומר דלא תסור דכל מיליהו דרבנן אלאו דלא תסור 'אסמכינהו', דקרא לא משתעי בהכי כלל אלא 'אסמכתא דרבנן בעלמא הוא', וקרא לא משתעי אלא בדאורייתא. ע"ש. וכ"ה בשטמ"ק (בקובץ ברכות שם) דכל מיליהו דרבנן אלאו דלא תסור אסמכינהו, ולא דקרא משתעי בהכי כלל אלא אסמכתא בעלמא הוא. ע"כ. וכ"ה בהשלמה (שם) ובראבי"ה (ס"י ס).

וכן דעת הר"ן (סנהדרין פז ע"א) שכתב וז"ל, כי דבר ה' בזה וכו' על דבר תורה הנלמד באחת מהי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, שלא כדברי הרמב"ם ז"ל שסובר דאפילו במצות דרבנן ומה שחדשו בחנוכה ומגלה נעשה זקן ממרא, דא"כ לפ"ז מאי דכתיב בקרא דזקן ממרא ושמרת לעשות ככל אשר יורוך ולא תסור מן הדבר אשר יגידו לך וכו' איכא לאו ועשה וא"כ בכל איסור

אינו לצורך ההגדרה ההלכתית אלא לצורך ביאור 'מניין המצוות', ולכן לא בא הרמב"ם לקבוע יתדות כמו שכתב בהלכות ממרים. ובכל אופן גם אם נשאיר הסתירה בדבריו, סו"ס דיבר הרמב"ם רק על קבלת חז"ל בתלמוד שיש הסכמת כל ישראל שבוה קיבלו סמכות כסנהדרין.

והאומר בואו חשבון, נמצא שגם בדעת האומרים שאיסור לא לסור מדברי חכמים הוא דאורייתא ממש, אינו מוכרח כלל שאחזו לתת תוקף בזה גם לחכמים 'שאחרי חתימת התלמוד' וכ"ש וקל וחומר בדורנו. שאם תחזור על דבריהם תראה בעצמך, שמלבד שמהם דיברו דווקא על 'סמוכים', אחרים נתנו הכוח והסמכות שהיה 'מושב בית דין הגדול' או כדוגמת 'שופט'. והאידינא ירד קרננו ביותר, שאין כינוס חכמים להכריע הלכות, וגם לא לתקן תקנות אלא כל איש במקומו על עדתו. ובמציאות זו בודאי לא דיברו.

וכל שאלות הנשאלות לעיל בדברי החינוך יוביחו גם לשיטתם שבזמן הזה לא דיברו כלל, ודברי עצמם יוביחו שחלקו על חכמים בדורם ודורות שקדמו להם, וזה מוכיח כמאה עדים שלא אחזו 'הכרעה' בגדולי דורם, ואפי' להסכים על חכם אחד שיהיה כשופט כימיהם לא באו בהסכמה, וכמו שנוכיח לקמן. ועוד כתבנו לקמן להוכיח כן בדעתם, שהרי הסכימו שבזמן הזה 'אין סמכות' בידינו לתקן תקנות, והא תליא בהא שאם אחזו כח החכמים כשנים קדמוניות הייתה גם סמכות לתקן תקנות.

קדושה אחת נינהו, ומאי טעמא כיון 'דקבעום סנהררי גדולה שבלשכת הגזית' שמהם תורה יוצאה לכל וקבעום קורם חורבן הכית לעצמם ולכל ישראל, הרי הן ככתובין בתורה ונעשית קדושה אחת, והתורה אמרה לא תסור מכל הדברים וכו' ואם נפשך לומר הלא סנהדרין גדולים תיקנו להם שני ימים טובים של גליות ואפילו הכי שתי קדושות הן, אותם שלא הוקבעו אלא לגולה וכו' ובני גולה טפלין הם לארץ ישראל ונעשית כמו שלא פשט איסורן ברוב הקהל. ע"כ. הרי שדקדק שהוא בדווקא ע"י סנהדרין שבלשכת הגזית שרק בזה הוי ככתוב בתורה בדין לא תסור, וגם בזה רק אם תיקנו כן 'לכל העם', אך באינם סנהדרין לא היה מתחיל כלל הנידון.

ועוד הסכימו לזה קמאי בדרך נוספת 'שהמקום גורם' ואין בימינו תוקף לגזור ולהכריע, ראה לרבנו חיים פלטיאל (ע"ה"פ שם) וז"ל, ובאת אל הכהנים הלויים. פי' שלא יבא לב"ד אחרים שהיו בירושלים, רק שיבא לאותו ב"ד הסמוך לכהנים והיינו ללשכת הגזית, להכי סמך אל השופט אצל הכהנים הלויים. אל השופט אשר יהיה וגו' אפילו אם קצת מן הסנהדרין חולין או מחוץ לעיר לא נאמר נמתין אחריהן דאולי יאמרו כדברי, אלא אפי' אם קצת מן הסמוכים חולין או מחוץ לעיר אפילו אותו שיהיה בימים ההם עושה ממרא. ע"כ. ויש בדבריו יסוד גדול, 'שהמקום והמינוי גורם' ולא בהכרח חכמת החכמים, ועל כן גם מיעוט מהם מכריע. ודו"ק.

וראה בזה הרקיע לרשב"ץ (שורש ראשון) שהאריך הרבה במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בגדרי איסורי דרבנן, ואחזו ברמב"ם בהלכות ממרים שאין איסורי דרבנן בכלל לא תסור כלל וזה סתירה לדבריו שבספר המצוות. ע"ש. ובאמת שניתן לתרץ בקל, שמה שכתב בספר המצוות

פרק ג – בגדרי הסמכות וההכרעה

אחר בושם דבר הראשונים בדבריהם המבוארים בסוגיה בדוכתא, בעצם קבלת תקנות חכמים וגזירותיהם ובביאור דיני התורה, שראינו מחלוקת דעות אם הוא מהתורה משום לא תסור או משום אחרי רבים להטות או אסמכתא בעלמא. לענ"ד יש עוד סוגיות שהם הלכות פסוקות בימינו, שמהם מבורר שלכל הדעות 'בדורותינו' אין כלל סמכות לחכמי הדור להכריע הדינים או לתקן מדעתם תקנות. סמכות שהייתה נתונה בעבר כשהיו בתי דינים קבועים והסמכות הקהל על החכמים, בזה היה תוקף ביד החכמים או ביד המרא דאתרא. אך בימינו נראה כמה שינויים מהותיים שתוצאותיהם קשות עד שאפי' בדברים שהדור פרוץ וצריך להציל מה שאפשר, לא ברירא כלל שיש סמכות, ונבאר הדברים למען יובנו כדבעי שהם ביסודות הדת.

מכין ועונשין שלא מהדין

חזינן סוגיה שלמה שיש בה כדי לברר בדעת רבותינו, ראה בסנהדרין (כו ע"א) ויבמות (צ ע"ב) א"ר אלעזר בן יעקב שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה, ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לב"ד וסקלוהו לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך. ושוב מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה והביאוהו לבית דין והלקוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך. ע"ש. וגמרא זו יסוד הסמכות לתקן ולגדור פרצות הדור, ויש לברר בדעת תורתנו הקדושה מהם גדרי הסמכות הניתנת בזה לחכמים.

ראה למרן הבית יוסף (ח"מ סי' ב) שהביא מבעל הנימוקי יוסף (טז. ד"ה גרסינן) אהא דגרסינן התם

(נב:) אימרתא בת טלי בת כהן שזינתה הוה אקפה חמא בר טוביה חבילי זמורות ושרפה, אמר רב יוסף בתרתי טעה וכו' ואי קשיא והא קיימא לן (שם מו.) דבית דין מכין ועונשין שלא מן הדין כו' יש לומר דהתם 'סנהדרי גדולה הו' ורב גובריהו אבל 'בית דין דעלמא לא'. ואף על גב דאמרינן בריש פרק שני דגדה (יג:) רב הונא קין ידא וכו' היינו לעונשו 'בקצת מה שחייבה עליו תורה' כגון שיכחו עיני ההורג שנתחייב מיתה וכיוצא בזה, אבל לחייבו לגמרי בדין תורה לא. עכ"ל. ומבואר שקיימת סמכות זו בכל דור ולכל בית דין דעלמא, הגם שסייג דבריו על דין מיתה דבעינן סנהדרין, אך על הכאה וכריתת איבר משמע שיש סמכות לכל 'בית דין דעלמא', וזה לעצמו מוכיח שיש סמכות גמורה.

וראה עוד למרן הבית יוסף (שם) שהביא מדברי הרא"ש בתשובה (כלל סי' לב) רשאין 'בני העיר' להסיע על קצתן לפי צורך השעה למיגדר מלתא וכו' רשאין 'בית דין בכל עיר' ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדיוין וגדיוין המסרב על תקנתם, ואם הוא אלם ופריץ חובטין אותו על ידי גוים ואומרים לו עשה מה שישאל אומרים לך. עכ"ל. ומבואר גם כן שניתן הכוח והסמכות גם בימינו לזה.

אלא שהמתבונן יראה שלא נאמרו דברים אלה, אלא בבית דין שהוא בסמכות 'באותה העיר', וגם דברי הנמוק"י דלעיל בדרך זו נאמרו. שפרנסי וטובי העיר כבית דין הגדול לקהילתם, וכוח הציבור הוא הנותן להם את הרצועה להלקות ואת הסמכות לדון. ולקמן יבואר שמציאות זו לא קיימת כלל בימינו.

והדברים ברורים ומבוארים גם בתשובת הרמב"ן (המיוחסות סימן רעט) שכתב וז"ל, על קהל שמינו 'ברורים' לבער העבירות, וכתוב 'בתקוני ההסכמה' שיוכלו לייסר ולענוש ממון לפי ראות עיניהם. ע"ש. שברור שכל המדובר הוא אך ורק

עשה. ואדרבה מדברי הראשונים דלעיל עולה מפורש, שלא הזכירו היכולת ביד 'החכם הגדול' אלא ביד 'ראשי הקהל' דווקא. ודו"ק.

וכבר הורה כן הלכה למעשה מאור עיניים מרן השו"ע (ח"מ סי' ב) שכתב וז"ל, כל בית דין אפילו אינם סמוכים בא", אם רואים שהעם פרוצים בעבירות היו דנין בין מיתה בין ממון בין כל דיני עונש וכו' 'ודוקא' גדול הדור או טובי העיר שהמחוס ב"ד עליהם. ע"כ. ובאומרו 'גדול הדור' הוא כמש"כ בבית יוסף שציטט דברי הרא"ש שאמר, דוקא גדול הדור כגון רב נחמן דהוא חתנא דבי נשיאה וממונה לדון על פי הנשיא או טובי העיר שהמחוס רבים עליהם, אבל דייני דעלמא לא. ע"ש. וכיו"ב בדרכי משה (ח"מ סי' ב אות א*) בשם הנמוקי יוסף והמרדכי, שאין הפקר ב"ד הפקר אלא בבית דין 'הגדול' דווקא. ע"ש.

הרי מבואר היטיב, שבלא מינוי ושררה מכוח הציבור, אין שום סמכות לבית דין היום לעשות מדעתם לקנוס או לגזור ואפי' בדבר שהדור פרוץ. שמבואר הוא 'שמכין ועונשים' שלא מן הדין' אינו אלא בבית דין שיש לו הסמכות לזה. ואם כך הוא בענייני הקהל והשלוש בניהם ולגדור פרצה חמורה לשעתה שאין כוחם להכריע אלא מכוח הציבור, על אחת כמה וכמה שאין בסמכותם 'להכריע ההלכות' על כל יחיד ויחיד שבקהל, אם לא בקבלת הציבור או בכללי הפסיקה הידועים, ובטח שלא לתקן תקנות חדשות. שאם על צורך שעה אין בכוחנו, כל שכן שלשעה ולדורות אינו בסמכות, וכאמור לעיל אחר חתימת התלמוד גם כינוס חכמים הוא ביחידים, וליכא סמכות.

אין לנו לגזור מדעתנו

ועוד הסכת ושמע והשבות אל לבבך, שכבר איכא לדין כלל גבירתא בכל אתר ואתר 'שאין לנו לגזור גזרות מדעתנו', ויסוד כל

על בעלי סמכות שקיבלו שררה לזה מהציבור, ולא כל חכם לפי ראות עיניו והוא יחידי.

ואם לא די בכך, ראה בבית יוסף שהכריח שהוא דווקא במינוי של 'בית דין עם סמכות מנהיגות ושררה', והביא מדברי הרא"ש (סי' ה) שדיבר בזה מפורשות שכתב וז"ל, ודוקא 'גדול הדור' כגון רב נחמן דהוא 'חתנא דבי נשיאה' ו'ממונה לדון' על פי הנשיא או טובי העיר 'שהמחוס רבים עליהם' אבל דייני דעלמא לא. ע"כ. והוסיף הבית יוסף וז"ל, וכתב מהרי"ק (בשורש קפ"ט) כן בשם רב אלפס, וכתב שיש חולקים ואומרים דהוא הדין לבית דין של שלשה הדיוטות. ע"ש. שמבואר היטיב שהסמכות אינה אלא לגדול הדור שהוא 'בעל סמכות' ושררה ולא רק גדול בתורה, וגם לחולקים הרי שצריך לכל הפחות 'בית דין' שיש לו סמכות או שם בית דין, ולא יחידים על דעת עצמם. ודו"ק.

עוד הביא מרן הקדוש מדברי הרשב"א (סימן תשכ"ט) על תקנת הקהל, שכל צבור וצבור במקומם כגאונים לכל ישראל שתקנו כמה תקנות וקיימות לכל ישראל, והאריך בזה בעוד כמה תשובות, ומכולם מבואר שלא מדובר בחכמים העושים כן מדעת עצמם, אלא אך ורק 'בעלי הסמכות' מכוח הקהל כראשי הקהל. וכידוע מציאות זו לא קיימת כלל כבר כמה דורות, שרבני ישראל 'אינם' בעלי שררה וסמכות מכוח הציבור, ומעט מהם שכן קיבלו 'מינוי' ציבורי כרבני ערים ודיינים, אך גם שם סמכותם מעיקרא מוגבלת ומוגדרת לתחומים מסוימים בלבד. והשררה וההנהגה ניתנה ביד הנבחרים לכך בלבד. ומאחר ואין 'בית דין גדול' ולא 'בית דין' בעל שררה מכוח הקהל, הרי שבכגון זה הראשונים לא דיברו כלל, וחכם שיכה או יקנוס או יפקיע ממון איש ישראל עונש ייענש אותו החכם בעליונים ותחתונים, כי בלא סמכות

התלמוד אין רשות 'לשום חכם' אפילו יהיה גדול שבגדולים לתקן ולגזור מדעתו. וכיו"ב במגיד משנה (הל' חמין פ"ה ב"ב) וז"ל, ואני אומר, אין לנו לגזור גזרות מדעתנו אחר דורות הגאונים ז"ל. ע"כ. הרי לפניך שגם אם לגאונים יש קצת סמכות, לדור הראשונים כבר בטלה סמכות זו, וא"צ לומר לדידן.

ונודעק בזה גם בשו"ת הריב"ש (סי' שצ) שכתב וז"ל, ואין לומר שגם בזה יש לנו לגזור שמא יכתוב, לפי שאין לנו אלא מה שמנו חכמים ז"ל ולא לחדש גזרות מעצמינו. ע"כ. והבן שהוא על יסוד דברינו שאין סמכות כלל אחר חתימת התלמוד. וכ"ה ברדב"ז (ח"א סי' קמט) שכתב שאין לנו לחדש גזרות מדעתנו מה שלא גזרו הראשונים. עכ"ל. ועי' יד מלאכי (ח"ג כלל קנג) דנקיט לה ככלל מוסכם ללא מחלוקת.

וע"ע ותרוה צמאונך במה שהאריך בזה מרן המשביר לארץ בחזון עובדיה (שבת ח"א ע"א רכב והלאה), וציין שם לכל הנ"ל והוסיף, שגם לאומרים שיש כח לחדש היינו 'כשעמדו גדולי הדור למנין והסכימו רובם' (ריב"ש סי' רעא), וזה ליכא האידנא. [הלוואי והייתה הסכמה מי הם הנקראים 'גדולי הדור', שלעצמנו אוזן שומעת שאלה פוסלים באלה, וכל איש אוזו ברבו לגדול והשאר ליתא]. ועי' שם עוד בדברי מו"ר אחרונים רבים שתפסו כלל זה כיסוד מוסד, ועיין גם לרבנו יוסף חיים בספר ידי חיים הנד"מ (עמוד קצט והלאה), שאין לנו לגזור גזרות חדשות אף על פי שיש להן דמיון לגזרות חז"ל, וכגון להתיר לנסוע על אופניים בשבת, ואין לגזור שמא יתקלקל ויתקן אותו בשבת, שאין לגזור גזרות חדשות מדעתנו, כמ"ש הראשונים, והוסיף, שאפילו בדברים העלולים להתקלקל, וקלקולם מצוי ושכיח, עם כל זה כל שלא גזרו עליהם חז"ל בפירוש.

וכיו"ב מצינו למרן הב"י (סי' יג) שאעפ"י שראה

המכריעים בן הוא על יסוד דברינו האמורים, שמאחר ובטל 'בית דין הגדול' ותו ליכא חיוב מלא תסור ועשית ככל אשר יורוך, וגם אין קבלת העם לקיים דברי החכמים שבתפוצות כמו שקיבלו עליהם את הכרעת התלמוד, על כן הסיקו כי כל החכמים שאחר חתימת התלמוד הם 'כיהידים' בלבד, ולכן אין בכוחם סמכות לגזור גזירה או לתקן תקנה. ואם החכם בעדתו בקהילתו ומקומו איכא קבלת הציבור לשמוע בקולו מצד הסכמת הקהל אשריו, אך בודאי שאין בידו סמכות על כלל ישראל ואפי' לא על יושבי מקום הסמוך לו.

וחזינן שכבר מזמן הגאונים הובא כלל זה, ראה שו"ת חמדה גנוזה (סי' עז) לרב שר שלום גאון שנשאל אם מותר לעשות עוגה ולהניח בתוכה אליה או בשר או שמא יש לגזור שמא ישייר ויאכל עם הגבינה. והשיב נחרצות להתיר וז"ל, אל תחוש, שכל דבר שלא גזרו רבותינו הראשונים אין אנו גוזרים, שאפי' דבר שיש לחוש לו 'יותר' מזה ויש בדבר להחמיר ואין אנו חוששים וכו' אלא מה שגזרו 'אנשי כנסת הגדולה ובתי דינין גדולים', שהרי אמרו חכמים בכמה מקומות, גזירה לגזירה לא גזרינן דא"כ נתמלא גזירות. ע"כ. והבן שהוא יסוד ברור ונקי, ואומר מפורש שאפי' על מקומות שהחשש מצוי 'יותר' אין בכוחנו לגזור, והסיבה היא 'חוסר סמכות' כי בטלה כנסת הגדולה ובתי דינים הגדולים. והדברים ברורים.

וכל כך פשוט הוא גם לרא"ש (שבת פ"ב סי' טו) עד שיצא לתמוה על מקצת מחכמי 'הגאונים' שהגם ודבריהם דברי קבלה, והם במקומותיהם וישיבותיהם של רבותינו האמוראים בעלי התלמוד וז"ל, תמיהני היאך יכלו 'הגאונים' לחדש גזירה, אחר שסתם רב אשי הש"ס. ע"כ. הרי לפניך שקבע במסמרות שאחר חתימת

הרי לפנינו שהכרעת הגמ' שאין ללכת בהכרח 'אחר הגדול בחכמה', אלא אחר כללי הספקות דאורייתא להחמיר ובדרבנן להקל. וכך פסק להלכה ברמב"ם (ממרים פ"א ה"ה) שהשמיט בדיוקא את 'הגדול בחכמה' ואחזי ההכרעה רק בספק דאורייתא או דרבנן, והוא כבר ברור מדבריו לעיל בהקדמת יד החזקה, שמאחר ואין מי שייקרא גדול וחכם כבר בדורו, כל שכן שבדורות שאחריו לא יהיה חכם כזה ובהכרח להכריע כפי הספקות. [גם השמיט הרמב"ם את דברי הגמ' בעירובין (ו ע"ב) שניתן לעשות כחומרי תרומה כשאנים תרתי דסתרי, כי אין זה מחייב אלא אם רוצה בכך. ודו"ק. וזו דעתו ז"ל דלא כמ"ש הרמב"ן (חולין מד ע"א ד"ה והוא) והרשב"א (שם ד"ה והא), שבדאורייתא להחמיר באינם תרתי דסתרי. ע"ש.]

ולא אכחד כי רבים מהראשונים הזכירו הכרעת הגדול בחכמה, ראה בחי' הראב"ד הרא"ה המאירי והריטב"א (ע"ז ז ע"א) וכן הרמב"ן הרשב"א והר"ן (חולין מג ע"ב). אך מדברי הרמב"ם מוכח לא כן וגם בשאר קמאי אפשר להתפלפל, אך למעשה מאחר ולקמן יתבאר כי ישנה מבוכה גדולה בראשונים כבר בדורם מיהו הנקרא 'הגדול בחכמה', ומהם שהכריעו שכלל אין דין 'תלמיד חכם' כבר בדורם, וכבר הוכרע ברוב בתי דינים של הראשונים שחסרון החכמה הוא מובהק ואין בינה בראוי לרוב חכמי דורם, ועל כן הכריעו שאין לבתי דיניהם להכריע כבדורות קדמונים. כדלקמן. א"כ ברור שלא שייך לטעון בימינו על 'גדול בדור בחכמה' שיהיה מכריע 'כבית דין הגדול' להקל באיסור 'תורה', שכל חכם בימינו 'ספק' ת"ח לעניין זה ובודאי אינו בחכמה כראשונים. ולהחמיר בשל תורה אין צורך 'בגדול' דווקא, ומספיק 'ספק' כדי להחמיר בשל תורה, ובהכרעת הגמרא דא"ר יוסף הלכתא כרבי יהושע בן קרח. [נקל וחומר אם באותה סוגיה נחלקו כמה מבתראי, שמי זה שידע לשקול

סברא חזקה להחמיר כתב, אך י"ל שמכיון שבטליתות שלהם לא גזרו חכמים, שוב לא גזרו בשום טלית, דלא פלוג רבנן, וכן נראה מדברי הרב המגיד והנימוקי יוסף וכו'. ע"ש. הביאם ג"ע להלכה ביבי"א (ח"ז או"ח סי' לו אות ג).

ומכאן הוא קל וחומר בן בנו של קל וחומר, שאם לתקן תקנה מדרבנן לצורך שעתו ומקומו אין בכוחו, כל שכן שאין ביכולת להכריע בשל תורה לדורות. ועל כן, הרי שהספק במקומו עומד ויש לדון כפי כללי הגמ' בספקות.

ותן ליבך לזאת, שמאחר וכך הורה רב שר שלום גאון וכך היא קבלת והכרעת רוב הראשונים, הרי מכאן עוד הכרח להסביר בדברי החינוך שלא התכוון לתת סמכות 'מחייבת' לחכמי כל הדורות לתקן תקנות, שהרי חכמי הדורות הסמוכים לתלמוד והם 'הגאונים', כבר תיקנו שמומנם והלאה 'לא בסמכות לתקן תקנות', ואם כן חכם הבא אחריהם ומתקן תקנה עובר בזה על דברי הגאונים ובוזה לדבריו עובר בלא תסור ועשית ככל אשר יורוך, שזה סותר מיניה וביה. ועל כן מסתבר מאוד הוא, שלא התכוון לתקן תקנה נגד תקנת הגאון, וממה נפשך אין סמכות בזמן הזה לגזור גזרות ולתקן תקנות, אם מצד שאין סמכות לזה אחר חתימת התלמוד או משום שכך תיקנו הגאונים הקדמונים ומדבריהם אין לסור.

ספק בדאורייתא ובדרבנן

ולענ"ד זה גופא עיקר סוגיית התלמוד בע"ז (ז ע"א) שדנו רבותינו בכללי הפסיקה וז"ל, היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר, אם היה אחד מהם 'גדול מחבירו בחכמה ובמנין' הלך אחריו, ואם לאו הלך אחר המחמיר. ר' יהושע בן קרחה אומר, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל, א"ר יוסף הלכתא כרבי יהושע בן קרחה. ע"כ.

קשות כאלה, כי לכבוד ה' ולכבוד תורתו למען לא יאבדון ארבע אמותיה, כי אפילו רבתה תורה הרבה מאד במקומות אחרין, ואולם ארבע אמות של הלכה הנה הם, וזאת הצורה הוא במקום סנהדרין, וראשה הוא במקום משה רבנו, ומנהגות סנה' מהנה יוצאין. עכ"ל. וכיו"ב בכפתור ופרח (פרק יב) מרב האי גאון ז"ל, וכל שמועה של כל החכמים בדבר משנה דמיה. ע"ש.

ומפורסמת היא לשון מרן הבית יוסף (יו"ד סי' לט ד"ה ודע) שכתב וז"ל, דכיון דשמיע לן מהגאונים שכל דבריהם 'דברי קבלה' הוה ליה כאילו כתוב בגמרא. עכ"ל. וכיו"ב תראה בדברי מרן הב"י (או"ח סי' נב ס"א, יו"ד סי' א ס"א, חו"מ סי' פט ס"ה), ושורש דברים אלו תראה בתשב"ץ (ח"ג סי' מח) וז"ל, קבלתם של הגאונים וז"ל קבלה הוא וראוי לסמוך עליהם 'כאלו נזכר בתלמוד'. ע"כ.

ובעין זה גם ברמב"ן (דרשה ר"ה ד"ה ובאמת) וז"ל, כיון שהגאונים מעידים ואמרים וכו' על כורחינו יש לקבל עדותם, שהגאונים קבלו וראו מרבנן סבוראי, ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתו ועל כסאו של רב אשי הן יושבין ושונין, ובבית הכנסת שלו היו מתפללין. ע"כ. וכיו"ב בריטב"א (תענית ו ע"ב) שכתב וז"ל, אלא שאין לנו בזה ובכיוצא בזה לזוז משיטת הגאונים ז"ל, כי מנהגם תורה והם קיבלו סדרי ברכות משיבתם של רבינא ושל רב אשי. ע"כ. וראה כן עוד ביבין שמועה (יו"ד סי' כנס ק"ד). ע"ש.

אך לקושטא דמילתא אל תחשוב כי מוסכם הדבר, כי באמת אינו מוסכם כלל אלא כל בתר איפכא, ראה לרז"ה במאור הגדול (סנהדרין לג ע"ב) כתב וז"ל, שמעתי משום חכם גדול מחכמי דורינו שלפנינו, דהאידינא לית לן טועה בשקול הדעת. שהרי כל ההלכות פסוקות בידינו או מן הש"ס או 'מן הגאונים' שאחר הש"ס. הלכך לא משכחת האידינא טועה בשקול הדעת. אלא כל

משקל החכמה בין החכמים ואיכות ועיונם. ומכלל ספק לא יצאנו.]

וביותר יש להתקשות על רבים מהפוסקים המחמירים גם בספקות במילתא דרבנן, שאם רואים שהספק שלפנינו בריא, ודעתנו נוטה מעט שהוא אכן מותר מעיקרו, אל לנו לאסור. וראה ברמב"ם בתשובה (שם סי' שי) וז"ל, ואלו אסרנו כל דבר שהוא ודאי שהוא מותר בשביל ספק איסורא שאפשר שימצא באותו הסוג הודאי או במינו היינו אוסרים כל המותרות כלם, וכבר בארנו בכלל העיקרים שביארנום שהדברים כלם שלא הוזכרו מן התורה כך נראה מהתרגום מותרים מהתורה, אלא מה שנתאמת אסור. ושאמרם וז"ל ספקא דאורייתא לחומרא הוא אסור מדבריהם, ואיך נחזיק אסור וכל שכן שנביא לדבר שהוא מותר ודאי ונאסור אותו, מפני חשש הספק וזה כלו יציאה מן הכללים ההקשיים התלמודיים ושלא נשגיח בעקרי הדינים ושלך אחרי נצוח המנהגות בלבד לא דבר אחר. ע"ש. דברים חדים ואמיתיים למחפש אמת ויושר.

תוקף דברי הגאונים

ובאמת שיש לדעת שאם ויש חכמים שיש להם משקל מכריע בדברי התלמוד, הרי שמטבע הדברים היו אלה רבותינו 'הגאונים' שמכונים דבריהם דברי 'קבלה', ולא זו ממקום רבותינו האמוראים שבבבל בעריהם ובישיבותיהם ממש. ובאמת זו חקירה גדולה וארוכה ולא נדבר בה אלא בראשי פרקים, כדי להבין מציאות ההלכה בימינו, ובזה ביאור מכריע לסמכות ההכרעה ההלכתית.

ראינו כמה צדדים משתנים בזה, שמחד דברי רב שריא גאון (ליקוטים לאגרת רש"ג עמ' כח) חדים ונוקבים שדברי חכמי הישיבות בזמן הגאונים כדברי סנהדרין ממש שכתב וז"ל, ודעו כי לא לכבודנו ולא לכבוד בית אבינו דיברנו אליכם

לחלוק על דברי הגאונים'. עכ"ל.

וא"כ לא נחלקו קמאי אלא בכמה משקל לתת לדברי הגאונים, אך מסכימים הם שיכול לחלוק אם יש לו קושיא מפורסמת או הבנת למדנית חזקה היפך דבריהם. ועי' בתשובת הר"י מיגאש (סי' קיד) המפורסמת בשבח לימוד פסקי תשובות הגאונים יותר מבקיאות ועיון הש"ס, ותוך דבריו גם בא בהגדרת סמכות הגאונים שכתב וז"ל, רבים קבעו עצמם להוראה בזמננו זה ורובם אין בהם אפי' אחד משני דברים אלו, רצוני לומר 'הבנת ההלכה' והעמידה על 'דעת הגאונים' ז"ל. ואותם שמדמים להורות מעיון ההלכה ומחזק עיונם בתלמוד, הם שראוי למנעם מזה לפי שאין בזמננו זה מי שיהיה ראוי לכך' ולא מי שהגיע בחכמת התלמוד לכלל שיורה מעיונו מבלי שיעמוד על דעת הגאונים ז"ל. אבל מי שמורה מתשובות הגאונים וסומך עליהם, ואף על פי שאינו יכול להבין בתלמוד הוא יותר הגון ומשובח מאותו שחושב שהוא יודע בתלמוד וסומך על עצמו. שהוא אף על פי שהוא מורה מסבא בלתי אמתות מראיות הגאונים ז"ל מ"מ אינו טועה בזה לפי שהוא מה שעשה 'על פי בית דין גדול מומחה לרבים עשה'. ע"כ. ולפיכך מונח באר היטיב, שאעפ"י שגדול שבחם ואין כמותם בחכמת התלמוד, אך כלל לא השווה דבריהם לדברי התלמוד שנהיה מקבלים דבריהם כדברי רב אשי, אלא שבי"ד גדול ומומחה הם אך לא מכריעים לכל העולם.

וכ"כ החינוך (מצוה רלג) וז"ל, ועוד הפריזו על מדותם לומר עוד, שאפילו הטועה בדבר אחד שפסק 'אחד מן הגאונים' או מן החכמים המפורסמים בינינו בחכמה כטועה בדבר משנה משוינן ליה, 'אלא אם כן' יאמר אותו הבית דין שאע"פ שהיה יודע ונזכר דעת אותו הגאון או החכם 'לא היה דן כמוהו' ולא ישוב בשבילו

הטועה בדבר משנה הם טועים. ואני 'אין נראה לי דברים הללו' אלא כל מי שאין טעותו מתבררת מן המשנה או מן הש"ס מפורש בלי ספק לאו טועה בדבר משנה הוא אלא בשקול הדעת וכו' ומה שפסקו הגאונים אחר סתימת הש"ס 'מדעת מכרעת' ולא מהלכה ברורה ופסקה מן הש"ס כסוגיין דעלמא הוי, ומאן דטעי ביה טעי בשקול הדעת ולא בדבר משנה. עכ"ל.

וראה לראב"ד שם הגם דפליג על דברי בעל המאור וכתב וז"ל, וקרוב אני לומר שאפילו אם היה חולק על פסק הגאון מטעם שנראה לו לפי דעתו שלא כדעת הגאון ולא כפירושו גם זה טועה בדבר משנה, שאין לנו עתה לחלוק על דברי גאון 'מראיית דעתנו' לפרש הענין בדרך אחר כדי שישתנה הדין מדברי הגאון, אם לא 'בקושיא מפורסמת' וזהו דבר שאין נמצא. ע"כ.

ותן ליכך שכל דחייתו היא בהגדרת טועה בשקול דעת או דבר משנה, אך לעניין שאין דברי הגאונים מכריעים כדברי התלמוד בזה מסכים לו, ורק סייג שצריך שתהיה 'קושיא מפורסמת', וזה כמובן לא אמרין על דברי התלמוד לדחות דבריהם בקושיא. הרי שלעניין קבלת הגאונים נתן להם משקל יתר, אך לא כהכרעת תלמוד.

והרא"ש (סנהדרין פ"ד סי' ו) הביא מחלוקת הרז"ה והראב"ד וסיים בזו הלשון, ואני אומר ודאי כל מי שטעה בפסקי הגאונים ז"ל שלא שמע דבריהם וכשנאמר לו פסק הגאונים 'ישרו בעיניו' טועה בדבר משנה הוא. ולא מבעיא טועה בפסקי הגאונים אלא אפילו חכמים שבכל דור ודור שאחריהם וכו' אבל אם לא ישרו בעיניו דבריהם ומביא ראיות לדבריו המקובלים לאנשי דורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, אין לך אלא שופט אשר יהיה כימים ההם 'ויכול לסתור דבריהם' כי כל הדברים שאינם מבוארים בש"ס שסדר רב אשי ורבינא אדם 'יכול לסתור ולבנות אפילו

ראה דבריו בתשובה (סי' קיד) נוספת שנשאל 'מה אומר הדרתו' בדבר מה 'שתקנו הגאונים' ז"ל בזה היוזק, אם ידקדקו הנשים בזה ויקיימו מנהגן להתרחק. וענה לשואלו דבר ז"ל, מה שאמרו אלה 'התלמידים' הוא האמת ולפיו מורים, ומי שלא ירצה לשנות מנהגו, אין כופין אותו על זה. ע"כ. הרי שעל תקנת 'גאונים' לא חש כלל ותפס כדברי 'התלמידים', ואפילו בלשונות מנהג קיים. והבן שאלה ידיים מוכיחות חזקות שהקובע הוא חקירת האמת ושכל ישר בלא להתחשב לא בגדולת הקדמונים, ולא במנהג הקיים. וחזר על כלל זה בתשובה נוספת (סי' שי) ושם לשונות והדרכות נפלאות בדרכי הלימוד והפסיקה, דבש ונופת צופים מיסודות הלימוד והפסיקה.

וביותר מזה ראה בשו"ת רבנו אברהם בן הרמב"ם (סי' פג) על המנהג הרגיל בכרכות השחר שכתב ז"ל, ומה שאנו אומרים בתשובתו הוא שלא אתם בלבד טועים בשאלה הזאת, אלא רוב המקומות ששמענו עליהם עושים כמובן וכו' וכך היו עושים במצרים עד שבטלנו מנהג זה עם שאר ההנהגות הנפסדות שבטלנו. ומה שצריך שתדעו הוא שאע"פ שנמסר בשם רבינו האי ז"ל ורבינו סעדיה גאון ז"ל מה שנמסר, הרי האמת, המסייעים לה לשון הגמרא וגם ההקש כלו, הוא הפך המנהג שנתפשט בענין זה. ע"כ. ומבואר שדברי הגאונים גם יחד עם המנהג, אין בהם כח לעומת דעת נוטה של החכם, ופשיטא שלדעתם אין דברי הגאונים כדברי התלמוד, שהרי הם מכריעים ומבארים בתלמוד היפך דבריהם. ודיבר בכל זה נכבדות הגר"י רונן במאמר (ירחון האוצר גיל' עח עמ' תפג) והאריך בזה בטוטו"ד, ונעזרנו בדבריו ומקורותיו ושכמ"ה. ע"ש.

ואם תדקדק בדברי הרמב"ן והריטב"א לעיל, תראה שהם לא חולקים בזה, ולא דיברו אלא בדבר השייך למסורת וקבלה ולא בלימוד

מלדון דיניו כדעתו, והוא שיהא ראוי לכך. ע"כ. הרי לפניך שלא חילק כלל בין גאונים לראשונים, שכל החולק בדעת וסברא רשאי. [גם מכאן תבין שיטתו דלעיל בדברינו, שלא נתן לכל חכמי דור הגדרת שופט כפשוטו.]

וביתר שאת ראה במאירי (סנהדרין לג ע"א) שהביא השיטות וחתם בלשון חדה וז"ל, כל שלא הוזכר בתלמוד כלל וכו' אפילו פסק אחד מן הגאונים או חכמי האחרונים כדברי האחד, אם אין שם ראייה ברורה אין זה טועה כלל, וכל שכן במה שהוא מחלוקת בין הפוסקים וכו' ובכמה דברים ראינו 'שטעו גדולי עולם מן הגאונים' והרבנים ושיש לסתירת דבריהם ראייה מן התלמוד, והאיך מחזיקין בטועה מי שלא יעשה כדבריהם. ויש חולקין לומר שכל שמצאנוהו נפסק בדברי הגאונים תלמוד הוא, 'ואין לחוש לדבריהם כלל'. ע"כ. ודבריו חדים כתער, והבן שלא אחזו כלל בשרשרת המסורת שדברי הגאונים כתלמוד ערוך, ופעמים אפי' משקל וחשיבות לא ייחסו ביחס לשאר החכמים שבדורם. והבן.

ורבנו הרמב"ם ראש המדברים בכל מקום, נראה שהלך בשביל הממוצע שכתב בתשובה (סי' קלח) וז"ל, וכל דבר שיימצא לאחד הגאונים, שלא נדע סבתו בו, צריך לומר עליו כמו שאמרו ז"ל לא מקרע תקרעוניה ולא מגמר תגמרון מיניה, אולי יש להם בזה עיקר. ע"כ. הרי שפשיטא ליה שלא נותנים לדברי הגאונים תוקף תלמוד, ואעפ"י שהיו בתי דינים קבועים ובכינוס חכמים בישיבותיהם, אך לא קיבלו ישראל דבריהם כקבלת התלמוד. ועל כן גם הכריע שם לעשות קשירת הציצית בחוליות ולא כריכות, ואעפ"י שכתבו כן כמה מהגאונים, כי כך יצא לו ברור בתלמוד. ודו"ק.

אך זאת תדע שבסוגיה שהבין הרמב"ם אחרת בדיון, דיבר נחרצות שאין לחוש לדעת הגאונים,

והכרעה הלכתית, שהרמב"ן (דרשה ר"ה ד"ה ובאמת) דקדק וכתב, כיון שהגאונים 'מעידים' ואמרים וכו' על כורחינו יש לקבל 'עדותם', שהגאונים קבלו וראו. ע"ש שעל עדות קאי. וכיו"ב בריטב"א (תענית ו ע"ב) 'בנוסח הברכות' שכתב וז"ל, אלא שאין לנו 'בזה ובכיוצא בזה' לזוז משיטת הגאונים ז"ל, כי מנהגם תורה והם 'קיבלו סדרי ברכות' משיבתם של רבינא ושל רב אשי. ע"כ. והבן.

וגם לשונות הבית יוסף שהזכרנו בשבח קבלת הגאונים, גם מרן לא התכוון שבידם ההכרעה הלכתית חלוטה, שהוא ידוע ומפורסם שמרן השולחן ערוך לא הכריע בדינים כהגאונים בכל מקום, אדרבה נקט כלל מעצמו להכריע כג' עמודי הוראה, והגאונים לא בכלל מעמודי ההוראה. ואפי' לעומת שאר ראשונים לא פסק כדעת הגאונים (עי' אר"ח סי' תקיג ס"ה, סי' תריח ס"א. יו"ד סי' טו ס"ג, ועד"ז מקומות רבים). ונקט כלל במקומות רבים שלא לברך ברכות שנהגו בהם הגאונים (ראה דוגמא ביו"ד סי' שה ס"י), ועוד דוגמאות רבות בכל זה. ועיקר הכול שקרא קבלת הוראות לרמב"ם ורוב פסקיו על פיו, וכידוע הרמב"ם מביא בהלכותיו פעמים רבות דברי גאונים וחולק עליהם בהדיא ובלשונות חדים (עי' אישות פ"ו הי"ד, שם פ"א הי"ג, מאכ"א פ"י הט"ו, מכירה פכ"ב הי"ז, מלוה ולוה פט"ו ה"ב, טוען ונטען פ"ט ה"א. ועוד), ובהכרח שהנמשך אחר הרמב"ם לא אחז מדברי הגאונים כדברי התלמוד ממש. ואם כן מה שנקט מרן בבית יוסף בלשון 'קבלת הוראותיהם', הוא רק בהתאם לדעת נוטה בסוגיה בו כתב כן, ולדברי שבח והעדפה אך לא הכרעה גמורה. ועי' למור"ר בחזו"ע (שבת ח"ב עמ' נו הע' יח) דוגמא רבתי לזה.

וההלכה הנכונים בדברי הרמב"ם הרא"ש ושאר קמאי הנ"ל, שלא נתנו כלל את סמכות ההכרעה לדברי הגאונים, ואעפ"י שהגאונים החזיקו עצמם כהמשך ישיר לחכמי התלמוד במסורה עד סנהדרין, הבאים אחריהם לא קיבלו עליהם סמכותם וזה לעצמו סיבת חוסר הסמכות, כדחזינו שקבלת העם היא גורמת כח ההכרעה לכתוב בתלמוד. והבן שכן הוא לאורך דורות שאחריהם, שלא ניתנה סמכות הכרעה לאיזה חכם. [למעט מרן השו"ע בכמה קהילות וכדלקמן.] וילמד קל וחומר שאם על הגאונים שהם המשך ישיר לאמוראים חותמי התלמוד, והם במקומותיהם וכישיבותיהם ממש, וחוכמתם גדולה ובקבלה, ומרחק הזמן בין הראשונים לגאונים אינו גדול כ"כ, עם כל זאת לא ניתנה ההכרעה בידיהם כי באו אחר חתימת התלמוד, הבן היטיב שכל שכן וקל וחומר שאין כח בחכמי האחרונים להכריע או לתקן תקנות, שאין יחס בנינו לבנים כלל ועיקר.

מבוכה בהכרעת החכמה

ומענין לענין, תדע שגם בקמאי חזינו מבוכה גדולה מי הוא 'הגדול בחכמה' בימיהם, שמחד מפורסמת תשובת הרא"ש (כלל צד ס"ה) שכתב וז"ל, אחר שכתב ר"י אלפסי ור"י הזקן בעל התוספות והראב"ד ז"ל וכו' יש לנו לסמוך עליהם מעל דברי רבי משה ז"ל (א"ה ר"ל הרמב"ם) שכתב לנו דברי נבואה בלא ראייה, ועוד 'שהיו מופלגין יותר בחכמה ובמנין'. ולא שיש בי כח להכריע בין גדולתם אלא 'לפי השמועה ששמענו וקבלנו'. ע"כ. נמצא ששמועה וקבלה בידו שבעלי התוס' ולכל הפחות ר"י ור"ת שהיו הגדולים שבהם, גדולים הם בחכמה מרבנו הרמב"ם.

וכיו"ב מתבאר בתשובת הריב"ש (סי' שצד) שכתב וז"ל, כגון שאלות והלכות גדולות ופירוש ר"ח ורש"י ז"ל וכו' שאני ר"ת דרב גובריה, והיה

וגם לשונות הבית יוסף שהזכרנו בשבח קבלת הגאונים, גם מרן לא התכוון שבידם ההכרעה הלכתית חלוטה, שהוא ידוע ומפורסם שמרן השולחן ערוך לא הכריע בדינים כהגאונים בכל מקום, אדרבה נקט כלל מעצמו להכריע כג' עמודי הוראה, והגאונים לא בכלל מעמודי ההוראה. ואפי' לעומת שאר ראשונים לא פסק כדעת הגאונים (עי' אר"ח סי' תקיג ס"ה, סי' תריח ס"א. יו"ד סי' טו ס"ג, ועד"ז מקומות רבים). ונקט כלל במקומות רבים שלא לברך ברכות שנהגו בהם הגאונים (ראה דוגמא ביו"ד סי' שה ס"י), ועוד דוגמאות רבות בכל זה. ועיקר הכול שקרא קבלת הוראות לרמב"ם ורוב פסקיו על פיו, וכידוע הרמב"ם מביא בהלכותיו פעמים רבות דברי גאונים וחולק עליהם בהדיא ובלשונות חדים (עי' אישות פ"ו הי"ד, שם פ"א הי"ג, מאכ"א פ"י הט"ו, מכירה פכ"ב הי"ז, מלוה ולוה פט"ו ה"ב, טוען ונטען פ"ט ה"א. ועוד), ובהכרח שהנמשך אחר הרמב"ם לא אחז מדברי הגאונים כדברי התלמוד ממש. ואם כן מה שנקט מרן בבית יוסף בלשון 'קבלת הוראותיהם', הוא רק בהתאם לדעת נוטה בסוגיה בו כתב כן, ולדברי שבח והעדפה אך לא הכרעה גמורה. ועי' למור"ר בחזו"ע (שבת ח"ב עמ' נו הע' יח) דוגמא רבתי לזה.

ואמת שהיה להאריך בכל זה עוד הרבה, שיש בכל זה נפק"מ רבות והבנה רחבה בדרכי הפסיקה, אך כבר מעתה מוכן וברור שיסודות

ונכון' לא כיון לדברי על זאת, שכמה חכמים 'שימשתי' ולא ראיתם שווים לדעת אחד, כל אחד 'בודה' לפי דעתו וגם 'בודה היום כך ולמחר כך' וכו' הלכך כל אדם יבלום פיו מלומר חכמתי להשוותם וכו' ולפי סברא זאת שפרשתי, אין להקשות ולתמוה על התלמוד מדעתנו. ע"כ.

והנך רואה שעל רבותיו האדירים הוא כותב אשר ראה בעיניו, 'כל אחד בודה לפי דעתו וגם בודה היום כך ולמחר כך'. וכידוע היראים מגדולי תלמידי ר"ת ורבם של רבים מבעלי התוס', ומדחזינן שאת ר"ת הכתירו 'הגדול בחכמה' ותלמידיו אומרים שדבריו אינם חקוקים כלל, וכן אנחנו רואים שבעלי התוס' אכן לא ראו בדברי ר"ת 'מכריע', שהרי מביאים דעות החולקים לרוב, ופעמים שהכריעו דלא כוותיה. ואם תלמידיו שידעו מעלתו וכוחו לא ראו בו מכריע, הבן שהוא יסוד גדול בכל ההלכה, שאין הכרעה לאחד מהראשונים אפי' אחזו בו הגדול המפורסם.

ואם כך הוא ברור שלא שייך לתת ההכרעה על מעלת חריפות וחכמה, ואפילו על דורות ראשונים כמלאכים, בזמה"ז אין כלל מה להתפלפל בדבר, ואכן עין רואה גם בימינו 'שיהיה בודה מליבו היום אומר כך ולמחר כך' הוא רגיל וידוע ומוכר היטיב, ויעידו על זה התלמידים המביאים שמועות סותרות, ואפי' בכתובים שהודפסו בימי חייהם רואים סתירות בדברי החכם. על כן אין לתת הכרעה ביד חכם גדול וחכם כמה שיהיה, כי לעולם לא יתעלה על חוכמת הרמב"ם ור"ת. ונמצא שהסומך על 'הוראת חכם' רק בגלל חוכמתו ולא מצד הוכחתו, אין זו לא משורת הצדק ולא מן האמת. וגם לא מן ההלכה.

ובכלל להתיימר לתת ציונים בין החכמים, ולהכריע מי חכם יותר ומי חריף יותר, בעיני הוא

כאחד מהם ואולי 'יותר מהם' בחריפות ובקיאיות וכו' וכל חכמי ישראל הנמצאים היום כולם 'בקליפות השום וכרגיר שומשום' נגד אחד מתלמידיו הקטנים. ע"כ. ונראה מדבריו שגדולי בעלי התוס' ובפרט רבנו תם הוא 'הגדול בחכמה ומנין' יותר מהרמב"ם ר"ח ועוד גאונים.

איברא, דכתב הריטב"א (פסחים מח ע"ב) על שיטת הרמב"ם וז"ל, ואחד מגדולי הדור דן כן ומורה ובא הלכה למעשה לעצמו ולאחרים וכו' ואף על פי 'שאין לנו גדול ברבנים ממושה רבינו' זצ"ל שדן כך אין משוא פנים בהלכה וכל שכן באיסור חמור כזה ולכתחילה, כל זה לרי"ט ז"ל. עכ"ל. הרי שקראו כתואר 'מושה רבנו' ו'גדול הרבנים', ולא כנ"ל שהיה בנחיתות לשאר קמאי. ובדאי שגם אי אפשר שלא להעיר מכלליו הידועים של רבנו הבית יוסף, שאחזו בג' עמודי הוראה את הרמב"ם ולא גם אחד מבעלי התוס', ורוב פסקיו מיוסדים על פסקי הרמב"ם כידוע, וזה לעצמו כבר אומר הרבה. אלא שאפשר שלא אחז מצד גדולה אלא התפשטות הוראות, אך נראה שאלה מושגים החולכים יחד, שאיך יקבלו את החכם אם אינו הגדול.

ואם לא די בזה להבין עוצם המבוכה, יש לדקדק היטיב כמה שסיים הריב"ש שאפי' אחד מקטני תלמידי ר"ת מכריעים מכל חכמי דורו. ואמרת לעצמי שאם כך גדול שבחו של ר"ת בכמה דורות אחריו, אמרתי לראות בדברי תלמידיו של רבנו תם, שמן הסתם תלמיד בשבח רבו מדייק טפי וראה מקרוב מה שאחר רק שמע, וגדולה ראה משמיעה.

ואכן מצאתי עדות ותיעוד מבהיל בדברי היראים (סי' קטז) שהוא כידוע 'מגדולי' תלמידי ר"ת והעיד אשר ראו עיניו ברבותיו וז"ל, אנו שאין אנו בקיאין כמו 'בעלי התלמוד', אין לנו להשוות ולהקשות מזה לזה. ואם בא חכם לומר 'בקי אני

על ליבו כלל דבר זה, ולא התכוון לתת שם 'בית דין הגדול' בהכרעת ההלכות וספקותיהם כסנהדרין בלשכת הגזית, אלא רק לעניין זה 'שלא ישתמטו' בעלי דין מתביעה לדין תורה, שנמצא כל אחד ידחה את חברו שאינו רוצה אלא בית דין אחר ואין מי שיכופ את הרשעים לדין לעולם. בזה קאמר המרדכי 'שיהיה בית דין כופה עליו' לדין להציל עשוק מיד עושקו, ולזה קאמר שמספיק שייקרא ב"ד 'מומחה' שאין כמוהו שבזה כבר יכול לכופ לבוא לדין. אך לא נתכוון אפילו לרגע לומר, שעל אותו בית דין אין רשות לחלוק, שהרי גם דוגמאות שנקט מהתלמוד אחרי ר"מ לרומי הוא בית דין 'יפה' ולא 'הגדול'. ובאמת שגם על לכופ לדין 'חידוש' הוא שלא הביא ראיה לדבריו, ולכן מוכן שנקט בלשון 'נראה' כי אכן אין הכרח לזה.

ויש לי ראייה פשוטה וברורה שכלל לא התכוון לב"ד הגדול כפשוטו, שהרי גם המרדכי בעצמו ושאר חכמים ראשונים כמלאכים שבדורו, כלל לא ביטלו דעתם בהכרעות ההלכה לחכם הגדול שבדורם גם לא לר"ת, אלא נחלקו והורו כל אחד כדעתו, ואם אכן היה לדעתו גדול הדור כבית דין הגדול שאין לחלוק עליו, אין חלקו הם בעצמם על גדולי דורם ועברו על הוראת עצמם, וזה פשוט בעיני. ומכאן הערה יוצאת לכמה מרבתינו האחרונים, שציטטו דברי המרדכי בקול גדול, כאילו אמר שיש בזמן הזה 'בית דין הגדול' שחייב להישמע לפסקיו ההלכתיים, והוא המכריע מהתורה במצות עשה, וזה אינו בדבריו.

וכיו"ב מבואר הוא גם ברא"ש (סנהדרין סו"פ זה בורר ס"י מא) על מה שכתב בה"ג דאי טעין לזה 'לאשתמוטי' לב"ד הגדול קאזילנא טענתיה טענה, שכתב רבנו אשר ז"ל, ובזמן הזה 'מסתבר' שהחשוב שבדור נקרא בית דין הגדול, וכן היה אומר ר"ת שתמיד היו ממנים הגדול

בעצמו זילותא בחכמים, שכדי לשקול משקלם צריך להיות הם בעצמם להבין מדרגתם, כמאמר החכם ואילו ידעתי והשגתי הייתי. ובכלל הוא מודע בכל הארץ, שתמיד יש באיזה עדיפות בחכם אחד לעניין זה ובחכם אחר לעניין אחר, ומי מעולה בחריפות ומי בבקיות, מי מכיר במציאות ומי מדמה בחדות וישרות, וכעד"ז מעלות משתנות. ואם לא התכנסו רוב החכמים להכריע להם 'חכם שיעמוד בראש' מי הוא זה שיגס ליבו בחכמים לומר חכמתי להיות ממליך המלכים ומלך עליהם אשים. ואחר שראינו שבדורות ראשונים כמלאכים, לא ידעו להכריע משקל החכמה, גם בימינו הוא לא נמצא כלל, ויפן כה וכה וירא כי אין איש להיות מוסכם על העדה.

פרק ד – גדולי הדור והכרעתם

לכופ בעל דין לב"ד הגדול

וחשבתי אולי מצאתי דרך אחרת בקמאי, שיש לומר שגם אם אין 'בית דין הגדול' כדון התורה והתלמוד, סוף סוף יש לקרוא לגדול שבדור שהוא בעצמו בית דין הגדול. וכך לכאורה משמע במרדכי (סנהדרין רמז תשט) בדיני כפיית בעל דין לבוא לדין שכתב ז"ל, ומיהו בזמן הזה 'שאין נשיא' בישראל, 'נראה' דגדול הדור הוי ב"ד הגדול, וכן היה אומר ר"ת לפי שהיה נשיא גדול בתורה הוא דמיקרי ב"ד הגדול, והכי נמי אמר לקמן בפרק אחד דיני ממונות, אחר רבי מאיר בן חרש לרומי הרי דאפילו ברומי מיקרי ב"ד יפה, לפי שאין למעלה ממנו. ע"כ. ולכאורה משמע שהגדול בדור בחכמה הוא כבית דין הגדול, שיהיו הכול כפופים אליו, ולפי זה נבוא לומר שגם הכרעותיו בהלכה מחייבות הם, שאם בית דין הגדול הוא איין להמרות פיו.

אלא שכל המדקדק בדבריו תכף יבין שלא עלה

בקהילות נפרדות, והם ממש כיחידים שבקושי הסכימו עליהם אפילו הציבור שלהם, שכידוע בכל מגזר קהילות רבות. ובפרט שהבדל ברור הוא מדורות קודמים, שלחכמי דורם הייתה ההנהגה בידם להעמיד פרנסים והעם מציית לדבריהם, והיום אין הדבר כן כלל, שסמכות החכמים גם בקהילותם היא לכל היותר בפסיקת ההלכה והוראת התורה וכלל לא עסקים בענייני הקהל כפרנסים, ובודאי ליכא אומדנא ברורה שסומכים כל הקהל דעתם על חכם מסוים כי אין זה מצוי כלל.

אדרבה המציאות היום ברורה איפכא, שכל הציבור 'בוחר' נציגים ועסקנים חכמי מועצת העיר או חברי כנסת לקבל ההחלטות ולנהל ענייני העיר והמדינה, ולא מכופפים עצמם להכרעת החכמים. ואיני מדבר על הפורקי עול מצוות שמה לנו ללמוד ממעשיהם, אלא על יראי ה' מילתי אמורה, שידוע הוא לכל שכל קהילה מפארת עצמה ודואגת לצרכי עצמה, ואין מי שמבטל דעתו לחכם של קהל אחר, והוא ידוע לכל שגם החכמים לא מינו בניהם ראש וגושי אלא כל אחד מולך במקומו, ורק לענייני 'מפלגה' וכדומה עושים יד אחת לפי העניין והרווח. ואין לך גילוי דעת גדול מזה, שהחכמים שבכל אתר לא ביטלו דעתם כלל 'לגדולי הדור', כי כל אחד טוען ששלו הוא הגדול, וגם לגדול שאצלו אינו כפוף בהכרח לפסיקותיו ההלכתיות.

וגם בדעת הרא"ם כן הוא, שאם ישאך ליבך לראות דברי תשובת החכם במקורה, תראה שהעמיד מערכה מול מערכה בזה שכתב וז"ל, הרי התבאר לך פלוגתא דרבוותא דאיכא וכו' דהרמב"ם ורבינו תם והזקן ממיין רבו של ראבי"ה והרא"ש ובנו בעל הטורים ז"ל, כלחו סבירא להו דמיירי 'שהתנו ביניהם מתחלה'

שבדור לנשיא כמו שבני בתירא ירדו מנשיאותם ומינו את הלל נשיא לפי שהיה גדול מהם (פסחים ס"ב), לכך נקרא בית דין הגדול. ואמר בריש אחד דיני ממונות (דף לב ב) צדק צדק תרדוף אחר רבי אליעזר ללוד וכן אחר ר' מתאי בן חרש לרומי. אלמא דאפילו רומי נקרא ב"ד 'יפה' כשאין למעלה הימנו. ע"כ. ומבואר שכל דברי ר"ת על כפייה לבעל דין לבוא לבית דין שבמקומו, ולא דיברו כלל בהכרעה הלכתית לכוף כל החכמים לדעתו של הגדול, וגם כינו בית דין זה 'יפה' ולא מכריע ההלכות לישראל. וגם הרא"ש סייג ואמר בלשון 'ומסתבר', ופוק חזי עשרות רבות של הלכות שהכריע דלא כרבנו תם, וזו הראיה מוכרחת בביאור דבריהם.

הרא"ם - סמכות 'גדולי הדור'

וחזיתי לר"א מזרחי (ס' נז) שכתב וז"ל, 'לגדולי הדור' יכולין להפקיע ממון ולגזור ולתקן ולהנהיג לכל אנשי דורם כמבואר מהמקראות שבעזרא, וטעמא משום 'דכל אנשי הדור הם סומכים' כל מעשיהם וכל תקנותיהם בין במילי דשמיא בין במילי דידהו 'על ידם', ואף על פי שלא פירשו בו 'דאנן סהדי דעלייהו סומכין לכל מילי' והוה ליה 'כאילו בררום והסכימו בם', שכל מה שיעשו ויגזרו ויתקנו וינהגו יהיה קיים. הוא הדין נמי יש לומר דטובי העיר יכולים להפקיע ממון ולגזור ולתקן ולהנהיג לכל אנשי עירם, משום דחד טעמא הוא ומשום הכי אייתי הראיה מעזרא דמיירי לגדולי הדור לטובי העיר דחד טעמא הוא. עכ"ל.

הנך רואה שתוקף כוחם של 'גדולי הדור' ו'טובי העיר' יסוד אחד להם, דאנן סהדי שכל בני העיר סומכים דעתם להסכים להחלטותיהם וכאילו קיבלו סמכותם לכל מילי. וזה בודאי לא שייך האידנא, כי איכא 'כמה וכמה רבוותא' והם כמספר הקהילות והמגזרים, והם דעות שונות

בימינו בשם 'מרן' מכהנים פאר כראשי הישיבות הקדושות, ואם יבואו אליהם לפסק הלכה מורכב מצוי שיפנו אותם 'לפוסק', וכל שכן בדיני ממונות ואבן העזר שיפנו אותם לדיון, וא"כ ברור שתואר 'מרן' איננה בהכרח סמכות הלכתית כלל ועיקר.

וגם לנקראים בשם 'מרן' לקבל פסיקתם להלכה, מי לנו גדול מיוסף המשביר הוא 'מרן' רבנו יוסף קארו זיע"א, שמזה מאות שנים הוא היחיד הקרוב למוכן הפשוט של חכם שקיבלו אותו העם והכתירו אותו בכתר תורה להכריע הדינים, שהוא הנקרא בבני דורו 'סמוך' שלא הייתה כזאת מאות שנים רבות לפניו, וגם לאחריו לא קרב איש לגדולתו.

ואעפ"כ כידוע לכל צורב, חלקו עליו רבות ומלבד 'כל' עדות האשכנזים החל בבני דורו ואחריו, ואיתם גם לא מעט מעדות הספרדים שנטו מדבריו מי יותר ומי פחות, ובנו החכמים ונחלקו רבות 'בכללי קבלת הוראותיו' מתי נשמעים לפסקיו ומתי לא, וכגון במקום מנהג או בספק ברכות או להחמיר בדיני איסור והיתר בלכתחילה כמור"ם, ואם בדיני גיטין ונידה וכיו"ב וי"א גם בפסח, וגם חילקו בספריו שיש חיבור המחייב ויש שאינו, ויש שקיבלו דבריו רק להחמיר אך לא להקל כידוע, וזה מלבד מחלוקת פשט וקבלה והוראות האר"י ז"ל. וזה לעצמו מעיד ומוכיח שאין סמכות 'מרן' מכרעת על 'כל ישראל' אפי' שהוא אדיר שבאדירים, ואפי' שמכונה בתואר 'מרן' בפי כל ישראל, אם לא שקיבלו אותו עליהם ממש.

וכידוע יש להתפלפל אם שייך לטעון שבימינו יש למרן השו"ע דין 'מרא דאתרא', גם ללא קבלת הוראות, הוא לא בגשמע סביר כלל, שכן הוא ברור שלכל הפחות חצי מעם ישראל היושב בארץ הקודש לא תחת קבלת הוראות שו"ע, וגם הספרדים שקיבלו הוראות שו"ע אינה קבלה

ונאותו בו כולם ושוב חזרו בס קצתן וכו' אבל רש"י וראב"ה והרמב"ן והרשב"א זצ"ל כולו סבירא להו דמיירי אפילו בלא התנו כלם מתחלה ולא הסכימו באותן התקנות והקציות אלא מקצת בני העיר בלבד, מאחר 'שהסכימו בס רוב בני העיר עם כל טובי העיר' יכולין להכריח המועט המוחין בס לקנוס אותם בעל כרחם וכו' וכל החכמים והטובים שבעירם 'אפילו אם היו יותר מופלגים מהחכם המנהיג' בחכמה ובזקנה, הכל בטלים לגביה משום 'דהאי מנהיג מכיון שהוא ממונה עליהם תורת מלכות אית ביה' והוא ליה 'כבית דין הגדול שבירושלם' שכל החכמים היו בטלים לגביה. ע"ש מתיקות דבריו.

והנך רואה שכל דין חכם המנהיג, הוא דווקא ביש לו סמכות כמלכות 'שקיבלו אותו עליהם', ולא תלה הדבר בזקן וגדול בחכמה, אדרבה מפורשות אמר שאפי' יש חכמים ממנו בטלים הם אליו מחמת המינוי והשררה, הרי שתוקף וסמכות הוא מהאנשים ולא משמים. וזה מלבד שיטה ראשונה, שכל שלא הייתה הסכמת הקהל אין כוח כלל לכל זה. ובימינו ליכא לכל זה כלל ועיקר כידוע.

תואר 'מרן'

והגם שיש תארי כבוד שיש במשמעותם לשון 'שררה' וניתנים גם האידנא כתואר 'מרן', אך בימינו מפורסם שאין בהם משמעות שררה שלטונית כמלך, כי כוונת הכול שהוא תואר כבוד לקדושתו וחוכמתו ויראתו שאין איש מורם מעם כמותו, אך אין בזה נתינת 'סמכות' ושררה להיותו 'שופט' שיהיה 'כמלך לכל ישראל' שיהיו בטלים לדעתו ובטח שלא בענייני העולם, ואפילו לא בהכרעת דיני התורה, כי הינך רואה שעדיין לא מצאנו חכם המכונה 'מרן' שלא חלקו עליו חכמי דורו בדינים והלכות, וגם שררה ממש אין בידו אלא תואר לשם כבוד. והרבה חכמים שנקראים

שהיושבים בו נקראים בשם חכמים.

ומאחר והדברים ידועים ודיברו בזה הגדולים, אציין רק למראה מקומות אם למור"ם ז"ל (יו"ד סי' רמג ס"ב) בשם התרומת הדין (סי' שמא) דאין בדורינו עכשיו חכם לענין שיתנו לו ליטרא דדבאא אם מכישו. וכעין זה בסמ"ע (סי' טו סק"א) שאין 'להפך בזכותו' של ת"ח בזמננו כי אין בנמצא המתאים להגדרה זו. ומאידך ראה למרה"י"ט (חו"מ סי' מז) ובש"ך (חו"מ סי' א) וברכי יוסף (חו"מ טו סק"ג), שיש ת"ח בזמננו לענייני כבוד בעיקר. והאריכו הפוסקים בזה עי' למור"ר בשו"ת יביע אומר (ח"ט יו"ד מז) יביע אומר (ח"ז חו"מ סי' א) והליכות עולם (ח"ח ריבית הע"ב) והאריכו בזה הפוסקים מפי ספרים וסופרים, ואינו מן הצורך לכפול חינוס דבריהם.

וראה בעיניך והבן שאפי' הגדרת ת"ח אינה מוסכמת בזמננו, ועיקר החלוקה תהיה בין 'להוציא ממון' שהמוציא עליו הראיה אי מקרי חכם, לבין גינוני כבוד ושבח לומדי התורה שלזה אין צריך אלא לחכם בה לפי דורו. ואם כן הוא שאין גדר ת"ח אפילו לקנס ליטרא של זהב, כל שכן שלא נדון בהם שם 'בית דין הגדול' שתהיה לו סמכות מהתורה 'להכריע' הספקות, ואם הרמב"ם (סנה' פכ"ד ה"א) כבר הגדיר ואמר שיש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים 'שדעתו נוטה' להן שהן אמת והדבר 'חזק בלבו' שהוא כן אף על פי 'שאינן שם ראייה ברורה'. תכף קיצין כנפות בתי הדין ואמר וז"ל, כל אלו הדברים הן עיקר הדין, 'אבל' משרבו בתי דינים שאינם הגונים, ואפילו היו הגונים במעשיהם 'אינן חכמים כראוי ובעלי בינה' וכו' לא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה וכו' וכן בשאר כל הדינים ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו וכו' אלא בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען. ע"כ. ואחז אחריו בשו"ע (חו"מ סי' טו)

מוחלטת בכל דיניו כאמור. [ועוד מפלפלים אם קבלתו כודאי או ספק, ובמקום דנחית לסוגיה או לאו. ואכמ"ל.]

ולא באתי לדון בקבלת הוראות מרן השו"ע, וכבר האריך מו"ר היביע אומר הרבה בספריו הקדושים, ומבוררת דעתו שמועיל קבלת גם חלק מהעם אעפ"י שאינם רוב, ומועילה הקבלה רק על קהילות הספרדים שקיבלו על עצמם. רק זאת באתי לומר, שעכ"פ גם קבלת הוראות השו"ע אינו כמשקל קבלת 'התלמוד', שיהיו דבריהם חובה גמורה בלא יכולת ברירה ובחירה ובלא צד להקשות או לדחות דבריהם, מה שאינו בקבלת הוראות השו"ע שמסייגים קבלת הוראות ומסייגים סוגיות מסוימות, והתבטלות חלקית אינה קבלה גמורה, וזאת עלתה בדינו וזה העיקר בדברינו ללמוד קל וחומר על זמנינו, שאין חכם בימינו שאפילו יהיה דומה מעט לקבלת הוראות מרן השו"ע, כדי שנוכל לצוות הכרעתו לכל ישראל.

ותדע שכן הוא גם אצל קהילות האשכנזים, שאעפ"י שרגילים להכתיר את בעל המשנה ברורה כאחרון הפוסקים, אך אין זה מונע מהם לחלוק עליו לעיתים קרובות. ודוגמא בולטת לזה ראה בחזון איש (מובא בהקדמה לדרך אמונה) שהכתיר את פסקי המשנה כהתפשטו בעם ישראל ומחייבים, אך מאידך חולק עליו כל אימת שלא הבין כמותו. ומבואר שאין כאן הכרעה ומחויבות גמורה, אלא משקל והעדפה בלבד.

ת"ח ובי"ד שבימינו

והנה כל המדובר עד עתה שהיו החכמים ביחידים, בדורותינו עוד הלך וחסור, שעד שנבוא לדון בהגדרת בית דין הגדול, הרי שקודם יש לדון אם יש בכלל שם תלמיד חכם בזמננו, שאיך יהיה בית דין הגדול ואין כלל הסכמה

ע"ש.

ומטעם זה לא נהגין 'בשום למדן' בזמן הזה דין תלמיד חכם וכו' ואם יש לבעל דין לחלוק ולומר הא אמרינן בפרק שני דראש השנה (דף כח) יפתח בדורו כשמואל בדורו. יש לי להשיב, דהיינו דוקא שצריך לשמוע 'לגדול הדור' שלא יסרב נגדו על הוראתו ועל תקנתו, אבל לא לענין 'כבוד תלמיד חכם' וכו' וכתב הרמב"ם פרק כ"ד דהלכות שופטים וז"ל משרבו בתי דינים שאינם הגונים במעשיהם ואינם חכמים כראוי ובעלי בינה וכו' אלמא דחיישינן לקלקולי הבתי דינים ונשתנה הדין מן הדין הכתוב בתלמוד, מכל שכן שנשתנה דין זה של תלמיד חכם ולא דייגין דין תלמיד חכם, דאנו רואין בעינינו שנתעוותו הדיינים ונתקלקל המשפט, כל איש על פניו הולך ואין אנו יודעים על מי לסמוך. ע"כ.

ודבריו שהיו נכונים לדורו על אחת כמה וכמה מזהירים הם בדורנו, שהתורה התרחבה בשיטות ומחלוקות ללא קץ ואין הלכה אחת ברורה, ואין חכם שיצא ידי חובת עיון בכל הדינים שזה לא במציאות כלל, ואפילו בגדולי התורה אדירי הרוח והחכמה, הנך רואה שבדין אחד האריך ובשני קיצר ובשלישי לא ידע מהיקף הסוגיה, כי אי אפשר לבשר ודם להיות אוחז היקף חכמה אדיר שכזה. ולהבדיל בין הקודש לחול גם הפוליטיקה חוגגת, והמגדריות והמגזריות 'מכרעת' מיהו אשר יכונה בשם חכם אם לאו, וכבוד אלוקים הסתר דבר, וסוף דבר שהמציאות רק הדרדרה מזמן דברי המהרי"ק.

ומכל מקום, ראה בדבריו חידוש גדול וממש מדרש פליאה, שאומר מחד שיש דין 'גדול הדור' כיפתח בדורו שחייב להישמע לו בדינים, וזה למרות שלא אוחזים אותו כלל בגדר 'תלמיד חכם'. ובאמת הוא פלא גדול וסתירה מינה וביה בהגדרה, שאיך תינתן הכרעת התורה למי שאינו חכם בה, שזה ממש היפך ההכנה. מכל מקום

והכן היטיב אשר לפניך, שאם הרמב"ם ובני דורו קבעו ואמרו שאין סמכות לחכמי דורם סמכות להכריע בדיני ממונות 'בדעתם', אעפ"י שכך ציותה התורה כי סו"ס אינם חכמים ונכונים כדבעי, הוא כל שכן וקל וחומר לימינו שאין כלל יחס לעומתם. וכידוע לדברי הכול הוא שאין גדול שבחכמי האחרונים שיגיע לקרסוליו של אחד מהראשונים, א"כ הרי שבהכרח גם היום 'אינן חכמים כראוי ובעלי בינה', וא"כ לא שייך לסמוך על דעתם 'אלא בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן', ועל כן כל חכם שלא הוכיח דבריו עד שיצא הספק מלב החכמים, אין דבריו מכריעים כלל ועיקר. ואם על בתי דינים שלהם קאמר הרמב"ם, הרי פשיטא שכל בית דין שלנו לא עולה בשם בית דין לעומתם, ובטח שלא ייקרא 'בית דין הגדול' כשאפי' תואר בית דין 'חכם ונבון' אין בו.

ובאמת שגם אם נצדד כמ"ד דאיכא ת"ח גם בזמננו, הרי חזינן שאין בימינו 'נשיא' וגם מושג 'גדול דור' אינו להכריע הדינים אלא רק לכוף המשתמט לרדת לדין. ואיך שלא יהיה ממחלוקת לא נפיק, והדיינים לכללם גבירתא לדון לפי ספקות הדין אם דאורייתא אם דרבנן. ובטח שלא מצאנו סמכות לתת כח ביד חכם מסוים, שתהיה הכרעתו כבית דין הגדול שבלשכת הגזית.

גדול דור שאינו ת"ח

ותכף אדבר בדברי המהרי"ק (סי' קפג) שנכנס בחקירה אם בכלל איכא דין ת"ח בזמננו, ותוך דבריו התייחס למעמד 'גדול הדור' וכתב וז"ל, מקובלני ממורי מהר"ר מולין ס"ל ז"ל שבזמן הזה לא דייגין לקנוס ליטרא זהב מי שמזלזל צורבא דרבנן וכו' נראה דבעונות 'אין עתה תלמיד חכם' שיודע אפילו מסכת כלה וכו'

דחוק זה אינו מוכן מה תירץ בזה, כי הרי לדברי הרמב"ם והרמב"ן שסותרים לו, אם לא היה לפנייהם לפני החינוך מנין.

וראה למאור ישראל רבנו החפץ חיים בספר המצוות הקצר (בל"ת קנח) תחת הכותר, מצות לא תעשה שלא לסור מדברי 'בית דין הגדול'. שנאמר (דברים יז, יא) "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". ובכלל הזה, כל מה שקבלנו מחז"ל כפי הש"ס שבידינו. וכו' וכתב בספר החינוך "ולענין החיוב - עלינו לשמוע לדברי חכמינו הקדמונים, ואל גדולינו בחכמת התורה ושושטינו שבדורינו". ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות. ועובר על זה, ופורץ גדר בדבר אחד מכל מה שלמדנו רבותינו בפירוש התורה, עבר על לאו זה. ע"כ.

וראה שדקדק להביא דברי החינוך כשיטה בפני עצמה שלא בהגדרת המצוה, וגם חתם ואמר 'שלמדנו רבותינו בפירוש התורה'. שהוא כדברי הרמב"ן. ודו"ק. שתפס המוסכם דחזינן שבתקנות מחודשות שאין להם עיקר בתורה, היותר מוסכם שאין בהם דין לא תסור כלל. ושיטת החינוך כאמור אינה מכרעת במחלוקת הראשונים.

וראה בחיבור המופלא האיג' התלמודית (ע' לא תסור תרד-תרז) שקיבץ ואסף שיטות בדברי האחרונים, שנדחקו מאוד לנסות להסביר חובת קבלת הוראות חכמי הדורות אחר שבטל 'בית דין הגדול'. י"א, שהסכמת העם וחכמיו לקבל דבריהם עשאו כב"ד הגדול שחובה לקבל דבריהם, וכדעת הרמב"ם בהקדמה. אך אין בזה מענה על ימינו שאין שום קבלת הוראות לכל חכם שלא קיבלו אלא את דברי 'התלמוד' בלבד, ואולי קצת דומה לזה קבלת הוראות מרן השו"ע. אך כלל לא שייכא קבלה זו על בעלי השו"ת"ם וחכמי הדורות האחרונים, שאין אחד מהם שהסכימו עליו רוב ישראל. וא"כ כל חכם

למעשה אין בזה נפק"מ, כי מהאמור לעיל כבר למדנו בחז"ל והרמב"ם שיפתח בדורו היינו 'מנהיג בעל שררה', ובימינו ליכא כלל גדול הדור 'בעל שררה'.

וגם בלא זה, הרי גם בימי המהרי"ק לא קאמר בשום מקום מיהו 'גדול דורו' שאי אפשר לחלוק עליו, ובאמת שגם בשאר ראשונים כמלאכים לא מצאנו אפילו ראשון אחד שיגלה לנו מיהו 'גדול הדור' שאין רשות לחלוק עליו, אדרבה חזינן טובא שחולקים בניהם מי הוא 'הגדול בחכמה', וגם תלמיד על רבו שאחזו גדול הדור חולק בדיו, וזה כבר אומר שלא אחזו כלל מושג 'גדול דור' להכריע ההלכה גם בזמנם. אם מסיבת שלא הייתה הסכמת החכמים על חכם שיעמוד בראש, או שלא הייתה בידו שררה, או שלא קיבלו הקהל, ומאיוז סיבה שלא תהיה כך הוא גם בימינו, ונמצא שגם אם עקרונית אפשר להיות כזה, אינו בנמצא בפועל.

מעט מדברי האחרונים

ואחר החקירה ברבותינו הראשונים אמרתי לראות בדברי כמה מחכמי הדורות האחרונים, ושלא תארך הדרך עד כדי ספר, אצמצם למדברים בהגדרת המצוות והיסודיים בסוגיה. שמאחר וחזינן פלוגתא בקמאי אין הכרעה מועלת באחרונים רק להבין דעת נוטה.

וכאסף המזכיר לדברי המנחת חינוך דלעיל, שהעמיד דברי הרמב"ם והרמב"ן במחלוקתם, וברירא ליה שגם לרמב"ם שיש חובת לא תסור גם בתקנות וגזרות חכמים, הרי הגביל דבריו על חכמי התלמוד בלבד. ועמ"ש החינוך לחייב גם בחכמי הדורות, כבר חזינן שהתקשה למצוא לו שורש ויסוד, שכתב ומאחר ולא ראינו שורש לזה בחז"ל או בקמאי 'מנין לו זה' שהתורה דיברה בחכמי הדורות. ונדחק עד מאוד עד שתירץ ואמר 'ובודאי מצאו באיזה מקום'. וגם תירץ

לעשות בפירוש לומר אפילו על ימין שהוא שמאל בזמן שאין כאן לא מצות עשה של ועשית ככל אשר יורוך ולא לא תעשה של לא תסור, וק"ו שלא על ימין שהוא שמאל באם ההוראה היא באמת על ימין שהוא שמאל וכו' הלא אפילו גבי ב"ד הגדול אין לשמוע להם כשהוא תלמיד שהגיע להוראה ויודע שטעו, וק"ו שאין לו לשמוע למי שאינו ב"ד הגדול והורה על ימין שהוא שמאל. ומי שיעשה על פי הוראה זו על ימין שהוא שמאל ממורה שאינו ב"ד הגדול, בודאי נקרא עברין שוגג או מזיד וחטאו יישא. ע"ש.

וראיתי גם בשו"ת לב שומע לשלמה (דיבובסקי ח"א כרך ב' סי' לו) שדיבר סביב סוגיה זו, והעלה בקצרה מחלוקת בשיטות הראשונים שבאו כאן בארוכה. וציין לדברי כמה מגדולי ישראל בתקופת התווח בין ראשונים לאחרונים, שהגבילו ופסקו חומה בין הדורות. ולדוגמא בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' נד) שכתב וז"ל, דאין יחס לדורות אלו עם הראשונים אפי' כיחס הקוף עם האדם והלואי שיבינו דורות אלו הקל שבדברי הראשונים כ"ש הדורות הבאים שהלכות מתמעטות. ע"כ. וכיו"ב בשו"ת מהר"ם אלשיך (סי' לט) שכתב וז"ל, היכא דאיכא בינייהו כהדרגת שבין אמוראי לתנאי ל"א דהא מתנאי לאמוראי ל"א הלכה כבתראי, אלא אדרבה אין גם א' מהאמוראים בלעדי רב דתנא הוא, יחלוק על תנא אם אין תנא אחר מסייעו וסומך עליו. וא"כ השתא אין ספק שמחרי"ק שהוא מדורותינו אלה, ל"א עליו לגביה התוס' דהלכה כמותו. ע"ש.

והרחיב בזה עוד במעלת דברי השו"ע ומור"ם שהם יישור קו לדורנו, שאין לחלוק עליהם. ע"ש. ואעפ"י שברור שאין דבריהם כדברי התלמוד, שהרי אותם חכמים בעצמם חולקים על שו"ע ומור"ם בכמה דינים, אלא לומר שעיקר הדינים תלויים בהם.

ביחיד המורה לדעתו בלבד. וחובה להיצמד לכללי הפסיקה בהכרעת הספקות, וכל שכן בתקנותיהם, שמעיקרא אין תוקף ללא רצון רוב ככל העם לקבל תקנתם.

וראה עוד באינצ' התלמודית בהמשך דבריו שם, על גדרי בית דין של עיר וקהילה מה שמכותם, ולא נכנסתי בזה כי באמת לא נאמרו דברים אלה אלא בסברות חכמי האחרונים שאינם מכריעים, ומה שנוצר מזה בתלמוד ובראשונים כבר הכאנו לעיל. וכבר מעתה איכא ס"ס, שמא לא נאמר אלא בבית דין הגדול ואת"ל גם בחכמי התלמוד דלא כהרמב"ן, שמא לא נאמר אלא בבית דין שהומחה ע"י רבים והוא הגדול שבדורו. והאידנא דליכא כלל בתי דינים ובטח שלא בית דין מוסכם על כלל העם, כבר בזה מובן שאין תוקף חיוב אפי' מספק לחוש 'בלא תסור' על כל הוראת ב"ד של עיר וקהילה. וזה מלבד המבואר בהדיא ברמב"ם ודעימיה שאין תוקף כלל על צד ודאי.

וראה עוד למרן מלכא בטהרת הבית (הגד"מ ח"א עמ' ל' אות 1) שהביא מהגלילא מסכת (סי' ד, דף צ ע"ג) בדעת הרמב"ם שכל האמור בתקנות ומנהגות הוא רק בבית דין הגדול או וועד החכמים, עד שאפי' חומרת בנות ישראל בטיפת דם כחרדל לשבת ז' נקיים, אינה בתוקף לאו דלא תסור אלא רק מדין אל תשוש תורת אימך. ע"ש. ומשם תסיק לשאר דינים הקלים מהם בהרבה.

וחזיתי אור בקובץ בית אהרן וישראל (גליון קפח, עמ' קסא) במאמרו של הרב עקיבא במוהר"ש הכהן, שתמצא הדברים ברובם מכוונים ודיבר לעורר על המצוי וז"ל, ויש להעיר אהמהמ"ר לענין מה שנפרץ בעוה"ר בדור האחרון אולי קצת קודם, שמפרסמים דבר רב פלוני או מועצת רבנים אלמונית או ב"ד פלוני בשימוש הציווי של ועשית ככל אשר יורוך ולא תסור, ויש המגדילים

במקורן, ולא נפלאות היא ששם מעיקרא דן על טבח שיצאו עליו עוררין, וקודם שבא לדון בדבר פתח ואמר כמה פעמים בלשונות ברורים, 'שקיבלו על עצמם' לעשות כדבריהם 'ובאו על החתום דקבלו עליהו חמשה נסיכי אדם על כל אשר יאמרו על רזא דנא' וכו' 'וגם אנחנו חתמנו דקבלנו עלינו' וכו' 'ובפירושא אתמר דקבלו עליהם' ככל היוצא מפי 'וכן יקום דבר על כל בני המדינה'. ואשר לא ישמע יקראו לו לא ציית דינא. הנה כי כן 'בהימנותא דרבנן עבידנא' 'וברשותא נחיתנא'. ע"ש. וגם בהמשך דבריו אחר אריכות דברים פנה אל שאר חכמים שיביעו דעתם שלא יהיה דן יחיד וכמה אריכות יש שם בלשונות צער יגון ואנחה על כמה קלקולים בדרכי ההנהגה, ועל הוראת חכמים שאין לה תוקף. וזהו כל הבסיס לטענותו שם שנעשים הדברים בהסכמה בסמכות וקבלה בלבד.

וזהו הבסיס לדברים שציטט הראשל"צ בילקוט יוסף מדברי מהר"ח שכתב וז"ל, ועוד איכא חיוב מ"ע לשמוע אל 'השופט' אשר יהיה בימים ההם, כי מ"ע נוהגת גם בזמן הזה כמ"ש הרב החינוך (ס' שופטים ס' תצ"ה ותצ"ו) וכ"נ מתשו' הרשב"א (ח"ב סימן שכ"ב) ורבינו המאירי בחי' ליבמות (ע"ג) והרמב"ם (כפ"ב מה' ממרים ה"א) כמו שיע"ש. ואפי' חכם גדול בדורו כמ"ש מהרד"ך (בית כ"ב חדר י"ד טוט"ז) וכ"כ הרב נודע ביהודה (ח"ב חאה"ע ס' ק"ך דצ"ב ע"ג) אפילו חכם גדול בתורה חייב לבטל דעתו ולשמוע לדברי הב"ד. יע"ש. וכמ"ש בסה"ק ג"כ (חקקי לב ח"ב חח"מ סימן י"ד ע"ד) יע"ש בס"ד. וא"כ כאן נמי בנ"ד 'שהשופט שבעיר' הוא אמר שיהיו במעמד אחד לברר הדין, בודאי דהבא כנגדו הוי מבטל מ"ע. ועדיף טובא בנ"ד כי הוא 'בא השופט' לבטל דעתו נגד הרוב כדי לברר מה שהוא עפ"י התורה. ע"כ.

וראה בעיניך שהמובן הוא שבמקרה ידיה דיבר,

דעת הראשל"צ בילקוט יוסף

וראיתי לכמה מרבתינו חכמי הדור שדנו בגדרי גדול הדור, ולא נחה רוחי ולא שקטה, שבתוך דבריהם צדדים משתנים ולא מוכרחים בדימוי מילתא וגם נסמכו על הכרעת אחרונים שגם על סמכותם אנחנו חוקרים אם בכוחם להיות מכריעים לכל ישראל.

ולדוגמא ראה מה שכתב בזה מרן הראשל"צ בילקוט יוסף (שבת א-ג עמ' תלא) שהאריך בזה שיש גם בימינו הכרעת גדול הדור, וחייבים להישמע אליו מדין תורה. ולשפל מדרגתי הוא צ"ע טובא, ואציין לכמה נקודות עיון ומשם תקיש לשאר חכמים בדור שדיברו בזה.

חדא, הרי הביא בסמוך ונראה דברי הרמב"ם והרמב"ן ועוד קמאי בדיני לא תסור שציוותה התורה על בית דין הגדול דווקא, והוא מפורש בדבריהם שבטל דין זה בימינו דלא כהחינוך, ועל כן מה שכתב לדמות שופט לגדול דור בדברי החינוך וכאילו ליכא מאן דפליג הוא צ"ע גדול, כי בראשונים הנ"ל ברור שבטל לגמרי דין זה בימינו, והחינוך אינו מכריע גם לא בכללי הפסיקה שרגילים אצלנו. ואותיות פורחות באוויר, שהרי על קבלת הוראות חז"ל שבתלמוד דנים קמאי מכח מה תוקף דבריהם ואיך נדון על ימינו, ומציאות ההלכה זועקת היא, שהרי גם בדורות חכמי הראשונים לא היה להם חכם אחד מוסכם שייקרא 'גדול דור' שאין לחלוק עליו, ולא הסכימו אפי' על מי נחשב 'גדול בחכמה' בימיהם שיהיה מכריע בין הדעות לחייב להישמע להוראותיו וכנ"ל. ואם כן הוא ברור בקל וחומר, שאין בדורנו מי שקרוב להגדרה זו. ואם כן גם אי נימא כהחינוך, צריך שיהיה חכם מוסכם על החכמים וזה רחוק מלהיות בנמצא.

וחזיתי שציין הראשל"צ לדברי מהר"ח פלאגי בשו"ח חיים ביד (ס' א) ואמרתי לראות הדברים

(ז ע"א) דלא אזלינן בתר הגדול כמנין ובחכמה אלא אחר ספק דאורייתא או דרבנן, שברור ופשוט שאין חכמת הגדול מכרעת.

ואני מתפלל, שאם על 'הגאונים' חזינן שאין הראשונים והאחרונים כפופים להוראותיהם, מי הוא זה שיקרא עצמו 'גאון' שיהיו הכול כפופים לדעתו. וכל שכן איני מבין מה כוח הסמכות של חכם אחר הסתלקותו למתיבתא דרקיעא, שבזה ברור שכבר אין דעתו מכרעת לבאים אחריו, שכל הסמכות מדין 'שופט' אשר יהיה בימים ההם, ובדרך זו הלכו כל הפוסקים עד חתימת התלמוד ואחריו. והוא צ"ע למה לא התעוררו להעיר דברים אלה, שהם נראים כפשוטים במקומם. ואיך שלא יהיה, דבריהם נאמרו על מציאות שיש 'גדול' מוסכם שהוא ראש החכמים, וזה בעונותינו אינו במציאות כלל.

ומש"כ עוד הראשל"צ (שם) בצורה פשוטה שהיה להרכיב ב"ד של החכמים הנזכרים שם דין 'בית הדין הגדול', זה צריך ראייה להוציא מדברי הרמב"ם ודעימיה המפורשים לעיל, שאחר שבטלה סנהדרין ביבנה ליכא כלל בית דין הגדול. וגם דברי הרא"ש שנקט כראיה, והובא בטור (חו"מ סי' יד) וז"ל, ואם מסתלקים מב"ד של עירם לילך לב"ד הגדול, פי' ב"ד חשוב ומומחה שבדורו כל דור ודור לפי מה שהוא, שומעין לשניהם. ע"כ. אחר הקידה וההשתחויה לא שייך כלל ללמוד מדבריו לימינו, שמלבד שזה נראה ברור שמדבר על בית דין שיש בידו 'סמכות' מהמלכות או מהציבור שהוא 'בית דין הגדול' עליהם להכריע בכל מקום בין הניצים. אך יותר מזה הוא מכורר מתוך דבריו, שלא התכוון לתת בידם סמכות בית דין הגדול כפשוטו להכריע ספקות ההלכה לכל ישראל, אלא בלשון מושאלת בלבד לעניין לכופ המשתמט מהדין, ובאמת לא שייך כלל שיהיה בידם

שהרי חיבר בחדא מחתא דברי החינוך עם הרמב"ם והרשב"א והמאירי, וכבר הוכחנו לעיל מדבריהם שדיברו רק בבית דין 'שקיבלו הקהל' עליהם סמכותו, ולא דומה כלל לזמן הזה שאין הציבור נותן הכוח ביד בית דין כלל. וכל שכן לשיטת הרמב"ם ודעימיה שכתבו החילוק במילים ברורות, שאחר 'שבטל' בית דין הגדול ניטלה סמכות ההכרעה מחכמים אחר חתימת התלמוד. ע"ש. ועל כן, ברור שכתב הגר"ח פ"כ כן על מציאות המדוברת 'שקיבלו הציבור עליהם' ככל אשר יאמרו, והוא אשר אמר בהדיא 'השופט שבעיר'. ואין מזה שייכות כלל לדורות אלה שאין שום הסכמה ושום סמכות.

גם מה שהזכיר מהר"ח שם מדברי האחרונים בקודש, ועליהם גם הסתמך הראשל"צ בילקוט יוסף שם, פתחתי לראות דבריהם המחכימים, ולך נא ראה עצמך בדברי הנודע ביהודה שלא בא כלל לדון 'בסמכות הבית דין' אלא רק לומר שגם ת"ח גדול חייב בקבלת הדין כשבא לפניהם למעשה הגט. ע"ש. וכיו"ב מדברי מוהרד"ך, שחייבים לקבל פסק הבית דין שבאו לפניו או כפיה לרדת לדין לא לאשתמוטיה. וכל זה לא שייך כלל בנידון דידן בהגדרת 'סמכות ההכרעה ההלכתית' בבתי דין שבימינו. וזה דומה לדברי המרדכי והרא"ש שיש סמכות לבית דין לכופ לדון לפניהם, אך אין דינם בבית דין 'הגדול'.

גם מש"כ הגר"ח פ"כ בספרו הבהיר סמיכה לחיים (פי' ה) והביאו הראשל"צ בילקוט"י שם, שיצא לדון ולהכריז שאין לזוז מפסקיו של 'גדול הדור', כבר הראנו שכל הראשונים אחזו שאין הכרעה לגדול בדורו אחר חתימת התלמוד. ואין לך ראייה גדולה מזה, שהרי כל רבותינו הראשונים נחלקים בהלכה, וכל אחד הורה כדעתו, ולא ביטלו דעתם לחכם הגדול שבדורם, והיא גופא אשר הוכחנו נאמנה מדברי רבותינו במסכת ע"ז

לשמוע לדעת 'גדול הדור' שהוא כשופט אשר בימיו, וכך גם סיים בדברי הגר"ח פלאנ' ומחר"ש אבאב ועוד אחרונים, ואם כן אינו מובן באיזה מקרה החובה להישמע 'לגדול שבדור', שהרי אינו מצוי כלל שדנים בדבר חדש בעולם יש מאין, וכבר רוב ככל סוגיות ההלכה בכלל ופרט 'מחלוקות ידועות' הם, ומן הסתם אין כוחו של 'גדול הדור' בימינו שהוא גדול של איזו קהילה או קהל לא יהיה כוחו גדול מכוחו של רבי אליעזר באתריה, שהוא בודאי היה גדול הדור במקומו, והרי קאמר לעיל שגם ר"א לא היה 'מכריע' במחלוקת ידועה.

וגם לא מובן כלל המשמעות בהלכה למעשה במאי דאתמר 'השופט אשר יהיה בימים ההם', שאם הוא כפשוטו גם בזמנ'ז, הרי רבו האומרים שהחזו"א הוא גדול הדור 'השופט' בדור שעבר, והוא הרי הורה שמועיל לקבל רב להכריע בכל מילי וא"כ צריך לקבל דבריו אפי' על ימין שהוא שמאל, ואם כן איך נחלק על דבריו. וכידוע גם בשאר פסקי החזו"א קאמר מרן היב"א ומר בריה דרבינא בילקוט"י בכמה מקומות שאינו מכריע להלכה אם אינו ככללי הפסיקה, ואפי' פסקי המשנה ברורה שהתפשטו בעולם קאמר בהדיא בכ"מ שלא מכריעים, ואם כן במה יפה כוחו של גדול הדור. ומסתמא אין כוונתם שגדול הדור הוא גדול של קהילה אחת, אלא גדול הדור של כל הקהילות שבדור.

ואם תאמר שאחר שנפטר 'השופט' וכבר אינו 'אשר יהיה בימים ההם' יש ללכת אחר הגדול 'החי בימינו', ואפי' אינו במדרגת הגדול הנפטר שכך למדו חזו"ל 'יפתח בדורו'. אם כן גם לא שייך כלל לטעון כח הכרעה לכל חכם שנפטר לבית עולמו, בין אם הוא החזו"א או מרן היב"א ואפי' לא מרן השו"ע.

אלא שהמובן הוא שקבלת הוראות השו"ע אינו

סמכות להכריע הדינים והספקות בין החכמים, שאם הוא כפשוטו, מדוע זה נחלקים הם הראשונים בדינים ובהלכות ומורים כל חכם כדעתו, כשהיה עליהם החובה מהתורה לעלות אל בית דין הגדול בכל עת אשר יפלא בין דין לדין, שהיו הבית דין פושט להם הספקות ותהיה תורה אחת. אלא ברור שלא קראם בית דין הגדול כפשוטו, רק בלשון מושאל לענין הכרעה בין בעלי דין ובגדרי ציית דינא במסרב לבוא לדין תורה, והוא מכח קבלת הקהל בעלמא.

וגם אם נסכים לכל האמור, הרי שבעונותינו האידנא אין שום הסכמה בקהל מיהו 'בית דין הגדול', ואפי' חצי הסכמה לא מצאנו שיכריזו הציבור על אחד שהוא 'גדול הדור' המוסכם שאין בלתו, שנדון בית דינו כבית דין הגדול. כל האמור לעיל לא שייך כלל, וכ"ש שגם לאותו גדול אינו בסמכות מצד המלכות והעם אפי' לכוף לדון לפניו, וכל שכן שאין בכוחו להכריע כל ספקות התורה על צד ודאי. והגם שיש 'צורך' להנהגת ציבור בענייני העולם, שלא יהיה העם כעדר אשר אין לו רועה, אין זה בכפיה ולא דין שופט בזרוע, אלא בהסכמת ורצון הקהל אם יסכימו, וגם זה רק במה שיסכימו.

ולא זכיתי בעונתי להבין הכרעת הראשל"צ בילקוט"י מה מסקנתו הלכה למעשה, שבתחילה כתב (עמ' תכט) לדחות דברי החזון איש שיכול כל איש לבחור לו רב ויעשה כדבריו בכל מילי, וכל שכן שאין לראש ישיבה או רב עיר גדר מכריע 'במחלוקות ידועות', ואפי' הנאמר בתלמוד (סנהדרין לב ע"ב) אחר רבי אליעזר ללוד ואחר ר' יהושע לפקיעין וכו' שכל אחד מרא דאתרא במקומו, שזה לא נאמר 'במחלוקת ידועה', שבירועה המחלוקת לא ניתנה ההכרעה אלא בכללי הפסיקה ברוב וספק וכדומה.

אך מאידך כותב (עמ' תל) שיש חובה 'מהתורה'

הגדרת גדול הדור כפשוטו, אלא לתואר כבוד.

מוסד הרבנות בארץ ישראל

וכידוע אפי' 'הרבנים הראשיים' שהם היחידים בתקן ותפקיד של שררה על כל ארץ הקודש, סמכותם ועיסוקם מוגדרים ומצומצמים מאוד, ואין הם רשאים לפעול מאומה בענייני הקהל שלא תחת סמכותם, ואפילו הוראותיהם בדיני התורה לא מחייבות אלא רק הבא לפניהם מתוקף תפקידם, ועל דעת זה קיבלו אותם הציבור. וכידוע שכבר היה לעולמים שהעומדים בתפקיד בכיר זה, פעמים שהיו גדולי הדור הגדולים שבחכמה, אך לא תמיד כן הוא שמהם שלא הגדולים בחכמה, ומהם שכלל לא שמענו שמועותיהם בבית המדרש ומהם שגם את שמם לא שמענו קודם מינויים. ומהם שלא חיברו ספרי הלכה סדורים אלא איזה תשובות בהלכה, ויש מהם שלא ישבו מעולם כדיינים בבית דין קודם מינויים, ונעשו בין יום לראב"ד כל בתי הדין. ודי בזה להבין שהמינוי אינו לגדול הדור כפשוטו, ודי בזה כי אין הגדלת כבוד ה' בזה.

ואם כך מצומצמת סמכות הרבנים הראשיים, אין צריך לדבר בשאר רבני ישראל, שהגם והם מאירים ומוזהירים באור יקרות של תורה ויראה, אך אין בידם תוקף וסמכות המכריעה להלכה, ופשיטא שאין בידם יכולת או סמכות לכופ בהנהגת הקהל, ואפי' בקהילותיהם שלהם אין דעתם בהלכה מחייבת, שכל איש בוחר לו חכם לילך אחריו. והדברים ברורים וידועים.

דרכי ההנהגה בימינו

ונבוא כעת בלשון קצרה, ונצביע ונקבץ כמה שינויים משמעותיים בין ימינו לימי חז"ל, והם בלא הגזמה ביסודות הדת ממש, ומוזה נעלה ונראה אחרית דבר.

'אין' בתי דינים האידנא

מדין 'שופט', שהרי נסתלק לבית עולמו, ויש חכמים הבאים אחריו שחלקו על דבריו, אלא שאנחנו כפופים לפסקיו מדין 'קבלת הקהל' שרוב ככל הקהל קיבל הוראותיו, וא"כ כל חכם גם האדיר באדירים אם לא קיבלו רוב העם פסקיו, הרי שאינו מכריע.

וא"כ לא מצאנו כלל מקום שיפה כוחו של הגדול בדורו, שהרי מהאמור עולה שאין כוחו אלא אך ורק בסוגיות 'שלא בנמצא' כלל שהרי הכול במחלוקת ידועה, וגם שיהיה מוסכם שהוא הגדול, וכל זה מועיל רק בימי חייו בלבד, וזה אינו קיים בדורות אלה.

ולעני בדעת כמוני, כלל לא מובן הצד המעשי בכל זה במציאות דידן, שהרי הרבה תלמידי חכמים חולקים בניהם מי הוא 'גדול הדור', שהרי כל אחד מכתיר את רבו על עצמו והולך אחר דברי גדול שלדעתו הוא הגדול, ונמצא ספק מי הוא הגדול. ואם הוא בדברי כולם הרי שיש כמה גדולים בדור, ומי יכריע למי משפט ההכרעה. וגם הגדולים בעצמם חולקים בניהם בדינים, ואין אחד מבטל דעתו לחברו, שזה כמכריו ואומר בשער בת רבים, שהחכם שהוא חולק על דבריו להלכה אינו 'גדול הדור' ומשמע שאין חובה להתבטל לדעתו. ואם כן נמצא שהגדולים בדור מכריזים ואומרים 'שאין גדול הדור', ואין אנחנו אוזבי הקיר נכריע בין ההרים. ונמצא כל הדין האמור נפל בבירא.

ועין רואה שגם חכמים מפורסמים, שהכתירו חכם גדול בדור 'כנשיא דורנו' או 'גדול דורנו' לא נמנעו מלחלוק עליו בהלכה וגם הורו לרבים כדעת עצמם ותקפו דברי החולק עליהם, וזה כמאה עדים ויותר שאין הגדרת גדול דור וכדומה מחייבת בדינים והלכות, וגם בהנהגת הציבור ושינוי מנהגים לא התבטלו לאותו חכם שהכתירו הם בעצמם, ומובן מזה שלא נקטו כלל שיש

לא כופים עליו, כי באמת אין סמכות כלל לכוף ללא שהסמיכו אותם הקהל לזה, ובתי דינים הפרטיים הם ממנים את עצמם כידוע. ואין כוחם אלא בשטר בוררות עם התחייבות וקניין, ואין להם הגדרת 'בית דין' קבוע, ועל כן מחייבים את הבא לפנייהם לחתום בין לדין 'בין לטעות', ואוי לה לעיסה שנחתומה מעיד בה שיש בה צד סביר מאוד של קלקול.

נעקרו סדרי הדין

ועוד ירדה קרנה של תורה בזמננו במה שמכונה 'בית דין של תורה', שהחליטו חכמים באיזה קהילות בחו"ל 'מסברת עצמם' שיותר לא משביעים את בעלי הדין בדין התורה ותקנות חז"ל, והנהיגו כן נגד חז"ל והיפך השו"ע. ויש כאן שאלה גדולה שלכאורה עשו כן בחוסר סמכות, שמנין הכוח 'לכפות' פשרה על חשבון שבועה.

ובשו"ע (חו"מ יב ס"ב) מפורש שיש רשות להציע פשרה במקום שיש שבועה גם בנגמר הדין, אך אין סמכות כלל לכוף לעשות פשרה. ומה שתיקנו חז"ל בכספי יתומים (שם סעיף ד) אינו שייך כלל לבעלי דין העומדים לעצמם, ורחוק מאוד הוא ללמוד מדברי מרן שם לכל בעלי דין כמו שטענו כן כמה אחרונים לתרץ מנהגם בזה. וכמה זר ומוזר הוא באיזה אחרונים שלמדו מדברי השו"ע (שם סי' יב ס"ה) וז"ל, יש כח לדין לעשות דין כעין הפשרה, במקום שאין הדבר יכול להתברר. ואינו רשאי להוציא הדין חלוק מתחת ידו בלי גמר. ע"כ. וטענו שגם אם לא יכול להתברר בגלל מחלוקת הפוסקים, גם זה בכלל דבריו. וזו טעות גדולה בידם, כי מרן והרא"ש לא דיברו אלא ספק במציאות שלא יכולה להתברר 'במקום שאין הדבר יכול להתברר בראיות ובעדויות' [לשון הרא"ש בב"י שם]. אך על ספק במחלוקת הפוסקים כבר הוכרעו ההלכות בטענות קים לי ושאר ספקות והכרעות, ולא דומה כלל ללא יכול להתברר הנזכר. והדברים פשוטים ביותר.

ראשית תדע, שאין כלל בית דין של תורה בימינו, שכל בית דין של תורה צריך שתהיה לו 'תוקף סמכות ושררה'. והגם שיש כינוס שלושה חכמים ושלט המכריז על מושב 'בית דין', אין זה בית דין של תורה אלא בוררות בלבד. וגם הדיינים היושבים בו אומרים כן בפה מלא, שאין הם 'בית דין' לדון להכריע ולכוף דיני התורה אלא בפשרה ובבוררות בלבד, כאשר עיניך רואות שמחתימים כל הבאים בשעריהם על 'בוררות' בין לדין 'בין לטעות'. וגם עושים פשרות כראות עיניהם, וכל בית דין מחליט לעצמו על דעת עצמו אם להכריע כהקצות או כנתיבות וכן בשאר אחרונים, ואין בכוחם שום סמכות להכריע נגד טענת 'קים לי' כי אין מי שבכוחו להכריע בימינו, וכידוע בית הדין צריך לטעון הקים לי לבעלי הדין.

וראה כמה עוול איכא בזה, שדוחקים ומכריחים את הבעלי דין לבוא בפניהם בכל מיני בושא ואוימים, וביודעים מחתימים אותם בכמעט אונס לחתום על שטר בוררות. ומבואר בשו"ע (חו"מ סי' יב ס"ב) שמותר ומצוה לבית דין להציע פשרה, אך במפורש שאין כופין על פשרה, ואם מבקשים דין תורה מכריעים הדין, והיום כופין אותם לחתום על פשרה וטעות.

ואל תטעה לומר שבגלל רשויות המדינה אין להם שם בתי דינים, כי אין האמת כן שהרי עוד קודם קום המדינה הכריעו בארצות אשכנז בבוררות בלבד, והיו עושים קנין על קבלת דבריהם מראש, והדברים מפורסמים בשו"ע ונו"ב.

וטוענים בפה מלא, שאין לנו כוח וידע להכריע בכל הספקות, ומרוב טענות קים לי אי אפשר לעשות דין כלל ללא פשרה וקניין מראש. ותדע שגם לא באים בכפיה על בעל דין, אלא רק מאיימים או מביישים אותו ברכים לבוא לדין אך

כללים, אם להכריע כהנתיבות או הקצות ואם כש"ך או תומים, כללים אלה אין בהם הכרעה ולא בסמכות נאמרו, שמי הוא זה שניתנה הסמכות בידו להכריע ולקבוע מסמרות, והוא מלך ללא עם שקיבלו אותו עליהם.

ואם תרצה להבין כמה הדרדר דין תורה, הבט וראה למור"ם ז"ל (ח"מ סי' יד ס"ד) שגם במקרה וצריך הדיין להודיע טעם הדין כתב וז"ל, וא"צ לכתוב לו הטעמים והראיות, רק כותבין להם הטענות והפסק דין. ע"כ. וכל הנו"כ ביארו פה אחד, שהרי כל ב"ד יפה כששומעין הטענות יודעין לפסוק עליהן, 'דתורה אחת לכולנו' (סמ"ע). ובימינו כל המכיר ולו מעט יודע שזה ממש היפך המציאות, שכמעט כמספר בתי הדינים כך מספר הפסקי דין שיהיו באותו מקרה, שאין תורה אחת כלל, וזה מן המפורסמות.

וכידוע גם ביכולת העקרונית לדון דינים האידנא, יש לדקדק היטב שלכאורה בטלה בזמננו הסמכות מהתורה, שכידוע אין הדיינים האידנא 'סמוכים' שאלה המשפטים אשר תשים לפניהם לפני הסמוכים ולא הדיוטות, ומיום שפסקה סמיכה אמרו חז"ל (גיטין פח ע"ב) 'אנן שליחותיהו קא עבדינן'. ואני שואל באם אין יכולת להכריע שמלאה הארץ טענות 'קים לי' עד בלא קץ, אין כאן יכולת לקיים השליחות כלל שהם שלחו לעשות דין ולא חוסר דין. ואם משנים מדבריהם לעשות פשרות בכפיה וכביטול שבועות, זה גם שלא כדבריהם ושליח ששינה משליחותו בטלו מעשיו. ואם לא מקבלים גם עדים נגד הדין וחותכים כדעתם, מדוע לא יאמרו קמאי לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. אלא שבדאי סומכים הדיינים היום על שמחתימים 'בשטר ברורות' לתת הכח לשיקול דעת היושבים בדן, אך א"כ הרי שגם לא צריך 'חכמים' ומספיק בזה גם 'רועה בקר' שיעשה כדעתו, שהעיקר שלא יהיה

ועוד זאת, שמנהג הרבה בתי דינים היום שגם לא מקבלים עדות ועדים, ממש היפך המבואר בתורה ובכל הפוסקים, וכנהגה עוד שינויים גמורים מדברי תורה וחז"ל, שלא עושים נידוי וחרם והכרזה ועוד. והחלו בשינויים אלה בדורות האחרונים בעיקר בקהילות האשכנזים ונזכרו בפת"ש ומשם נפוצו על כל הארץ, והמבוכה גדולה מנין הסמכות לזה.

ואם רק לא היו משיבים היינו שותקים, אך תחת זה הנהיגו יש מאין לכפות 'עשיית פשרה' על מניעת שבועה שמונעים מבעלי הדין, וגם אם ירצה בעל דין להישבע לא נותנים לא אלא מחסירים לו ממון תחת השבועה. ותמחרו 'שבועה דרבנן' בהורדת שליש מסכום התביעה, ועל שבועה מה"ת קרוב לחצי, ונמצא הבא לבית דין עוד קודם שטען טענותיו כבר קרוב להפסיד לפחות שליש מתביעתו, כי לא במצוי כלל בדן תורה שלא תהיה איזה שבועת היסת מדרבנן או שבועת מודה במקצת ושומרים דאורייתא. ובאמת שעין רואה שגם בזה כל בית דין עושה כדעתו, זה מוריד שליש ואחר יותר או פחות, אין דין ואין דיין שדומה ממקום אחד לאחר, והכול בוקה ומבולקת ושלא בהסכמת בעלי הדין.

ויראי ה' התמימים באמונתם, באים 'לדין תורה' ואינם יודעים מכל זה שאין לא דין ולא דעת תורה, והולכים וחותמים בתמימות על 'בוררות' לקבל גם 'טעות' החכמים, וה' ימלא חסרונם כי מונתם לשם שמים. אך המכירים בהלכות ובדינים ובסדריהם נמנעים מלהיכנס ולחתום, כי החותם משעבד עצמו לדעת הדיין ולא לדעת התורה, ומבקשים ורוצים דין תורה ואין מי יורה להם.

וכל דיין היושב לדין יודע, כי רבו המחלוקות בכל דין וסעיף, ובטענות קים לי ברוב הדינים לא יגיעו לשום דין תורה. ומה שבנו לעצמם כמה אחרונים

'בערכאות של גויים' על זכויות 'בחידושי התורה' של אביהם ומוסדות התורה והקודש בהכרעת פוקרים, והתקיים בנו והיית משוגע ממראה עיניך, שלא מצאו אפי' ב"ד אחד שידון דיני תורה, ואלה פוסלים באלה ואין מנהיג לדור, והדרדרו עד דיוטא תחתונה ללכת לערכאות גויים ורשעי ישראל, ואין לך חילול ה' גדול מזה.

חכמים כיחידים

ועוד זאת בעוכרנו, שרוב ככל גדולי הדור הם 'בחכמים יחידים', שכל אחד במקומו לדעת עצמו ורחוק מאוד מדוגמת בית דין הגדול שהתכנסו יחד לדון ולהורות, שהיום אין גדולי החכמים מתכנסים יחד להכרעות הלכתיות. ואפי' לענייני הנהגה מפוזרים ומפורדים לקהלים ומגזורים שונים, ובמצוי שגם אלא פוסלים באלה והמבוכה רבה וכבוד אלוקים הסתר דבר. ואם כן גם לדעת בעל החינוך דלעיל יש לשאול האם גם בזה דיבר, שהחכמים יחידים וחלוקים בניהם, וכי כל אחד מהחכמים ממקומו מחייב לכל ישראל או דווקא שבאו החכמים בהסכמה אחת בכנופיה חדא, יש לומר בדעתו זלה"ה שלא דיבר כלל במציאות שכזו.

חכמי הדור אומרים שאין 'שופט' בדור

ואם נבוא לדון ביחיד שהוא 'השופט' כמו שכתב החינוך שהוא 'החכם הגדול אשר יהיה בנינו', הרי צריך שיסכימו החכמים מיהו אותו 'החכם שישפוט', שבודאי לא שייך לומר שכל איש יכתיר 'גדול הדור', שאם כן כל ישראל שופטים שכל אחד יכתיר עצמו, ואנן בעינן שופט אחד שעל פיו יישק דבר, כיפתח בדורו.

ואם כנים הדברים, הרי שבבכרחה אין דין שופט בנינו כבר מאות שנים, שכן לא ידועה לנו ההגדרה ודרך ההכרעה מי הוא המכונה 'החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו' (לשון החינוך), שיש הרבה חכמים 'מפולגים' אך הם גם 'מפולגים'

ערכאות. ולטעון בפני עם הארץ שזה 'דין תורה' זו הטעיה.

שלא בקבלת הציבור

ועוד תדע שאותם בתי דינים פרטיים, אינם כלל בהסכמת הקהל לקבלם עליהם, ולא נתנו הקהל בידם רצועה ושופר, אלא ניתן לבחירת הבעלי דינים אם רוצים לבוא או לאו. וליכי אומר לי שיד ההשגחה פעלה זאת למען נצטק ונדרוש הקמת סנהדרין כבראשונה, שיכריעו המחלוקות שאין להם סוף ויתאחדו עובדי ה' תחת הלכה אחת, ויבטלו ויתקנו כפי המתאים לדור, ועד שלא נפעל בהקמת סנהדרין אנחנו תחת מלכות הרשעה של ערכאות של גויים, שנרגיש ונצטער בחיסרון והיעדר דיני התורה.

וזה בכוחנו כמבואר ברמב"ם (סנה' פ"ד הי"א) שכתב וז"ל, נראין לי הדברים, שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכים, ויש להן לדון דיני קנסות ויש להן לסמוך לאחרים וכו'. לפי שישראל מפוזרין ואי אפשר שיסכימו כולן. ע"ש. ובימינו רוב עולם התורה בודאי בארץ הקודש ויש לנו להתאחד תחת הנהגת התורה, וגם אם לא יהיו כסמוכים ממש לקנסות, סוף סוף חזינן שקבלת רוב הציבור והחכמים מועילה ומכרעת גם בדאורייתא, לקבל דברי התלמוד ולא לחלוק על ראשונים וכו'. ולכל הפחות היינו נמנעים מהבוקה והמבולקת שבעולם ההלכה, שאפי' על כללי הפסיקה בספקות אין הסכמה, וכל שכן בדיני ממונות שכבר בטלו מהעולם.

ועין רואה ולב דומע, כמה חילול שם ה' הוא שאין מי שיוודע לומר דבר ה' והולכים אצל רשעי הארץ להכריע, ויעידו על זה כל אותם ת"ח ואדמורי"ם ההולכים לדון בערכאה אחרונה בערכאות של גויים בבג"ץ מקום הזוהמה, ופעמים שהמציאות הזויה מכל דמיון, שבאים לריב ולדון

בזה במקום אחר בהגדרת השגת גבול ברבנות, שבזמנה"ז הא תפקיד ייצוגי ומוגבל לסמכויות מאוד מצומצמות, ובודאי שלא מכריע הלכתי לכל איש ובכל עניין. ואכמ"ל.

סיכום הצדדים בזמננו

והנך רואה שרק מצדדים אלה, כבר מובן שאפילו לאומרים שכל דור ודורשיו ושופטיו וכדברי החינוך, מלבד שדבריו היפך הרמב"ם הר"ן ודעימיהו, אין ברור כלל מהי דעתו של רבנו בעל החינוך בימינו, שאין לנו כלל בית דין בסמכות ובטח שלא בית דין גדול, לא נבחר קהל ולא בעלי שררה, ואין איתנו יודע לשקול משקל החכמה בין החכמים, ואין החכמים דנים יחד והם בעצמם לא מסכימים על חכם שיעמוד בראשם, וזה מעיד שאין הכרעה ברורה בחכמה ואין נדע מיהו 'החכם הגדול' אשר יהיה בימינו בזמננו' (לשון החינוך). ורוב החכמים המפורסמים הוא במינוי של גדולה לקהילתם, ומן המצוי שמפרסמים חכם פלוני להנהגה כשבמצוי 'חכמים מהם' ללא משרה.

ומה יאמר החינוך על מציאות דידן, שרבים מהמכונים 'גדולי הדור' המפורסמים כלל אינם מורה הלכות לרבים, וגם לא מחשיבים עצמם 'לפוסקי הלכה' אלא לראש ישיבה או מנהיג רוחני. וכידוע הגדרת תפקיד ראש הישיבה עבר תמורות אדירות ממהותו המקורית, עי' ברמב"ם (סנה' פ"א ה"ג) שכתב וז"ל, בית דין הגדול במקדש, והוא הנקרא סנהדרי גדולה ומניינם שבעים ואחד וכו' הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן והוא 'ראש הישיבה' והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו. ע"כ. וכך הייתה הרגילות בזמן חז"ל עד דורות אחרונים, שהגדול היה ראש הרכב בית דין, והשתנה הדבר אצל קהילות בני אשכנז שהחלו בדרך הפלפול, שהאיש החריף והלמדן

בניהם שאין באים בהסכמה בניהם מי הוא ראש החכמים. ואם בזמן חז"ל שהיה נשיא או ריש גלותא שלא היה מקום לחלוק בזה, הרי שכבר מזמן הראשונים לא בנמצא איש כזה בהגדרה, וכאשר הראנו לעיל מחלוקתם בזה, ולכל הפחות אחר הסתלקותו של מרן השלחן ערוך, בודאי אין חכם המוסכם שיהיה 'החכם הגדול' שיש להישמע להוראותיו.

'ראשון לציון'

וכידוע, אפי' מינוי רם המעלה 'ראשון לציון' הנהוג בארץ העזבי ובירושלים דדחבא מזה מאות שנים, אין במינוי זה הסמכות להכרעה הלכתית, כאשר חזינו שבכל הדורות לא נמנעו מלחלוק על הראשון לציון, והיה ייצוגי עם סמכויות מאוד מוגדרות.

ואין צריך לומר, שמאז קום המדינה תפקיד הראשון לציון ירד מערכו הרם, שהכניסו צרתו בצידו רב ראשי אשכנזי עימו. ואיך שלא יהיה, גם תפקידים אלא של ראשון לציון ורב ראשי כידוע אין ממנים להם בהכרח את 'החכם הגדול' שבדור', ואין העולם והחכמים מכופפים ראשם לדעתם, וסמכות הנתונה להם בדברים השייכים למוסדות המדינה, וגם זה כולי האי ואולי.

הגדול לקהילתו

ואם תשאל לאנשי המדינה מי הוא החכם הגדול שבדור, הרי כל קהל יאמר כי רבו הגדול שבדור, ויושבי חז"ל ישבחו הנמצא אצלם ויושבי הארץ יחלוקו בין קהילות שונות שכל קהל גדול רבו הוא הגדול שבדור. והרי נראה פשוט שלא דיבר החינוך שיש כמה גדולי דור כאלה שאין זה כשמואל בדורו שהוא איש ומנהיג מובהק להישמע להוראותיו. והגם וכל חכם יש לו איזו סמכות בבני קהילתו, אין הוא בסמכות הכרעת על כל בני ישראל, ולכל היותר ייקרא 'מרא דאתרא' באתריה וגם בזה היה להאריך, ודיברתי

זקני תלמידי חכמים

ועצור במילין לא אוכל, שפעמים רבות הגם ושואלים את החכם הזקן והוא 'מזקני הדור' שלכאורה יש בזה שבח גדול, כמבואר בגמרא סנהדרין (יז ע"א) אמר רבי יוחנן, אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי זקנה. ע"כ. ולשון הרמב"ם (סנה' פ"ב ה"ו) 'בעלי שיבה' ומבואר במשנה באבות (סוף פ"ה) 'בן שבעים לשיבה'.

אך מאידך, איכא בזה גם חיסרון מהותי וחמור שקשה להגזים בנזק הנגרר ממנו. ומלבד שזקנה היא 'לעיכובא' כדיני נפשות שלא יהיה מתמנה לסנהדרין חכם זקן מאוד. שאמרו חז"ל (סנהדרין לו ע"ב), אין מושיבין בסנהדרין זקן. ע"כ. וראה ברמב"ם (סנה' פ"ב ה"ג) שהכוונה 'למופלג בשנים', ולא פירש מאיזה גיל מדובר. ואולי יש ללמוד מהמשנה באבות על גיל שמונים שכבר אין לו כח וחסר בו גיבור, ושורש לזה בגמ' גיטין (כח ע"א) אמר רבא לא שנו אלא זקן שלא הגיע לגבורות, שהוא כחזקת שהוא קיים. ע"ש. או שמא רק מגיל תשעים והלאה כדפירש רש"י במשנה באבות שם, שראוי לקבורה דשוב אין בו כח. ע"ש. או שמא דיברו על בן מאה שהוא כמת. ובסתם נראה שגיל פ' מכריע, שהרי אמרו בסתם אין מושיבין בסנהדרין זקן, ודיינו להקל בגיל שבעים לקיים דברי ר' יוחנן, אך לא לדחוק הלשון על גיל צ' וק' שזה מופלג עד שכמעט אינו מתפקד ולא רק שאינו רחמן.

ונלע"ד בזה עיקר מדברי הרמב"ם בהל' ת"ת (פ"ו ה"ט) שכתב שם לשון 'זקן מופלג' וז"ל, מי שהוא 'זקן מופלג' בזקנה אף על פי שאינו חכם עומדין לפניו. ע"ש. ומבואר שבגיל שבעים כבר נקרא זקן מופלג, וא"כ דברי רבי יוחנן שלא ממנין אלא 'בעלי זקנה' כוונתו לגיל שישים שבזה כבר אינו בחור. וסיעתא לזה ראה בגביא (שמואל א כח, יד) ששמואל הנביא נראה 'איש זקן'

שמלמד את הצעירים אינו בהכרח פוסק הלכות, ועל כן גם פסק מור"ם ז"ל (יו"ד סי' רמב ס"ל) וז"ל, ובימים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלמדו הפלפול וחילוקים שנוהגים בהם בזמן הזה, רק במי שלמדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר. ע"כ. ואוקי בזמנינו שהוא ביתר שאת.

ומ"מ גם גדולי ישראל בימינו הידועים 'כבעלי הפסיקה', אינו במצוי כלל שיסכימו זה עם זה 'ברוב' דבריהם ורביתה המחלוקת מאוד, והגיעו ימים שאין חכם יודע לומר הלכה שתהיה מוסכמת, אם לא בריבוי החומרות והחששות עד אין קץ וגבול, כידוע לכל מי שרגיל בסוגיות. והתקיים בנו הפסוק (עמוס ח, יב) ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. ודרשו חז"ל (שבת קל"ח ע"ב), תניא רבי שמעון בן יוחי אומר, חס ושלוש שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו, אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד. ע"כ.

וא"כ הרי שבהכרח הוא שכל ת"ח לומד הסוגיה בעצמו ומכריע כפי דעתו, ומחפש לו חכמים המסייעים ותומכים יתדותיו, אך לא בתורה הכרעה אלא כיהודה ועוד לקרא.

והגדרת שופט כבימי חז"ל שהוא בעל שררה וסמכות בעם, זה בודאי ליכא האידנא שאפילו בערים של החרדים לדבר ה' אין הסמכות נתונה לרב העיר או החכם הגדול שבעיר, אלא לראש העיר ומועצת העירייה. וכל שכן בשאר מקומות בארץ, שאין לרב 'שררה' אלא כל איש 'בוחר מדעתו' אם לשמוע לזה או לאחר ואם בכלל, ורק בענייני העיר דעתו קובעת במה שניתנה לו הסמכות בלבד.

אמרו בשבת שם תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים חכמה נתוספת בהם. ב' זקן מופלג שמזקין יותר, שאז יחלש גם כח שכלו וחריפותו, אבל עב"פ דעתו מתיישבת, ולכן דייקו ונקטו במשנה בקנין שם בכפילא, שני פעמים מלת זקן (מה שאינו בגמ' שבת), "זקני" ת"ח כל זמן 'שמזקינים', היינו שכבר היה זקן ומזקין יותר והוי מופלג בזקנה, אבל ת"ח בתחילת ימי זקנה מוסיף חכמה, ולכן אין ממנים אלא זקנים". עכ"ל. והכול הולך למקום אחד, שאין זילותא בהכרת המציאות כמות שהיא, ובזקן מופלג אינו מן הישר להביא הכרעות קשות, וכל שכן בדברים שאין עסקיהם בהם ככלכלה וביטחון ורפואה וכדו', שצריך נכון על דבר ולא בשמועות לוחשי אוזן.

וביותר מזה עיין בברכת שמעון על האוה"ח הק' (עמ' קמב) שמצא בדברי רבנו האו"ח הק' בדרשות הר"ן (דרוש י') וז"ל, אין הכונה בכאן לומר שזקני תורה כל זמן שיוזקו תתרבה חכמתם, כי אפשר שאין כן, כי מכיון אשר השכל צריך לכלים גשמיים, אפשר שכאשר יפליג בזקנה ויפלוג הכלים להחליש יחלש גם הוא, ולכן לא אמר זה התנא חכמה מתוספת עליהם, אף על פי שהוא כן בברייתא בפרק השואל (שבת קנב, א), אבל אמר שדעתן מתיישבת עליהם ופירושה וגו' וע"ש. ונמצא שדברי האור החיים הק' הם דברי הר"ן ראשון כמלאך המכריע בזה. ובאמת לא היה צריך להאריך בדבר פשוט ומציאות ברורה, אך מה נעשה שעל כל טענה הגיונית צועקים שהוא זלוזל בחכמים, ולא מעט טוענים להסתמך על 'סגולת התורה' שתיישר דעתם אעפ"י שעין רואה שגם ליחו וכהתה עינו ונחלשה גבורתו. ועל כן הארכת מדברי קדושים אשר בארץ שאין מי יכחישם, ואם על זמנם אמרו כן ירדת הדורות רק החמירה בחלוף דורות.

ועי' עוד בפרדס יוסף ויחי שם (ח"ב ע' תתי"ט)

והוא סה"כ בן נ"ב שנה בפטירתו. ואפשר הכוונה שממנים זקן כמדורשו זה שקנה חכמה, ואיך שלא יהיה מובן הוא, שמלבד הצורך במושב בית דין כל חכם מהדיינים צריך להיות בגיל רחמנות, וכמובן שיהיה כוחו בו.

והגם שלדיני ממונות אין הגבלה בגילו, אך נצרכת היא שיקול דעת וחריפות גדולה 'בהנהגת העם', שהרבה נפשות תלויות ועמודות בהכרעותיהם. ומן ההיגיון וההכרח שתהיה ההכרעה בדעת רחבה צלולה ובהירה ועמידה איתנה בלחצים, וערמוניות ופיקחות וחדות, והכרה ברורה של המציאות ובדיקת העובדות בבלי ראשון ולא משמועה, ובגילאים מופלגים מאוד ניכרת החלישות בגוף ומחשבה, והוא כדרכו של עולם, ותנאי בסיס הוא שצריך הדין להיות איש חיל גיבור להציל עשוק מיד עושקו ולא יעזבונו לחסדי העסקנים והמשבקי"ם.

וכבר כתב האור החיים הק' (בראשית מז, כט) וז"ל, 'שאנו רואים' כי כשיוזקין האדם תתמעט הבנתו ואפילו איש חכם לא יוכל לצאת ולבא במלחמתה של תורה ויתמעטו הרגשותיו, הגם שאמרו ז"ל (סוף קנים) זקני תורה דעתם מתיישבת עליהם, דקדקו לומר מתיישבת לשלול דעתם של זקני עם הארץ שמתטרפת, 'ולעולם' כח השכלי והתבוני 'יאפס'. עכ"ל. וראה כעין זה גם בשו"ת יין הטוב (חומ"ס י' ה) שהאריך בזה. וראיתי בספר דף על הדף (קנים כה ע"א) שהביא מספר נר למאור להגאון ר' ראובן מרגליות זצ"ל שהקשה על דברי האור החיים, דאף שבסוף מס' קנים הלשון הוא 'דעתם מתיישבת עליהם', אבל בגמרא שבת (קנב, א) הלשון הוא, "ת"ח כל זמן שמזקינים חכמה נתוספת בהם", ולפ"ז צ"ע האידך יפרנס האור החיים הק' את הגמ' דשבת. ומביא שם מס' 'בכורי אביב' לתריך 'כי שני עניינים הם', א' בהתחלת ימי הזקנה שאז יוסיף חכמה, שע"ז

'מתלמידיו' שלא היה בכוחו ולא היה חד במחשבתו ותלו בזה סתירות רבות. והכן, שאם על מרן השו"ע שהחל כתיבת חיבורו האדיר שו"ע סביב גיל ע', ותלו בו זקנה ותוצאותיה למרות שחיברו בקיצור לחיבורו בית יוסף ששם יסודות הסוגיות, והורה לעיין בדבריו שם ויש לכל חכם לעיין ולהבין האמת והדיוק של הדברים. הכן כמה חשש יש בהוראות זקני הדור אם הגיעו לזקנה מופלגת ישישים ממש, שהצעיר שבהם בגיל פ"ה שנה ומעלה, ואינם כותבים נימוקיהם והשתלשלות דרכי ההכרעה, ובעינינו ראינו ובאוזנו שמענו שצריך להגביה הקול ופעמים שמע ופעמים לא, ופעמים נחית לדבר ופעמים לא, וידוע לכל שלא כל הרוצה להיכנס נכנס שיש משבקי"ם והלוחשים על אוזנם, ואין הם יוצאים לדרוש בעצמם כמומחים אלא מביאים אצלם העסקנים את מי שמביאים, ולא אחת שמענו מחכם שרימו אותו, והוא בהנהגת האומה.

ובית אב לכל זה באגרות הרמב"ם (שילת, עמ' תקג) שכתב על דברי חכם אדיר וז"ל, ושגיאות מי יבין והשכחה מצויה בכל 'וכל שכן בזקנים', והרי שנכתבה אגרת זו לעת זקנותו. ע"כ. הרי לפניך שהזקנה היא ללא ספק, והחושש לזה לא רק שאינו גנאי אלא הכרח המציאות וההיגיון. ואם לא די לך בדברי הרמב"ם בחכמת התורה שבו, האזן לחוכמת הרפואה שהוא מומחה רבתי.

ומעתה תבין עוד מן הצורך הנזכר לעיל, שצריך לנו מאוד שכל קהל יקבל על עצמו בהסכמה ובבחירות מושב בית דין של ת"ח אנשי חיל אנשי אמת שונאי בצע, והשכל וההיגיון מכריח שיהיו אנשי שם 'שכוחם במותנם' להיכנס ולצאת 'בעצמם' ללא מתורגמן בחקירה ודרישה ובדיקה היטב, ויתיעצו כמומחים וכמובן גם בדעת הזקנים שברור כנוטלים עצה ולא להכרעה, ובזה ירוויחו כל צדדי התועלת. ומאחר והם בבחירת

שהקשה ומתירן ג"כ כנ"ל וכ"ה בקובץ 'אור ישראל' (מאנסי תשרי תשנ"ט גליון י"ג ע' קצח). ואיך שלא יהיה המוחש לא יוכחש שכך הוא בזקני חכמים מופלגים גם בזמננו ואין מצוה לעצום עיניים, ואולי השתנו הטבעיים מזמן חז"ל ומ"מ עין רואה ואין לדיין אלא מה שענינו רואה. והר"ן והאור החיים הקדוש שראו דורות הבאים אחרי הגמרא, הכריחו בהכרת המציאות. והכן.

וכבר חזינו שבמקרה ולא יכול עוד החכם לעמוד בדרישות, מעבירין אותו מתפקידו. וכמ"ש בשו"ת הרשב"א (ח"ו סי' קצא) על זקן מסנהדרין שהזקין 'שגם בנתמנה בצעירותו מעבירין אותו', ולמד כן ברש"י. ע"ש. וכ"ה ברבנו יונה (סנה' לו ע"ב). ואוקי באתרין. ועל כן יש לתמוה מאוד מה ראו על ככה לשאול הנהגת כל העם 'בזקנים' מופלגים מאוד', והייתה צריכה התורה להעיד על משה רבנו שלא כהתה עינו ולא נס ליחו כי הוא פלא, כי בדרך העולם הוא ברור שכבר אינו חד בלשון המעטה.

וכבר ידעת שכבר יצאו מהססים על בהירות דברי מרן השלחן ערוך, שלטענתם נכתבו לעת זקנותו ולכן לא דקדק בהרבה דינים, ואביא מחכמים מובהקים בני דורו המעידים כן וכמו שטען המהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סו"ס ב), ומוכא ביד מלאכי (כללי השו"ע אות ב), וכן הוא משמיה דהר"ח ויטאל זיע"א, ראה בספר יוסף בחירי (עמודים שע, שפד) שריבוי הסתירות בתוך דברי השו"ע גרמו לכך שלא מעט חכמים פקפקו באיכות החיבור, וציטט מדברי הרח"ו וז"ל, כותב ר' חיים ויטאל, ספר שולחן ערוך עשאו בזקנותו ובסוף ימיו 'שכבר השכחה והזקנה קפצה עליו'. ע"כ. וראה שם באריכות.

והנך רואה שאפי' על מרן קדוש ה', שמלאך מדבר בו וכל ישראל הסכימו על ידו, והוא נפטר לערך בשנת פ"ה שנים לחייו, וכבר תלו בו כמה

בזממה"ז ובודאי אינו בכלל 'חכם ונבון' יותר מזמן הרמב"ם. ועל כן בכל לימוד סוגיה יחפש האמת לאמיתה, וגם יראה שהוא מתאים לכללי הספקות שלא יהיה מתיר בדאורייתא בלא ספק ספיקא, ואם יחמיר בדרכנו כמובן הרשות בידו.

והאוחז ספר ויודע מחלוקות החכמים, ואינו בר הכי לדון ולהכריע לעצמו כנ"ל, על פי רוב לא יודע דרכי ההכרעה ומה עיקר ומה טפל, ומצוי שישאל לחכם והוא ידחה אותו בקש כטענת כך פסק 'גדול פלוני' או כך 'מנהגו בתי הוראה' וכיו"ב, שכאמור אין בזה סמכות הכרעה כלל. על כן, טוב שישאל לחכמים זה על דעתו של זה אם

מוכרחת ואם יש בה מצד דיני הספקות להציל עצמו מחשש איסור, שאם לא כן פעמים יהיה סומך על מי שאינו ראוי לסמוך עליו באותו עניין, ועונו תלוי בצווארו.

פרק ה – שגיאות מי יבין

ומאחר והמהססים לחקור על אמיתות דברי חכמים מפורסמים, יסודו ביראת ה' וחכמים שבודאי מסייע להם ה' בכל דבריהם שיהיו מכוונים לאמת, ואעפ"י ששורש היראה טובה וחשובה אך היא אמונה עיוורת שלא בדעת תורה ולא בדעת חז"ל וגם היפך ההיגיון הפשוט. וכבר כתב בשו"ת הרמב"ם (סימן שי) וז"ל, בחסדו ידקדק עלינו דקדוק שתצא ממנו תועלת לפי שלא יגדל כונה של תורה אלא הקושיות וההזכרות ושדקדק במאמר כל אומר ובלבד שיהיה בדבריו ממש ואז הוא יגדיל תורה ויאדיר ואולי אסרגנו דבר מותר או התרגנו דבר אסור ולא ידענו ואין בזה חסרון שלימות ובית דין הגדול יטעו בהוראה. ע"כ.

וכדי שלא יחשדני איש, אמרתי לבוא במקורות רבים ודיני תורה ברורים, ומשם לדברי חכמים בתלמוד ובראשונים, שתבין ותשכיל שכל חכם

הקהל ובתוקף ושררה ינהיגו בכפיה כדת וכדין, וינהלו בתי דינים כדין תורה בהכרעה. וכל עוד שלא מתחדשת 'מערכת המשפט היהודית' הרי שאנחנו ממשיכים בהוראת יחידים שאין להם יכולת הכרעה. והיה הרבה להאריך בזה ובהתנהלות הידועה בשמשי החצר, וכל הנמצא בסמוך רואה ומבין והדברים ידועים, וכסהו כלילה עד יבוא מי שבידו לתקן. ולנד"ר הבן, שבכגון זה גם החינוך לא דיבר.

הכרעת הספקות

והנה מכל האמור בין תבין, שכל עוד שלא קמו בתי דינים בסמכות מכח רוב העם והחכמים, לא קיים בדורות אלה חכם 'המכריע' בדינים, שאין בית דין ולא הסכמת קהל ואפי' לא הסכמת החכמים שיכתירו 'שופט' עליהם, ואין לחכמים שררה וכוח כפיה, וכל החכמים בדורות אלה לא גדולים מרבותינו הראשונים שלא אחזו כוח הכרעה בעצמם.

וע"כ, איש אשר לא יודע בסוגיות כלל, ילמוד פסקי ההלכות אצל חכם המפורסם בחכמה בדורו, שעל פי רוב שמור ובטוח הוא כי מן הסתם הצדק עמו. ואם אותו חכם 'בעל אומנות' במקצוע אחד ממקצועות ההלכה 'דפקיע שמיה' באותו עניין, על פי רוב הוא עדיף 'מחכם הכולל', שכידוע כל מקצוע בהלכה ארוך ומורכב ופרטים רבים וספרות ענפה, שאינו במציאות שחכם אחד יהיה בקי בהכול, וע"כ בעל אומנות עדיף שבכזה אין כ"כ לחוש שיטעה בדברים היותר פשוטים כדבר משנה, ומן הסתם לא פספס שיטות מרכזיות בראשונים ואחרונים. ואין מצוי הגדרת טועה בשיקול דעת בדינים האידנא [ואכמ"ל בזה].

וחכם שיוודע בסוגיות, הרי לומד לעצמו כל סוגיה ועושה כאשר יצא בידו, ובכל אופן ייזהר שיהיה בהתאמה גם לכללי הספקות, שמי יימר שדעתו מכרעת אפי' לעצמו, שהרי ספק אם יש ת"ח

כמאן דאמר שגם עשו ב"ש כדכריהם, ולא התבטלו לדעת ב"ה, הרי שאפי' בת קול אינה מכרעת. עי' תוס' (יבמות יד ע"א ד"ה ר"י).

ואנן מה נענה בתרייהו, דלית לן לא סנהדרין ולא בית דין, לא סמוכים ולא כינוס חכמים, לא נשיא ולא אב"ד, ואין כאן אלא מחלוקת או הסכמה בין חכמים יחידים בלא שררה וסמכות, ואפילו בת קול אין בנינו שתגלה ותרמוזו רצון שמים, כדברי מי מהחכמים הלכה.

וחזינן שגם הסכמות כללי הפסיקה ומי רשאי לחלוק ומי לא, גם זה היה תלוי ועומד ברוח הקדוש ראה בחזו"א (אגרות ח"ב סי' כד) שאין תלוי בבחירה שכתב וז"ל, וכל הסכמותיהם היו בהשגחת הבורא 'ברוח הקודש ובהופעת רוח הקודש', וכבר הסכים הקב"ה על ידם וכו' ומש"כ בכס"מ שקבלו כך, לא טובה וחסד עשו עם הראשונים, אלא האמת חייבה אותם. ע"ש. וזה ליתא מזה מאות שנים.

ואדרבה מציאות גרועה זו היא גופא נאמרה ברוח הקודש שביד חכמים, עד שאמרו (שבת קלח ע"ב) תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו, עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר הנה ימים באים נאם ה' אלהים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי ה' וכתוב ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. דבר ה' זו הלכה, דבר ה' זה הקץ, דבר ה' זו נבואה וכו' מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו 'שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד'. ע"כ.

ואם כן, איך כל איש ישראל יבוא ויכתיר עליו מיהו 'השופט' אשר יהיה בימים האלה, ואין שופט, ואין חכמה ואין הכרעה.

גם הגדול שבגדולים עלולים לטעות, והטעות מצויה ולא נדיר הוא כלל, ונראה מדברי החכמים שהטעות גם משתלשלת ועוברת מיד ליד בין החכמים עד שיבוא מי שיעורר עליה, ופעמים שאפי' טעויות ברורות תופסות למנהג ואין לקיימו, וחובה לדרוש האמת.

אין בת קול שתכריע

וכזה נתחיל שגם אם נדחוק עד הקצה האחרון, ונאמר שלהכרעה גמורה מהתורה א"צ בי"ד הגדול, וגם לא שיהיו 'סמוכים', וגם אם ספק יש גדר ת"ח בזמה"ז, וגם אם בודאי אין חכמים וגבונים כדור הראשונים, וגם א"צ שיקבלו אותם הציבור עליהם, וגם א"צ שיהיו בעלי סמכות ושררה על הציבור מכח המלכות, וגם אין צריך שיסכימו החכמים מיהו 'ראש' החכמים, וגם לא צריכים לדון אלה עם אלה, גם אם נאמר שלמרות כל זה, כל אחד מגדולי הדור מכריע מהתורה והוא יחיד. סוף סוף צריך שיהיו דבריו 'מוכיחים', ושיהיו מתקבלים בראיה וסברא.

וכבר חזינן שגם בזמן התנאים שהיו 'גדולים' 'סמוכים' אין כמותם, לא באו להכרעה ללא ראיה והוכחה, ופעמים שהיה צריך 'בת קול' שתכריע כדגרסינן (עירובין יג ע"ב) אמר רבי אבא אמר שמואל, שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו, יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל. ע"כ.

הרי לפניך שגם בזמן שסנהדרין קיימת כימיהם, ויש את הלל נשיא בניהם ושמאי אב"ד קיים, הייתה מחלוקת בין החכמים למי כוח ההכרעה, שבית שמאי סברי שהלכה כמותם וכו"ה להיפך וכנראה לא הגיעו להכרעת רוב או שהבינו שאין רוב מכריע במקרה שלהם, ואיך שלא יהיה לא הוכרע בניהם עד שיצאת בת קול, וזה גם כשיש סנהדרין קיימת ואנשי שררה מורמים מעם. [וא"ת

בחושב 'שסנהדרין' טועים

ואפילו נכתיר חכם יחיד שיהיה שווה למושב הסנהדרין, הרי כבר ידעת שגם מול סנהדרין המקודשת, אם חכם 'חושב בדעתו' שבית דין הגדול שבלשכת הגזית 'טועים', לא ברור כלל אם מותר לו לשמוע לדבריהם, ומתי מחויב להביע דעתו או לעשות כדעתו או לבטל דעתו.

מחד חזינן בספר החינוך (מצוה תצו) שכתב וז"ל, לא תסור ממצותם, כלומר שאפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים, 'אין ראוי' לנו לחלוק עליהם אבל 'נעשה כטעותם', וטוב לסבול טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי. ע"כ. הרי שגם בחושב שהם טועים עושה כדבריהם, הגם שאינו מוכרח שדעתו שהיא חוכה שהרי נוקט לשונות 'ראוי' 'הפסד' ולא דין תורה ממש, אך נשמע שטעמא דקרא הסביר וסובר שהוא חייב גמור.

וכן מבואר גם בר"ן (דרשה יא ד"ה הוא אומרם) שכתב וז"ל, העניין כך על הדרך שכתבנו, שהשם יתברך מסר הכרעת אלה כולם לחכמי הדור, וצונו שנמשך אחריהם, ונמצא שמה שיסכימו הם בדבר מהדברים, הוא מה שנצטווה משה מפי הגבורה. ע"כ. הרי שהטעות היא האמת כלפי שמיא, ומה אכפת מה סובר החכם אם בשמים הוכרע כרוב. [אלא שברור מדבריו שצריך שתהיה הכרעה בחכמי הדור, ולא ביחיד כבימינו, שאין דין יחיד אלא אחד. ובלאו הכי ברור מיניה שמדבר רק בסנהדרין, כדלעיל שאפי' התלמוד הוא מדין רוב וקבלה].

ועל יסוד זה ראה לרדב"ז (ח"ה סי' רכז) שאסר אפי' 'להחמיר' כנגד סנהדרין וז"ל, ואני אומר דעבר אדאורייתא דכתיב לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא, ועבר נמי אמאי

דאמרה תורה אחרי רבים להטות, ומרבה מחלוקות בישראל, שמי שרואה אותו נוהג כן ינהוג כמוהו ונמצאת תורתנו כשתי תורות. לפיכך אני אומר, דיש לחכמים למנוע אותו שלא ינהוג מנהג זה אעפ"י שהוא מחמיר. ע"כ.

ומאידך דעת הרמב"ן (ס' המצות שרש א) ברורה, שאמת הוא שגם אם טועים בית דין הגדול מצוה לשמוע לדבריהם וז"ל, וזה הוא מה שאמרו (ספרי שם) אפילו אומרים לך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל, שכך היא המצוה לנו מאדון התורה יתעלה. שלא יאמר בעל המחלוקת היאך אתיר לעצמי זה ואנכי היודע בוודאי שהם טועים, והנה נאמר לו בכך אתה מצווה. ע"כ.

ברם אינה הסכמה עיוורת כלל ועיקר, שכתב תכף וז"ל, ויש בזה תנאי, יתבונן בו המסתכל בראשון של הוריות (ב ע"ב) בעין יפה, והוא שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה, והורו בית דין הגדול בדבר אחד להיתר והוא סבור שטעו בהוראתו, 'אין עליו מצוה' לשמוע דברי החכמים 'ואינו רשאי' להתיר לעצמו הדבר האסור לו, אבל ינהג חומר לעצמו, וכל שכן אם היה מכלל הסנהדרין יושב עמהן בבית דין הגדול. 'ויש עליו לבא לפניהם' ולומר טענותיו להם, והם שישאו ויתנו עמו, ואם הסכימו רובם בכטול הדעת ההוא שאמר ושבשו עליו סברותיו, יחזור וינהוג כדעתם אחרי כן 'לאחר שישלכו אותו ויעשו הסכמה בטענתו'. וזהו העולה מן ההלכות ההם. ומכל מקום חייב לקבל דעתם אחר ההסכמה על כל פנים. ע"כ. ומבואר שלא חייב לעשות כדבריהם אלא אם בא לפניהם, וטען בפניהם הטענות והיה להם להשיב ולא קיבלו דבריו. שבזה אמרה תורה שדעתו בטלה.

וכיו"ב ראה בחי' הבאר שבע (הוריות בע"ב) שכתב, ואין להקשות דהא תניא בספרי פרשת שופטים (פיסקא י"א) לא תסור מן הדבר וכו' אם כן משמע

כן, אבל אם באמת אומרים על ימין שהוא שמאל כגון שמתירין את החלב ואת העריות, בודאי אסור לשמוע להם. ע"ש.

והוא ברור בגאון עוזנו רבנו הרמב"ם (שגנות פי"ג ה"ו) וז"ל, הורו בית דין בשגנה 'וידעו הקהל' שטעו 'ושאין ראוי לקבל מהן' ואעפ"כ עשו הקהל על פיהם וכו' העושים פטורין מן הקרבן מפני 'שמזידין הם' שהרי ידעו שטעו ושאין ראוי לעשות. ע"כ. וברור שאין ידיעת הקהל ברוח הקודש או נביא אלא בהבנתם בלימוד בלבד, שמבינים 'בלימוד' שסנהדרין טועים אסור להם לעשות בדבריהם. והשבות על לבבך שאפי' שוגג או פושע לא מקרי, אלא מזיד גמור.

והבן שאפילו 'בסנהדרין' אפשר שיטעו ולא תולים שה' מסייעם שלא טועים לעולם, ואם 'נראה' לחכם בלימודו 'שטעו' הסנהדרין לא ראוי ולא רשאי לשמוע להכרעתם כשנראה לו שטועים. וברור ופשוט הוא בקל וחומר בימינו, שאין אפילו בית דין ובטח שלא סנהדרין, אין לו לשמוע לדברי חכמים המפורסמים להקל כשנראה לו שטועים הם. וכל שכן אחר דחוינו, דמקרא אין לחכמים בדורות אחרונים דין 'לא תסור' כמבואר ברוב הראשונים והרמב"ם עטרה לראש, שאין כאן אפי' סרך הכרעה בחכמים יחידים, ובטח שלא נחזיק אותם צודקים לעולם.

סנהדרין דוחה רק בראיה

עוד צד בריא ויפה בסוגיה זו ומתאים הוא ביותר למצוי בימינו, שראיתי לכמה מרבתינו האחרונים, שאף אם הציע לפני 'בית דין הגדול' טענותיו, אם לא היה להם כח לומר 'בודאי' שהוא הטועה, 'שיש פנים' לטענותיו, אלא שנראה להם שסברתם היא עיקר והם מחזיקים בדעתם, בכיו"ב אינו חייב לשמוע לדבריהם.

עי' שער יוסף (שם) עפ"י ירושלמי הוריות (פ"א

שמצוה לשמוע דברי חכמים אפילו אם ידע דקטעו ואמרו על שמאל שהיא ימין, ולא כהברייתא שהבאתי לעיל דקתני יכול אם יאמרו וכו' די"ל דהא דאמרו בספרי אפילו מראים בעיניך על שמאל שהוא ימין, הכי פירושו אפילו 'תחשוב בלבך' על פי שקול הדעת שטעו בדין ואמרו על שמאל שהיא ימין אבל לא שהוא יודע 'בודאי' שטעו בדין, וכן דייק הלשון אפילו מראים בעיניך וכו' והא דקתני כברייתא שהבאתי לעיל יכול אם יאמרו לך וכו', היינו שידע בודאי שטעו בדין להתיר את האסור. כן נ"ל. ע"כ. ראה שהוא מחלק בין חושב ליודע, שאין כאן קבלה וגזירת הכתוב ללא שיקול דעת.

ודיבר בזה נכבדות גם בתוס' הרא"ש (ריש הוריות) וז"ל, לא זו אף זו קתני לא מיבעיא ידע אחד מסנהדרין גופיהו דטעו דחייב, דלא נגמרה הוראה בהסכמת כולן. אלא אפי' אחד מן התלמידים הדנים לפניהם בקרקע וראוי להוראה חייב, ולא מיבעיא ראוי להוראה אלא אפי' גמיר ולא סביר 'ונראה לו לפי מה שלמד' שטעו ב"ד חייב, דכל שאין דעתו מסכמת לדעת ב"ד תולה בדעת עצמו הוא. ע"ש. וכ"ה בשו"ת חקרי לב (י"ד ח"א סי' פד ד"ה אך, קבה ע"א), בד' הריטב"א (יבמות יד א). ע"ש.

וכ"ה בפ"י ריב"א (דברים יז, יא) שכתב וז"ל, ולא תסור ימין ושמאל. פירש"י אפי' אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכ"ש כשאומרים על ימין וימין ועל שמאל שמאל עכ"ל. תימא וכו' שומעין לחכם שאומר על טמא טהור ועל אסור מותר, אלא ע"כ פתרונו על גזרות חכמים ותקנותם. ע"כ. ומבואר דתליא בסברא אין קבלת דבריהם בלא להבין דעתם.

וראה עוד בתורה תמימה (דברים יז, יא) שכתב, ומבואר מזה דרך אז מחויבים לשמוע להם באמרם על ימין שהוא שמאל, 'רק אם נראה לך

ובזמנינו כידוע על פי רוב, הכרעת הדין בסברא בלבד ולא בראיה, ואפי' יהיה דין חכם בדורו כסנהדרין לא נדחים דברי החולק, ועל אחת כמה וכמה בימינו דחזינן כמה רחוקה היא מדרגת הסנהדרין מהמצוי בנינו שאין היום אלא יחיד.

ובנזכר בסנהדרין כך הוא גם כחז"ל, שכבר אמרו חז"ל (בבא בתרא ק"ל ע"ב) אמר להו רבא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע, כי אתי פסקא דדינא דידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא לא תקרעוהו עד דאתיתו לקמאי, אי אית לי טעמא אמינא לכו ואי לא הדרנא בי, לאחר מיתה לא מיקרע תקרעוהו ומגמר נמי לא תגמרו מיניה, לא מיקרע תקרענייה דאי הואי התם דלמא הוה אמינא לכו טעמא. ע"ב. הרי לך שגם תלמיד על רבו אינו משועבד אלא 'טעמא אמינא לכו'.

וכן הוא בלימוד הראשונים וכמו שכתב בזה הרמב"ן (הקדמה למלחמת ה' וז"ל, ויש אשר אנחנו מלמדים זכות על דברי רבינו (ר"ל הרי"ף) עם היותם עדיין רחוקים בפשטי הסוגיא או הסוגיות, אבל מונתנו בזה לגלות אופן התלמידים במה שיש בהם מן הזכות, 'ואין אנו מעלימים מהגיד לכל מסתכל בספרנו מה שנשאר עליה מן הספק' וזה מותר לנו אנחנו מפני שאנו באים ללמד זכות על הרב הגדול ודברי הראשונים. וכן חובותינו עמו כמו שהורו חכמי ישראל ז"ל לתלמידיהם אמרו כי אתי פסקא דדינא דידי לקמייכו לאחר מיתה לא מקרע תקרעוניה ולא מגמר תגמורין מיניה מקרע לא תקרעוניה דלמא אי הואי אנא אית לי טעמא מגמר לא תגמרון מיניה שאין לדיין אלא מה שענינו רואות ויצא לנו מזה לחוש לדברי רבינו להחמיר ולא להקל. ע"ב. הרי שיש מצוה ליישב דברי הרב אך לא להתעקש על דבריו אם אינם נראים אמת.

ה"א) שכתב וז"ל, ואפשר לקוצר ענ"ד לחלק, דהיכא שזה שהרגיש בטעותם הציע לפניהם טענותיו, והם הסכימו כולם דבריו לעו ושבשו עליו סברותיו ואמרו כלם 'שטועה' הוא וכו' מחוייב לשמוע להם וקאי בלא תסור וכו' אמנם אם ערך לפניהם טענותיו והסנהדרין 'לא היה בהם כח' לומר לו שהוא טועה, דעניהם הרואות דיש פנים מסבירות לטענותיו, אלא שנראה להם שסברתם עיקר והם דקדקו בדבר וירדו לעומק העניין, דבכי האי גוונא אין מקום לומר שהוא טועה כי אחזו השב"ש, רק גילו דעתם שאף שראו דעתו עם כל זה עודם מדברים ומחזיקים במשפטם, אז אפשר דגם הרמב"ן ז"ל מודה דאינו חייב ללכת אחריהם, ואדרבא הדין נותן שיחמיר לעצמו. ע"ב.

וכ"ה ברש"ש (בוריות שם) שגם לסנהדרין אין לשמוע בלא לישא וליתן עמהם וז"ל, לא תסור ימין ושמאל וכו' דמ"מ מחוייב הוא לישא וליתן עמהם ויברר להם טעותם, ואם גם אח"ז יחזיקו בטעותם ולא יחזרו בהם אז מחוייב גם הוא לעשות כדבריהם, והכא מיירי שלא גלה להם טעותם רק שאמר הואיל והורה כן מצוה עלי לשמוע דבריהם. ע"ש.

וכ"ה במהר"ן חיות (שם) כהרמב"ן הנ"ל וז"ל, דאם היה החכם בישיבת הסנהדרין ובטלו טענות היחיד וכו' שהיו נושאים ונותנים ביחד ונתבטלה דעת היחיד. אולם, אם לא היה היחיד בישיבה אחת וידע שטעו, 'אסור למשוך אחר דעתם' אם ידע שטעו. ע"ש. וכ"כ גם החזון איש (קדשים, הוריות סי' יד אות ה) למסקנת הדין כהרמב"ן וז"ל, אע"ג דקושטא הוא דחייב היחיד לשמוע לב"ד שבלשכת הגזית, אפי' אומר על ימין שהוא שמאל, פי' הרמב"ן בס' המצות דהיינו דוקא לאחר שדן לפניהם ולא קבלו דבריו, אבל קודם שדן לפניהם חייב להחמיר. ע"ב.

ואין לשנות', שהרי גם החכם הגדול ביותר אין דבריו נשמעין אם לא בראיה וחזקת אמת, וכאשר תראה ידיים מוכיחות בזה.

וראש לכל ראה במסכת בלה (פ"ג) וז"ל, דכתיב הט אוזניך ושמע דברי חכמים ואח"כ וליבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, 'שאפילו חכמים עוברים ועושין דבר שלא כראוי' אל תעשה כמותם אלא לדעתי. ע"כ.

ולמדנו מדבריהם, חדא שיש מציאות כזו שחכמים עלולים לטעות וגם להטעות אחרים וינהגו בזה בהלכה מוסכמת, ועל כן לא יקבל הכול כמוחלט. ועוד מבואר שגם מוטל על כל אחד לחקור האמת ולעשות כרצון ה', כפי כוחו ויכולתו לפי הכנתו שהרי ציווה ה' לא לדעת חכמים אלא שיכוון כפי הכנתו לדעת ה', ובטח שלא לחקות ולהתחקות במעשה הנראה 'לא כראוי', אלא לכוון לדעת הבורא כפי כוחו.

וביותר מזה גרסין (נדרים סב ע"א) רבי חמא בר חנינא איקלע לההוא אתרא בזמן שהוקפלו רוב המקצועות, הוה קאכיל יהיב לשמיעה לא אכיל. אמר ליה אכול, כך אמר לי רבי ישמעאל ברבי יוסי משום אביו, הוקפלו רוב המקצועות מותרות משום גזל ופטורות מן המעשר. ע"כ. הרי שאפילו המשב"ק אינו רשאי להקשיב לרבו האדמו"ר לעשות על פיו בעיניים עצומות, וזה עוד בדור בעלי התלמוד, ואנן מה נענה אבתריהו.

קבל האמת ממי שאמרה

ובריש דברי אמרתי להביא העדים ממשנה עדויות (פ"א ג-ד), הלל אומר מלא הין מים שאובין פוסלין המקוה אלא שאדם חייב ליומר בלשון רבו, ושמאי אומר תשעה קבין. וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עד שבאו שני גרדיים משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון שלשת לוגין מים שאובין

ואם כן הוא על אחת כמה וכמה בדורות אחרונים, וכבר כתב באם הבנים שמחה (הקדמה שניה) וז"ל, צריך להביא ראיות ולא לסתור 'כפיטומי מילי' בעלמא ובלי ראיות, וזה לשון רבינו מהריב"ל בתשובות מבי"ט (סי' קטז) הנ"ל, כל חכם הרוצה להשיג על פסק חכם חבירו שהאריך בכתב להטעים דבריו, אינו יכול להשיג על פסקו רק אם ג"כ 'מברר דבריו בטענות צודקות'. אבל 'כפיטומי מילי' בעלמא, לומר שאין הדין כפסקו 'אין שומעין לו'. עכ"ל.

והטיב לנסח זאת הנצי"ב מואלוזין בהעמק דבר (דברים א, ג) שכתב וז"ל, דוקא כאשר היו סנהדרין במקום אשר יבחר ה', היה צריך לשמוע בקולם אפילו אם היו מכריעים בלי ראיה מן התורה, אלא ע"פ דעתם בלבד. אבל בזמננו דליכא במקום אשר יבחר, אזי דוקא אם זה בבחינת על פי התורה אשר יורוך, דהיינו כשמביאים ראיה צריך לשמוע בקולם, אך אין חיוב לשמוע בקולם כשמורים מסברא בעלמא. ע"כ.

תורה אמת דרכה

מעתה שהתברר שאין כלל סמכות הכרעה 'בגדולי הדור', ואין מצוה או סוגיה שאין בה כמה דעות וצדדים משתנים, והכרעה של 'דעת התורה' ליתא אחר ביטול הסנהדרין. אבוא נבוא אל יסוד תורת תמים דעים, שחותמו אמת ובאמת יסד תורתו, וציווה מצוות וחוקים שיש כעת לבאר ולברר הדרך תשכון אור לפני הלומד. ונוכח נאמנה שגם אם נקבל ונאמר שכל החכמים 'שעשו מעשה' היה בודאי אחר עיון כל הצדדים גם בלא שטענו הטענות, וגם נדון כל החכמים שדברי כולם אמת לאמיתתה של תורה על אף שמעשיהם סותרים זל"ז. בין תבין שאין הכרעת ההלכה ורצון שמים בתר 'מי אמר' אלא אחר 'מה אמר', ועל כן גם לא שייך כלל לדחות דברי החולק בטענות חלולות וריקות 'כך עשו הגדולים

את המעשה. ע"כ. הרי שחזר בו מהערת תלמיד, אפי' נגד שהיא דעת חכמים, וראה שם לישנא, שכבר 'עשה מעשה' וחזר בו לתקן, בעבור סברת צעיר שבתלמידים. והבן.

ולקמן תחזה שכך למדו והעלו ההלכה למעשה, רוב ככל רבותינו ראשונים ואחרונים, לחקור אחר האמת ולא לכסות עליה 'בשמות הקודש', שכך אמר חכם פלוני שהוא אדיר בחכמה או שכך אמר צדיק פלוני שהיה איש קדוש, שכל תארי כבוד אינם מכריעים אלא רק בניכר אמת.

מה נדע שלא ידעו

ואל תאמר שמאחר וגדולים וחכמים הם שטענו כן, אין לנו לחקור אחריהם שמה נדע אנו והם לא ידעו. אל תאמר כן, שבטענה שכזו עקרת דרכי לימוד התורה המסורה לנו מרבותינו התנאים והאמוראים, ראשונים ואחרונים. תא חזי מש"כ חד מן קמאי מהרא"י בתרומת הדשן (פסקים וכתבים ס' רלח) וז"ל, אמנם מה שכתבת אם אין לתלמיד רשות לחלוק על רבו באיזה פסק והוראה, אם יש לו ראיות מן הספר ופסקי גאונים הפך מדעת הרב. נראה ודאי אם הוראות 'ברורות קצת' 'וצורתא דשמעתא' משמע כדברי התלמיד, למה לא יחלוק כך הייתה דרכה של תורה מימי התנאים. רבינו הקדוש חלק בכמה מקומות על אביו ועל רבו רשב"ג. באמוראים רבא היה חולק בכמה דוכתי על רבה שהיה רבו כדאיתא במרדכי פ' כיצד הרגל. בגאונים אשירי חולק בכמה דוכתי אמחר"ם שהיה רבו מובהק. עכ"ל.

ועי' בשו"ת באר שבע (סנהדרין קי ע"א) על התורה ד' וז"ל, ואין דבריו צריכין חיזוק, שהרי כל הגמרא מלאה על כל גדותיה מזה, שהתלמיד חולק על רבו בכל האופנים בין בפניו ובין שלא בפניו, בין שהוא לבד חולק על רבו בין שאחרים חולקים עם רבו, בין בזקנותו בין בילדותו, כמו

פוסלין את המקוה, וקיימו חכמים את דבריהם. ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה, ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי 'אבות העולם' לא עמדו על דבריהם. ע"כ. ועי' בתוספתא עדויות (פ"א ה"ג) בנוסח חד כתער וזל"ק, ולמה הוזכרו שם מקומותיהן ושם אומנותן 'והלא אין לך אומנות ירידה אלא גרדי, ואין לך מקום בזוי בירושלם כשער האשפות', אלא מה אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה, על אחת כמה וכמה שלא יעמיד אדם על דברו במקום שמועה. ע"כ.

ובימינו דליכא 'שמועה' במובנה הפשוט, כל דין ודברים בבירור החכמה בכלל שמועה היא, שאין לאדם להעמיד עצמו על דעתו, אלא פושט צורה ולובש צורה לניכר בדבריו אמת.

ואין עדיפות לזקן על צעיר, וכן 'דעת תורה' בתלמוד בבא בתרא (קמ"ב ע"ב), אמר ליה רבי אבהו לרבי ירמיה הלכתא כוותן או הלכתא כותייכו, אמר ליה פשיטא דהלכתא כוותן 'דקשישנא מינייכו' ולאוי הלכתא כוותייכו דדרדקי אתון, אמר ליה מידי בקשישנותא תליא מילתא 'בטעמא תליא מילתא'. ע"כ. והתבונן והבן היטיב, שאין לטעון בדרך הלימוד לזקנה או צדקות או קדושה ושאר טענות שאינן שייכות להכרעת הדין, אלא לדון לפי המתקבל בדעת שלמה ושכל ישר. ונמצאת למד, שהמשתק את הטוען כי הינו צעיר לימים או שאינו מיוחס לחכם בן חכם או שהינו בעל תשובה או חמור מכך שח"ו אינו מאותה קהילה ועדה, ושאר ביזיונות כדוגמתן כאילו הכרעה התורה לפי מעמדות, אין זו דעת תורה אלא 'דעת טועה'.

וכן היא הנהגת רבנו הקדוש (כתובות ק ע"א), מעשה וביקש רבי לעשות כדברי חכמים, אמר לפניו פרטא בנו של רבי אלעזר בן פרטא בן בנו של ר' פרטא הגדול, א"כ מה כח ב"ד יפה. לא עשה רבי

שכתבו התוספות בהדיא בגדה בפרק כל היד (יד ע"ב ד"ה מאי לאו) גבי מאי לאו בזקנותו, וז"ל דמצינו הרבה תלמידים שחולקין על רבותיהן 'בילדותם'. עכ"ל.

והולך את חכמים יחכם, אשרי עין ראתה דברי המשנה הלכות (ח"ח סי' קלז) וכיון שדבריו יסוד ושורש לדרכי הפסיקה ראיתי להעתיקם כאן וז"ל, אי מותר לחלוק על גדול הדור או מי שהוא אחר שגמרו בדעתם שהוא מגדולי הדור או ראש ישיבה שלו או אדמו"ר מחסידים, והרבה תולים עצמם בקרא 'דלא תענה על רב לנטת' (משפטים כ"ג ב'), ודייק מנה שאסור לחלוק על גדול ולכן אם מי שהוא חולק בהלכה על גדול או למי שהוא נחשב בדעתם לגדול או ראש ישיבה או אדמו"ר הרי הוא עובר בלאו זה דלא תענה. ורואים בזה גם בזיון התורה שמבזים גדול הדור או את רבם וממילא מותר לבזות אותו הת"ח החולק אפילו יהי' צודק במחלוקתו אבל הרי עבר על לא תענה, וכ"ש שאין הלכה כאותו החולק שהרי אסור לחלוק על גדול הדור והלכה כמותו, שמן השמים מסכימים כן.

והנה פשוט דהאומר כן הרי הוא 'מגלה פנים בתורה שלא כהלכה' דהלכה פסוקה היא דמותר לחלוק על רב וגדול, ואם הוא ענין של איסור גם חובה איכא, ומצוה לעולם איכא לחלוק ולברר האמת ואפילו על אביו ורבו מותר וחובה איכא לחלוק ולברר האמת וכו' שהוא מבואר בכל התורה כולה 'וכל החולק על זה כחולק על השכינה' ורוצה ח"ו 'לבטל תורת משה רבינו' ע"ה שיש לכל תלמיד ותיק חלק בתורתנו הקדושה, 'וחייב להגיד דעתו' כפי מה שהראו לו מן השמים, ואני דן אותם לכף זכות 'שמחמת שלא למדו הלכה ולכן טעו בטעות גמור כזה' ולא די שהם טועים אלא שרוצים לכופ אחרים לילך אחר טעותם, והרי הם ח"ו בכלל 'מחטיאי

הרבים' שמונעים רבים מללמוד תורה ולברר האמת וללכנו כאשר נצטוונו לצרף וללכנו ולברר הדברים כנתינתם מסיני וכו' ועתה הגע עצמך עיקר אוהרת התורה שהזהירה שלא לענות על רב הייתה כדי שלא יירא הקטן מלחנות דעתו ולא ימנע מלחלוק לפי שיחשוב מי הוא לחלוק על הגדול ולא יתברר האמת לאמתו של תורה, ועל זה הזהירה התורה על הגדול שלא יאמר דעתו קודם כדי שיבררו האמת ויצרפו ויתלכנו הדברים על בורים ולאמתה של תורה, וא"כ כ"ש המונעין ת"ח מלחנות דעתם ומאיימים עליהם בשטויות והבלים שזה בזיון גדול ועבירה גדולה. והם הם המבזים התורה ולומדיה ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה ועוברים על רצון הבורא שרצה שהת"ח יאמרו כל אחד דעתו כפי מה שהורוהו מן השמים כדי שיצא הדין לאמתו כי זה עיקר רצון הבורא וכו' והעוברים על זה ורוצים לסלף התורה עוברים על כל אלו ועל ידם בעונות הרבים חרב בא לעולם שמורים בתורה שלא כהלכה שגורמים שלא להתברר ההלכה (עיי' אבות פ"ה) וה' הטוב יכפר בעדם, חוץ ממה שמבזים ת"ח העוסקים בתורה לשמה ומיגיעים עליה והתורה תובעת את עלבונה, הגם שהת"ח האמיתיים מוחלים על עלבונם ושמחים בייסורים, אבל עלבון התורה אין בידם למחול והשם הטוב יכפר עליהם הגם שהם שוגגים ע"פ רוב מ"מ אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם, ובזיון כל ת"ח או בן תורה הרי יש בו מחלול השם ר"ל. לענין בזיון אין נפ"מ אם הוא גדול הדור או מקטני בני ישיבה לעולם יש בזיון. עכ"ל. וכל המוסיף גורע.

וכבר הורו לנו רבותינו שאין לקבל בשתיקה כל טענה ואם נמצאת סתירה לדבריהם השותק טועה, והם מלהזכיר לעוות האמת להצדיק דבריהם. וראה לשון מרן שכתב באבקת רובל (סי' קנה, הנ"ל) וז"ל, ואף על גב דאיכא למימר

מובהק לגאון מווילנא שלא השאיר אחריו כמותו בתורה וקדושה, ואעפ"כ אין משוא פנים בהלכה, והליכה עיוורת איננה דרך התורה.

ולא אחת באו אליי בדברים וטענה זו על דל שפתיחה, שמספרים באוזני מגדולת הפוסקים וממעשי נפלאותם כאילו ח"ו כיחשתי בזה, ובאו בדברים אלה לטעון כאילו שבחי הצדיק מכריעים הדין. ולא ידעו ולא יבינו שהכל יפצה פיהם וגם איסורא עבדי, ראה למרן מלכא (בפתיחה ל"ב"א ח"א אות יב) מילים של אש היוצאים מפה קדוש על הטוענים טענות אלו שעל זה אמרו רבותינו (בערבין טו ע"ב), סיפר לשון הרע אין לו תקנה, שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. כי דרך מספרי לשון הרע בתחילה יפליגו בשבח הרב אשר הושג על דבריו, חלקו מחמאות פיהם בשפתי חנף, וזהו יכרת ה' כל שפתי חלקות, שבחלקלקות לשונם ירחיבו פיהם בשבח הרב כנ"ל, וכל כוונתם בכדי שאחר כך יוכלו לדבר גדולות על המחבר החדש שהשיג על הרב שקדמהו. וזה שאמר לשון מדברת גדולות. עכ"ל.

אתה הראתה לדעת, שאחר שעין ראתה שיש לסתור דברי הנמנעים מלהניח כל היום כמצותה, שוב אין לנו רשות לבטל דעתנו וכבר פסקה רבנו הרמב"ם (סנהדרין פ"ב ח"ב) בלשונו הברורה כשמש בצהרים וכתב, וכן תלמיד שהיה יושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר, אם שתק הרי זה עובר משום לא תגורו מפני איש ועל זה נאמר מדבר שקר תרחק, ומניין לדיין שלא יושיב תלמיד בור לפניו תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. ע"כ. ואוקי באתרין.

טעמים לש"ש רעה רבה

וכבר התרו הראשונים וגערו על המעמידים 'חומות' וגדרים רחוקים להשגה, שבזה מרחיקים

אינהו דהוו בקיאי בפירוש דברי הראשונים טפי מינן הני מילי במילתא בלי טעמא אבל במילתא דאיכא טעמא ואיכא למותיב מותיבין דבכל דור ודור איכא למימר לאו קטלי קני באגמא אנו, וכדכתבו גדולי האחרונים. ע"כ. ואם נאמרו דבריו כנגד קמאי כל שכן וק"ו על דברי האחרונים אם באים בטענות חלושות. ודו"ק.

לא תהדר פני גדול

ויהיה הרב ענק שבענקים גדול ככל שיחיה, אכתי ציווי ה' עלינו לא תהדר פני גדול שכ"כ רבנו אברהם בן הרמב"ם (הקדמה לעין יעקב), אמר השי"ת לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט וגו' ואמר לא תכירו פנים במשפט וגו' ואין הפרש לקבלת אותו דעת להעמידה בלא ראייה או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו כי האמת אתו בלא ספק מפני שהוא אדם גדול כהימן וכלכל ודרדע, שכל זה אינו ראייה, אבל אסור. ע"ש. והתבונן בדבריו שהזונח חקר ההלכה ועיון התורה בטענה שהגדול בוודאי צודק, עובר באיסור.

ולא רק זו שיכול לחלוק אלא אף זו שאינו רשאי לקבל דברי רבו כשיש ראייה לסתור, ראה למחר"ח מוולוז'ין בספר רוח חיים (אבות פ"א מ"ד) שכתב, ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעזן קטן מדליק את הגדול. וזהו ששנינו, יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם, מלשון ויאבק איש עמו, שהוא ענין התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא, וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ, ונשמתם בשמי מרומים, המחברים המפורסמים וספריהם אתנו, הגה על ידי הספרים אשר בביתנו ביתנו הוא בית ועד לחכמים, והוזהרנו וגם ניתן לנו הרשות להאבק וללחום בדברים, ולא לישא פני איש, רק לאהוב האמת. עכ"ל. וזה אמר תלמיד

ע"כ. וראה עוד רק מלשון שאלת רבנו אשר (כלל ב סימן טו), שלשון השאלה היא כבר לימוד כלל גדול, ששאל לרשב"א ז"ל, יבונני מה שראיתי 'כל רבותי' נוהגים וכו' וזה 'ספק ברכה לבטלה'. ע"ש. ומבורר שאעפ"י 'שכל רבותי' עשו כן הוא מחפש האמת ולא משתיק מכח מנהג חכמים, ולמדת מדברים אלו שאכן יכול להיות במציאות טעות בחכמים ואפי' בכלם בזמן מהזמנים, ואינה הלכתא למשיחא ואעפ"י שאינו 'המצוי' הוא אכן במציאות, ולכן יש לחפש אחר האמת.

ודעת הנשר הגדול בזה ברורה וחלוטה בעוד כמה מקומות, שחיפוש האמת והיושר בלימוד רצון ה' הוא עיקר הכול. ראה לרמב"ם בפירושו לאבות (פ"ד מ"ה) באיסור לעשות התורה קרדום לחפור בה וז"ל, אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצוואה מפני שהיא מבוארת, ולדעתי ג"כ שדבריי בה 'לא יאות לרוב חכמי התורה הגדולים ואפשר לכולם' חזרתי מהסכמתי ואדבר בה מבלתי שאשגה לקודמים או לנמצאים וכו' ע"כ. וע' לכסף משנה (ת"ת פ"ג ה"י) שהנראה ברמב"ם 'שרוב חכמי התורה הגדולים שבאותו הזמן או כולם היו עושים כן'. ע"כ. וכ"כ הרשב"ץ (בכ"א סימן קמז) שכתב ז"ל, שהרמב"ם הטעה [עשה אותם טועים] כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו וכו' עד שקראם 'משוגעים'. ע"כ.

וע' בהקדמת שו"ת מהר"י כי רב שהובאה הערה לתשובת המבי"ט (סימן מז) בכת"י וזו לשונה, כשבאתי למצרים מצאתי זה הטעות 'בכל החכמים הזקנים שבאו באותו הדור', שלא היו מקפידים להתנות קודם הגט או אחרי, והעיד לי הנגיד ז"ל שכמה וכמה גיטין נעשו כך. ע"כ. וראה שאפי' לחשש מוציא לעז ממזרות בגט פסול לא חשש נגד האמת, כי האמת עיקר הכול.

ואם לא די בזה ראה בביטול מצוה מהתורה ממש, ומתריע עליה בתרומת הדשן (סימן קו)

את העם מקיום מצוה ותורה, גם אם הייתה כוונתם לשמים. וראה לדוגמא על מצות הנחת תפילין 'כל היום' שכתב בספר החינוך (מצוה תכא) וז"ל, יש להבין שדעת רבותינו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחזיק במצוה זו ורגיל בה, כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות וסולם חזק לעלות עמה להיכנס בעבודת הבורא ברוך הוא, והמחמירים בקדושת המצוה ומניאים לב' ההמון בדבריהם מהתעסק בה, אולי כוונתם לטובה, אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצוות והיא רעה רבה. עכ"ל.

ועוד ראה מש"כ בכד בקמח לרבנו בחיי (ע' תפילין) וז"ל, יש מתרשלין במצות תפילין שאינן זורין בהנחתן מפני שחושבין שהתפילין צריכין קדושה וטהרה יותר מדאי ואין לאל ידם להתקדש ולהטהר כל כך שיהיו ראויים להניחם, והנה הם טועים במחשבה זו וחוטאים חטא גדול שלא בכונה אלא בתמימות לב. ע"כ.

ובענין הלימוד הוא חמור עוד יותר, שהרבה מצוות נמנעות בחסרון הלימוד העצמאי, שהרבה פעמים המנהג והשגרה נעשתה כהלכה ומשתיקים את המעורר בשער ומפסידים המצוות ונכשלים באיסורים, כי אין שומעים בקול המעורר. ודוגמאות לרוב יש לי בזה.

יחיד זועק נגד גדולים

וכבר ראינו דרך בחכמים שלא חלו ולא חשו מלרדוף אמת, ואפילו כשדבריהם בהדיא נגד 'רוב ככל' גדולי אותו הדור וקודמיהם, ולא נמנעו גם מלשונות חריפים ביותר, וזו הוראה היא שאין להימנע או לסייג את האמת. וראה למרן מלכא בחזון עובדיה (פורים עמ' קצט) שציין לתשובת הרמב"ם (הובאה בראש ספר מעשה רוקח דף א ע"א) וז"ל, בדבר מה שיש נוהגים וכו' וכבר נעשה כן במצרים 'והיו נכשלים בו גדולים' ומחינו זכרו.

שכתב וז"ל, דהאידינא ברוב המקומות ורובא דרובא דעלמא 'אפילו תלמידי חכמים' אין להם המזוזות בבתי החורף. ע"כ. וכיו"ב אפי' על חשש 'חמין בפסח' עיין בבאר היטב (סי' תנט סוס"ק י) שכתב, ובעו"ה 'רוב ישראל אפילו הלומדים' אינם נזהרין בזה רק מניחים כמה עיסות על השלחן טרם התחלת הגרפת התנור והוא עוון פלילי. ע"כ. וכן הוא בשו"ת חקקי לב (יו"ד ס"מ) על מה שהיה הרמב"ן מוליך בצק מצות למרחק כמה בתים עד לתנור, וכתב וז"ל, ומי לנו גדול ממשה הרמב"ן ז"ל ועב"ז כתבו עליו שלא היה ברצון חכמים, וגם הוא נמנע אח"כ, וגוערין בנוזפה למי שנוהג כן. עכת"ד. ודברים אלה מדברים בעד עצמם.

וע"ע בשו"ת חקקי לב (ח"א חו"ד סימן טל) שכתב, מנהג שיש בו חשש איסור אפילו הונהג עפ"י 'מארי דאתרא' שהיה רב מורה הוראות 'ונהגו היתר' על פיו והוא נגד דעת הפוסקים, יש לבטל המנהג 'בכח גדול וביד חזקה', והאריכות בזה ללא צורך מרוב פשיטותו. ע"כ. הרי דיש מציאות כזו שינהיג רב מורה הוראה מנהג שלא כדין, ועל כן הצורך לפני כל חכם לברר האמת ולא לסמוך במקום שאין רשות לכך.

וכבר חזינן בדורנו ודור שקודם לנו, שאפי' בדברים לכאורה פשוטים טעו בהם חכמים גדולים, והעירו עליהם הבאים אחריהם. ראה למו"ר בחזון עובדיה (שבת ח"ד עמ' קלד) שאחר שפסק לאסור לסחוט תפוזים בשבת שהוא דבר פשוט בהלכה סיפר וז"ל, והנה בימי חורפי כאשר אמרתי להורות כן מפני אברכי ישיבת פורת יוסף, עמד מנגד הרה"ג רבי עזרא הדאיה וצווח ככרוכיה וכו' שעשה מעשה כשבא הגאון ישועה פלאג'י בשבת לבקר את מר אביו הגאון רבי שלום הדאיה, שעמד וסחט לפניהם תפוזים, והם שתו את המיץ ולא אמרו לו דבר. ונומתי לו שמא לא שמו לב לדבר, ועכ"פ אין למדין הלכה בפי מעשה. ע"ש.

וע"ע לג"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ב יו"ד סי' יא אות ז)

ומן המפורסמות היא תשובת הרשב"א (ח"א סימן שצא) שכתב על מנהג הכפרות, מנהג זה פשוט בעירינו, ואע"פ ששמעתי מפי אנשים הגונים מאשכנזי 'שכל רבני ארצם' עושים כן, וגם שמעתי שנשאל 'רבינו האי' ואמר שכך נהגו, עם כל זה מנעתי המנהג. ע"כ. ושים לב שדבריהם באו על דברים שאין להם שורש ויסוד בש"ס ובתורה, ואעפ"י כדרשו אמת, ואנן ברוב דברינו במצוות מהתורה ממש, ועפ"י רוב תמצא שנפרשה הסוגיה בראשונים ואחרונים, ורק באו ליישב המנהג שלא יהיו כטועים, ואם כנגד גאונים ומנהג ברור בראשונים הורו כן, למה לנו להיתקע על כל מיני מנהגים ודינים שאין בו רק חשש להפסד, אלא ודאי עדיפא לן וכך נעשה לעיין מה הנכון והראוי, ובמה טועמים טעם אמת.

ויותר מזה מצינו לרי"ח הטוב בשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' לו) שכתב, שלא ראינו בבתי המדרש אשר פה עירינו שמניחים מזוזה, ולפי פסק מרן שקבלנו הוראותיו צריך לקבוע שם מזוזה, ועל פי הרוב נראה שהחכמים פה עירינו לא שמו ליבם על זה ולא העלו על דעתם מה שפסק מרן ז"ל על

הרי לפניך כמה וכמה דוגמאות שחלקם דברים ברורים ופשוטים וכך באמת היה מאז ומעולם, בין בדורות ראשונים וכל שכן בדורות אחרונים, שיש טעויות הנכנסות כמנהג ויש לשרש אחריו עפ"י חקר ההלכה. וכבר הארכנו בכמה מקומות במצוות שלמות ודינים ברורים, שאין ספק שהגלות הייתה גורמת הצרה צרורה, וגם אחר שפסקה צרת הגלות שאין אנו בין הגויים לא עזבו מנהג הגלות, ותלו עצמם בכוח מנהג רפויה בידם, ודחקו לתרץ מעשיהם על איזה שיטת ראשון כיחידאה. ומנהגם בכל כיוצא בזה אין בכוחו להזיז כהוא זה מהאמת, ואין בכח מנהג להפך טעות לתיקון או להכשיר החטא למצוה. ומאחר וברור בדרכי העיון והלימוד שהיא שגגה או לכל הפחות בדיעבד גדול ביותר, אין להיתלות בו ולא להיתקע בדברי איזה מכשירים, שעיקר עבודת ה' לעשות רצון ה' ולא לרצות או להחזיק באיזה מעשה שעשה גדול כזה או אחר, שדברי הרב ודברי התלמיד לדברי הרב שומעים, והמחמיר אינו מפסיד אלא רק זוכה לנפשו.

ודברי הסבא קדישא (או"ח סימן א) מהדהדים בחלל העולם שכתב בעניין הפאה נכרית וז"ל, ומה אענה ומה אומר על אודות הזמן שהגיע לידי מידה זאת, שהאנשים אשר הם צריכים לסייע על דבר כבוד השי"ת, כשלו ונפלו ואין איש שם על לב. ואפילו מי שתופס ספר יתלה עצמו באיזה סברא דחוויה מהפוסקים להורות היתר לעצמו ולאחרים, ומקלו יגיד לו גם בוש לא יבוש. ע"כ. והמתבונן יראה כמה אמיתיים וחדים הם דבריו אלו של קדוש ישראל.

ועל כן הלומד ומצא אמת בדבריו ובפרט ממצוות דאורייתא, אין לו כלל להתבלבל במה שלא רואה כן בחכמים, אלא ידרוש ויחקור וישאל לחכמים מענה לשון, ואם שאל ולא נענה יעשה

מה שהעיד בשו"ת כרך של רומי (סימן א) על הרב המופלא מהר"א הכהן אריאש ז"ל ודעימיה שהיו נכנסים לכנסיות של נוצרים להתלמד על משקל המוסיקה וכו' ע"ש והעיר עליהם בלשון תקיפה וז"ל, אין זה מדרכי ההוראה לעזוב דברי הש"ס והפ' הג"ל, מפני עובדא כזו. ואשר על כן אמינא ולא מסתפינא, כי אם אמת הדבר שאיזה רבנים הלכו לבתי תפלתם במסיכות כאלה, גרם להם זה מפני שלא עיינו היטב בדבר, וחשבו שאפשר להתיר בזה מפני דרכי שלום וכדומה, או שהופעל עליהם לחץ, ואנוסים היו לעשות צעד זה, אשר לפע"ד הנו מביא לידי חילול ה' ח"ו, אשר רבנים בישראל יכנסו למקומות אלה בתלבושת הרשמית שלהם. מה לכהן בבית הקברות. וישתקע הדבר ולא יאמר. ע"כ.

וראה עוד למו"ר בחזון עובדיה ימים נוראים (עמ' קכא) על מש"כ בשו"ת שמש ומגן (ח"ב סימן לד) בעד אמירת ברוך הוא וברוך שמו גם בברכה שיוצא בה ידי חובה, וטענת הגר"ש משאש הייתה בין היתר, שאף חכמים גדולים נהגו כן. והשיב על כך מו"ר, ומה שטען שאף חכמים גדולים נהגו לענות, עימו הסליחה והרי ראינו לרבני מרוקו הג"ל שהעידו על מנהגם ונמשכו אחריו משום שסברו שמסתמא יש להם על מה שיסמכו, ובמיוחד הרה"ג וכו' ובכל דבריו לא מצאנו טעם כעיקר לבטל חשש הפסק. ע"כ. ועל אחת כמה וכמה דהמטה יהודה עייאש (סימן קכד סק"ב) כתב שנתפשט המנהג לאומרו משום דלאו כו"ע דיני נמירי וכו'. ע"כ. ובעין זה בשו"ת יביע אומר (ח"ט חאו"ח סימן ק אות יד) שהביא דברי הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (ח"ב חאו"ח סימן לא) שבמרוקו היו נוהגים להדליק החשמל ביו"ט וכן נהגו שם חכמים ונבונים ולא עלה על דעת שום אדם לחשוב זה כנוול. ע"כ. וכתב מו"ר נר"ו וכמח"כ כולם טעו בדבר ונהגו היתר שלא כדין שארי להו מאריהו. ע"כ.

מקפידים בדבר כי הכל הולך אחר הכוונה, וכיון שאין הכוונה לזלזל ח"ו אינו נתפס בדבריו. כ"ש שתהילות להשם לא יצא מפינו דבר שאינו הגון אפילו בשעת משא ומתן, למי שהוא בקי בדברי חכמים וחידותם שלשון 'דבריו בטלים' לשון משנה היא במסכת עדויות, וכו' ובסוף פ"ה דמסכת נגעים. ע"ש.

ועי' באר מים חיים (לשון הרע כלל ח ס"ק כג), ומה שנמצא לפעמים בדברי הגאונים בדורות שלפנינו שאחד מקנטר לחבירו, היינו רק בויכוחים שהיה ביניהם בדברי תורה וכונתם היתה לשם שמים, לפי שראו שהדבר אינו מוסכם להלכה וכדי שלא יסמכו העולם על זה ויצא מכשול מזה על - כן כתבו מה שכתבו, אבל לא נתכוונו ח"ו מעולם להלעיג ולהתלוצץ אחד מחבירו, כי אפילו אם הלעג ההוא היה אמת, הלא ידוע הוא דאסור לגנות אפילו על אמת. ע"כ. והבן שזה לא כמ"ש בתשובת החוות יאיר בסוף ספרו לצדק כל מילת גנאי שהיא שבח. ע"ש.

ועי' באריכות בכל זה למו"ר בשו"ת יביע אומר (ח"ב יו"ד ס' טז אות ה) שכתב על האומר כגון 'שמועה זו אינה נאה' וכדומה וז"ל, איברא דאעיקרא דמילתא ק"ל דהא רב נחמן חברה דרב יהודה. וע' ב"מ (סו.) ואדשמואל רביה נמי מצי פליג, וכדאמר בשבועות (מח:) ניתי ונעקרה להא דרב ושמואל. ע"ש. וא"כ מה בכך שאמר שמועה זו אינה נאה, ומאי פריך ליה רבא. והכי נמי אשכחן לרבא גופיה בכתובות (סג:) דאמר אמימרא דרמי בר חמא הא בורכא. ופרש"י, דהיינו דבר שאינו הגון. ע"כ. והכי איתא בחולין (פח:), ופרש"י שזה מלשון 'בור'. וכיו"כ כ' הערוך והובא בגליון שם כלומר דבר בורות הוא, ובור הוא מי שאומר ד"ז. וה"נ אשכחן ביבמות (עו) משום דאתו ממולאי אמריתו מילי מוליתא. ועי' בפרש"י ותוס' שם. וכהנה רבות. ובאמת שלא

מעשה ולא יחוש אלא לנפשו שיקיים חובתו מול בוראו. וכבר כתב בנפש החיים (ש"א פכ"ב) וז"ל, ומעת שבעונינו פסקה נבואה מישראל, אף אם יתאספו כל חכמי ישראל אשר נמסר להם מעשה בראשית ומעשה מרכבה. ויעמיקו השגתם וטוהר שכלם לשנות אף איזה פרט מאיזה מצוה או להקדים ולאחר זמנה ח"ו, לא נאבה ולא נשמע אליהם. ע"כ.

מחלוקת בלשון קשה

והגם שברור שיש לחלוק בלשון כבוד ויראת חכמים, אך אין לך להתפלל אם תראה לשונות קשים, שבאמת ראינו לשונות שכאלה בתלמוד ובראשונים ובאחרונים, ולא באתי לקבץ כהולך רכיל כי באמת הדברים מפורסמים מאוד. רק אביא כאן דעות הפוסקים אם יש בזה גנות או איסור הגם שנראה כי בודאי אינה משנת חסידים.

עי' למרן בשו"ת בית יוסף (מים שאל"ס סי' א) שהתבטא מרן הבית יוסף בחריפות על תשובת ה"ר אליעזר מזורדון 'אין לסמוך עליה דדבריו בטלים'. והביא הב"י דברי המבי"ט שהצטער בזה וכתב וז"ל, ואני כותב ומצטער על שבסבתי לזלזל בדברי הרב ז"ל לומר שדבריו בטלים מעצמן, ושבדרך עלילה עלה על לבו להתיר וכיוצא בדברים אלו, שהיה זלוזל לאחד ממנו כ"ש לרב קדמון לפגום כבוד צדקתו בקבר, כי כיון שהביא דבריו הרב המרדכי נראה שהיה רב מפורסם ובר סמכא. ע"ש.

והשיב הב"י בזה שני יסודות גדולים וז"ל, ויען עגמה נפשי לכאבו וצערו על לא דבר, הגני בא להעלות ארוכה ומרפא. וראשונה אומר כן, הן לו יהיה כדבריו שהיו בדברי זלוזל, כבר נודע כי אפילו האב ובנו הרב ותלמידו נעשים אויבים זה לזה בהלכה, והדבר ידוע שבשעה שנעשים אויבים במשא ומתן בהכרח הוא שיצא מפיהם איזה דבור שאינו כל כך דרך כבוד, ואפ"ה אין

שחולק, מצאנו שאמרו בל' ניאוי. כמ"ש עולא (תענית ד:). הא דר"ח כחומין לשינים וכו'. וכן הוא בקידושין (מוה:). ע"כ. וע"ע בקידושין (ג:) לייט עלה אביי אהא דר"א. ע"ש. וש"נ. וע' בגיטין (ב) ודו"ק. עכ"ל מרן היביע אומר.

והדברים מפורסמים לכל מחזיק ספר, שהרשב"א והרא"ה נחלקים בדבריהם בתורת הבית בלשונות קשים מנשוא, והראב"ד על הרמב"ם, והט"ז והש"ך בניהם ועל דברי שאר גו"כ, והדברים רגילים ברגיל בדברי הפוסקים. ולכן לא רק שאין לדחות חכם המדבר בתקיפות, אלא גם אין להיבהל בדין שדיבר בו איזה חכם בנחרצות, כי אין המילה הקשה אות וראיה לאמיתותה. וישתדל כל איש להיות מעמיד לשונו בקרן אורה ובלשון ענוה, בפרט בדורותינו שאין בנו חכמה כ"כ להתפאר בה בנחרצות.

חובת היחיד לתקן

ותדע שחובת תיקון הדרכים בלימוד ונתיבות ההלכה, מוטל הוא על כל איש מישראל כפי מה שיכול לתקן. ולכן איש כגבורתו וכפי מה שחלק לו ה' מחוכמתו, כך מידת אחריותו וההכרח בהוראת לימודו.

והגם שברור שההוראה למעשה לרבים, מסורה היא ביד גדולי ישראל להורות הדרך, אך אין בזה פטור מכל תלמיד לדון ולהביע דעתו בהלכה כפי מה שעלה בידו. וגם תלמיד מפרסם דעתו בהלכה בלא לחוש כלל וכאשר פסק מרן השו"ע (יו"ד סי' רמב ס"ז) וז"ל, לא מקרי הוראה אלא בשמורה על 'מעשה' שבא לפניו, אבל אם שאלו 'לתלמיד' הלכה כדברי מי, יכול לומר 'מה שבדעתו', כיון שאינו מורה על מעשה שבא לפניו. ע"כ. וזה כידוע בדיני 'רבו המוכהק' שלא יורה במקומו, וכידוע לית לן האידינא רבו המוכהק אם לא בגדולי הדור לחלק מהדעות. ועל כן ברור הוא, שגם לאומרים שגדול שבדור

נאסר לחלוק על איזה סברא, ואפילו בצורה חריפה כי היכי דלא לימשכו אבתרה. ואין נושאים פנים בהוראה. ואף מרן ז"ל שמשנתו משנת חסידים, לא נמנע מלומר על סברת הרשב"ש שהיא טעות. וכדאיתא בש"ע (סי' תרסד ס"ז). ע"ש. וע"ע בב"י א"ח (ס"ס קצו) שהביא ד' האגור שי"א וכו'. וכ' ע"ז, שהוא מדברי שבלי הלקט. ודברים בטלים הם. ע"ש. וע"ע למרן בתשו' אה"ע (דפוס לבוב תקעא, ד"ב ע"ד), שהביא מה שתפס עליו המבי"ט וכו' ועי' בשו"ת מהריט"ץ (סי' ע) שכ' ע"ד מרן בכ"מ, שבאמת דבריו תמוהים כי זהו שקר וכו'. ע"ש. וכ"כ עוד בשו"ת מהריט"ץ (סי' רלו הראשון) בד"ה ותו דלא די וכו', דמ"ש מרן ז"ל דהרמב"ם לא חילק בין אוהב לאוהב, זהו שקר. דהא הוכחנו שחילק בזה. ע"ש. ותפס עליו מהר"ם גאליקו שם (סי' רלח) ד"ה ואני, שאיך כ"כ על מרן שלמד בשיבתו עידן ועידנין. ע"ש. והשיב ע"ז הרהמ"ח (שם) ד"ה תשובה, דכאמת בעידן ריתחא דאורייתא לית ביה משום לישנא בישא. כי מי לנו גדול מרב שאמרו עליו בש"ס כד גיים ושכיב אמר רב להא שמעתתא, ובודאי שבוה"ז אם יאמרו דברים אלו על קל שבקלים יקפיד. והשי"ת עדי וסהדי כי לא במרד ולא במעל כתבתי כן, כי תלמידיו אני ומימיו אני שותים. ובכל זאת מים המגולים אסורים בשתיה, ואנא כמא בדיקנא בלישנא ואשכחנא תיוהא ותמיהא. ע"ר. וע"ע בס' ויקרא אברהם (דקי"ח ע"ד), שכ', דאשכחן כמה לשונות בש"ס שאינם דרך כבוד, ויותר על כן מצינו מנדרף בה ר' אבהו אהא דר' יוחנן. (זבחים יב). אף על פי שריו"ח רבו היה. [וע"ע בשבת (סב:) מנדרף בה ר' אבהו אהא דר' בר חנינא]. אלא שכיון שכל כוונתם ע"ד אמת וענוה צדק לא קפדי בהכי. ע"ש. וכו' הו"ל למימר דלא מעליא הא שמעתא. וכן מצאתי להרש"ש שם, שכ', נלע"ד דדוקא במקום שאינו חולק על דינו, רק שאומר שזה הדין אינו נאה. אבל במקום

הבית, והיא מן המצוות שהן מוטלות על הציבור, ויותר על הכהנים, ואם שמא חס ושלום 'יתרשלו בה' שלא להקריבם בכל יום ביטלו עשה זה, והשגה נתלית 'על כל' עדת בני ישראל 'היודעים' בדבר 'אם יש כח בידם לתקן בשום צד'. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב גם במצות קורבנות המוספים בימי הפסח (מצוה רצט) וז"ל, ונוהגת בזמן הבית, בזכרי כהונה. ואם עברו הכהנים על זה ולא הקריבו את קרבן מוסף במועדו ביטלו עשה זה וחטאם ישאו, ובני ישראל נקיים, כי עליהם מוטל 'חיוב' הקרבנות 'ביותר'. 'ואם אולי' הרגישו ישראל בדבר, 'גם עליהם יהיה הפשע', כי כל ענין הבית הקדוש, וכל שכן תמידיו ומוספיו 'על הציבור כולו הוא מוטל'. ע"כ.

וכן מוכח עוד מדבריו (מצוה תרד) במצות מחיית עמלק שכתב וז"ל, וזאת מן המצוות המוטלות על הצבור כולן, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כ' ע"ב) שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרע עמלק. ובאמת כי גם 'על כל יחיד מישראל הזוכרים מוטל החיוב' להרגם ולאבדם מן העולם אם יש כח בידם, בכל מקום ובכל זמן אם אולי ימצא אחד מכל זרעם. ע"כ.

והבן דבריו שנאמרו בלשון זהורית, ואם כך הוא במצוות של כלל ישראל, על אחת כמה וכמה בלימוד התורה והוראת ההלכה, שמונחת בקרן זוית, ועל אחת כמה וכמה בדינים השייכים במצוות 'פרטיות' חובת כל איש, שיש לברר וללבן רצון ההלכה, ואם יכול לתקן נתפס בחובו על מה שיכל ולא פעל.

ואם לא די בזה, חיל ורעד אחזני ומחדרים אימה, באשר ראתה עיני בספר הברית (מאמר כ' סוף פ"ז) מדבריו האי תנא חסידא בזהר קדישא (תוריע ד'

כרכו המובהק הוא, חזינון שלהגיד דעתו להלכה אין איסור כלל, שאין זו הוראה. וממילא מצוה היא לפרסם דרכי לימודו בפרט אם העיר בדברים שאינם מפורסמים או ידועים, ורבים הם הדינים שהמציאות השתנתה ולא נחתו לזה הפוסקים, והמעורר זכות הרבים תלויה בו.

וקיימא לן שאפילו במצוות המוטלות 'על הציבור' אין הכוונה שהפרט פטור, אלא שלא עליו רובצת בראשונה האחריות כי אם על מנהיגי הציבור שיעשו כן. אך במקום שאין מי שיעורר או יחזק בדבר מה הרי שמחויב כל מי שיש בידו היכולת. ואפי' בנין בית המקדש שהיא מצוה על 'כלל ישראל', חל חיובה על הפרט כל איש ואישה מישראל וכמ"ש הרמב"ם (בית הבחירה פ"א הי"ב), הכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם אנשים ונשים. ע"כ.

ואעפ"י שברור שהחיוב מוטל על גדולי ישראל כמבואר בחינוך במצוות קורבנות התמיד (מצוה תא) וז"ל, 'שנצטוו ישראל' שיקריבו על ידי משרתי השם יתברך, שהם הכהנים וכו' ומכל מקום 'עיקר האזהרה' לבית דין, כלומר 'החכמים מורי התורה שבישראל', כי עליהם מוטלת מלאכת הצבור, וכמו שדרשו זכרונם לברכה ואמרת אליהם, אזהרה לבית דין. ע"כ. ומבואר שגם כשהציווי הוא על כלל 'ישראל', 'עיקר' האחריות על 'בית דין' וכדי שלא תטעה לומר שדוקא 'סנהדרין' או 'בית דין הגדול' שהרי כזה לא נמצא בימינו כלל, פירש דבריו ואמר 'כלומר החכמים מורי התורה שבישראל' חלה עליהם אחריות אישית - 'כי עליהם מוטלת מלאכת הצבור'.

אך אם והמנהיגים 'מורי התורה' לא יכלו לפעול או לא ידעו בדבר או אפילו פשעו, חוזר החיוב על כל אחד מישראל כפי כוחו ויכולותיו, וכמו שסיים רבנו בספר החינוך (שם) וז"ל, ונוהגת מצוה זו בזמן

רבים ומקשים ומתקשים ומתקוששים לריק, וכבר אמרו רבותינו שאין למדין הלכה מפי מעשה. דהכי גרסינן (בבא בתרא קל ע"ב), תנו רבנן אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה - עד שיאמרו לו הלכה למעשה, שאל ואמרו לו הלכה למעשה - ילך ויעשה מעשה, ובלבד שלא ידמה. ע"ב.

ועל כגון זה כתב הגאון הקדוש רבי צבי הירש מזידיטשוב בספרו סור מרע ועשה טוב (הביאו מרן היביע אומר ח"ו או"ח סי' יט אות ד), וז"ל: ואפילו היה הרב דומה למלאך ה' צבאות, לא תאמין לשום מעשה אשר יעשה לנהוג אחריו, עד שתדקדק בעצמך בכל אשר ראית נוהג, ותהיה נושא ונותן בדבר, שמאיוזה טעם עשה הרב מה שעשה, ואמנם צריך אתה לדונו לכף זכות, ולא להרהר אחריו ח"ו, אבל לא תעשה כמעשהו, כשנראה שזהו נגד ההלכה, אלא אם כן יורה לך טעם נכון ע"פ ההלכה ויסביר לך הדבר, ויבססו דבריו באזניך, לאחר שתחקור היטב בענין אז תאמין, וזולת זה לא תאמין, ואפילו אם יאמר לך שקיבל כן מאליהו לא תשמע לו, ואל תאמין לו, ואפילו בדבר שהוא מתקנת חכמים בלבד לא תשמע לו. ע"ב.

ומה מאוד יקרו דבריו אצלנו, שבאזונינו שמענו מגדולי תורה שהצגנו דברינו בחיוב להניח תפילין 'כל היום' מה שאפשר לו, ושקלו וטרו עמנו בטענות ומענות, ולבסוף כשראו שאין למנהגם על מה לסמוך, הודו על אמת שלא נתנו דעתם בזה לחקור בחיוב המצוה כל היום גם בזמן הזה ואם יש הצדקה למנהג, ולימדו זכות על עצמם מאחר שכך המנהג וכך ראו אצל רבותיהם. והיא גופא זעקת הצדיק הנ"ל, ואעפ"י שהוא מבואר בתלמוד שהיו רגילים בתפילין כל היום כפשוטו, ורק מחמת השמד נהייתה רפויה בידם, לא נחתו לשאול על המנהג והוא נוגע לכיטול מצות עשה

מו ע"ב) וז"ל, כמה דעונשא דהאי ב"נ בגין מלה בישא כך ענשיה בגין מלה טבא דקאתי לידיה ויכיל למללא ולא מליל, בגין דפגים להווא רוחא ממללא דהיא אתתקנת למללא לעילא ולמללא לתתא וכלא בקדושה, כ"ש אי עמא אזלין בארחא עקימא והוא יכיל למללא להו ולאוכחא להו ושתיק ולא מליל כמה דאמינא דכתיב נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר, נעכר במכתשין דמסאבותא וכו'. עכ"ל.

[לשון הקודש, כמו שענשו של האיש הזה משום דבור רע. כך ענשו משום דבור טוב שבא לידו ויכול לדבר ולא דיבר, משום שפגם אותה הרוח הממללת שהיא מתקנת לדבר למעלה ולדבר למטה והכול בקדושה. כל שכן אם העם חולכים בדרך עקמה והוא יכול לדבר להם ולהוכיח אותם ושותק ולא מדבר. כמ"ש נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר.]

ועוד כזאת בספרן של חסידים (חסידים סי' תקל), כל מי שגילה לו הקדוש ברוך הוא דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב, הרי גזול מי שגילה לו. כי לא גלה לו אלא לכתוב, דכתיב סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם, וכתיב יפוצו מעיינותיך חוצה. וזה שכתוב, יביא במשפט על כל נעלם. שגורם שנעלם אם טוב שגילה לו, אם רע שאינה כותבה. עכ"ל. וראה לרב חיד"א (כפי' על ס' חסידים) מפי סופרים, שעולה לו כקרבן, וח"ו יתבע בלא מעלה על הכתב. שה' חפץ למען צדקן, להגדיל תורה ולהאדיר.

והשבות אל לבבך, כי כך היא הדרך לחפש האמת בכל כוחו, ולהיות מעורר מה שיכול ויבואו החכמים וילבנו וידנו ויגלו האמת לרצון הבורא יתעלה.

מעשה רב

ופשוט שכלל אין להסתמך על ראיית העין ממעשה החכמים להכריע הדין, ונופלים בזה

מקרי 'תלמיד חכם', עד כדי כך הדרדרו הדורות מה ראייה איכא ללמוד ממנהגי העולם, ואם רצונם לומר שהת"ח היו מניחים 'כל היום' וזה גדר תלמיד חכם כל שכן שיש להתעורר מדרביהם לקיום המצוה, שהיום גם החכמים לא מקיימים כן. [אולם, פשט דברי הגאון שלא היו מניחים כלל, עיין בשו"ת נודע ביהודה (מה"ק יו"ד סי' עא) שביאר כן והוא תנא דפליג על מש"כ באורים (סי' פז ס"ק מג) שכוונתו למניח תפלין כל היום. ולדידן אפי' לאורים אם נשמע נמצא שכל ת"ח צריך להניח תפלין כל היום, וכזאת לא נבמצא וכנ"ל, וזה מראה מה איכות 'מנהג' שהוא בביטול עשה ממש, ובספה"ק פארק חבשו הארכנו בזה.]

ומענין לענין באותו ענין, מלבד אשר התברר שמעשה רב אינה הוראה, מצאנו כמה וכמה דינים שגדולי הדור עשו 'תדיר' ממש 'היפך הוראת עצמם'. ודוגמא להמחיש כי לא באתי לקנטר רק ללמד להועיל. ראה לגר"ח קצ"ל בדעת נוטה (ח"א עמ' רסד הע' נו) וז"ל, ברשימות הוראות החזו"א שבכת"י רבנו (שליט"א) [זצ"ל] כתב וזה לשונו, נכון להתפלל 'ביחידות בתפילין' מביבור בלא תפילין, 'אף במנחה'. עכ"ל. וביאר שם וז"ל, דכשאי אפשר לקיים שניהם, עדיף מעלת תפילין מתפלה בצבור, והטעם משום דבתפילין מקיים מצות עשה דאורייתא בכל רגע שלובש ותפלה בצבור אינה אלא מדרבנן. עכ"ל. והוא דבר ידוע, שהחזו"א והגר"ח ק' שניהם התפללו במנחה בציבור בלא תפילין שנים רבות, והרי ברור שלא היה מי שימנע מהם להניח אם רצו בכך, ובודאי היה גופם נקי שאל"כ איך התפללו שגם תפילה חייבת גוף נקי. והנה לפניך שהורו בעצמם ברור להם שמצוה 'מהתורה' להניח תפילין דוחה מצוה מדרבנן להתפלל במנין וקדיש וקדושה וכו', וכל שכן 'כשאפשר' לעשות שניהם יחד שלא יתפלל מנחה ללא תפילין, וכמפורסם לא עשו כן והתפללו בציבור

מה"ת ממש, שבודאי יש לכל חכם וצורב לעיין ולחקור הלכה למעשה, ומה שרבו לא עשה אינו ראייה כלל.

וראה לשון חדה בזה לרבנו מנחם עזריה מפאנו (סי' לט) שירה מפיו הקדוש חיצו איש על המתבטלים מהתפילין לכל הפחות במנחה וז"ל, ודאי הנחתן במנחה מדת פרושים היא, ואין להיפלא מדוע לא נתאמצו 'רבנן בתראי' להזהיר עליה לכלל ההמון, כי 'נרפים אנחנו' הלאי ולא נעיד עדות שקר בעצמנו ולא יעבור עלינו ק"ש שחרית בלעדיהם, אבל כל אדם המוני שיהיה או תלמיד אם אין לבו פנוי לתפילין אף מנחה לא יתפלל, כי התפלה צריכה נקיות הגוף וטהרת המקום וזוך הלב הרבה יותר מן התפילין, שהרי הבית האמצעי שבמרחץ אסור להתפלל בתוכו ומותר לעמוד שם ותפילין בראשו וכו' כללא דמלתא אם יאמר לכם 'יהושע בן נון' מפומיה ובלבד מסברא שלא להניח תפילין במנחה בכגון זו לא אמרה תורה אליו תשמעון, והמונע רבים מעשות מצוה ומבקש טעדיקי למפטר נפשיה צריך כפרה ודאי. עכ"ל. ומי אביר לב לשמוע דברי אלקים חיים אלו ולא יתלהב לבבו באש קודש לעבודת האל יתברך, לחקור ולדון מה רצון ה'.

ועל חולשת היראים והחכמים במצות תפילין כבר התריעו בגאונים על בני א"י, בתשובות הגאונים (עמנואל סי' קסא) וז"ל, ואזלי' מהכא להתם [א.ה. ר"ל מבבל לא"י] ואשכחין 'ראשותא ורבנן' דלא מחתין תפילי, אימעוטי קליקלי [פ'] חיו מעט מקולקלים] וכו'. עכ"ל. וכבוד אלקים הסתר דבר. ועיין עוד בש"ך (חו"מ סי' פז ס"ק מא) וז"ל, כתב רב האי גאון בספר משפטי שבועות וז"ל, וגבול תלמיד חכם אף על פי שיש לרז"ל דברים הרבה בזה, אבל גבול הנוהג הנה הוא דבריהם איזהו תלמיד חכם כל שמניח תפילין, עד כאן לשונו. והבן היטיב שאם 'המניח תפילין'

לעון הכשר. וכל מחפש יראה עוד דוגמאות לרוב בזה. ועל כן אין רשות לעשות 'חיקוי דין' אלא 'חיקור דין', וישאל דעת החכמים בהלכה ויקשה ויתרין עד שתתלבן הוראה ראויה ואמיתית.

וכל שכן וקל וחומר שאין ללמוד כלל ממנהג 'אשת חבר', שאין לסמוך ולטעון שבדאי עושה כדעת בעלה הגאון. וכבר זעק בזה מו"ר ביביע אומר (ח"ה חאהע"ז ס"ס ה) בזעקתו על פאה נוכרית עד שכתב וז"ל, ואין להתפעל כל כך ממה שענינו הוראות כמה נשי רבנים ואדמו"רים שמקילות בזה, כי שלא ברצון חכמים עושים, וידעתי מכמה רבנים שאין ידם תקיפה למחות בנשותיהם על פתגם דגא, אף על פי שאין דעתם נוחה ממנהג זה. ע"ש.

ועיין לתשובת הרשב"א (סימן רנח) הביאה הב"י (יו"ד ס"י רכח), שאפילו על אשתו של אביו אמר דשכיחי נשי לעבור על דעת בעליהם. ע"ש. והוא פלא ופשוט כאחד, שיש לחפש האמת ולא להסתכל על דוגמאות של חלישות וזניחת הידור המצוות, וגם בגד"ד כן הוא שנחפש אחר הישר בעיני ה' בלבד.

חקר אמת עד תחום

וכבר ידוע הוא שחז"ל לא כיסו על האמת, ופעמים דיברו קשות ונחרצות, וברור שאין אנו בדרגתם או כדעתם ואין אנחנו מדברים על איש, רק נביא דבריהם ויהיה כל איש בעונה ושפלות רק לברר לשם שמים. שמאחר ומצוי טעות בכל דור חיפוש האמת יכריע, ועל כגון זו יש להמליץ לשון חז"ל (בראשית רבה פר' כו ס"ה), תני רבי שמעון בן יוחאי כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה. ע"כ. וכ"ה בבבסיקתא רבתי (בראשית פל"ד ס"ב).

ואם נבוא להסתכל בדברי קדמונים המאירים כשמש, ראה שגם על דורות ראשונים אמרו כן,

ללא תפילין. וכבר הארכתי בזה הרבה בספח"ק פארך חבוש, והראתי שרבו האחרונים האומרים שיש חובת הנחת תפילין במנחה כמו בשחרית, ומהם הסכימו שגם חובה כל היום מה"ת ולכל הפחות ספק דאורייתא, ובפועל לא עשו כן. ובאמת שבעוד סוגיות רבות שזימן ה' לפני, ראיתי עוד מראות רבות כאלה וכבוד אלוקים הסתר דבר.

והבן שעל כן אין שייך לטעון ולומר, 'גדול הדור לא הניח תפילין ואיך אני ניח', הרי שלך לפניך שאין להביא ראיה כלל ממעשה רב, שהרי אם 'נשאל' אותם אם להניח, יאמרו שצריך ואפי' אם יצטרך להתפלל ביחיד, ולא עשו 'כחוראתם' גם במצוה 'דאורייתא' על כל רגע שמניח. ומה נענה ומה נאמר על דינים רבים, שהרבה פעמים לא נחתו החכמים המפורסמים להשים ליבם לאיזה פרט בפרטי הדין שהלכו בתר הרגיל והשגרה, וכל שכן שינוי מציאות שלא מורגש עד שיבוא מי שיעורר עליו. וכדחזינן בשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד ס"י לו) וז"ל, שלא ראינו בבתי המדרש אשר פה עירינו שמניחים מזוזה, ולפי פסק מרן שקבלנו הוראותיו צריך לקבוע שם מזוזה, ועל פי הרוב 'נראה' שהחכמים פה עירינו 'לא שמו ליבם על זה' ולא העלו על דעתם מה שפסק מרן ז"ל על חיוב המזוזה בבית המדרש. שאילו היו שמים על ליבם פסק מרן, בודאי שהיו מניחים מזוזה. ע"כ. ויש דוגמאות רבות לזה.

וכבר אמרו בכיו"ב חכמים בדורות אחרונים שהצביעו על יסוד זה בדוגמאות לרוב בכל מיני קלקולים שנכנסו בעם ישראל, ראה בשו"ת קנין תורה (ח"א סימן יא) על הפריצות שבפאה נכרית גם בבתייהם של גדולי ישראל, וכיו"ב בשו"ת להורות נתן (ח"א סי' נט) על כנסים מעורבים לשם שמים, וכיו"ב דרש בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' כב) על עישון סיגריות שמעשה הגדולים נתנו

ליבות הוא יודע אם לעקל אם לעקלקלות הוא. ע"ש שהאר"ך בזה ולא יכולתי להעתיק כל דבריו מהפחד, וכל אדם יחוש על עצמו.

וע"ע בשו"ת מהרי"ף (סימן מז), אחרי שכתב דהלכה כמו ר"ת במוצ"ש כתב, גם אני היום כמו חמישים שנה ויותר שעמדתי עד"ז והנני מתהלך בתם לבבי בקרב ביתי, ואפילו נות ביתי אינה שומעת לי' בדבר זה, שאומרת לי אני הולכת 'בדרך שהולכים כל היהודים'. ע"כ. ועיין במגילת סתרים (על מגילת אסתר פ"א פ"ה) ובמלאות הימים האלה עשה המלך למגדול ועד קטן, ולא אמר מקטן ועד גדול כמו בספר שמואל (א פ"ל פ"ב), אלא להורות כי עיקר כוונתו 'להחטיא הגדולים שבישראל' וממילא הקטן ימשך אחריהם. ע"כ. וראה בעיניך שרוב המקיימים המנהג עיקר טענתם 'אני הולך בדרך שהולכים כל היהודים' ולא באמת ענו על טענת ביטול המצוה שבמנהג, וגם מי שתלה עצמו על הקבלה לא הסביר מה יעלה מהמצוה בידו, וחפש אחרי וראה בעצמך שכך הוא.

ואל תאמר ואני יחיד ומה כוחי, שמלבד שקודם כל תציל נפשך שתקיים המצוה על ודאי, ואולי גם בזה תבוא איתערותא דלתתא שיגיע עד אחד הגדולים לעשות מעשה כמו בכמה עניינים בידוע, ויהיה בזה סיבה לתיקון לכל הדור, שהוא יסוד מוסד מבחיל הרעיון כמ"ש באדרא רבה (קלה ע"א) וזל"ק, מכאן אוליפנא כל רישא דעמא דלא אתתקן הוא בקדמיתא, לית עמא מתתקנא. ואי איהו מחקקן, כולוהו מתתקנן, ואי איהו לא מתתקן בקדמתא לא יכלין עמא לאתקנן. ע"כ. (תרגום, מכאן למדנו כל ראש עם שאינו מתוקן הוא קודם אין העם מתוקן, ואם הוא מתוקן כולם מתוקנים, ואם אינו מתקן עצמו תחילה לא יכולים העם לתקן עצמם).

חכם הנוגע בדיון

וזאת תדע, אף אם נשמע דעת חכמים ששאלו

ראה בספר אוהל מועד (ראשית חכמה דרך ד) שכתב, וחובה על ירא חטא אף כי אוהב טהר לב להעיר קנאה כי יראה, והנה יש שרים וסגנים במועל ומושכין עון, ואמרו רבותינו כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה שנ' ויד השרים והסגנים היתה במעל זה. ע"כ.

וכן הוא באורחות צדיקים (סוף פרק יד) וז"ל, וחובה על כל ירא שמים אשר הוא טהר לב להעיר קנאה, כי יראה כי יד השרים והסגנים במעל, ואמרו רבותינו ז"ל כל פרצה שאינה מן הגדולים. ע"כ. ועוד כתב (סוף פכ"ד) וז"ל, וענין ההוא תקלת קצת 'חכמי הדור' הזה שהם רודפים להנות מן העם, על כן יחניפו להם כדי שיחזקו אותם בחזקה גדולה, ולא די שאינם מוכיחים אותם על עניינם אלא מתוך שהם מחניפים להם הם עצמם אווזים מעשיהם ונמשכים אחריהם. ע"כ. ולא באנו לחשוך בחכמים רק הבאנו לדוגמא שכבר היו דברים מעולם המחייבים אותנו לחפש האמת, שאם בארזים נפלה שלהבת אנן מה נענה.

וראה במש"כ שם (שער התשובה) משפטים קשים כגידים בזה, 'שיהיו העבירות הקלות דומות בעינינו לחמורות כגון הסתכלות בנשים ולהרבות עמהם דברים או דברים בטלים או לילך בטל או להזכיר שם שמים לבטלה כל אלו ועוד רבות כהנה בעיני אנשים רבים, 'ואפילו בעיני גדולי הדור הן נחשבות קלות' וככה יש בכל המצוות עניינים שאפילו גדולי הדור הזה אינן גזהרים בהם, מחמת שאינם שמים על ליבם ומחמת שאינם לומדים המצוות והמידות הטובות'. והדברים קשים לשמוע אך גם זה היה לעולמים, ואין לנו אלא למיחש לתקן מעשה עצמנו.

וע' באגרות הרמח"ל (אגרת פט) וז"ל, הלא זה רע בעוונות הרבים 'שרוב חכמי ישראל' כבר רחקו מעל האמת ומן האור הנעים כבוד ה' אלוהינו, ללכת אחרי פלפוליהם של הבל, והשם בוחן

בני בתירא. ע"ש. לפי שהיה מבבל לא האמינו לו. והגם שהוא צורם לאוון לשמוע כן על תנאים ואמוראים, תבין שלדורות אחרונים יש לשמוע.

וכלל גבירתא היא כאשר הביאה הרמ"א לפסק הלכה (יו"ד סימן רמב סעיף לו) וז"ל, ותלמיד חכם שאמר דבר הלכה בדבר השייך לדידיה (תוס' בשם ר"ת ונ"י), אם אמרה קודם מעשה שומעין לו. ואם לאו, אין שומעין לו. ע"כ. וע' בב"י שם דבנוגע בדבר חשינן שמדמה לא נכון. והבן ובדוק ותמצא שכן הוא, שברוב הפעמים שנאבקים בדינים ובפרט במנהג, תמצא את הדוחק וההתעקשות אצל הרוצה להצדיק את מנהגו או מנהג אבותיו, והוא 'נגוע' בדבר שליכו מושך אותו לאותו מקום וחושב לדרוש אמת אך היא חסרה.

ופעמים שבוש הוא החכם מלהודות כי חטא והחטיא את הרבים בשוגג בהוראת טעות, או שראו בו דוגמא וטעו אחריו ובנפשו הדבר לנסות ללמד זכות. ראה במש"כ ג"ע החיד"א בברכ"י (סימן רמב אות מ) בשם רש"י ותוספות והרא"ש, דוימנין דת"ח 'משקר' משום כיסופא. ועי' גמרא ברכות (מג"ע ב) מעשה דרב פפא דאמר בשם רבא דהלכה כב"ה, ולא היא 'לאשתמוטי נפשיה' הוא דעבד. ופרש"י, דלא אמר רבא הכי אלא רב פפא הכסוף, לפי שטעה והשמיט עצמו בכך. ע"ש. וראה בשדי חמד (מע' ב כלל ח) בשם באר מים חיים מוצירי שהבינו כפשוטו, וכ"כ בשם המהרל"ח ושכ"כ הרב אדמת קודש ועוד. ע"ש. וראה בטהרת ישראל (סימן קפה אות סו) בדין אשה שאמרה שהחכם טיהר לה הכתם ועתה מכחיש אותה החכם לומר שלא שאלה אותו, דחשינן שהחכם רואה עתה שטעה שטיהר ובוש לומר שטעה, ולכן 'משקר' עתה לומר שלא שאלה אותו. וכ"כ בהפלאה (קונט' אחרון סימן קטו סק"א) שהחכם לא נאמן להכחיש אישה שאומרת שהחכם טהר, כשהכתם לפניו והוא טמא שהרי

אותם על מעשה שנראה לא טוב ואינו אמת להלכה, והם מתרצים דבריהם שעושים כדין, אל תיבהל אלא תדקדק בדבר אצל עוד חכמים, כי גם אם חכם מתרין מעשיו אין בזה ראייה לצדק ואמת שנאמר שהוא ללא ספק, שמלבד שדברי הפוסקים לעיני כל ותורה בקרן זוית להיות כל אחד חוקר בעצמו. הנה עוד קימ"ל דאין אדם רואה חובה לעצמו (כתובות קה ע"ב), ופרש"י שאין דעתו מתקרב לצד החובה לחייב את עצמו, ואפילו 'מתכוון' לדין אמת. ע"כ. וע"ש שזה נאמר על הנותן שוחד דאז נעשה כגופו, וכל שכן אם כוונתו לקיים מעשה עצמו ודברי רבו החביבים עליו יותר מנפשו.

ודברים אלה כבר נחשבים ככלל פסיקה והבנה בסוגיה, ראה בגמרא תענית (יד ע"ב), בשני דרכי יהודה נשיאה הוה צערא, גזר תלת עשרה תעניות ולא איעני, סבר למיגזר טפי. אמר ליה רבי אמי, הרי אמרו אין מטריחין את הציבור יותר מדאי, אמר רבי אבא בריה דרבי יחיא בר אבא, רבי אמי דעבד לגרמיה הוא דעבד. ופרש"י, לעצמו דרש דלא אמר אלא לפי שהוא לא היה רוצה להתענות.

וראה כיו"ב גם בגמרא שבת (נו ע"א), אמר רב, רבי דאתי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד. ע"כ. ובשבת (קמ ע"ב), ואמר רב פפא האי מאן דאפשר למייתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחית, ולא מילתא היא בל תשחית דגופא עדיף. ע"כ. וכתב המהרש"א (שם) ורב פפא לטובת עצמו אמרה שהוא היה עושה שכר כדאמרי' פ' ע"פ דאמר רב פפא אי לאו דעבדי שיכרא לא איעתרו וק"ל. ע"ש. וכיו"ב במהרש"א (קידושין ע"א) בימי רבי ביקשו לעשות בבל עיסה לארץ ישראל וכו' אמר להם קוצים אתם משימים לי בין עיני, משום דרבי ממשפחת בבל היה מבני בניו של הלל שעלה וקיבל נשיאותו של

אם להבאישני קצת, אם כי יחוש לכבודו על לא כיהה הוא בם עד עתה כלומר, ואולי מצד שחש לכבודו שלא כיהה במנהגים עד עתה ולכן סומך את המנהגים המפוקפקים, אם כולם איתנהו ביה. ע"כ. והוסיף בבאתי לגני ואמר, והרגיל בדברי הראשונים יודע שאין הם מחלקים שבחים למגנא ולא כבודור הזה בעו"ה ואף שקרי ליה החכם הנכבד חשדו בחניפות ובנגיעה משום שלא מיחה בהם עד עתה. ע"כ. ודפח"ח.

וע' בתפארת ישראל (בועז כתובות פ"ב מ"ט) דלא האמינו לזכריה בן הקצב שלא נעלמה מעיניו אשתו בשעה שנכבשה ירושלים, דחששו משום דקשה לאדם לפרוש מאשת נעורים חשינן דאמר דדמי וטועה. ע"כ. וגדולה מזו בברכי יוסף (אהע"ה ז' ס' יז אות ב) במש"כ בשבות יעקב דדוד המע"ה ידע ברוח הקודש שמיכל לא נבעלה לפלטיאל בן ליש ולכן היתה מותרת לדוד, אינו מחזור דאין אדם נאמן על ידי עצמו. וזו משנה שלימה (פ"ב דכתובות) גבי רבי זכריה בן הקצב. ע"ש. הרי שאף ברוח הקודש ובדוד מלכא משיחא חיישינן לנגיעה אישית, ומי יאמר בדור זה ניקיתי לבבי כדוד אבי.

וע"ע לגר"א אלפאנדארי בשו"ת סבא קדישא (ח"ב חאו"ח סימן א בד"ה אמנם) וז"ל, אמנם הן עתה לא יכולתי להתאפק שראיתי למעלת הרב פלוני הנ"ל שבספרו אשר הדפוס עתה חדש ממש [נראה כוונתו על שו"ת פני יצחק אבולעפאי (ח"ו חאבכה"ז סימן 1)] ראה ויתר ללמוד זכות על כל הנשים היוצאות בפיאה נכרית בדברים שאין להם שחר, והסתיר דבר זה ממני ולא גילה לי מקורם והדפסה מפני שכבר ידע שאשיב על כל מה שכתב. וגם לא שאל את פי חכמי ורבני העיירות הגדולות שנוהגים בו איסור, רק עשה בחכמה לשאול הסכמה מאת חכמי ורבני ארס צובה מפני שידע שהמכשילה הזאת תחת ידם, וע"כ צריך

הוא נוגע בדבר שהרי טעה.

וראה בספר הבחיר באתי לגני לגר"א ארבל שליט"א שציין לאמור ולמקורות רבים נוספים בזה, ומהם מרן החתם סופר בתשובה (סוף ח"י ש"ס יריד הספרים) וז"ל, מאז שמתי גדר מבלי השב על קושיא כי אם פעם אחת, ולא לעשות סנגוריא לדברי כלל אם לא בשאלה הנוגעת לדינא, וטעמי ונימוקי עימי כי על הרוב לא בא המקשה ואפילו אם יהיה אחד מהתלמידים להוציא ממבוכה ולהעמידו על האמת, כי אין האמת לעת כזאת חשובה כלל. ולא בא הכותב רק להראות כוחו וגבורתו, ולא נצרכה אלא מפני הכבוד. ע"כ. וע"ע בש"ך (סו"ס קיא) שדחה תירוץ הרשב"א וכתב, והלא כבר נודע שבעל משמרת הבית זה הרשב"א והוא 'נוגע בדבר'. ע"כ. וע' בנקודות הכסף (סימן צד) על הט"ז (סקי"ג) שכתב וגם אני בש"ך נשמרתי מזה וכו'. ע"ש.

וע' בשו"ע (יו"ד ס' שיד ס"א) הכהנים חשודים להטיל מום בבכור, לפי שיש טורח גדול לטפל בו עד שיומם, 'אפילו אם הוא חכם ויושב בשיבה' אם עשה דבר שנראה כמערים כגון שנתן לבכור שעורים בסל. ע"ש. ופעמים רבות אנו רואים טענות בלימוד שהם בהתעקשות 'ודרך הערמה'. וע' בדרישה (שם) שכתב דלרבנותא כתב שנראה כמערים דלא מבעיא אם מצא מום בבכור ולא ידעינן היאך נעשה דחדשין וכו' אלא אפילו ראינו שהמום בא לו מחמת שהאכילו שעורים וכו' קמ"ל, אבל 'אין לומר דמסתמא אין לחשוד את התלמיד חכם' אם לא במקום ערמה, דלא חילקו בין חבר לע"ה. ע"כ.

וע' בשו"ת הריב"ש (סימן שפח) בשאלה ששלח הריב"ש לר"ן על מנהגי סרקסטה המפוקפקים שהריב"ש רצה לתקנם למרות המתנגדים וז"ל, והחכם הנכבד רבי יוסף בן דוד סומך ידם בכל מנהגיהם, אם להחניפם למען ימצא חן בעיניהם,

שיסכימו עימו. ע"כ. והבן שזה דבר שהיה לעולמים שכל איש מתרץ מעשה ידיו, וכל הרוצה תשובה בהזמנה אישית פונה לחכמים שכך נהגו במקומם הם ורבותיהם, ובדאי יקבל תשובה כרצונו. ודבר ידוע הוא לכל צורב, שיודע כמעט בדאי מה תהיה תשובת כל חכם והולך ושואל כל חכם במה שנוח לו שתהיה תוצאתו.

ולשון חריפה וקשה תראה ברמב"ם (פי' המשניות נדרים פ"ד) וז"ל, ואני תמיה 'מאנשים גדולים שעיוור אותם התאוות והכחישו האמת', ופסקו דין לעצמם ליטול שכר מן הדינים והלימוד, ונתלו בחבלי השוא. ע"כ. ומובן הוא שמעיר על כמעט כל החכמים שבדורו ושקודם לו דיינים ואבות בתי דין גם יחד, ואומר דעתו ללא כחל וסרק שהם נכשלו במעשה והוראה מחמת 'שהם נוגעים בדבר'. ולא ראה בזה זלזול אלא חיפוש האמת, וכתב כן גם עלי ספר שיהיה למזכרת לדעת האמת. ודו"ק. וכן הבין דבריו הרשב"ץ (ח"א סימן קמז) שכתב, שהרמב"ם הטעה (עשה אותם טועים) כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו וכו' עד שקראם 'משוגעים'. ע"כ. והבן מהי דעת התורה ברדיפת האמת, שקודם שנחוש לכבוד נחוש לאמת ולדין.

וראה מוסר נוקב בדברי ספר שמרו משפט (עמ' יב) לבעל הלב העברי כמה שהיה לו דברי תוכחה אצל הגאון הכתב סופר, והבן שבני אדם כולנו והאמת צריכה דרישה וז"ל, לא ידע עדיין למה אני בא ע"כ צוה להם להפרד מעליו, כדי שלא אתבייש בדברים כמדומה, והלך עמי אחת הנה ואחת הנה והראה לי ציצית שלו ואמר כזו הלשון, הלא תראה רבי עקיבא יוסף כי הציצית שלי הם כשרים, כי היה דרכו בקודש לילך מעוטף עם הציצית כנודע. ושתקתי כפל ואמר עוד הפעם אלו הדברים, עמוד וראה נא כי הציצית שלי הם כשרים, אז כבר השבתי אני יודע מה

היא כוונת רבינו בדברים האלו. ענה ואמר על כי יש לי מורא, כי אתם חושדין אותי שאין אני כ"כ יהודי כשר ע"כ אראה לך כי אני הולך בציצית כשרים, נבהלתי משמוע והשבתי לו מהיכן ידע רבינו את מחשבותיי, הלא אצל שמואל הרואה כתיב האדם יראה לעיניים, אולי אני המחזיק את רבינו כמו יחיד בדורו אולי אני מחזיק את רבינו כמו אחד מן הראשונים, אולי אני מחזיק את רבינו כמו אחד מן האמוראים אולי אני מחזיק את רבינו כמו אחד מן התנאים, אולי אני מחזיק את רבינו שהוא לומד תורה מפי אליהו, ורק מרוב ענוה שלו אינו רוצה לגלות כן. והאמנם מצינו באחד המיוחד מן התנאים אשר גם למד תורה מפי אליהו, ובדבר אשר היה לו נגיעה מועטת נטה מן האמת ומנחו רב ענן (כתובות קה ע"א) בשביל איזהו פירות מן הארוס שלו אשר מאן הוא נחשב, וכבר נטה כי אפילו משה ואהרן אמרו לאו בר סמכא הם בנגיעה (ב"ב קנט ע"א) אם כן איפוא מה כל הרעש, הלא יודע רבינו כי בדבר הזה שהוא נוגע בכבודו כבוד בניו ותורתו עם כבוד אבותיו ומשפחתו, אם שהוא נחשב בנגיעה כל שהוא של רב ענן. כאשר דברתי זאת התחיל להוריד דמעות, ודבר עימי באהבה בכל לבבו וזלגו עיניו דמעות וצ"ל וגילה לי כל ליבו ואת כל ונוכחת בדברים אשר לא ניתן להיכתב, והמוסר מזה כי בדבר שיש לאדם גדול שבגדולים נגיעה אינו עוד ברשות עצמו, וע"כ אין למדין הלכה מן המעשה. ע"כ. והדברים אמיתיים ומבהילים, וכל אדם ידון עצמו מהי נטיית ליבו בכל דין ועניין, ולפני אלוקי השמים והארץ ינקה לבבו לחפש האמת הרצוי לפניו יתברך.

וכן הוא בלשונו של האדמו"ר ממונקטש במכתב שני בדבר האגודה, הנה כזה היה לי בדרך ויכוח עם הרבי מגור שהיה מתומכי האגודה אשר שאלני מה חושדים אותי העולם שיש לי נגיעה ואיזה נגיעה יש לי באגודה. והשבתי לו יסלח לי

ממונו הטעהו הרי זה מן המהרהרים אחר רבם, כי אנו בטוחים בחכמים שהם מורמים מפחיתות כזאת ולא יחשדו בהם אלא נעדרי הבינה וקטני הדעת אשר לא ידעו ולא יבינו נפש משכיל, ומה שפסלו בסנהדרין (יח"ע"ב) מלך וכהן גדול בעיבור שנה מלך משום אפסניא וכ"ג משום צינה משום דעיבור השנה מקרי משפט כדאמ' בר"ה ונתנו עליו דין משפט שיהא בכלל חוקי המצוה. ע"כ. כתב המחבר להעיר עליו וז"ל, ועיניך לנוכח יביטו מכל מה שהבאנו לעיל שדברי הגאון החזו"א במכתבה"ר נדחו על הסף, ומה שקרא החזו"א למי שחושד הח"ח בנגיעה נרגן נעדר הבינה וקטני הדעת וכו' איפכא שמעינן מהרמב"ם בפירוש המשניות לעיל שאין מי שאין חושש לנגיעה אלא מי שאין לו חכמה, ואת אשר קירב הרמב"ם ריחק החזו"א, ואהבתו לתורה וללומדיה קלקלה את השורה. ע"ש. והדברים דלעיל כמה מוכיחים מצד עצמם.

ותדע שהרבה פעמים גם מנהג רווח, אין בו ראייה כלל שמדעת חכמים היה, שענינו רואות כמה קלקולים ברורים וכבר שנים אין יכולים להם, ואין איש שם על לב. וכבר אמרו בכיו"ב (שבת מט ע"א) כל מצוה שאבותינו לא מסרו עליה את נפשם עדיין 'רפוייה' ביד זרעם, ואין בזה הצדקה ותירוץ אלא כמצביע על שורש הבעיה, והחפץ ברצון ה' יחזק עצמו ביראת אדונו, ולא יתלה הקלקול במולידיו כשבידו כח הבחירה.

ודע שבנד"ד אינו כ"כ פלא גם על חכמים, כי באמת הוא קשה להתעורר לעיין וכ"ש לדחות את המנהג הפשוט, שדעת נוטה להיאחו במוכר והמצוי, וזה בנוסף לקושי האנושי להיראות שונה ומשונה ממנהג המקום, בפרט בקהילות שהרגילות שכולם בצורה אחת ודיבור אחד, וכל שמשנה כהוא זה כבר מתווג 'משונה', וכל שכן אם כך היה גם מנהג אבותיו ורבותיו ואין צופה פה

כבודו הרב אם אציע וכו' הלא איתא בסנהדרין שאין מושיבין כהן גדול בעיבור השנה מאי טעמא משום צינה בטבילות יום הכיפורים שיהיה מאוחר בחודש ימים, ונחזי אנו איזו נגיעה תוכל להיות לכהן גדול בזה דאין מעברין ניסן בניסן ויש עוד ז' חודשים עד יום הכיפורים וכל הנפקא מינה של עיבור השנה היא נגיעה קטנה כל שהוא כמאן דליתא, שהרי היו מטילין עששיות של ברזל להחם המקוה, והיו המים פושרין ואם יומשך ע"י עיבור השנה עוד חודש רק נתקרב במקצת ותהיה אולי וגם בזה יש ספק כי לפעמים לא יהיה קר יותר וכו' ואם הכהן הגדול אסור לו לדון משום נגיעה קטנה ורחוקה שכמעט אין בה ממש וכו' בודאי הרבי מגור נ"י לא יכעס ולא יתרעם שהעולם יחשבוהו לנוגע בתנועת האגודה, כיון שיש לבתו ולחתנו ולכל אנ"ש הפקידים עמודי החצר סביב הכנסה גדולה מזה, ואם במשה ואהרן גזירת הכתוב דלא מיהמני כיון שנוגע פסול מה"ת וכו' מכל שכן בזמנינו שאינו לא גזירת הכתוב ולא חזקה רק משפט שכלי דלא מיהמנא בזה. עכ"ל. והדברים מדברים בעד עצמם וכל אדם יודע שאמת היא, שהוא דבר קשה מאוד שיבוא אדם ויודה שטעות עשה וכל שכן שיאמר בפיו שאבותיו ורבותיו טעו, זה הדבר קשה ללב לקבל ולפה לומר, ולכן אין להתרגש מהמסרבים אלא רק לשמוע אם בחכמה ענו.

וראה מש"כ עוד הרה"ג בבאתי לגני הנוכר, על מה שכתב הגאון החזון איש (בקונטרס אמונה ובטחון פ"ג סימן ל') שכתב שחובת התלמיד להאמין כי אין נגיעה בעולם בעלת כח להטות לב חכם לעוות משפט וכו' ואיך יתכן כי בשביל בצע כסף או לעגי חנף יחבל נפשו לעוות משפט, נוסף לזה כי תכונת האמת היא אצל החכם תכונת נפשו ושורש מציאותה וכל אבקת שקר ממנו והלאה וכו' שהרי לא אסרה תורה לת"ח להורות לעצמו וכו' ואם יורה להתיר ואחד נרגן ירהר אחריו שהפסד

הנוגע והמנוגע בנגע נגוע הוא גם בדעתו, ולא רואה חובה לעצמו. ואפשר שבדיבורים של אמת תתעורר נקודת האמת, ואפשר ויתעורר להתנקות ולהיטהר בשיבושי הדעות והמעשים, ובזו תליתי תקוותי.

ועל ראשית יש להתפלא, איך עזבו דברי הרבה מהפוסקים המפורסמים, ובפרט דברי אותם החכמים שהם רבותינו מנעורינו, ורגילים אנחנו ללכת אחרי פסקי הלכותיהם, גם בדינים החמורים בנידה ושבט וכל שכן לחוש בגזל מהתורה. וכדוגמת מו"ר היביע אומר ובעל הציץ אליעזר זצ"ל ועוד רבים עמהם, שאסרו הדבר מפורשות באיסור תורה, ופתאום דבריהם כאילו ואינם. ונעשו ישראל קדושים כשועלים השואלים רק אצל המתירים, לחפש ולתור אחר מי שיתיר לו הגזל להשתיק מצפוננו ולהשביע חמדתו, ואת דברי רבותיהם זנחו ומאסו אפילו מלהיות לספק המחייב לפרוש מהאיסור החמור.

וכדי להשתיק גם צפצופי מצפונם הקלים, מורים לעצמם היתר בטענות סרק והבל של עשוקים, ובאים בקול בוכים ועושים עצמם כמסכנים וכקורבנות ציבור עולה כליל, שבחכר להם מותר לגזול. ואיש פיקח המכיר בהתנהלות כספי ציבור, יודע על הבורות בטענות הסרק, ועל גסות הרוח לעקם את הישר.

ואם לא די בכך, הודעזתי לשמוע דברי גבלה שכל השומעם צריך לקרוע בגדיו, שכדי להתיר גזלתם תלו הסרחון בחכמיהם ורבותיהם, שכאילו לא בחותם אמת פסקו דין זה לאסור הגזל, אלא באו בשקר וכזב לכתוב פסקי דין בזיוף, וכלל לא התכוונו להורות ההלכה אלא רק לגנוב דעת המדינה.

אוי לאוזניים שכך שומעות, וסמכו בזה על כל שמועה רעה והוא נגד הכתוב בהדיא בספרי

ומצפצף, ישר נזעק בתוכו וכי כולם טעו. והוא ניסיון גדול אפילו לאברהם אבינו ע"ה שהתנסה בלך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך.

ופעמים גם חשבוניות 'של מקום' נכנסים, מה יאמרו ואם ייצא נזק ומה יעלה למוסדות וכו' וכו', ואעפ"י שרוצה לחפש האמת אך עדיין ליבו מתאמץ לכסות על זעקתו לקיים המנהג, ויש כ"כ הרבה דוגמאות בולטות לזה בדברי הפוסקים, וחלקם כבר ראית למעלה ואידך זיל גמור.

גזל מרקד בראש

הרבה הצטערתי בדבר החמור שנעשה כהיתר, ועצור במילין לא אוכל, שהוא בעיני מקטרג גדול ועוון המסוכן לנו, ועל כן אעשה מה שבכוחי להיות מעורר, והחפץ באמת ויושר יקרב או ירחק, והמקולקל בדעתו לא אהיה לו לתועלת. והנה זאת הרעה רבה היא, שרבים הם מיראי ה' שנהיה אצלם הדבר מזולזל מאוד, שלא בוחלים ולא חוששים כלל לגזול את הרבים ולגנוב ביודעים, לשקר ולזייף במסמכים ורשויות המדינה, ומוציאים כספים מהציבור כמרמה, ומזה נעשה להם כהיתר והותרה הרצועה עד שכל גזל עולה בידו בחיבה. והכול בטענה שחכם פלוני ואלמוני התירו לגנוב מהמדינה.

ואני זה שנים שומע ורואה זאת מול עיני, שהנקראים אברכים ובחורי ישיבה עושים מעשים כאחרוני העבריינים והפושעים, ומתריצים מעשיהם שכך גם עושים בני הישמעאלים, וכבד עלי ראשי וחרפה היא לנו להיות כגזלן ואנס וכבני ישמעאל נדמה. ורבים הם מאחינו בית ישראל מהם חכמים ומהם עמי הארץ על זאת זועקים. ולא באתי להכריע בדיני גזל שכבר האריכו בו רבים, אך לזאת באתי כי גם בלאו הכי הוא אסור. ועל כן אמרתי לבוא בכמה מילים להיות מציל את החוטאים בדברים חמורים, לעורר כפי כוחי על האמת היושר והצדק, וכבר הוא מפורסם כי

התורה' שעושים מעשה הרשעים שאינם ראויים להיות רואים פני השכינה, וכל זה רק לתועלת סדום ועמורה להתיר להם לגזול לבזוז ולגנוב כעבריינים, לאחוז אומנות הישמעאלים.

ומה ששמעתי עזי פנים שתולים לעז זה, ששמעו בן מתלמידיו ובני ביתו של החכם, דע לך שאין שום היתר להאמין לזה כלל, שמלבד שזה לשון הרע גמור וחמור שאין היתר לקבלו, גם אם שמע בעצמו אסור לשמוע ולהאמין בזה כלל. ועל אחת

כמה וכמה שמו"ר בחזון עובדיה (שבת ח"ד ע"מ מא) פסק בהדיא שאסור להאמין כלל לאמירה שכזו, ויש להחזיקה כשקר מוחלט ואת האומרה לשקרן וז"ל, והנה בשו"ת נודע ביהודה (תניינא יו"ד סי' כט) בתשובה מהגאון מהר"ש בן המחבר ז"ל כתב, ומה שכתב מעכ"ת שא"א הגאון ז"ל חזר בו מהיתר הרג הנ"ל וצויה על מעלתו לשלוח אגרת ההדרגא להרב וכו' אני אומר במחילה שזהו שקר מוחלט כי ידוע לכל גודל צדקתו של אבי הגאון ז"ל, ושהיה רזיז גם כן במלאכת הכתיבה, ולמה לא כתב בעצמו אל הרב הנ"ל שחזר בו, ואיך הניח את תשובתו להיתר ולא חש לתקלה לכתוב בצדה שחזר בו, ולכן פשוט שאין מעלתו נאמן בזה. ע"כ. וראה בדברי התשובה בפנים שהאריך בזה וכל טענותיו אמת גם בנ"ד. והוסיף מו"ר שם שבכו"ב כתב גם הגאון חזון איש (מועד סי' לט אות טו). ע"ש.

וכל זה כתב מו"ר על היתר רכיבת אופניים לדעת הרי"ח הטוב, שאין להאמין לשמועות שחזר בו, ועל היתר הנודע ביהודה שהתיר איזה דג מסוים שלא במצוי. הרי לפניך שעל נידונים קלים בהרבה מגזלה המצויה לרוב, לא האמינו ואחוז את הטוען בשקר מוחלט, ואעפ"י שמדובר בחכם שטוען שהמחבר 'הורה לו' לכתוב מכתב בשמו 'שהוא חזר בו מהיתרו', אין להאמינו וההיתר במקומו עומד. ומה נענה ומה נאמר בנידון דידן

ההלכה הנדפסים בחיי מחבריהם. ואם לא די עזות הפנים הזו, עוד טוענים בפה מלא נבלה שהחכמים שהם 'רבתיים' כתבו הדברים כחנפים שפלים, לא שכך היא האמת אלא ששיקרו בספר כדי 'למצוא חן' בעיני המלכות והפקידים, ואומרים על רבותיהם בלא בושה, שכתבו שקר ביודעין ובמתכוון, לעשות כתחפושת וגניבת דעת להחניף הארץ ומנהיגיה. ומלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו, ומתעתעים בנביאיו.

ואני שומע ומזדעזע עד איזה שפל עוד יתדרדרו בתאוות הממון הזו, איך העזו להלעז ולחציף כ"כ בגדולי ישראל, לעשותם כאחת הנבלות. זו טענה מרושעת וחמורה מאוד, להוציא לעז על חכמי ישראל שהם 'משקרים' בדיני התורה לעשותה קרדום, ומבטלים בזה כל נאמנות החכם וצדקתו לטעון עליו שכל תורתו לרדיפת כבוד. ואיך לא חששו להוציא לעז על רבותיהם שלהם לטעון עליהם בכזאת חוצפה, עד שאומרים כי רבותיהם בזויים ושפלים מאיש עם הארץ שאינו מקולקל עד כדי כך. ולא הרגישו בדברם את דברי הכלע, כי כללו את רבותיהם בכלל אותם כתות שאינם ראוות פני שכינה (סוטה מב ע"א), שקראו להם לצים המתלוצצים בתורה לעשות אותה כמשחק והצגה (כת לצים) ולכנות דבריהם שקרים ועוד בדברי תורה שחותמה אמת (כת שקרנים) וכל זה לתועלת בזויה להחניף לעם הארץ (כת חנפים), ונורא מכל שתולים בהם כוונת זדון שביודעין הטעו את הרבים וכתבו בספר כזב, למרות שבדאי ידעו כי הלומדים 'התמימים' יאמינו ויחזיקו את כל הכתוב בספר לקדוש, שבה עשו את החכם בכלל ארור מכה רעהו בסתר (כת מספרי לשון הרע) והפסידו את הרבים ממון רב. זה דבר מזעזע עד מאוד הכוונה יעשו את רבותינו, ומי הוא זה שקורא לעצמו 'בן תורה' ומוציא לעז 'בשם התורה' לטעון על 'חכמי

גלי את הרשעים שבבתי המשפט, בלא משוא פנים וללא מורא. ואילו בספרי ההלכה הנדפסים לבתי המדרש האריך לאסור הגזלה, בנימוק וסברא ואריכות מקורות, וחזר ושנה בכמה מקומות. ואין לך אומדנא דמוכח גדולה מזו. ליושר לבבו ואומץ ליבו ותורת אמת שעל לשונו. ואם רצה למצוא חן ולהחניף לרשעים כדברי הכסילים, היה צריך לעשות בדיוק להיפך. וזה ברור ואין צריך להיות חכם להבין דבר פשוט שכזה, אם לא שמכרו כמה תלמידים שוטים את כבוד רבם בעבור בצע כסף שלהם, וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף.

וביותר אני תמה על המאמין להוצאת לעז זו, כי אם ולדעתו אמת ונכון הדבר וכך היה, איך שייך לו ללמוד תורה מרבי שכזה שלדעתו הוא מסוגל לשקר בתורה ומחניף לרשעים. ורבותינו קבעו דין דרישת התורה (מועד קטן יז ע"א) דאמר רבי יוחנן, מאי דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו. ע"כ. ואחד שכזה העלול להחניף לרשעים ולשקר בתורה, אינו מלאך ה' אלא מלאך חבלה, ואסור ללמוד ממנו תורה. ומי הוא זה בימינו החכם כרבי מאיר, שתוכו אכל וקליפתו זרק.

וכי שייך בכלל לקרוא שם 'רב' למשקר בתורה ומזיק ליראי ה' רק בעבור חנופה, זה לא רב אלא ערב רב, ומה לנו ולכאלה רבנים הגרועים מחילונים. וצריך להתרחק מרב כזה, ובטח שלא ללמוד כלום מתורתו שאין אתה יודע מה אמת ומה שקר שהם משמשים בערבוביה. ואין לי ספק שהשוטים 'המאמינים' לשמועות אלה, אם תציג בפניהם מה 'המשמעות' של אמירה כזו, תכף ומיד יתנערו מזה שחם ושלוש לאיש יהודי לחשוב כך אפילו בספק בחכמי ישראל, וכל שכן לא

שהוא קל וחומר, שהרי אינם מספרים סיפור שהמחבר חזר בו אלא אומרים כי הרשיע מעיקרא לכתוב שקר וכזב, וזה איסור חמור להאמין להם, שהוא לשון הרע בגנאי לחכם שאין כדוגמתו, ולחשוד כן בחכם הוא בעצמו עוון פלילי, ואסור לקבל לשון הרע גם מחכמים. ומהנזכר תדע, שגם אם יטענו שהחכמים הנ"ל חזרו בהם ולא שיקרו מעיקרא, גם בזה ראינו שאין כלל להאמין לזה, שכידוע מרן היביע אומר ועימו הציץ אליעזר ועוד חכמים שאסרו בזה, היו רגילים הרבה בכתיבה והגהות והדפסת ספריהם, וכל ספריהם עם הגהות כתב ידם ונפוצו פסקיהם בכתב יד גם בשנותיהם האחרונות. ולא פרסמו שחזרו בהם ולא הגיהו למזכרת מספר שיהיה לאחר הסתלקותם, אדרבה הוסיפו לכתוב כן בכמה מקומות ובכמה עניינים, ואיך נוציא הלזות שפתיים הוזה, והוא מבשלה לרבים וחילול ה' נוראי, וביזיון תלמידי חכמים שאין כדוגמתו. שכל אשר דעת לו יאמר, כי הוצאת שמועה על חכם שנכשל באשת איש ואפי' אכל נבלה ביום כיפור שחל בשבת לתאוותו, הוא פחות גנאי מאשר לומר ששיקר בדברי תורתו, כי על תאוותו עשה תשובה אך תורתו כזב ושקר לעולם.

ובאמת שטענה זו הנשמעת מפי כמה לומדים כסילים שהחכם עשה כן להחניף, היא טענת רפוי השכל כתינוק כי מגוחכת היא וחסרת היגיון, שאם מו"ר ח"ו רצה למצוא חן ולהחניף לרשעים, היה לו לאסור הגניבה מהמדינה בשיעור הלווין הנשמע לכל, ושם גם לשבחם ולפארם למצוא חן בעיניהם, אך בספרי ההלכה לא היה לו התועלת כי אין הרשעים לומדים בספריו, ובטח שלא מן הצורך להאריך בליבון הסוגיות ובודאי שלא היה צריך לכתוב כן בכמה מקומות שונים. ומורנו ורבנו עשה בדיוק להיפך, בשיעור הלווין על פני כל תבל, היה תוקף נחרצות במילים קשות את ראשי המדינה החילונים, ומקלל נמרצות בריש

והשיטות, ותראה שם שרבים הם מהחכמים שאסרו באיסור תורה בלא שום צד היתר, והמראה צד היתר יש מהם דיברו על 'להעלים' מס ולא לגנוב בידיים, ומהם שהתירו רק כנגד 'אגר נטירותא' שבמיסים ולא ככל העולה בידו, ויש שסייגו שארנונה של עירייה אינה קופת מדינה אלא קופת הקהל, ויש שהתירו בדין גזל ובכל זאת אסרו אם צריך לשקר במפורש ולחתום כוזב, וגם המתיר כל האסורים הזהיר מפני חילול ה', והיא אזהרת שווא על חילול ה' בודאי, כי כבר גרמו להתפשט המגיפה בעם ואין מחזיק הקטורת לכפר על העם.

וכבר קלקלו האנשים בנפשותם להיות גוזלים וחומסים בלא בקרה והכרה, וכל דאלים גבר, וממקום שהיה מי שמתיר הגיעו לאיסורים גמורים לגזול חברות אשראי וביטוח, תחבורה ציבורים וקופות חולים, ונהיה הכול כהיתר. ומאמר חז"ל (ב"ב קס"א ע"א) רובם בגזל כפשוטו. והעוון רבה בעם והטיל מחלוקת ושנאה בישראל, ואחריתה מי ישורנו.

ובכלל יש לשאול, וכי משקרים אנחנו לעצמנו בבית המדרש, היכן הלכה ונעלמה לה 'האמונה והבטחון' שאנחנו מצפצפים בפנינו בבית המדרש, והוא דואא מהשפה ולחוץ, כי כבר בחצרות בית אלוקינו יפריחו ונשכחו כל דיבורי 'המוסר וההשקפה', עד שצריך לשקר לרמות ולזייף, וכי לא יכול ה' לפרנס בדרך היתר או שמא קצרה ידו מלהושיע בדרך נקיה, עד שצריך להיות [כ]מלסטם את הבריות, ובודאי לא לזה נתכוון התנא באומרו איני מלמד את בני אלא אומנות 'נקה'.

והוא תמוה ביותר, שהיושבים בבתי המדרש נגועים בזה יותר מיושבי קרנות, וכשיבואו אנשי סחורה לשאול בבית המדרש יתמהו גם יתבהלו, מצאו הלומדים בתורה להתיר השקר והכוזב,

להוציא כן בפיו. ורק מטיפשות ותאוות ממון להתיר האסורים טענו כן השוטים, ויתוודו על עוונם ויבקשו מחילה על הלעז אשר הלעיוז במלאכי ה'. והמתעקש בכל זאת לטעון כן, יפחד לנפשו כי קטרוג הוא עליו ועל כל אשר להם. כה אמר ה' (עמוס ב, 1) על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים.

וגם אם נאמר 'שהלכתית' מצאנו ספקות כדי להתיר האסור, וגם נאמר שתלמיד יכול לעזוב פסקי רבותיו 'רק' בדינים שלא נוח לו בדבריהם, ואפילו עד כדי כך שלא להחזיק את רבותיו בזה אפילו כספק להחמיר. אך איך לא נודעזע מהקלקול המוסרי והנבזות הנפשית, שהנקראים בשם 'בני תורה' ומתכסים באצטלא של 'תורתו' אומנותו עושים מעשה נבלה בזה. ואין לך אזהרה נכונה בזה יותר מציווי ה' 'מודבר שקר תרחק', ואין צריך לומר שנעדר מזה הוראת חז"ל שתהיה דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, ויהיה נושא עם חברו בעול. וכאן הוא במשלח יד, וידיו ידי עשוי.

ואפי' יהיו צודקים בכל טענותיהם, וכי לשווא הזהירו חכמים (ברכות ה ע"ב) בתר גנבא גנוב טעמא טעים. ומלמדים לעצמם היתר באשר כבר הוזהרנו, שאדם הנגוע בדבר עולם הפוך רואה, כי 'הנגוע והנגוע' אין רואים ישר, וכי לבים מותר להכניס הכול ולא יבוזו לגנב. צא וראה כמה היא תאוות הבצע וחמדת הממון, שאם יראו איש הנראה כירא ה' אוכל 'ארטיק' ללא חותמת בד"ץ יחזיקו אותו לעם הארץ, אך המשקר ומרמה וגונב קופת הציבור, יקראו בו אנ"ש אנשי שלומינו, והוא באמת אנ"ס אנשי סדום.

וכל המעיין בסוגיה יראה נכוחה שאין דברים חלוטים כלל, וכבר האריך בזה באורך וברוחב בספר 'דינא דמלכותא' שהביא הצדדים

זו. וגם האוהבים האומרים כי בני איש אחד כולנו, תמהים איך עד כדי כך קלקלו המידות ומדוע עזבו אורחות ישרים.

ואין ספק שאם 'עובדי' ה' היו משקרים בזה שקר גמור על 'עובדי' ה', ברור שלא היה לזה קיום אצל לב שומרי מצוות והמסורתיים, וכמו שרואים בחוש שלא מחזיקים כלל משאר צעקות ונאצות הרשעים המדברים שקר על יראי ה'. אך טענת הכסף יענה את הכול, בזה מצא המקטרג טענת אמת חזקה על מה להעמיד ארסו, ותלה בזה הנחש נס להתנוסס והרחיב הטענות והגדילים והרעיל הדעות גם על דברים אחרים, והתקבלו הדברים ברבים מכוח נקודת האמת הקשה שביסוד הטענה.

ועל כן, גם אם יאמר איזה חכם גדול יהיה שאין איסור הלכתי, חילול ה' בודאי יש פה, ובכל מעשה גניבה אונאה זיוף ורמאות יש לכל הפחות ספק חילול שם שמים, והוא ספק דאורייתא חמור להחמיר. ובאמת שאין כאן שום ספק והוא בודאי חילול ה', כי גם הזיוף בסתר נעשה כבר מפורסם וידוע, והפקידים והראשי אנפים יודעים בזה ומזהירים ומחזיקים בכל לבוש שחורים הבא לפניהם כמשקר ורמאי. וצריך כל איש להיזהר שיהיה ניכר הצדק והיושר במעשיו, עד שיאמרו בהדיא אשרי אביו שלימדו תורה. ועל המשך הנהגה המגונה הזו להיות משקר ומרמה אי אפשר יותר להחביאו, שכבר התפרסם ברבים, ומעתה יש להילחם חורמה לשרשו מיסודו, כי עכרנו ביושבי הארץ. ויש לנו לעורר בזה הרבה לתקן פרצה ולגדור גדר, שהקלקול הזה חמור בהרבה מדקדוקי הסרק בצורת הבגדים ותסרוקות השיער, וקשה בהרבה מן זמרים שאינם כשרים ואפי' מפאות נוכריות של הנשים, ואין כלל יחס אפי' לכשרות המאכלים שהרעישו עליהם הארץ עד שח"ו לסמוך על כשרות

ולכל מרמה אומרים מותר. ואנה אנו באנו, שאתמול בהיותנו מוכרים בשוק היינו נזהרים בכסף נקי ועתה בהיותנו בבית המדרש למודנו שהכול נקי בקבלת כסף, לא באנו אלא מקדושה חמורה לקדושה קלה. וכי כך היא דרכה של תורה, פת של אחר תאכל ומים גנובים שתה.

ונצרכת היא הנקיות והזהירות לכל הפחות למראית עין, שגם אם מצא לדעתו היתר הלכתי איך יסבירו את דברי התורה כחוקות הרשעים, ואוי ואבוי לעלבונה של תורה שתלו בה היתר לכל סרוח וזב. וגם אם חושב שהוא נקי מאיסור מול ה', כבר ציותה תורה והייתם נקיים מה' ומישראל. ובאמת גנאי גדול הוא אפילו בין העמים, שגנבה ומרמה מהמגונות שבמידות גם אצל הגויים, שאין צריך מוסר אלוקי ולא תורה תמימה כדי להיות איש הגון ברמה בסיסית כזו, המוסכמת בין בני אדם שלא יגנבו זה מזה ולא יהיו דרים בכפיפה עם נחש, ואפילו בני נח מוזהרים ונזהרים בזה. ולנו צריכה להיות הזהירות והפרישות ביותר, כי שם החכמים על רדיפת החכמה ולא הממון, והצדיק על שם נקיות ידיו מכל עוון.

ומה נענה ביום פקודה, שעל העוון החמור ביותר שבתורה נהיה היתר והפקרות, שחילול ה' בדבר זה בדורנו כבר נורא ואיום, וכבר כי משלו מושלים, שכל המעלים מס לעבוד בשחור קוראים לו בשם חרדי לבוש שחורים, וכל המשקר בטפסים ורישומים נעשה כאברך בן טובים. ואלה הנכשלים בהיתר שמצאו להם להיות רודפי הבצע, נתנו כפה אויבי ה' הרבה חיצים להוציא הלעג בעובדי ה' הנקיים, וביד המרימים ידם נגד התורה הקדושה נתנו כלי מלחמה להבזות בעליה, ועל פשוטי העם המיטו האסון שנהיה שם גנאי להיקרא חרד לדבר ה', וכל איש המוני נועל בניו ובנותיו שלא יתפסו בכת

בערים של שומרי תורה ומצוות, ומדחי לדחי שכבר נעשה הגזל קל בעיניהם באים לרמות ולשקר בקבלת משכנתאות וחשבוניות הבנקים, והדברים ידועים. וכל זה בקולר המתיר את האיסור מעיקרו, שהכשיל את הרבים בפרצה קוראת לגנב, וחילול ה' חמור מן הכול.

וכבר נודעק הרמב"ם (פי' המשניות נדרים פ"ד) על קל מזה בהרבה וז"ל, ואני תמיה 'מאנשים גדולים' 'שעיוור אותם התאוות והכחישו האמת', ופסקו דין לעצמם ליטול שכר מן הדינים והלימוד, ונתלו בחבלי השווא. ע"כ. ויש רק להיבהל ממה היה זועק, על גזל שקר וחמס בידיים, וחילול שם שמים שאין כדוגמתו ורק יום המיתה יכפר בעד נפשו.

וכל המסתכל מבין בשכל ישר כי אלה דברי אמת, לא יטעה בדמיונות השווא לומר 'חכם פלוני התירו' ועל כן בודאי מותר הוא. כי כבר ראינו בדברים קלים בהרבה מאלה, שטעו גם חכמים גדולים 'טעות גמורה', וגם הטעו כזה את הרבים והעוון היה על צווארם. וחז"ל על חכמי דורם שהיו אדירי הרוח היושר והצדק, העירו ועוררו על תקלות וטעויות עד שאמרו (בראשית רבה פר' כ"ה) 'תני רבי שמעון בן יוחאי כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה. ע"כ. וכ"ה בבבסיקתא רבתי (בראשית פ"ד ס"ב).

וראה עוד במש"כ באורחות צדיקים (שער התשובה) משפטים קשים כגידים ממש על כנידון שלנו וז"ל, שיהיו העבירות הקלות דומות בעיני לחמורות כגון הסתכלות בנשים ולהרבות עמהם דברים או דברים בטלים או לילך בטל או להזכיר שם שמים לבטלה כל אלו ועוד רבות כהנה בעיני אנשים רבים, 'ואפילו בעיני גדולי הדור הן נחשבות קלות'. ע"כ. ועוד לו שם, 'וככה יש בכל המצוות' עניינים שאפילו 'גדולי הדור' הזה אינן נזהרים בהם, מחמת שאינם שמים על

'רבנות', אך הגזל והמרמה נעשה כהיתר גמור ואפי' קצת סרך מצות. והוא תמוה עד מאוד איך באנשים תמימים ויראים נהיה כדבר הזה, להחמיר בטפל ולזלזל החמור, ואין זה כי אם רוח שטות ומעשה טיפשות.

ולא אתפלא אם לא בעוון זה רואים לא מעט בנים ובנות מתוך קהילותינו שעוזבים דרך ה', פורקים כל עול ומחם בחציפות לא מוסכרת ממש בעזות פנים כבני הנידה, ואימותיהם טהורות הנה. ואפשר והוא סביר ומסתבר, שהאוכל הבא לפיהם בגזל מטמטם נפשם, ומלבושיהם שבכסף הבא בשקר ילביש כיסוי על נפשם שלא ייחם להם באור התורה, ועל כן פעל בנפשם הכסף המקולקל יותר 'מעוף לא מהודר', ועל כן מאסו הטהרה ויתקוממו נגד אבותם, ואין לנו להתפלא כי על זה כבר הוזהרנו, שהמחלל שם שמים 'בסתר' נפרעים ממנו בגלוי.

והמתבונן יחרד כמה אווילות היא, שרבים הנוהרים לא לקבל תרומה מכסף של גוי או מחלל שבת, אך לגזול ולשקר ולהפסיד בידיים את הציבור שרובו בני ישראל, על זה יאמרו במקלה מותר לך שריו לך מחול לך, עולם הפוך הוא. וכבר אמרו חז"ל שאין אדם רואה חובה לעצמו, ואפי' משה ואהרן קדושי ה' נפסלים לדון משום נוגע בדבר, והגזל מקטרג ומזיק הרוחנית יותר מדקדוקי מאכלות אסורות, שגזל מרקד בראש סאה של עוונות, ושקול לג' עוונות חמורות (ויקרא רבה לג, ג).

וחכמים ראו את הנולד, שכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר, שמגזלת כספי מדינה כבר נכנסו לגזול חברות עסקיות כתחבורה ציבורית וקופות חולים, וידוע לכל שהם גופים 'עסקיים' ועל כן החלו לפלפל להתיר את השרץ שמותר לגזול על צד הסבסוד, ומשם יצאו לרמות ולזייף גם בארנונה שהיא קופת הקהל אפי'

אלקי ישראל בכל לבבו לא סר מעל חטאות ירבעם אשר החטיא את ישראל. מאי גרמא ליה וכו' רבא אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה. ע"כ.

ובגמרא זו מבואר דבר מבהיל, ירבעם שחטא והחטיא את ישראל, חכם גדול היה ורצה להסית ולהדיח את 'כל ממלכת ישראל' מלעלות למקדש בירושלים, שלא יפגע מעמדו מול מלך יהודה. ולמשוך לב העם 'המאמינים' הלך אצל 'מנהיגיו הרוחניים' של העם 'הטעה אותם' בחצאי אמת והרבה מניפולציות, עד שהחתים את 'גדולי ישראל' על מסמך 'שמתיר לעבוד עבודה זרה', ואחרי שהחתימה יצאה מאיתם רבים חללים הפילה. עד שאפילו יהוא מלך ישראל שהיה צדיק ממשיך להחטיא את העם בע"ז גמורה להחטיא את ישראל ובית המקדש קיים, ובין ירבעם ליהוא עוברות להם כמאה שנים בהם ממלכת ישראל בטלה מהמקדש ועובדים עבודה זרה, וכל זה מכוח 'חתימה' שהחתים את הגדול ב'ישראל' ש'טעה וחתם' שלא בדק כהונן, ואחריו טעו כל שאר החכמים שלא עיינו אחריו כפי הצורך, ומהם טעו כל העם.

והפה לא מגלה כל מחשבות הלב, והיד לא כותבת מה שהפה חושש לומר, ולכן די לחכימא בזה, וכל אשר לו עיניים יראה ולבבו יבין, כי אם באחיה השילוני שהוא קודש הקודשים והחכם שבחכמים, ורוח ה' בו שהוא נביא לה', 'טעה וחתם' אין הפלא על חכמים בדורנו שיטעו, ואם חכמי דורו של אחיה השילוני חתמו אחריו בלא עיון כדבעי על אותה 'קריאת קודש' ו'דעת תורה' שיש לשמוע לכל דברי המלך ירבעם, אל תתפלא שכן הוא גם בימינו שנמשכים אחר הגדול ולא בדקו אחריו כדבעי, ועל העם אין להתלונן כי ראו חתימת החכמים ונפלו בטעותם 'כמה דורות' ונכשלו 'בעבודה זרה ממש', ופרשו

ליבם ומחמת שאינם לומדים המצוות והמידות הטובות. עכ"ל. והדברים קשים לשמוע אך גם מרגיע לדעת כי היה כבר לעולמים, ואין לנו אלא למיחש לתקן מעשנו, ולא להיתלות במקולקל.

וע' באגרות הרמז"ל (אגרת פט) וז"ל, הלא זה רע בעוונות הרבים 'שרוב חכמי ישראל' כבר רחקו מעל האמת ומן האור הנעים כבוד ה' אלוהינו, ללכת אחרי פלפוליהם של הבל, והשם בוחן ליבות הוא יודע אם לעקל אם לעקלקלות הוא. ע"ש שהאריך בזה ולא יכולתי להעתיק כל דבריו מהפחד, וכל אדם יחוש על עצמו. שאין לנו השפלים לשפוט אחרים ולחלק ציונים, אלא רק לחקור האמת להציל עצמנו ומי שבכוחנו להציל.

טעה וחתם

ואל תחשדני שבאתי לקנטר ח"ו כי מחזיק אני את חכמי ישראל אדירי רוח וחסידים, אך אין בזה תעודת אחריות שלא לטעות ולהטעות, ובה אמרו רבותינו שגם גדול שבגדולים כאחיה השילוני עלול לטעות, ובטעותו נכשלו ישראל 'בעבודה זרה' ממש 'מאה שנים'. דגרסינן בסנהדרין (קא ע"ב) אמר רב נחמן גסות הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם וכו' ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם רב לכם מעלות ירושלים וכו' מאי 'ויועץ', אמר רבי יהודה שהושיב 'רשע אצל צדיק', אמר להו 'חתמיתו על כל דעבידנא', אמרו ליה הין. אמר להו מלכא בעינא למיהוי, אמרו ליה הין. כל דאמינא לכו עבידתו, אמרו ליה הין. אפילו למפלח לעבודה זרה, אמר ליה צדיק חס ושלום, אמר ליה רשע לצדיק, סלקא דעתך דגברא כירבעם פלח לעבודה זרה אלא למינסינהו הוא דקא בעי, אי קבליטו למימריה. ואף 'אחיה השילוני טעה וחתם' דהא יהוא צדיקא רבה הוה שנאמר ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכו' וכתוב ויהוא 'לא שמר' ללכת בתורת ה'

וזו האחריות מוטלת על כל איש, להיות נזהר בכבוד הבורא שלא להבאישי העבודה בעיניהם, והוא נאום ה' ביד הנביא מכבדי אכבד ובוזי יקלו. ועל כן, חזק ונתחזק לקדש שם ה' לעודד עמנו וערי אלוקינו לעשות הטוב בעיניו, ולכל הפחות והייתם נקיים מה' ומישראל.

רבותינו אסרו לגזול המדינה ומוסדותיה, וכל שכן חברות עסקיות העומדות עימה בקשרי המסחר. ואין לשמוע כלל למלעזים בדבריהם לומר שגנבו דעת הבריות ובאמת אין איסור כלל, שזה מוציא לעז וחמור הוא מאוד עד כדי שראוי לגדותו. ואין לסמוך על דברי המתירים כי אין להם ראייה מוכיחה צדקתם, וספק בדאורייתא הוא להחמיר. ומי הוא זה הכסיל שיסכן עולמו בשביל פרוטות שלא לו.

וגם לאשר הגיע להוראה וחלוט בדעתו להתיר שכך יצא לו בדיון, הרי ברור שאין בזה פטור מחילול ה' הנוראי, והוא כבר דבר מפורסם ובגלוי ומחפשים אחריהם, ובקל הוא להיכשל בעון החמור, ואין חולקין בזה כבוד לחכם גדול. איזה שיהיה, שכבוד האלוקים קודם לכל.

ומלבד חילול ה', כבר נבזות וסירחון המעשה והמידות יש בזה, שמרגיל עצמו ושקר ומרמה והוא כבר זול וקל בנפשו לעבור, וראינו איך נפלו מענין לענין שכבר נפלה החומה ואין הפחד מרתיעו. ואם על מאכלות מחמיר בהידורים אין קץ, בממון כשר יש להדר אף יותר.

וגם אם ברור לו ההיתר בלא ספק, וגם אין חשש חילול ה'. ידרוש אמת בלבבו, שאם רצונו לעבוד את ה' באמונה ויראה, אין לו הצורך לשקר ולרמות ולהתגלגל בעוולה ומרמה, שיד ה' לא תקצר לפרנס בדרך אמת ויושרה. ואדרבה מצוה רבה להיות מקדש ה' ברבים, שיאמר כל רואה אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלוקיו.

מבית המקדש והוא קיים ועומד בירושלים. [וראה בכלי יקר (מלכים ב סי' יב) שרשב"י היה במערה י"ג שנה לכפר על מעשה אחיה השילוני. ע"ש].

אם כן מה לנו להתפלא על דבר זה שיהיה בדורנו, והוא אינו רחוק כלל שחכמים בדורות אחרונים אפשר שיטעו, וכל שכן בדבר שיש בו צדדים הלכתיים, וכל שכן כשהציבור החרדי 'כנלחם' במוסדות המדינה וזה לעצמו גורם לרבים להורות לעצמם היתר, ועל ממון אין אדם נאמן והוא נגוע והלב חומדו וכל צדדי הטעות בו. ובדין הרי חזק חכמים גדולים האוסרים, אך מה נעשה ונמשכו העם אחר הטועים. וראה והבן שגם בימי אחיה השילוני תלו העם ואמרו כך הוא 'מנהג ישראל' וכך היא 'הוראת חכמים' שפשט היתרו ושאר טענות שרגילים לטעון כל המתבצרים בעמדתם בלא הוכרחת אמת.

ולא באתי ח"ו לדבר על איזה חכם בעולם, שאין אני כלום ושום דבר לעומתם, אך בקשת האמת ועשיית רצון הבורא, מחייבת גם לשאול שאלות חדות לבאר האמת ולדרוש ולחקור בהן צדק, ודברי חז"ל הם יסודות ההיגיון וההיקש לשקול הכול במאזני האמת והצדק.

ועל אחת כמה וכמה במקום של חילול ה', שאין חולקים כבוד לרב. ועין רואה ולב כואב על חילול ה' הנורא, ואני ברוב ימי ושעותיי שמחזין לסדרי הלימוד, עוסק עם העם שבשדות להיות להם מקרב לקודש, ופונים לשאול דבר ה' זו הלכה ומוסר חכמים להודיעם. ואוי לי אללי, שמעת לעת ומפקידה לפקידה שואלים ומקשים ומזדעקים על כל הנזכר, ואין לי פה להשיב דברים הגונים ואמיתיים שיתיישבו להם על הלב, כי את השקר והכזב מכירים הם מבני העולם, ולא באו אצל אחזי התורה לשמוע עוד מאותו הדבר. שלא חיפשו לשמוע אלא מעט מדבר ה' ויראתו ומידות נעלות בדרכי המוסר של חכמינו.

פרק 1 – טענות ומענות

לאחר שהתברר כי אפשר וטעו בדינים גם גדולים, ובמצוי שמשנתנים הדינים בשינוי מציאות ודרכי העולם ולא הרגישו בזה בדבעי. יש לחקור ולדון כתלמיד היושב בארץ למרגלות רבותיו, בענוה ושפלות אך לא התבטלות, שרק לפני ה' יש להתבטל ללא שאלה, והוא ציווה לעשות רצונו כפי הדעת נוטה בשכל וסברא וראיה ולא שמועה חלולה. ומאחר וקשה הדבר לשמוע, והרבה מעוררים קושיות וטענות בזה, אמרתי לקבץ מעט הטענות ולהראות שלדעת חז"ל ורבתינו ראשונים ואחרונים רדיפת אמת עיקר, ואין בטענות לכסות מחיקור הדין לברר האמת.

מוציא לעז

והנה נבוא לדון, שמא נאמר שיש כאן ח"ו מוציא לעז על הראשונים. שאם אנו אומרים לשאול ולחקור על כל חכם אם הצדק עמו או שגה בדיון, נמצאת אומר שרבים הם החכמים שטעו ושגו בתורה הרבה. ובפרט אם נעיין כפי כוחנו ויהיה נראה 'לפי דעתנו' שטעו גדולי החכמים בדאורייתא, ופעמים אפילו נראה שטעות זו כבר כמה דורות, וכי זה לא באיסור גמור של 'מוציא לעז', וכן לא יעשה.

והנה לבאר כמה אין בטענה זו ממש, אביא לפניך מלשונות הפוסקים המבארים הכללים בזה. שמלבד שכל חכם מצווה לעיין 'כפי דעתו' בכל יכולתו וכך יעשה, נראה ברור שאין לחוש כלל על מה עש חכמים אחרים או דורות קודמים, שכל אחד יתקן עצמו מה שיכול.

וזה יצא ראשונה עיין בשו"ת תרומת הדשן (ס"ח רלב) שכתב חז"ל, יראה דדברים הללו צריכים לימוד רב אימתי שייך לומר נמצאת אתה מוציא לעז ואימת לא אמרי הכי. דהא ע"כ כללא הוא דילפינן מינה מההיא דפ"ק דגיטין, דהא דייק

מיניה התם במרדכי דאין לזיין האותיות של שעטנ"ז ג"ץ בגיטין מטעם דא"כ אתה מוציא לעז. והיה נראה לחלק דכל היכא 'דמילתא דפשיטא' הוא להתיר' ובא אחד להחמיר ולעשות 'זהירות יתירתא' כה"ג אמרינן לא תעביד דא"כ אתה מוציא לעז, אבל 'היכא דאיכא ספיקא' וצדיקין 'שמן הדין ראוי להחמיר' מוטב יותר לעשות כדת וכתורה לגמרי, וניחוש לגיטין שלפנינו שלא יהא בהן ספק משניחוש ללעז גיטין הראשונים. ע"כ.

והבן שדווקא בהנהגות וחסידות יש לחוש ללעז, אך כשיש אפילו ספק בעיקר הדין לא חוששים להוצאת לעז, וע"ש שהאריך בדוגמאות מהתלמוד וראשונים שתיקנו וסידרו דינים מחודשים בגיטין אעפ"י ששם הוא ממש גדר מוציא לעז, שאם הגיטין ח"ו פסולים נמצאו דורות של ממזרים, שאין כאן רק 'טעות' בדיון אלא ממש פוסל את הנולדים מלבוא בקהל כפשוטו.

ובטעם הדבר, נראה פשוט בדבריו שאין חולקין לתלמיד כבוד במקום הרב, ואם ה' ציוה כן ואפילו על צד ספק זה גובר על חשש לעז על צדיקי הדורות הקדמונים, ולזה קאמר 'מוטב יותר לעשות כדת וכתורה לגמרי'.

ובלשון מסבירה ובהירה ראה בספר גט פשוט (ס"ח קכה ס"ק לא) שכתב עפ"י דברי התרה"ד הנ"ל חז"ל, הכלל העולה שאנו שוקלים הלעז, אם שניהם שוים, עלינו לחוש לכבודנו, שלא יוצאו לעז עלינו, ולא נחוש ללעז הראשונים. אבל דבר שאם לא נעשה התיקון, יהיה לעז קטן עלינו, ואם נעשה התיקון יהיה לעז גדול על הראשונים, עלינו לחוש לכבודם של הראשונים, יותר מחשש לעז עלינו. עכ"ד.

הרי לפניך שגם אם נבוא לדמות בין מוציא לעז בגיטין לשאר דיני תורה, אין לנו לחוש על כבוד קדמונים יותר מעל כבוד עצמנו, וחיך קודמים

ברורה נגדם מה לי במנהג שנהגו כן מאחר שאין לו שורש ויסוד וכו' ומה שיצא הדבר מפי הרבה גאונים אין לומר להחמיר כמותם דנראה בעיני דאין זה תיקון אלא קלקול וכו' וכבר כתב הרא"ש בפרק אחד דיני ממונות שאם לא ישרו בעיני דברי הקדמונים ומביא ראיה לדבריו שיכול לחלוק עליהם אפילו על הגאונים. ע"כ. ואני ברגליו אעבורה שכל דבריו אמת וצדק, וכל שכן בדין שהמנהג הוא קולא ואנו באים להחמיר, ואין לחוש בזה להוצאת לעז על החליצות הראשונות דמעיקר הדין הוא, ואטו אם הם טעו נטעה גם אנו אחריהם. וכ"כ בשו"ת תרומת הדשן (סימן רלב) דלא אמרנו דנמצא אתה מוציא לעז על הראשונים אלא בכגון ההיא דגיטין דפשיטא מילתא להתיר מצד הדין וכשבא אחד להחמיר נגד מה שנהגו מקדמת דנא בכח"ג יש לחוש להוצאת לעז על הראשונים, משא"כ היכא דאיכא ספיקא דדינא ויש צדדים להחמיר, מוטב שנעשה כדת וכתורה יעשה ונחוש לגיטין שלפנינו שלא יהא בהם שום ספק ממה שנחוש ללעז גיטין ראשונים. ע"כ. וע"ע בפרי חדש (סי' תצו סק"ב) והביאם מו"ר בשו"ת יביע אומר (ח"ה מילואים אבהע"ז סי' ה').

וא"כ הבן היטיב שאם על כנגד כבוד חכמי הדורות הקודמים, אסור לחוש לכבודם ולהיכנס לספק בדין, כל שכן בחכמי הדור שגם הם יכולים לתקן ולשנות אין לחוש. ומדבריהם ברור שאפי' בדין דרכנו שיש בו חבנה כי טעו ושגו האומרים לפטור, גם בזה לא חוששים להוצאת לעז שכתורה נעשה. [וכבר ראינו לעיל שלא חש הגרע"י להוצאת לעז על חכמי דורו, אעפ"י שהתירו 'ועשו מעשה' בעצמם לסחוט התפוזים בשבת, שזעק כנגדם על שבות בשבת. ודר"ק.]

מהרהר אחר רבותיו

שמעתי באומרים שהמחפש אחר דברי רבותיו,

לחיי חברך גם בחיי הנפש. ועי' עוד למרן מלכא ביביע אומר (ח"ה אבה"ע סי' כד) שהביא דברי הגט פשוט להלכה ולמעשה, והביא לו עוד חברים מהם, הכנה"ג (סי' קמב הגה"ט אות נב), וגט מקושר (בולה סי' כה אות סב). ועי' פרי חדש (סי' תצו ס"ק יב) שכתב לרקדק בדין קהל אחד שזה כמה שנים שנהגו קולא בדבר אחד, ורוצים להסכים לבטל אותו המנהג ולהחמיר בדבר, אם יש לחוש להוצאת לעז על הראשונים או לא. ופלפל בחכמה והעלה במסקנת דבריו וז"ל, ועולה לפי זה שהקהל יכול לבטל המנהג של קולא ולהחמיר בדבר כל שיש בדבר 'פקוק מעיקר הדין' או דהויא 'פלוגתא דרבוותא' וכיוצא בנ"ל. ע"כ.

ובאמת שדין מוציא לעז על הראשונים לדעת רבים מהפוסקים לא נאמר אלא על גיטין בלבד, שאם תפסול הגט נמצא שילדיה מהשני ממזרים והוא לעז גמור, אך בשאר מצוות אין לטעון טענה שכזו. וכבר נזעק על זה מרן ביביע אומר (ח"ה אבה"ע סי' ה) וז"ל, מוכח מהמהראנ"ח (ח"ב סי' יא) שכתב, דדוקא בעיני גיטין ואישות שייך לומר כן, שנמצא שע"ז מוציא לעז על חבנים שהם ממזרים ח"ו. אבל בשאר איסורין אין לחוש לזה. ע"ש. ושכ"כ בס' בתי כנסיות בתשובה שבסוה"ס (דקב"ה ע"ב). ע"ש. והרה"ג ר' מנשה סתהון בס' כנסיה לשם שמים (ד"ס ע"ב) כתב שדברי מהראנ"ח הנ"ל נכונים מאד בטעמן, כי בודאי דבר זר מאד לומר שיש למנוע מאדם הבא להחמיר מספק איסור כדי שלא להוציא לעז על הראשונים, וגם בכל הש"ס לא נמצא ד"ז אלא לגבי גיטין ואישות. וכ"כ החקרי לב (חאו"ח סי' צה) שד' מהראנ"ח מוכרחים מהש"ס (יבמות טו). וכ"כ בשו"ת עין משפט (חאו"ח סי' א). ע"ש.

ועי' למהרש"ל בים של שלמה (יבמות פ"ב סימן ז) שכתב ביתר שאת וז"ל, ומאחר שיש לי ראיה

וראיתי לרב שלחן המערכת (ח"ב עמ' קמב אות קיד) שהאריך בזה והביא עוד פוסקים שכבו כן במקום שניכר חסרון בביאור הסוגיה. קחנו משם.

וא"כ כ"ש על דורנו, כל דלא ברירא לן שעמדו על עיקר הדבר אין לחוש כלל וחובה לדון דין אמת, וזה דבר ידוע שבתשובת חכם שלא הזכיר מטענות אלה, במה שלא דיבר הנחת יסוד היא שלא ידע אם לא בדברים פשוטים ביותר, שאם ידעו מטענה בריאה וחזקה בהכרח היו מבארים בדבריהם, ואין צריך 'להוכיח' בדעתם אלא די בזה 'שלא ברור שידעו', שכבר בזה לא מן הראוי לסמוך עליהם, כדאמרי בתראי הנ"ל על מרן השו"ע.

ועוד הבן וראה שלא נבהלו החכמים הנ"ל כלל מלטעון 'חסרון ידיעה' על גדולים שלפניהם, והיה סביר בעיניהם לומר 'שפעמים גם גדולי עולם לא נחתו' לכל הסוגיה, ואין בזה ביזוי או חוסר כבוד לטעון כן, שחקר ההלכה אינו מקום לגינוני כבוד ונימוס, אלא חיפוש האמת.

וכזאת תראה בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' יט) שכתב, דאפי' היכא דידעו מהראשונים וחולקים עליהם איכא איזה פוסקים כגון מהר"ם אלשקר דס"ל דאין יכולים לחלוק עליהם, וסיימתי דא"כ אין לאחרון לחלוק על הראב"ד 'כיון דלא הביא דבריו' ולא שום אחרון מהם דנראה 'דלא ראו דבריו מדלא הביא'והו' וכמו שמפורש בהפוסקים, 'שאם לא הביאו בטח דלא ראוהו' כיון שהוא סותר דבריהם, ולכן לא יכולים לחלוק עליו אם לא בראיות ברורות מש"ס או ראשונים אחרים וז"פ. ע"ש.

וראה בחג האסיף (וייספיש עמ' שלט) מהסטייפלר ז"ל שאמר וז"ל, 'הרבה הוראות תמוהות' נמצא בדברי האחרונים ז"ל אשר אין חוששין להם כלל, ואנו אין לנו אלא מה שמתברר מש"ס

הוא כמהרהר אחריו שטועה, ועושה רבותיו 'טועים' בשגגת תלמוד העולה ודון, ואין לך מרחיק השכינה מזה.

אך מה אומר שטענה זו סרק היא, שבלימוד תורה כבר חזינו שכך דרכה של תורה, תלמיד חולק על רבו וכן באביו, וכל המהפך בזה 'מגלה פנים בתורה שלא כהלכה' כאשר הארכנו לעיל מקורות לרוב ספרים וסופרים, ובפרט בלשונות הרמב"ם.

ומה נענה ומה נאמר, שאפי' על מרן הקדוש רבנו השלחן ערוך, לא חשו הפוסקים כלל מלשאול על דבריו ולהקשות ולדון, ובמציוי שהנו"כ טענו כנגדו שטעה בדין. ועד כדי כך דרשו האמת, שפעמים וענו ואמרו ששלחן ערוך 'לא נחית' בסוגיה ולכן אין פסקיו מכריעים. עי' בשו"ת שמחת יום טוב אלגאזי (ס' ג דף ט ע"ג) שכתב, שאע"פ שאנו נוהגים לפסוק תמיד בדברי מרן, מ"מ זהו רק כשנודע לנו בבירור שעמד על 'עיקר הדין והכריע לפסוק' כמ"ש בש"ע, אבל בדבר שלא הוברר לנו אם עמד על עיקר הדין, והכריע בדברי פוסק אחד וכו', 'אין מן הראוי' לפסוק בהכרעת מרן, מאחר שלא נודע לנו בבירור שעמד בעיקר סברא זאת. ע"ש.

וכלל זה הביאו גם היביע אומר (ח"א אות סי' נג אות ו) והסתייע בו לגידון דיליה, וראה עוד ביבי"א (ח"א יו"ד כג סוף אות ח), ומרן הגרע"י הוא הכרוז בתורת רבנו הבית יוסף, ובטח שלא נחשוד בו לזלזול במרן הקדוש. ובכלל תדע שכלל זה מוסכם הוא גם בשו"ת תעלומות לב (ח"ג כללים ד"קז) ובארץ חיים סתהון (כללים כלל ד), ושם ציין שכתב הרב מהר"ם פארדו בתשו' שהוכא בספר שערי רחמים (ח"א אה"ע סי' י"ג דף כ"ג ע"א) דכן מוכח מדברי הרב מהר"ם בן חביב בתשו' שהוכא בניגוד ורדים (ח"ו מכלל א' סי' א) ומדברי החקרי לב (מ"ב דע"ד) והרב חוקי חיים (סי' מ"א דף פ"ט). ע"ש.

תקלה, שלא רק שלא כותבים להעיר או לחדד ואפי' רק להצביע על הספקות, החזיקו במנהג או באיזו הוראה ששומטת מצוה או מחזיקה בעוון, והשומעים לזה בתום לב נכשלו ולא ידעו צד לחוש לו.

ואין להתפלא כל כך על זה, כי באמת אין חדש תחת השמש, וכבר כתב הרמב"ם (פ"המ"ש בכורות פ"ד) וז"ל, וכבר ראיתי בא"י אנשים נקראים 'חברים' ובמקומות אחרים יש מי שנקרא 'ראש ישיבה', ואפילו 'בר בי רב דחד יומא ליתיה'. ע"כ. והם דברים קשים אך נאמנים היוצאים מנאמן לאמת. וראה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סימן יז) וז"ל, שאף שיש שעושים כן קוסם אף בחתונה של חרדים ולא מיחו בידם, אין להביא ראיה מזה להקל כי בזמן הזה רבים נקראים תלמידי חכמים 'ואינם יודעים הלכות פסוקות', ולומדים הגמרא לפלפולא בעלמא ואינם יודעים מש"כ בשו"ע ובשאר אחרונים פוסקי הלכות. ע"כ.

וכיו"ב העיר בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' רסב) וז"ל, והכריחני לכתוב בזה מה שאני מתחמק מאוד מזה, כי ראיתי בעו"ה בדור הזה שהרבה מראשי הישיבות ובני התורה מרחיקים לימוד השו"ע, ומלפנים זאת בישראל שכל גדולי ישראל וכל בני ישראל למדו שו"ע וכל מעשיהם היו ע"פ שו"ע והרמ"א ונו"כ, ומי שלא ידע כדת מה לעשות שאל למי שיודע וככה נהגו. אבל בדור הזה כיון שאינם בקיאים בר' חלקי השו"ע, ואין לומדים שו"ע וכו' וגם הראש ישיבה כששואלים אותו ולא למד שו"ע, אזי כיון שהם יראי השם פוסקים עפ"י 'פרועמן' (הרגש) ולכן כמעט אין מי שיודע ההלכות משו"ע, ונעשית תורה הרבה תורות איש איש לפי ההרגש שלו וכו' והרבה יש להאריך בזה אבל יפה השתיקה. ע"כ.

ופוסקים הראשונים ז"ל או הכרעת גדולי האחרונים ז"ל שבא אחר מו"מ עם דעות החולקים, אבל מה שנמצא באחרונים ז"ל 'הוראות בלא ראיות' ובלא מו"מ אין סומכין ע"ז בזמן שזהו נגד המבואר בש"ס ופוסקים. ע"כ. והשבות אל לבבך.

ולמדנו להועיל מרן מלכא ביביע אומר (ח"ז או"ח סי' יט אות ד), מדברי הגאון הקדוש רבי צבי הירש מזידיטשוב בספרו סור מרע ועשה טוב שכתב וז"ל, ואפילו היה הרב דומה למלאך ה' צבאות, לא תאמין לשום מעשה אשר יעשה לנהוג אחריו, עד שתדקדק בעצמך בכל אשר ראית נוהג, ותהיה נושא ונותן בדבר, שמאזיה טעם עשה הרב מה שעשה, ואמנם צריך אתה לדונו לכף זכות, ולא להרהר אחריו ח"ו, אבל לא תעשה כמעשהו, כשנראה שזהו נגד ההלכה, אלא אם כן יורה לך טעם נכון ע"פ ההלכה ויסביר לך הדבר, ויכנסו דבריו באזניך, לאחר שתחקור היטב בענין אז תאמין, וזולת זה לא תאמין, ואפילו אם יאמר לך שקיבל כן מאליהו לא תשמע לו, ואל תאמין לו, ואפילו בדבר שהוא מתקנת חכמים בלבד לא תשמע לו. ע"כ. וראה בעיניך והשבות אל לבבך, שהאמת לפני הכול ואפי' על רבו המובהק שדומה למלאך ה' יש לחקור אם אמת במעשיו, ולא רק שאין גריעותא אלא כך היא דרכה של תורה.

לא עיין לא מכריע

ולצערנו הרבה ספרי קיצורים בלא עיון נכתבים, אספו מדברי ספרים וסופרים בלא עיון כדבעי, ולא חקרו אחר מנהגים אם יש בהם סרך איסור, אלא ציינו להם כשתיקה כאילו ניתנו בסיני. וכן בהרבה מפסקי האחרונים העתיקו בלא חקירה כדבעי, ועין רואה שלא הגיעו אפי' לתחילת עיון הסוגיה, ועושים רושם כאילו ורבים חקרו והסכימו ואינו אלא העתקה מחכם לחכם. ויצאה

נאלמו דומיה וטענה אחת בפיהם שסומכים על 'גדול פלוני', והוא נגד הלכה שאין 'לסמוך' ואם לא יצא לו כן בעיון הוא בספק להחמיר בדאורייתא.

וזה הכלל הכמעט בודד המבואר בחז"ל בהכרעת מחלוקות בין החכמים (ע"ז ע"א) וז"ל, ת"ר הנשאל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר. היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר, אם היה אחד מהם גדול מחברו בחכמה ובמניין הלך אחריו, ואם לאו הלך אחר המחמיר. ר' יהושע בן קרחה אומר, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל. א"ר יוסף הלכתא כרבי יהושע בן קרחה. ע"כ.

ונפסקה הלכה זו ברמב"ם (ממרים פ"א ה"ה) שני חכמים או שני בתי דינים שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין או עד שלא היה הדבר ברור להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטהר ואחד מטמא אחד אוסר ואחד מתיר אם אינך יודע להיכן הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל. עכ"ל.

ועל כן זהו הכלל המכריע, ובדרכנו יחקור להבין הדין ואם מסתפק הרשות בידו להקל או להחמיר, ואם מהדר לצאת ידי חובת הפוסקים להחמיר אחריו. ובספק דאורייתא אין כלל רשות בידו להקל אם לא שיצא לו כך בלימוד בלא ספק, אך בכל ספק חייב הוא להחמיר כי זהו הכלל המכריע היחיד בחז"ל. ומבואר הוא 'שלא סומכים' אפילו לא על 'הגדול בחכמה ובמנין' בספק דאורייתא. וזה מוכרח ברמב"ם שהשמיט הרישא של גדול בחכמה ובמנין, והכריע כר"י בן קרחה שפסק רב יוסף דבריו הלכה למעשה. וכך ביארו בדבריו בהגהות מיימוניות ובכסף משנה ע"ש.

ויותר מזה ראינו לר"ח הטוב בשו"ת רב פעלים (ה"ב י"ד סי' לו) שכתב, שלא ראינו בבתי המדרש אשר פה עירינו שמניחים מזוזה, ולפי פסק מרן שקבלנו הוראותיו צריך לקבוע שם מזוזה, ועל פי הרוב נראה שהחכמים פה עירינו לא שמו ליבם על זה ולא העלו על דעתם מה שפסק מרן ז"ל על חיוב המזוזה בבית המדרש. שאילו היו שמים על ליבם פסק מרן, בודאי שהיו מניחים מזוזה. ע"כ.

ואמת שיפה השתיקה אך יש כאן גם מצות תוכחה, אל נא נפסיד מצוות ה' וח"ו שלא ניכשל, ועל כן בהכרח שאין לסמוך על כל מאמר הנאמר. ולאמיתתה של תורה, גם אם האומר גדול ורם יש לבדוק מה הדעות והצדדים, כי רוחב מקצועות הלכה והיקפם לא נותן אפשרות לעיין כדבעי בכל עניין, ומה שהרחיב גדול פלוני קיצר אלמוני, ומה שמצוי לו למעשה טעון בירור כדבעי שאין הצר שווה בנזק המלך, וכל אחד אחראי על עצמו להגיע לתכליתו לעשות רצון בוראו.

כללי הפסיקה

ואנא זעירא עצור במילין לא אוכל, שלצערנו במצוי הרבה לומדים שלא עוסקים כלל בחקר ההלכה אלא פלפול בעלמא, ואין הם אווזים בסוגיה כלום ומצוי שנכשלים לרוב שסומכים על הכתוב במקום שלא ראוי לסמוך. ומשום מה לא מעט מהלומדים הלכה כשרואים דברי רבם חולק עם שאר חכמים, תכף אווזים בדברי הרב כאילו בהכרח דבריו נכונים לדין. והוא פלא שבלא לחקור ולעיין מכריעים כשמחלוקת מונחת לפניהם.

וכלל גדול הוא בכל דיני התורה, שהפוסקים נלחמים מלחמתה של תורה זה בונה זה סותר על מנת לבנות, קושיות ותירוצים ראיות ודחיות, ואינו מוכן בדור זה מדוע הרחיקו הלומדים מלעיין בדברי רבם אם מוכרחים הם, ומדוע

רנג) ובאבקת רוכל (סי' לב), הנה משמע שהשואל לרבו נקי מכל הוא.

אך מאידך עיין לראשל"צ בילקוט יוסף (שבת א-ג עמ' תכט) שפתח הדיבור בזה, והביא גם משמיה דאביר הרועים מרן היביע אומר וז"ל, אין לכל אחד לבחור לו פוסק לעשות בבל בדבריו אלא יש לילך אחר כללי הפסיקה וכו' ושראיתי מי שדייק מדברי החזון איש דיכול אדם לברור לו פוסק שינהג כמותו אפילו להקל בדאורייתא. ואמנם הרי הראשונים (בחולין מג ע"ב) נתקשו בקושי החזון איש ומתוך דבריהם נראה שלא הסכימו לתירוץ זה למעשה. ומצאתי בכתב יד למרן אאמו"ר (שליט"א) [צוק"ל] שכתב מיום כ"א חשון תשע"ב, דלמעשה אין לזוז מדברי מרן הש"ע שקבלנו הוראותיו, ואם אין הדבר מפורש בשו"ע יש לפסוק כדעת רוב האחרונים כי אחרי רבים להטות, ואין רשאים שכל אחד יעשה כלבבו, ודברי החזון איש הנ"ל אינם להלכה רק לפלפול בעלמא. עכ"ל. [וע"ע בדברי הרב זיע"א במאור ישראל (ח"ב עמ' א) ובשו"ת יחו"ד (ח"ה בכללי שו"ע אות ב) ובשו"ת יבי"א (ח"י יו"ד סי' מג אות א) ובס' פסקא טבא (עמ' ג-נד).]

ולפי זה בנד"ד, שכידוע איכא בזה מחלוקת הראשונים, והרמב"ם השמיט לגמרי כל מימרא זו מההלכה כי אין לזה יסוד להכרעה, אדרבה ביאר דבריו (הל' ממרים פ"א ה"ה) שיש ללכת בתר ספקא דאורייתא או דרבנן, ולא הולכים אחרי גדול כחכמה ובמנין ולא אחר רבו. וגם בשו"ע הלכות ת"ת לא נזכר כלום מזה שיכול לעשות כפי רבו לכל מילי, אדרבה כלל גבירתא להחמיר בדאורייתא ולהקל בדרבנן מוזכר בכל מקום. וכידוע קבלת הוראות אבקת רוכל בפלוגתא, ובכלל אפשר שחזר בו שאינו כתוב כלל בדיני שו"ע. ואם כן, לא נפק מפלוגתא כלל אדרבה סתימת הפוסקים בזה שלא נאמר עשה

ולא אכחד דפליג בזה הרשב"א בתשובה (ח"א סי' רנג) עי' בלחם משנה שם. וכ"פ ברמ"א (שם) כדברי הרשב"א. ע"ש. אך מאידך בש"ך (יו"ד סי' סרמב) כתב כהרמב"ם בהלכה למעשה, וראה בכנסת הגדולה (יו"ד סי' מוד הגב"י אות ח) שכן הייתה דרכו של מרן הב"י. ואנן בתר מרן והרמב"ם גרינגן שקיבלנו הוראותיהם. וגם אם תאמר ספק הוא אם אפשר לסמוך על הגדול, הרי שחוזרים לספק דאורייתא להחמיר שאין לסמוך על הגדול אלא חובה להחמיר.

עשה לך רב

ואם יאמר תלמיד או חכם מה לי ולכל זה, אני עושה כמו הרב שאותו אני שואל בהלכות, ואני שואל רק אותו ועליו אני סומך. וזאת מתפלאים איך לא שמעת מדברי חז"ל שאמרו, עשה לך רב והסתלק מן הספק' (אבות פ"ו מ"ד).

וקודם שנבוא לבאר עיקר טענה זו אם יש בה ממש, נשים לב שעפ"י רוב טענה זו אפילו לא מתחילה, שהרי אם רבו לא הורה כן הלכה למעשה כבר למדנו שאין למדין הלכה מהמעשה. ואפילו רבו אמרה הלכה אלא שלא נאמרה הלכה 'למעשה' אין בה כדי סמיכה, כל שכן לקולא בדאורייתא כשלא בא לדון בדברי קמאי ובמציאות הלכה למעשה.

ועל עצם הטענה עשה לך רב והסתלק מן הספק', הנה כל הבא בספרי הפוסקים יראה שאמירה זו אינה ברורה כלל מה גדריה להלכה, וכדי שלא אצא מן העניין לגמרי אביא קיצור נמרץ מדברי פוסקי הדור האחרון.

הן אמת כי בחזון איש (יו"ד סי' קנ אות א) ובחוט השני קרליץ (יוה"ב עמ' שפא) נמשך אחריו בדין, שרשאי אדם לקבוע לו חכם לילך עפ"י דבריו לחומרא וקולא, ושוב א"צ לחוש לכל ספק דאורייתא. וחזינן סייעתא לזה ברשב"א (ח"א סי'

לך רב' אלא במסכת אבות ולא להלכה.

ובעצם קושיית החזו"א, ראה גם באור לציון (ח"א סי' ז) שהלך אחר המחמיר בדאורייתא היינו למי שספק לו בדיון, ואם הגיע להוראה הרשות בידו לעשות כאשר נראה לו אחר העיון. (וציון לשו"ת מהר"י מינש סי' קיד) וכיו"ב הביא בס' פסקא טבא (עמ' מוח) משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל. ולפי"ז מתורצת קושיית החזו"א וממילא נדחה גם חידושו הנ"ל.

וע"ע בדברי האור לציון (ח"ב עמ' יז במבוא) שכתב להוכיח מהרמב"ם שהשמיט דין זה שיש לילך אחר רבו בכל דבר, מוכח שאין זה הפירוש הנכון בנמרא וגם אם זה הפירוש אין הוא להלכה. וכל שכן במנהג שרבו נהג בו שאין הוא צריך להמשיך אחריו מכוח קבלת הוראותיו, והעיר שהמציאות שמקבל מכמה רבנים ואין גדר רבו המובהק בכל מילי שצריך לילך אחריו גם לסוברים כן. ע"ש. ומבואר שגם לדעתו בנידון דידן אין הוא נמשך אחר מנהג רבו בלא הוראה ברורה גם אם הוא רבו המובהק, וכ"ש אם הוא בר הכי לעיין בעצמו.

ונמצאנו למדים שכמה צדדים יש באמירה זו שלהלכה נמצא שאין באמירה זו כדי סמיכה, וא"כ בכל ספק מצוה דאורייתא אכתי הוי בכלל ספק דאורייתא לחומרא גם נגד רבו, ובכלל יש אומרים שבמצות עשה מה"ת גם ספק ספיקא לא מועיל לפטור שסו"ס לא עשה המצוה [ויש שלמדו כן ברמב"ם בתשובה סי' קה], הגם שלהלכה לא אמרינן כן למיחש מיהא בעי וק"ו בספק אחד שהוא חיוב ממש מהתורה גם לרמב"ם [הארכנו בזה במק"א]. ואם בלאו מהתורה הרי שלכל הפחות מדרבנן חייב להחמיר. ואם רוצה להקל בדרבנן בספק הרשות בידו, גם נגד רבו.

וכל זה לבעל בית שאינו יודע בסוגיה, אך לאשר זכה להיות מעיין אליבא דהלכתא, אין ספק

שהוא צריך לחפש ולחקור רצון שמים, וכן היא דרכה של תורה שיהיה כל אחד עוסק ומוציא הוראותיה למעשה.

מוטב יהיו שוגגים

והנה גם טענה זו שיש ללכת אחרי חכם מפורסם 'בכל פסקיו', שעפ"י רוב הוא מעט בטעות ומוטב שיעשה בשוגג בטעותו מאשר ידלג בין הסוגיות כפי דעתו בלימוד. טענה זו משמרת טעויות ולא מקרבת תקנתם. ועצם טענה זו עשו אותה כלשון מליצה בעניינים שאינם שייכים, וגם במקום ששייך לטעון כעין זה, לך נא ראה במה שהאריך בזה מו"ר בשו"ת יביע אומר (ח"ה אבה"ע סי' ה) לדחות טענות כעין אלו. ולהלכה למעשה לא אמרינן הכי אלא כשהדבר ידוע לנו בודאי שלא יקבלו לעשות האמת, אבל בספק שמא יקבלו צריכים למחות בידם. ואיד לא יציל האדם עצמו לחקור מהי האמת. [עיין תוס' שבת (נה ד"ה ואע"ג), תוס' ע"ד (ר ע"א), תוס' ב"ב (ס ע"ב), רי"ף ורא"ש ביצה (ל ע"א). ס' יראים (ס"ס לו), רבינו ירוחם (סוף נתיב ב)].

וז"ל הרשב"ץ בתשובה (ח"ב סי' מז), וכבר כתבו התוס' דדוקא במילתא דידעינן בודאי דלא מקבלי מינן, אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, אבל אי לא ידעינן אי מקבלי מינן או לא, חייב עכ"פ למחות, כדמוכח בשבת נה אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי ואילו הנחנו בני אדם על מה שהן שוגגין בכל יום היו מוסיפים שגגות, והיתה התורה נופלת מעט מעט. ועוד נ"ל דהיינו דוקא כשכולם שוגגים הלא"ה מצוה למחות בידן כדי להזהיר אחרים שלא יבואו לידי מכשול דברייתא יליפי מקלקלתא ולא מתקנתא. והמורה הוראות שהזהיר את העם ולא קבלו עליו נאמר ואתה את נפשך הצלת. עכ"ל. (וכ"כ בתשו' הרא"ש כלל ו סי' ג דבספק חייב להוכיח להציל נפשו).

ועיין בחי' הריטב"א (פסחים ג) שכתב על זה,

לסמוך עליו, ואין דוחין דברי הראשונים חכמי הדורות 'בסברא בלא ראייה'. שדברי הראשונים שהיו בקיאים ונודעה חכמתם דברים נכונים הם ומקצתן שהן כדברי קבלה. ע"כ. ע"ש שסידר כמה כללים בפסיקה וטובים הם לפה.

וכל שכן למהר"ם אלשיך (סי' לט, הובא בש"ך חו"מ סי' כה ס"ק כא) דעל כרחק לא אמרין הלכה כבתראי לגבי קמאי, אלא כשאין בין בתראי לקמאי אלא כהדרגת אמוראי קמאי לאמוראי בתראי, אבל היכא דאיכא בינייהו כהדרגת שבין אמורא לתנא, לא אמרין הלכה כבתראי, אלא אדרבה אין גם האחד מהאמוראים בלעדי רב יחלוק על התנא אם אין תנא אחר מסייעו וסומך עליו, וא"כ השתא אין ספק שמהרי"ק שהוא מדורותינו אלה לא אמרין עליו לגבי התוס' דהלכה כמותו שהוא בתרא לגבי דידהו. ע"ש. וכל שכן לדידן אם תראה לאחרונים שלא דקדקו או לא זכרו לדברי ראשונים, שבכגון זה לא אמרין הלכתא כבתראי.

ובלאו הכי גם אי נימא כבתראי בכל גוני, היינו דווקא 'שביירו דבריהם' בראיות מוצקות ולא בסברות או חילוקים בלא בית אב. והוא מבואר בפתחי תשובה (חו"מ סי' כה סק"ח) וז"ל, בתשובת הרב מו"ה משה רוטנבורג (חיו"ד ס"ס כ') כתב שכתב על נידון ידידי דאע"ג דקיי"ל הלכה כבתראי וכו' מ"מ נראה דהאי כללא לא נאמר אלא היכא דהאחרון מברר דבריו בראיות צודקות, אבל היכא דהאחרון כותב דעתו בסתם בלי שום ראייה שלא כדעת הפוסק הקודם לו, מצי אולמא דהאחרון מהראשון, ע"ש.

ואוקי באתרין שהרבה פעמים תראה שהכריע חכם מאיזו סברא וחילוק שעלה בדעתו, ואם אינו מעוגן ומוכרח בחז"ל או בראשונים ואפשר לטעון בסברא היפך הרי שאין זה מכריע כלל, ואם נשאר הספק הרי שיש לדון בזה ככל ספק.

ופשוט דמתני' והש"ס אינם אלא במנהג להחמיר, אבל במנהג להקל, אפי' אם היה ע"פ גדולים שבעולם, כל שנראה לחכם בעל הוראה שיש בו צד איסור, לעולם אין חוששין למנהג ההוא. ע"ש. והאריך בזה עוד ולנו די בזה שהעניין מובן, שזו עוד טענת סרק במקום לפקוח עיניים, לקבל האמת ממי שאמרה.

הלכה כבתראי

ורגילים לשמוע הטוען, פלוני מגדולי הדור הוא 'בתראי' שראה כל שלפניו וכך יצא לו והוא מכריע. וטענה זו דחיה בקש היא, כי באמת כלל זה מסויג מאוד ראשית ראה למור"ם ז"ל (חו"מ סי' כה ס"ב) וז"ל, כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים, והפוסקים האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, חולכים אחר האחרונים, דהלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך (מהרי"ק שורש פ"ד). אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו. ע"כ.

وهוא כאומר, שגם אחר דברי האחרונים יש לחפש ולברוק בדברי הקדמונים לראות אם כך עלתה בימיהם, ואם תמצא שלא זכרו מדברי קדמונים, אין לאחרונים על מה לסמוך ומנהיגם עקר ועקרה, שבזה לא שייך לומר הלכה כבתראי. ובטח שלא שייך לטעון כבתראי אם לא ראה האחרון דברי הראשונים 'המפורסמים' שזה טועה בעיקר הסוגיה הוא.

וכל שכן מה שאנחנו רואים לעיתים קרובות מדי, שבאים לחדש 'סברות' ו'חילוקים' נגד חכמי הדורות הקדמונים, שזה אינו מועיל כלום להלכה וכמ"ש הרשב"א בתשובה (ח"ב סי' שכב) וז"ל, לראשונים שומעין אם חכם הוא שראוי

לחוש לרבים חללים הפילה

ותדע שגם לסוברים כרבנו החינוך שיש דין 'לא תסור' בחכמי הדורות, הרי גם לדבריו זלה"ה אין היחיד צריך 'לבטל דעתו' אפי' בפני רוב שהתכנסו במקום אחד, שאעפ"י שבגט פשוט (כללים כלל א ד"ה ויש להתבונן) כתב לחייבו לבטל דעתו, ראה בחקרי לב (יו"ד ח"א סי' פד ד"ה ומ"מ, קב, ב) שחולק בזה בהדיא, שיכול וצריך היחיד לחוש לעצמו, ורק הוראה לרבים יאמר כפי מה שנמנו רוב החכמים עליו באסיפת חכמים. וזה על מציאות של חובת 'אחרי רבים להטות', וזה כאמור לעיל לא קיים כלל האידנא.

והגם שיש לחוש שמא הלומד בעצמו טועה בהוראה לעצמו, שאם חכמים גדולים אפשר שטעו על אחת כמה וכמה אפשר שהלומד טועה. ועל כן בודאי הוא שצריך להיות שקול ומתון ולא סומך רק על סברת עצמו אלא בראיה והוכחה והקיף הסוגיה ככל יכולתו ולא באיזה לימוד קל, ומכיר הוא בעצמו שמכוון בדבריו לדעת חכמים ומכיר הוא הברעת כללי הפסיקה. כאשר הוא בזה אין לו לחשוש, שהרי תמיד יש לו חכמים שכתבו והסכימו בסברא זו, ודעת נוטה אינה טעות גמורה. ותדע שאינו צריך להיות ת"ח מובהק ואפי' אינו בגדר חכם כלל, אלא כל שמכונה בשם 'תלמיד שהגיע להוראה' בזה לומד ומורה לעצמו, וכמבואר הוא ברמב"ם (שגגות פי"ג ה"ה) וז"ל, הורו בית דין לאכול חלב הקיבה כולו, וידע 'אחד מן הקהל' שטעו ושחלב הקיבה אסור ואכלו מפני הוראתו, שהיה עולה על דעתו שמצוה לשמוע מבית דין אף על פי שהם טועים, הרי זה האוכל חייב חטאת קבועה על אכילתו, ואינו מצטרף למנין השוגגים על פיהם, כמה דברים אמורים כשהיה זה שידע שטעו 'חכם או תלמיד שהגיע להוראה' אבל אם היה עם הארץ הרי זה פטור שאין ידיעתו באיסורין ידיעה ודאית. ע"כ. ומבואר שאינו צריך להיקרא חכם, אלא

תלמיד שהגיע להוראה.

וכבר פסק לן מרן השו"ע (יו"ד סי' רמב ס"ז) שאפי' להוראה בפני רבו אין איסור ואפי' הוא רק תלמיד. שפסק וז"ל, לא מקרי הוראה אלא בשמורה על 'מעשה' שבא לפניו, אבל אם שאלו 'לתלמיד' הלכה כדבריו מו, יכול לומר 'מה שבדעתו', כיון שאינו מורה על מעשה שבא לפניו. ע"כ. וזה קאמר על רבו המובהק, שכידוע לית לן האידנא. וגם לאומרים שגדול שבדור כרבו המובהק הוא, חזינון שלהגיד דעתו להלכה אין איסור כלל, שאין זו הוראה.

והגם שאם הוא תלמיד שהגיע להוראה, אמת הוא שגם לאחר הלימוד 'והעיון' לא בהכרח שינצל מהטעות, אך עדיפא לן טפי טעות 'אחר הלימוד' מאשר טעות בלא לימוד. ולך נא ראה במש"כ הגאון המפורסם בשו"ת אגרות משה (בהקדמה) וז"ל, שהנכון לע"ד בזה שהיו רשאים ומחוייבין חכמי דורות האחרונים להורות אף שלא היו נחשבים הגיע להוראה בדורות חכמי הגמ', שיש ודאי לחוש אולי לא כיוונו אמיתות הדין כפי שהוא האמת כלפי שמיא. אבל האמת להוראה כבר נאמר, לא בשמים היא אלא כפי שנראה להחכם אחרי שעיין כראוי לברר ההלכה בש"ס ובפוסקים 'כפי כחו' בכבוד ראש וביראה מהשי"ת, ונראה לו שכן הוא פסק הדין הוא האמת להוראה ומחויב להורות כן, אף אם בעצם 'גליא כלפי שמיא שאינו כן' הפירוש. ועל כזה נאמר שגם דבריו דברי אלקים חיים מאחר שלו נראה הפירוש כמו שפסק ולא היה סתירה לדבריו. 'ויקבל שכר על הוראתו אף שהאמת אינו כפירושו' וכו' גם החכמים שבדור הזה יש להחשיבם הגיעו להוראה ומחוייבים להורות משום שהוראתם נחשב דין אמת. ומה שבב"מ (דף לג) בת"ח ששגגות נעשות להם כזדונות, הוא רק כשלא טרחו לברר היטב. ע"ש.

כי לא היה במצוי ספרים. וגם בספרים הנדפסים אין הזיכרון עומד לכל איש לעשרות שנים שלא יאבד דבר ממה שלמד, ומה הזכיר חכם אלמוני תוך דבריו כבדרך אגב וכדומה. ובאמת שגם אין אפשרות ללמוד כל היקפי התורה, שרבו המחלוקות והסוגיות עד אין קץ בכל מקצוע בתורה. ומה שייד להשוות זמנם לימינו שבלחיצת מקש תר ומשוטט בכל רוחבי התורה, ורואה עשרות רבות של העוסקים באותה סוגיה בנקל ובמדויק ומדוקדק בלא חיפוש ודפדוף, והוא פלא וגם והצלה לדור אחרון, שחוכמתנו ירדה והיקפי התורה הורחבו לאין היכר.

ועל כן לא ייפלא בעיניך כלל, שבדור האחרון הרבה דינים וחיידושים בעולם ההלכה, כי כך הוא מתחייב בכישרון המעשה והתעצמות היכולת, שזמן החיפוש ומציאת מקורות הוא רגע במימרא, וסידור החידושים בכתב כיעילות רבה בלא טורח על המחשב שמחוק ומתקן ומזיז ומסדר בהינף יד, וסידור והכאה לדפוס כמעט בין לילה הוא, ומה שהיו טורחים בכתב ידם שעות וימים, מעמידים ומסדרים ונעלמים דפים ונשכחו פתקים, וכל זה חס ה' עלינו.

ואמינא ולא מסתפינא, שאפשר בהחלט שת"ח צעיר וכישרוני עם שכל ישר, שמבין ומקיש ומדמה מילתא למילתא כדבעי, יעסוק בסוגיה כדבעי איזה זמן בעומק הסוגיה והיקף המדברים בה, ותהיה מחשבתו הכנתו ותשובתו עולה כמה מדרגות מעל דברי תשובה של חכם מחכמי האחרונים גם המפורסמים, ואין זו גאוה אלא יכולת שהרי נגלו לעינינו רוב ככל דברי חז"ל והראשונים, והרבה מאוד מדברי האחרונים שכל חכם האיר פינה וזווית בסוגיה. והגם שלקדושתם ויראתם ועומק הכנתם לא באנו, אך אין חכמתם הועילה במה שלא ידעו, ואין הקדושה מכרעת נגד מה שלא ראו, וכל מכיר ומודה על אמת

ואעפ"י שאין כל אחד עולה בשם 'חכמי הדור', אך גם לא מצוי כלל שיעיין בסוגיה ולא יהיו 'מחכמי הדור' שיוורו בדרך אשר הולך, ועפ"י רוב המעיין בשכל ישר יראה הרבה חכמים עומדים בשיטה זו אלא שלא כולם, ועל כן יצדד ויפעל לפי דעת נוטה, וגם אם טעה הרי שהוא בחכמי הדור שנשען על הכרעתם 'בשיקול דעתו'.

ואם אינו בר הכי לעיין בעצמו, ילך אצל חכם שנראה שעסק בסוגיה באורך ורוחב ומכיר בו שהוא חכם המחפש אמת ולא רק לתרץ מנהגים ורבתיים, ומה טוב אם יכנס בסוגיה להבין קושיה ותירוץ וישאל בין החכמים מה אומרים בטענות, שבקל ניכר דברי מי מתרצים ואמיתיים לבין הדוחה בקש. והיה ה' המבקש אמת התורה.

נתגלה בימינו 'אוצר החכמה'

עוד תדע והוא עיקר גדול בדור האחרון, שחל שינוי אדיר ומהותי בלומדים בדור האחרון מה שלא היה מעולם, שספרים מצויים בשפע ובזול עם מפתחות והפניית מראי מקומות ברוב פאר, ואוצרות הספרים מלאים מקצה לקצה ונדפסים חדשים בכל יום, מה שלא היה מעולם. ומה נאמר על התקדמות הטכנולוגיה שסייעה רבות להאדיר תורה, ושינתה את כל פני בתי המדרש ואיכות הלימוד, שנמצאים במצוי ביד אברך מאות אלפי ספרי הלכה ושו"ת, ונגלים תעלומות חכמה מדורות קדמונים דברי ראשונים וגאונים, ובקל מוצא כל המדבר בכל נושא ועניין שאין כמעט היכר כלל.

ועין רואה ואין להכחיש את המוחש, שרבים מתשובות גאוני עולם בדורות אחרונים שכתבו תשובה היו כמובן לפי הספרים שהיו באמתחתם, ולא יכלו לדעת ולראות שיטות רבות וצדדים נרחבים בסוגיה בה עסקו, בין שיטות גאונים וראשונים ועל אחת כמה וכמה ספרים אחרונים,

יראה שכך הוא באמת.

והגם שבדאי צריך לבוא בעונה ושפלות לפני גאוני עולם שלפנינו, אך התכחשות למציאות אינה דרך ישרה ועונה פסולה שלא להכיר ביכולת אינה מדרגה, והמסרב להתכרך בטובה הוי ברכה לבטלה. וברכת ה' היא לנו להשלים חסרון חוכמתנו כנגדם, שנתן לנו כלי עזר אדירים בידיו, לקיים בנו ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים, וצריך ללמוד להבין ולהורות כפי הנגלה לעינינו וכפי רוחב הסוגיה הנפרשת לפנינו.

וכמה מתאימים הם דברי בעל פאת השלחן (בהקדמה) שכתב וז"ל, וכבר כתב הקדוש המקובל הרב ר' הירץ ג"ע בסידור קבלה שלו וז"ל קבלה בידיו כו' ואמר עת זמן לכל חפץ שיש עת זמן לדורות אחרונים לחדש מה שלא יכלו דורות הראשונים לחדש אף כי קטנם עבה ממתנינו, לפי שעדיין לא הגיע הזמן של חפץ הדור ההוא כו' ע"ש. ועין רואה שבדורנו בא"י, התרחבה התורה ומונגשת היא ונגישה לכל, והיכולת לקבץ הדעות והשיטות לאין היכר.

ומה נפלאו דברי המגלת אסתר (בהקדמה) שכתב, ואל יתמיה מתמיה עלי איך מלאני לבי לבא ולסתור דבר מדברי הראשונים והמה חכמים מחוכמים, כי על זה אשיב ואומר וכו' אפשר שידעו האחרונים ושינו יותר מהראשונים משתי בחינות. הבחינה האחת מטעם שכבר אפשר שאיש מי מהאחרונים לקח לעצמו לעיין בדרוש אחד מיוחד, והשתדל והעמיק ושם בו כל שכלו ועיונו והשתדלותו, באופן שהשיג בו יותר מדברי הראשונים. והבחינה השנית שהנה אנחנו האחרונים עם המעט שהתמדנו בעיון, השגנו הרבה יותר בזמן מועט ממה שהשיגו הם בזמן רב, וזה לפי שבימיהם היו כל החכמות נעלמות ובלתי נשלמות והיו צריכין להוציאם מדעתם בהשתדלות נמרץ, אבל אנחנו מצאנו הכל

כשלחן ערוך לפנינו, כל דבריהם וראיותיהם מסודרים ובאור חכמתם נראה אור והיו לנו לעינים. ע"ש.

ועתה תאר לעצמך שאם על זמנו טען דבריו, על היכולת בימינו היה מגדיל ומפליא יכולת החכמים בדורנו, שאם וינצלו בכלי הקודש החדשים, תורתם מתברכת לאין היכר. ואנחנו הרואים בטובה ובברכה, כורעים ומשתחוים למי מי שאמר והיה העולם על כל הטובה שגמלנו.

עושה חדשות בעל מלחמות

והנה ידעתי כי הרבה מחידושים יפים וטענות אמת, לא באות כלל לחשבון ההלכה, מחמת שרבים הם הלומדים הדוחים דבר חכמה רק מחמת שהוא 'מחודש', ולא משנה מי האומר או מה נאמר, שכל 'שינוי' מרגיש לפנייהם כפרצה בחומה ושינוי סדרי עולם. ודרך זו נוצרה כהגנה ושמירה למסורת התורה, אך צריכה היא הבחנה דיוק והתאמה שלא יהיו בזה בעצמם מחריבים את דרך התורה. שמצויות הם הרבה תקלות בקיום המצוות מתוצאת הגלות, ועוד שגיאות רבות בהכרת המציאות המשתנה ומתחדשת עם התפתחות החכמה בעולם.

וראה בדברי הרא"ש (ביצה פ"ב סי' בד) שכתב וז"ל, אין מקרדין את הבחמה ביום טוב מפני שהוא עושה חבורה וכו' ותימה דלא מידכר הכא אלא איסור חבורה 'ואנו רואים' כשמגרדין הסוסים במגררת של ברזל 'שתולשין מן השער' והוי פסיק רישיה, כההיא דתנן (נזיר מב א) נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק. וצריך לומר 'שלא היה עשוי בעין שלנו ולא היה תולש' את השער אבל שלנו ודאי אסור. ע"כ. הרי לך שגם בדור ראשונים פעמים והמשיכו על הרגיל ולא ראו שינוי המציאות, עד שבא מי שהצביע עליה. ולדידי דוגמאות רבות בזה במה שחנני ה' להוציא עד הנה. ויסוד הכול שהכרת המציאות מחויבת

יודע אני שדעת הרבה מההולכים לרוח העת לא יהיה רוחם נוחה ממני בזה ויביטו עלי בפנים נזעמים, ואם כי בדבר מצוה אין להתבייש ולירא מהמתלוצצין אבל אנכי עוסק כעת בדבר מצוה הנוגע לפיקוח נפש כלל ישראל, ולהפיק זממי 'מוכרח אני להראות פנים שוחקות ומוסבירות לכל המפלגות' כדי שיהיו דברי נשמעים אצלם ולא יעמדו לשטן נגדי, ובענין זה שאני עוסק בו לא יעמוד נגדי אפילו חילול שבת וכ"ש ביטול מ"ע. עכ"ל [המכתב].

ולכאורה קשה, הרי היו הרבה פסקים שכתב ר' יצחק אלחנן ז"ל שלא הסכימו עמו כמו כל פוסק שיש חולקים עליו ובכל זאת לא פחד לומר מה שחשב, אולם האמת הוא מכין שזה דבר חדש ומנהג הרבה גדולים שרודפין כל אחד שמחדש דבר חדש ופוסלים את האדם בכללותו [מפני פחד שיקלקל כל היהדות], ממילא היה לו מניעה לקיים המצוה וביטול מצוות עשה שלפי דעתו היה צריך לקיימו, כדי להציל כלל ישראל.

ולמדים ממכתב זה כמה דברים: א' שמי שהוא במעמד של גדול הדור לפעמים אינו יכול להרשות לעצמו לעשות דברים חדשים, כי יפסלו אותו בכללות ויפסיד השפעתו על הציבור בדברים שנוגעים לכלל ישראל, ונמצא שהנהגה זו גורמת לבטל מצוה. ב' דבר זה אינו פוטר את היחיד מלאחוז בדבר חדש ואף אם יפסלו אותו, מ"מ הרבה פעמים הפסול לא בא מצד ביאור הלכה רק מצד שמתנגדים לדבר חדש, וכן אין לסלק אותו ממה שפלוני גדול אינו נוהג כך שהרי הגדול כיון שהוא גדול אינו יכול לנהוג משא"כ הקטן, היינו מי שאין אחריות כלל ישראל עליו שאין זקוק להראות פנים שוחקות לכל המפלגות ולכל המתנגדים למושג חדש, ועליו נאמר לא יבוש מפני בנ"א המלעיגים עליו בעבודת הבורא, אף שכונת המלעיגים הוא לשם שמים מחמת

היא, וההלכה צריכה לשמוח בכל המעורר לדיון להתאים את ההלכה למציאות שבכל דור.

ומוסיף על זה שהתרחבה ידיעת התורה במה שלא היה בידוע בעבר, והאיש שאינו פותח אוזניו ומאמין מחשבתו לברור הפסולת מהאוכל ולהבין אחרית דבר מראשיתו, הרי שבהכרח יתבטל מכמה מצוות ה' ויעבור בכמה איסורים, וזה מלבד החומרות וההרחקות אין קץ שמחמת חוסר ידיעה דרך קלה היא להחמיר שאין צריך לזה חכמה כלל.

ובאמת צרה זו לא של הדור האחרון היא, ורגלים לדבר כבר מכמה דורות ובפרט מעת הצרה צרורה של תנועת ההשכלה, שכנגדה היה צורך ללחום בכל עוז לשמור על הגחלת אך עם הזמן נעשתה השמירה בעצמה חונקת את אש התורה, ואביא לפניך מעט מילי דמעליותא שראיתי לחכם בדור והוא רודף צדק ודורש אמת, ועסק גם בעניין זה לבארו.

כתב הגר"י ברנד שליט"א (חוט תכלת עמ' לח) וז"ל, אולם היה הרבה גדולים שהתנגדו מאוד לכל מי שמחדש דבר חדש, והרבה יותר התנגדות ממחלוקת בשאר הלכה, שבענין חדש היו 'פוסלין את האדם' בכללותו עד שלא היה בכוחו לדבר בשום דבר, ולא רק בעצם ההלכה שחידש. והנהגה זו נראה ג"כ ממכתב ששלח הגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל מקובנא להאדמו"ר מרדזין (הועתק בספר התכלת עמוד קצא) וז"ל, אנכי כבר סייעתי הרבה בענין התכלת כי כתבתי לק"ק זאמושטין דיפעשע שהחויב לקבור בתכלת מי שהלך בתכלת בחייו, וכפלתי וכתבתי להם הדברים במכתב מיוחד על הכי דואר ובוה הראיתי גילוי דעת מפורש שדעתי מסכמת לקיים המצוה, דאי לא אחזיק התכלת למצוה לא הייתי מכניס עצמי כלל בזה. 'ורק אני בעצמי יש לי מונעים מבחון' אשר לא אוכל לקיים המצוה כי

איסור חדש. עכ"ל. ודפח"ח.

שמה יבוא להרס הדת

ועל מה שטוענים כמה חכמים בסוגיות שונות, שאין להקל ואין לשנות שמה מההיתר הזה יבוא 'להרס הדת', ואמרת לי יחד דעתי עליה. ואחר העיון במקורות חז"ל וראשונים ובעלי השו"ע, תגלה לעינינו שטענה זו תמוהה ביותר.

ובאמת שהדברים ידועים ולא חידשתי דבר, אך צריך גם את הידוע לומר שאולי ברגע של שעת רצון, תהיה רדיפת האמת מחייבת אותו לקיימה כרצון ה' אלוהיו.

מכשיל בעלי בתים

ואל תאמן לטענות ריקות שאין לכתוב דברים מחודשים 'להקל' עלי ספר, שמה ופן יבוא עמי הארץ לזלזל בכל דיני התורה. שגם אם בעלמא יש לחוש לכך, אין טענה זו שייכת לנכתב בספר הלכה בדרך לימוד וחקר הדין, אלא רק בדורש בן ברכים. וכ"ה למחפש דעת חכמים, גמרא ערוכה שאין מפרסמים בפני ע"ה שמספיק ק"ש שחרית וערבית לקיים והגית בו יומם ולילה, ולא נמנעו לכתוב דין זה בעצמו בתלמוד שמה יבוא ליד עם הארץ, אעפ"י שתורה מסורה לכל. וכיו"ב דוגמאות רבות בהלכה ואין מורין בן, ונכתבו בש"ס ושו"ע (סי' ל ס"ב, יו"ד סי' שמ ס"ה. ועוד), למדנו בלא ספק שלכתוב בספר ולא בשיעור בציבור מותר גמור הוא.

ראשית כל יש לשאול, וכי כל רבותינו הראשונים ובעלי השלחן לא ידעו מהחשש הזה וח"ו נכנסו בחשש 'מהרסי דת', שהרי התירו וביטלו עשרות של תקנות שתיקנו חז"ל בתלמוד, בטענת 'בטל טעם בטלה תקנה'. ולקמן נראה בזה דוגמאות רבות וכמה כללים ולדוגמא בעלמא אציין, שביטלו איסור להלוות לגוי בריבית אעפ"י שעלולים לבוא ללמוד ממעשיהם של הגויים ואולי אחר שטעמו טעם ריבית יכשלו בלהלוות ליהודי, והתירו מים מגולים ומדוע לא חששו לשמה יבוא מזה לזלזל בשאר דברי סכנה, ומדוע התירו גידול בהמה דקה בא"י והרי חכמים אסרו ושמה נפיק חורבה בגזלות, ויש מהראשונים שפסקו שאין לחוש יותר לשחיקת סממנים או לשמה יתקן כלי שיר, ומור"ם בתשובה התיר לקיים חופה וקידושים בשבת שאין חשש שמה יכתוב האידנא, ויש עוד עשרות רבות של דוגמאות לזה. ומדוע לא חששו לזילות בדברי חכמים או 'להרס הדת', ולא חששו גם שמה ילמדו מדבריהם שדברי חז"ל מקצתם לא במציאות וח"ו יעשו היקש וגזירה שוה על הכול, וכאלה שאר טענות. ומוכח שאין בן דרכי הפסיקה וההלכה, ואין להכריע הלכות ודינים מרוב חששות ולהמציא איסורים שאינם, ויש לדון כל דור לפי ענייניו אם שייכים בו הבעיות של דורות שלפניו ואם לאו הרשות נתונה לבטלם, שאם אין 'בור' ליפול בו אין צריך 'לגדר'.

וכ"כ מור"ם ז"ל (יו"ד סי' קס סט"ז) מותר לישראל לומר לחברו ישראל, לך והלוה לי מעות מפלוני ישראל ברבית ומותר לתת אחר כך הרבית לשליח להביאו לו וכו' ואין לפרסם הדבר בפני עם הארץ. ע"כ. וכיו"ב גם בהל' יין נסך (יו"ד סי' קכד סב"ד). וזה מצוי לרוב.

וסיבת ההיתר דבר ברור הוא, שכן סתם לומד ופותח בספרי שות"ם צורבא מדרבנן הוא, ולא מקרי כלל ביד עמי הארץ. וכבר כתב בכל זה בפשטות הגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סימן קלו) הנאמר בספר אין זה פרסום ומה דאמרינן אין מפרסמין הדבר בפני ע"ה היינו לדורשו בפה ברכים, אבל הנכתב בספרן אין זה פרסום. עכ"ל.

וטענה זו של 'הרס הדת' מעיקרא לא ברירא לי,

מידי. ודון מינה לנ"ד. עכ"ל והדברים כפתור ופרח גם לנידון שלנו.

ומכל הלין מילין מוכן היטיב, שכך היא דרכה של תורה לברר המציאות וממנה להסיק הדינים, ולא להכריע מחשש ודאגה שמא יכשלו ובפרט במקום שאין צד להיכשל בו. ואם מצד לשנות הנהוג מהעבר כך עשו חכמים בכל הדורות ולא חשו לא לתקלה ולא לכבוד חכמים שבדורות שעברו, אלא פסקו הדין כפי הנראה לעין והמוכן בשכל. צא וראה ברבנו הקדוש (חולין ו ע"ב) על דיני מעשר שהתיר רבי את בית שאן כולה, ובאו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו, מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר. ולא רק שלא חזר בו רבנו הקדוש מהיתרו אלא אדרבה הורה להם כיצד היא דרכה של תורה, עד שדרש מן הפסוקים ואמר 'מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו, מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה שאין מזהיחין אותו ואמרי לה אין מזהיחין אותו ואמרי לה אין מזהיחין אותו'. ואם אמר כן בהכרעה הלכתית, כל שכן וקל וחומר בבירור מציאות הפשוטה.

שלא יהיו חוקי התורה ללעג

ושפת אמת תיכון לעד, אדרבה אם רוצים אנו לחוש מפני הרס הדת, יש לחזק פסקי ההלכה שיבואו כולם בחותם אמת, לדון עפ"י המציאות בדברים ברורים והיקשים מוכרחים ולא סברות וגזירות חדשות, שהרי אנשי העולם היום אינם בורים או גלמים מחוסרי חכמה שיקבלו כל טענה חלושה או סברת כרס כאמת לאמיתה.

ורבים הם אנשי העולם הבקיאים מאוד בהכרת המציאות, ובהגיגין הטענות ודרכי החקירה, והרבה חכמה וידע יש בדורות אלה גם אצל אנשים רגילים מן השורה שמלאכתם בייצור ופיתוח בחקירה והיקש חכמה, ושאר מקצועות השכלה. וכששומעים דברים תלושים מהמציאות

שהרוצים לקיים דבר ה' מקשיבים לחכמים והם יסבירו להם טעם הדינים, והרוצים להתפקד לא צריכים סיבה כי בעוונות כבר הותרה הרצועה וכל אחד אדון לעצמו. ומכל הדוגמאות למעלה כבר מוכרח להבין דעת חכמים, שאין להמציא חששות והמברר דבר ה' זו הלכה לא צריך להפחיד עצמו בהגזמות ודמיונות שמא ופן, וחזינן בהדיא שלא חששו הראשונים להתיר כלי זכוכית וכלי קרן שמא ופן יטעו במתכת, ומדוע זה לא חשש הרשב"א ושו"ע (י"ד סי' ע"ז) לתת תורת כל אחד בידו אם כלי שלו נקרא בלע משהו או יותר, אלא ברור הוא שיש לדון ההלכה לאמיתה של תורה, וצדיקים ילכו בם וכו'.

ועי' למרן מלכא בשו"ת יביע אומר (ח"ד י"ד סי' ה) שהאריך לבאר שבכלי זכוכית מותר לכתחילה להשתמש לבשר וחלב בשטיפה בניהם, ועל טענת חכמים שבאו אליו בטענת תקלה כתב וז"ל, אינו מחזור כלל לפע"ד, 'ואין לנו לחדש גזירות חדשות אשר לא שערו הראשונים'. ופוק חזי מ"ש רבינו מנוח (כפ"ה מוה' חמין ומצה חכ"ג), רש"י כ' דהני כפות של קרן צריך להגעילן ברותחין שהן בולעות וכו'. והראב"ד כ' שאין להן תקנה שנפסדין ברותחין וחיים עליהו דילמא פקעי. ושמענו שהראשונים לא היו מקפידים להגעילן, כי היה דעתם שאינם בולעים כיון דשיעי, והיו אוכלים בהם תבשיל של בשר ותבשיל של חלב. ולא מצאנו ראייה ברורה מן התלמוד לא לאיסור ולא להיתר וכו'. ע"כ. גם בס' המכתם (פסחים ל:) הביא ג"כ דעת האומרים שכלי קרן אינו בולע ומתירים לאכול בכפות של קרן פעם בשר ופעם חלב אפי' חם לפי שאינו בולע, כמו זכוכית. והוא ז"ל דחה דבריהם והוכיח מהש"ס דהקרן בולע וכו'. ע"ש. ומבאר להדיא דאילו היה האמת שאינם בולעים, כמו כלי זכוכית, היה מותר לאכול בהם מאכלי חלב ומאכלי בשר בזא"ז (לאחר הדחה היטב). ולא גזרינן

ואם רוצים לחוש לכבוד חז"ל וחשש מהרס הדת היה צריך להזדרז ולאמת את הדין כפי המציאות, ובוה תגדל קרן וכבוד התורה שיראו החכמים בקיאים במציאות ובחכמה, ומורים על האסור אסור ועל המותר מותר.

וראה בשו"ת חלקת יעקב (אבה"ע סי' לג אות ב) שכתב על עובדא שהייתה אצלו וז"ל, היה לי וכוח גדול עם איש מכונה עוד בשם דתי, ולעג עלי על פסקי שפסקתי לו על כלי ברזל שנבלע בו איסור לגעלו, ולעג עלי באמרו, לפי ידיעתו בחכמת המדע, אי"א בשום אופן שבעולם שכלי ברזל יקבל איזה בליעה לעצמיותה - ומאד צריך להיות לעינינו מאמר חז"ל, חכמים הזהרו בדבריהם. עכ"ל. וכל הרגיל אצל העם מחוץ לבית מדרש יודע כי רבים הם החכמים מאוד במקצועם, ויש חריפים מאוד בכל חכמה ומדע, ואם החכם יצפצף דינים בלא לברר המציאות שמולו להיות מסביר דיבור על אופנו, ככסיל ייחשב וגדולה הרעה שהוא לפני עיוור להוציא לעז על תורת משה, שהשומע לא תולה הקלקול רק בחכם חסר החכמה אלא חז"ל בתורה ובנותנה והוא חילול ה' נורא.

ועל אחת כמה וכמה יש להזהר בדינים שבהם המוחש לא יוכחש, וכדוגמת נתינת טעם ובליעה בכלים וכדומה, שלא צריך חוכמה ותבונה בחכמות המדע, שהוא דבר המורגש לכל איש ואישה נער וזקן יחדיו. וכמעט ותמו דור תמימים להיות מקבלים דברי כל חכם כמשה מפי הגבורה, שתכף שואלים מקשים ואומרים שאין הבנה על מה דיברו החכמים. והיראי שמים שבהם מתרצים דברי החכמים שכל דבריהם על דרך טומאה וטהרה חסרת ההבנה האנושית, שאין הם דברים גשמיים אלא גזירת הכתוב שלא נמדרת בכלים אנושיים. ונהייתה התורה חסרה וכמשל לאיסור ואין איסור. ואם רוצים לחוש

וחסרי תבונה והבנה לוגית, מיד נזעקים ולועגים על דברי החכמים שהם 'עתיקים' ולא במובן החיובי, ואומרים בפה מלא שהחכמים חסרים בחכמות הטבע הבסיסיות כביולוגיה ושאר מדעים או שמא דעתם מעורבבת ודבריהם נשמעים כחסרי טעם. ותולים חז"ל את קלקול החכמה בתורה הקדושה ולא מבחינים בין יסוד התורה, לחלק מלומדיה.

ואוי לאוזניים שכך שומעות בושת החכמים, אך גם אוי לעיניים שכך רואות כמה וכמה פסקי דינים והלכות החסרות כל בסיס במציאות ובאות מסברת כרס בלא יסוד בחז"ל, ועין רואה שיש בכמה ספרים המודפסים גם שלא נזהרים לאמת דבריהם לא רק בחוכמת מדעים, אלא גם בשכל ישר וחכמת ההיגיון וההיקש שהם יסוד החכמה, והניחו בור ברשות הרבים ליפול בטענות נגד תורת חיים.

והזהירות המתבקשת מהעם שלא יוציאו לעז על דברי תורה, היא חלה ביותר על חכמיה ולומדיה בחובה גמורה שלא יהיו מכשילים את הרבים לדבר סרה. ונראה לקמן שמלבד שכבוד תורה וחכמיה דאורייתא, הרי מטעם זה כבר הזהירו כמה מהפוסקים (עי' יש"ש פ"ח דחולין סי' יב ועוד רבים) שלא לעשות מהתרופות המוזכרות בחז"ל, כי השתנו הטבעיים והעושה כדבריהם לא יצליח, וגמצא מוציא לעז על הקדמונים כשיראה שאין הדברים מועילים, שיתלה הטעות בחז"ל ואינו יודע כי לא דיברו אלא כפי הכרת המציאות. וזה מוסר גדול בכלל ובפרט בנידון דידן, איך נזעק כי כך כתוב בחז"ל, ועין רואה ויחיד יטעם שאין המציאות כן, וכל הטוען היפך המציאות והחקירה הנכונה, לאנשי העולם הוא זר ומוזר ולביוזין ייחשב אם לא שישקר להם שזה עניין 'רוחני' כדן טומאה וטהרה, שאין בו השגה, שחז"ל לא יבואו לתלות החיסרון בחז"ל והוא עוון פלילי.

על עצמו כל מה שירצה, כמו שבארנו. עכ"ל
הזהב. והבן שהוא טוען לבטל המנהג שהחמיר
חינם, ולא נקרא כלל מנהג כי בטעות יסודו,
והשאיפה היא להקל בדין ולא לחדש חומרות
שאינם לצורך.

עוד הורה שם (בתשובה סי' שי) דעת ישרה בגנות
המחמיר לאחרים וז"ל, אבל שנמנע בני אדם
מדבר תכלית החשש בו אסורא דרבנן, והוא דבר
שאינו מצוי על הרוב וכו' מן ההקש יוצא מאד
מאד, ורחוק ממעשה החכמים הגדולים העושים
סייג כדי שלא לעשות אסורים, ויש לנו סמך גדול
על גדולי ישראל שמצאנו אותם ז"ל מתירים
לבני אדם דברים שיאסרו אותם על עצמותם על
דרך הוותיקות, 'כדי להקל עליהם' באמרם מה
נעשה לבית אביך שהם מחמירים על עצמם
ומקילים על כל ישראל. ע"ש. ובפרט במילתא
דרבנן שהם רוב הדינים המצויים, והנך רואה
שהרבה מחכמי האחרונים מגדילים האיסורים
ומרחיבים הגזרות, וזה ממש היפך דברי הרמב"ם
הנ"ל.

וראה להר"ן בתשובה (סימן ד) שכתב וז"ל, וכיון
שבשל סופרים הוא וקליש אסוריה דגזרות טובה
הו, וכדאיתא בפרק כירה, כדברי האחרונים
ראוי להקל ולהורות הלכה למעשה. ע"כ. הרי
שהם חיפשו בדברי הגזרות להקל ולא להיפך,
ודעת ראשונים נבונים תהיה לנו לעיניים כי
התרחקו משם הרבה.

וכיו"ב בבית יוסף (או"ח סי' שכו ס"ב) שהביא דברי
הגהות מרדכי להחמיר בגזירה, וכתב עליו וז"ל,
ואין טעם בדבר זה דכיון שעיקר הדבר אינו אלא
גזירה בעלמא מאחר שהתירו מאיזה טעם שיהיה
כבר הותר ולא שייך להחמיר בו. ע"כ.

ובאמת זה כבר מבואר במשנה (ידיים פ"ד מ"א),
א"ר ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראייה ללמד

להרס הדת אכן יש לחוש הרבה, לא להכשיל
העם בזלזול התורה וחכמיה לעשותם חסרים
בחכמה יותר מאנשי העולם, אדרבה יהיו הכול
מכירים ויודעים שהחכמים מלאים בחכמה
ובינה, ומכירים בחכמת הטבע ושאר החכמות,
וכל חקירתם אמת להיות דנים ההלכה לשעתה
ונותנים מענה המתיישב על לב ומתקבל בשכל
בריא, וזהו קידוש ה' גדול וכך היה מנהגם של
חכמים קדמונים שהיו בקיאים בכל חכמה
ומלאים בינה ודעת בכל תחום ומדע, עד שבפי
גויים וערלים היה שבח חכמת חכמי ישראל
וכבוד התורה הוא.

כוחא דהיתירא

וגם בהיפך אם חקירת אמת מעלה חשש איסור
שחובה להחמיר כנגדו, הגם שבודאי המשובח
הוא לאחוז בכוחא דהיתירא, אך כמובן שאין
הכוונה לעשות איסורים או להיות לומד בדרך
עקומה להוציא ההיתר, אלא הכול במשקל
האמת והצדק.

ואדרבה עין רואה, שבשביל לתרץ מנהגים
מוכנים לעקם ההלכה כדי להצדיק את המנהג,
אך במקום שתלוי בשיקול דעת חכמים לדון
מסברא וראיה שם משום מה מחמירים הרבה
בלא צורך, ודעת תורה הנגלית לעיני בדיוק
להיפך.

ראה דברי אדונו רבנו הרמב"ם (בתשובה סי' שי)
שכתב וז"ל, 'שאיין ראוי להניח' בני אדם על אסור
'שחשבו בו' האסור וכו' לפי מה שזכר הירושלמי
הוא התרת מה שחשבו בו אסור, לא חיוב סתירת
המנהג שיש בו טעות, לפי 'שאיין הפרש בין התרת
האסור ובין אסור המותר', הלא תראה כי זקן
שמרה אין הפרש בין התירו האסור ובין אסור
המותר וכו' וכבר בארנו 'שהראוי להתיר' לכל
בני אדם 'כל מה שאפשר להתיר' ולא נטריח
עליהם. ויש לאדם האחר בינו לבין עצמו שיחמיר

שלצערנו לא רגילים בהם כעיקר הדין.

והיה להאריך בזה אך זה דורש חיבור לעצמו, ולכן רק אציין כמה שיטות שכבר מהם יובנו דברי האיסור, ומעט מראי מקומות לדברי האחרונים לרצוה להרחיב בסוגיה, ואמת שנחלקו בזה הפוסקים כמו בכל סוגיה, סו"ס יתבאר לך שבכללי הספקות אין לחוש ליוהרא, אלא כל בתר איפכא לחוש אך לנפשו שיקיים ציווי ה' יתברך.

עיינ במנהג הישיבה המובאת בתשובות הגאונים (מוסאפיה סי' ג) שכל מעשיהם ודבריהם דברי קבלה וז"ל, מנהג היה בישיבה 'שהתלמידים' 'ממעטין' התפילין שלהם ולא היו גבוהים יותר מאצבע ומניחין סודר עליהם, 'והרבנים הגדולים' היו 'גבוהין' כשלש אצבעות כדי 'שלא ישוו' תלמידיהם אליהם. וכמו כן צריך התלמיד להצניע עצמו שלא יתראה בפני רבותיו כעו פנים. אך מ"מ, אם אין לו כי אם תפילין גבוהים 'לא ימנע עצמו ממצוה כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים' וכלנו חייבים בכבוד המקום ובמצותיו. ע"כ.

והנה מדבריהם המלאים דבר ה', מלבד שרואים איך התפילין שהיו עליהם כל היום היו 'תפארת' ישראל ממש, והחכם מתפאר 'בתפילין' שעליו שהם אות המלך 'אות כבוד' לעומת התלמיד, וכמה יראה וקדושה יש במנהגם הקדוש, שכן ראוי הוא לחכם להתפאר במצות ולא בבגדים ורכבים ושאר הבלי העולם. עוד יש ללמוד מדבריהם יסוד גדול בחששות של יוהרא, שהרי סיימו ואמרו בתלמיד שאין לו תפילין 'קטנות' אלא רק 'גדולות', לא יתבטל להניחם על אף שיש בזה עזות פנים ממש, שמשווה עצמו לרבותיו בפניהם ובבית מדרשם.

והיה לשאול בדעתם מדוע לעשות כן, שהרי

שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראייה ללמד. ע"ש.

ועי' למאירי על מסכת אבות (פ"א מ"א) שכתב, שעד זמן כנסת הגדולה לא הרבו בגזרות וסייגים מחשש פן יבואו לעבור על גוף האיסור. ע"ש. והשתא נמי דלא אכשור דרי צריך לשקול בפלס כל צעדינו, כי ריבוי החומרות מביאות להקל בגופי תורה, וכמו שכתב כיוצא בזה הש"ך (בקיצור כללי הוראות איסור והיתר אות ט' בסוף סימן רמב). וכן כתב הגאון יעב"ץ, וכן בשו"ת זכר יהוסף, ועוד אחרונים. ולפי מה שכתב רב שר שלום הנ"ל, גם כשהגזירה שלנו תהיה דומה לגזירת חז"ל בכל זאת אין תוקף לגזרתנו, ומשום שהגזירות צריכות להיות דוקא מבתי דינים גדולים.

ועיין בשו"ת הריב"ש (סימן רעא) שכתב, שאפילו נשיא ישראל הגדול שבסנהדרין גדולה שעומד לישראל תחת משה רבינו, אין בכחו לגזור גזירות בדברים המותרים מן הדין, אלא רק בהסכמת הסנהדרין כולם או רובם, וכל תקנות וגזירות חז"ל שגזרו בהם רבותינו התנאים והאמוראים כולם היו על ידי מנין רוב החכמים שבדורותיהם וכו'. ע"ש והבן שאין החכמה בלהחמיר.

חשש יוהרא

והנה על הטוענים חשש יוהרא באם יצא לו בלימודו לעשות, כגון להחמיר בספק או לנהוג כעיקר הדין במצוה שלא רגילים בה וכיו"ב, רבים נמנעים בטענת איסור יוהרא. ובאמת אין לזה יסוד אמיתי, שלא נאמר כן כלל בקיום מצוות ה' כפי מה שצריך לעשות, ולא מדובר כלל ברצוה לצאת ידי חובה במחלוקת הפוסקים, ובטח שלא מדובר במקום שהמחמיר הוא כביוזון או שיעבוד ועינוי ולא דרך יוהרא. ולצערנו, רגילים לצפצף איסור יוהרא בכל מעשה שנראה בו 'שונה' מסביבתו, וטעות ביסודה היא, ואם נשמע למצקצקים כן יתבטלו הרבה מצוות

בתשובתו ג"כ אמתנות זרוע ולחיים וקיבה דנהיגי ג"כ שלא לתנו כר' אלעאי וכתב דלא הוי יוהרא מאן דיהיב להו, וכו' ואשרי הזהיר בה ומקיים מצוה זו כתיקונה להיות יראת שמים על פניו בשעת צאתו ובואו למען ירבו ימיו וגו'. ע"כ. וראה ידידי שם בפנים התשובה הרבה יסודות אמיתיים, ולצערנו גם היום מצוי הוא שקוראים שם 'מנהג' על איסורים וביטול מצוות ממש, ועוד טוענים יוהרא לרוצה לתקן דרכיו. ואין כל חדש תחת השמש, רק הדוגמאות משתנות מדור לדור אך העיקרון זהה, קלקול הופך למנהג וכל המשנה מהמנהג נקרא מתייהר, זה נותר על מקומו.

וגם בספק מצוה או ספק איסור, הרי גם בזה צריך להוציא עצמו מהספק, ואיך יחוש ליוהרא ולא יחוש לתקלה. וראה לג"ע החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' א) שאף שיש מקומות שחוששים ליוהרא כשהמנהג הרווח להימנע, אך במקום שהוא דין ולא 'חומרא' אין יוהרא. ע"ש שהביא כן בשם המצת שימורים. עוד דקדק החיד"א שם בלשון המאירי (ב"ק פא) כמעשה בר' יהודה בן קנוסא שכתב וז"ל, ושמעין מהאי עובדא דבר 'שהיתרו פשוט' ורצה אחד 'להחמיר' על עצמו אין ראוי לעשות כן בפני גדול ממנו. ע"כ. ומדוקדק דוקא בדבר שהיתרו פשוט ודון מינה שאם יש לעושה טעם כעיקר, אין בזה יוהרא כלל.

ועוד גבורה עימי מדברי מרן המשביר בבית יוסף (סי' רלה סוד"ה והר"י יונה) וז"ל, נראה דאפילו במקום שנהגו הציבור לקרות קריאת שמע מבעוד יום, יש לכל אדם לעשות בענין שיקרא קריאת שמע בעונתה דכיון דלדעת כמה גדולים לא יצא ידי חובתו בקריאת בית הכנסת לא מיחזי כיוהרא. ע"כ. וילפינן מיניה בפשיטי שכל שעושה מחמת שרוצה לצאת יד"ח לכו"ע לא הוי יוהרא, ודיבר

כבוד רבו הוא חיוב מה"ת ומהחמורות שבהם, והוא בכלל ואת ה' אלקיך תירא, וא"כ היה להם לצוות התלמיד שניח התפילין בצנעה לכמה רגעים לצאת ידי חובה, אך לבית המדרש ייכנס בלא תפילין כלל או לחילופין שיהיה כל היום בתפילין אך לא יבוא בפני רבותיו ללמוד לפנייהם אלא ילמד לעצמו. הרי דעת תורה ברורה יש כאן, שעל זה אמרו הגאונים 'לא ימנע עצמו ממצוה כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים וכלנו חייבים בכבוד המקום ובמצותיו'. והבן היטיב שאין לדחות כלל מצות ה' מחמת יוהרא, שאין יוהרא בקיום המצוה ותו לא מיד. בין אם תאמר מצות תפילין כל היום מהתורה שהוא תימה גדולה עלנו איך לא מניחים כל היום, וגם אם תאמר שאינו מה"ת ובודאי לימוד תורה בבית מדרש דווקא אינו מה"ת, הרי למדת שכל שיש עליו שם מצוה גם אם לא חיוב גמור, אין בזה יוהרא כלל גם לא בפני 'רבו המובהק' וק"ו האידנא שלא במצוי 'רבו המובהק'. [ובגדרי מצות תפילין וחובתן הארכת בספה"ק פארך חבוש, והוברר היטיב שהגלות גרמה לקלקול זה, וטענות גוף נקי והיסח דעת חלושות וקלושות בפרט בחובשי בית המדרש. ע"ש].

וכיו"ב ראה גם לחד מקמאי שנועק על כיוצא בזה מר ניהו בשו"ת מהרי"ל (סי' צד) וז"ל, מה שנסתפקת 'אי מיחזי כיוהרא' למיעבד מזוזות בפתחים 'דלא רגילי בהו שאר אינשי', מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה השם כל הימים להסיר מכשול מדרך עמי, כי המכשלה הזאת תחת ידי יושבי הארץ הזאת ועוברים אדאורייתא ואדרבנן. ומהר"ם כתב בתשובה שכל החדרים חייבים, וכתב שבביתו היו כ"ד מזוזות בכל הפתחים ובחדרי הבחורים וכו' ולא נודע מאין הורגלו שכ"כ ממעטין במזוזות במדינות הללו. וכל טעמים הללו לאו דסמכא נינהו אלא כולו חייבים. ויוהרא נמי לית ביה, דכה"ג כתב מהר"ם

גם היפך 'המנהג' באותו מקום, כי באמת מנהג לא מכריע להלכה.

ועיין עוד במש"כ החיד"א בשער יוסף (ח"ב סי' י) שכל שיש איזה טיבותא וזריזות או סרך מצוה המחמיר על עצמו תע"ב, ולא הוי כל הפטור נקרא הדייט. ובפתח הדביר (סי' קמו אות ג) למד מדבריו שגם יוהרא אין בזה, ועיין לו שם באריכות ובמתיקות בכל גדרי יוהרא. ע"ש. וכבר הורה כן זקן, מרן היחודה דעת (ח"ב ס"א) בהוצאת הציצית לחוץ, שאעפ"י שהוא היפך מנהג הספרדים וגם היפך מנהג החכמים, והוא גם היפך דברי האר"י ז"ל, למרות כל זה אמר מפורשות 'שאין יוהרא' להוציא לחוץ אם רוצה לחוש לשיטות המצריכות הוצאתן לחוץ. וציין ש"כ פ בספר אמרי בינה (חלק א"ח סימן יג אות ד), שהרוצה לנהוג להחמיר על עצמו כדעת איזה גדולים שמחמירים, אין לו לחוש בזה ליוהרא. [ובספה"ק כנף איש הארכת בדינים אלה, כמה מן הצורך וההכרח הוא, שבלא זה ספק אם כלל יש מצוה בידו, ע"ש.]

ועיין מרן שם עוד שכתב להתיר אם יש בזה 'חיזוק יראת שמים', והוא מצוי בהרבה מצוות והנהגות שמחזקות ביראת שמים, וגם בהם אין לו לחוש ליוהרא, שלא שייך למנוע מאדם טבילת המקוה או אמירת תהילים בדבקות וגרסת זוהר בניגון, אם נראה בזה כחסיד וכל כיו"ב.

ואם ניכר בזמן ובמקום שעושה כן לשם מצוה ולא יוהרא מותר הוא, כמבואר בגמרא שבת (ק"ג ע"א) וזל"ק, אמר רב הונא, אם יש לו להחליף יחליף ואם אין לו להחליף 'ישלשל בבגדיו'. מתקיף לה רב ספרא והא 'מיתחזי כרמות רוחא'. כיון דכל יומא לא קעביד והאידנא הוא דקא עביד, 'לא מיתחזי כרמות רוחא'. ע"כ. הרי שאם מקומו ושעתו מראה לשם שמים מותר הוא.

ואין יוהרא כלל בלעשות כהנהגותיהם של חז"ל שבתלמוד, שגם אם האידנא לא אחזו מזה מצוה, זה מקרי להחזיר עטרה ליושנה ולא יוהרא, וקיבלו עליהם כל ישראל דברי התלמוד לא דברי המנהג או הגלות, ובג"ל באריכות. ואפילו לא יהיה בתלמוד אלא דברי הוזה"ק שהחמיר בו אין בזה יוהרא, וכן כתב בהדיא במאורי אור (חלק באר שבע, קה ע"ב) וז"ל, והנה הוזהר (רעיא מהימנא עקב דף רע"ב ע"ב) כתב לעשות משכ"ן, דהיינו היכר שבת במטה ושלחן כסא גר וכו' וכל הדברים שהם במדרש להדיא ליכא יוהרא, וסגולת הנפש מאד. עכ"ל. וזה מפורסם לרוב בספרי חכמי ספרד שהזהירו רבות באלה.

ובאמת שכן הוא גם 'במנהג אבותיו', שלא שייך לטעון שהוא מתייחר על חכמי הדור כשהוא הולך בדרך אבותיו, שמצוה היא בבחינת מוסר אביך ותורת אימך, ומצוה שהיו זהירים בה אבותיו לא שייך להימנע כי חכמים אחרים לא קיימוה מאיזו סיבה שלא תהיה. ואם הוא צורך תיקון נפשו על אחת כמה וכמה שאין לו לחוש ליוהרא, שהכול ייתן בעד נפשו. עי' בכה"ח (סי' רסב ס"ק כו).

וסוגיה יסודית מאוד היא במסכת ברכות (טז ע"ב) דתנינן, חתן אם רוצה לקרות קריאת שמע לילה הראשון קורא, רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. ע"כ. והמבואר שנחלקו ת"ק ורשב"ג, פטור מהדבר ועושהו אם נקרא יוהרא ואסור או אדרבה תבוא עליו ברכה, והנה הרא"ש (סוף פ"ב) פסק דברי רשב"ג להלכה לאסור גם ברוצה משום יוהרא. אך מאידך עין רואה שב' עמודי הוראה הרי"ף (י ע"א) והרמב"ם (ק"ש פ"ד ה"ז) פסקו בת"ק שאדרבה החפץ בכך יעשה וברכות ינחו לו על ראשו. וראה בספר האשכול (ק"ש ח ע"א) שכתב, חתן אם רוצה לקרות את שמע לילה הראשון קורא רשב"ג אומר לא

סיבה המעשה בדבר הרגיל לאנשים. וכל כיו"ב. ומהאמור כבר תראה שרוב דקדוקי הדינים והמצוות, יש בהם כמה וכמה דחיות לטענת יוהרא. ואם לא ברירא ליה עצה טובה קמ"ל, ויתיעץ עם חכם שמכיר ומעריך רדיפת המצוה והאמת, ולא רק מחזר אחר קיום מנהגי רבותיו או אנשי מקומו.

יצר הרע לבוש שטריימל

והם מלהזכיר שאין לשמוע כלל לטענות המחלישים, שטוענים שאין בכוחנו להידמות לאבותינו ורבותינו, שאין לנו צד בקדושה ורדיפת אמת, שמי אנחנו ומה אנחנו ולשונות צניעות שקרית ועונה פסולה, שדברים כעין אלו הם הפך התורה ומגלה פנים שלא כהלכה והוא טועה ומטעה.

וכבר אמר אליהו התשב"י (תדבא"ר פרק כה) חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב. והם רדפו אחר הקדושה וחיפשו המצוות והתאמצו בדבקות, וגם אנחנו בניהם נלך בדרכיהם הקדושות לחפש האמת. [ועיין באגרא דפרקא (אות כט) וז"ל, והנה לכאורה איך יקוה האדם לזה, הלא נשמות גבוהות כאלוהם מאצילות הקודש וכו' אבל לפי הדברים הנ"ל הוא מוכן שיש בכח האדם ע"י מעשיו להגביה נשמתו עדי אין חקר והבן. ע"ש. ואוקי באתרין.]

והמרחיק ומקרר לב איש ישראלי, בטענה שכאילו וצריך למצוות קדושה או שצריך להיות 'ראוי' להתאמץ בעבודת ה', אין זה אלא יצר הרע עם שטריימל אשר קרך בדרך לזנב כך, וטוב לו שיישארו חלושים ומפוחדים מלהתקדש. ופעמים ששולח אנשים לדבר דרך גרונם, ולעיתים המחמיר ומסייג את הבא לקיים המצוה הוא בעצמו המכשיל עיור בדרך.

כל וכו'. ורבינו האיי ורבינו יצחק גאונים ז"ל פסקו הלכתא כתנא קמא. ע"כ. והוה תנאי שמסייעי לב' עמודי הוראה ודבריהם דברי קבלה. ואע"ג שיש חולקים כמבואר ברא"ש הנ"ל ותוס' (יו"ע"ב ד"ה רב) וכ"כ גם ראבי"ה (ברכות סי' נו) דהלכתא כרשב"ג. אגן בתר רוב בניין אזלינן וכן נראה דעת מרן הבית יוסף שציין לב' עמודי הוראה והוסיף עליהם שבזמנו ז' שבלאו הכי אין מכוונים יקרא עם כולם. ומשמע מדבריו שם דלקושטא דמילתא גם אם היה בזמן הזה חשש כרשב"ג, הלכה כת"ק. והרי לפניך שבמקום שרוצה לשם מצוה לא חוששים ליוהרא כזו, והגם שיש בזה אריכות לגד"ד אין צריך יותר מלהראות פנים.

והיא דעת ישרה כי אם נחוש ליוהרא בכל מצוה, יש לבטל מצוות רבות שנראה בהם כצדיק, וגם לא יתפלל בהתנדדות ולא יעצום עיניו בשעת ברכה וכו' וכו'. וכבר מצאנו שהזהירו מליפול בזה והם חכמים רשומים עי' בסדר היום (תפלת מנחה) שכתב זז"ל, אין יוהרא וגסות הרוח בעשיית המצוות ואם אנו חוששין לכך אין הדבר סוף' אלא המצוה תעשה ויהיה מה שיהיה, וכל השוחק ה' ישחק לו, ועל כיוצא בזה אמר התנא ע"ה הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים. ע"כ. [וכהנה רבים הבאנום בספה"ק פארך חבוש, בדין הנחת תפילין כל היום ובפרט בלימוד. ע"ש.]

ואין שום חסידות בלהימנע מחשש יוהרא, שהוא מקלקל ולא מתחסד, וכבר ראינו בכיו"ב למהר"י סרוק בהנהגות יושר (פכ"ה) שכתב, לברוח מן היוהרא ומן הגאווה ח"ו, אך מ"מ לא ימנע מחסידות דברים שלא סגי בלאו הכי מלעשות בפרהסיא. עכ"ל. והוא קאי במילתא דחסידות וק"ו במצוה ממש.

ובדרך כלל אין הוא יחידי ממש, שיש הרבה מחפשי אמת ורודפי מצוות שינהגו כן, וביש כמה שנוהגים כן כבר אינו יוהרא. וכן ביכולים לתלות

פירוש: משלם לשונאיו שכר המצות שהם עושים בעולם הזה להאבירים מן העולם הבא וכו' וענין שונאי השם נמצא לפעמים גם באנשים שהם עושים המצוה ונוהרים מכל עבירה במעשה ולשון, אם נפשם רעה ובקרב לבם יקשה להם כאשר חבריהם עוסקים בתורה, וירע ביניהם בהיות בני אדם עובדים את ה' ויראים מלפניו, כאשר תאמר על האיש אשר לא יחפוץ שיכבדו בני אדם את המלך ושיעבדוהו, כי הוא שונא את המלך, כל שכן אם הוציאו מחשבתם אל הפועל, שהם מניאים את לב בני אדם מעסק התורה ומן המצות, כי הם שונאי ה'. עכ"ל. והוא רחום יכפר עוין.

ולא אמנע טוב מבעליו מדיבורים חוצבי להבות בספה"ק שומר אמונים (מאמר הביטחון פ"ב) שכתב וז"ל, והנה מי שעמל בעבודת ה' אז מעורר עליו היצר שלווחיו לדחותו ולהרחיקו, בסבת שליחות הלצים פתאים. ולפעמים מתלבש היצר בבני ביתו ובניו, ולפעמים גם אצל לומדים מופלגים וגם אצל שופרא דשופרא לפי ראות עין. ובפרט מיראת הלצים אשר רוב בני אדם עיקר התרחקותם מעבודת ה' מיראת הכושה והליצנות, ועל ידי אלו הפתאים נתרחק לבם מה'. ואלו הלצים קורא להם בראשית חכמה (שער האהבה פרק י סוף ד"ה והר"י אלפסי ע"ה) רוצחים ולסטים. העומדים בפרשת דרכים לקפח אלו הנושאים מתנה למלך, ככה נדמו אלו שמתלוצצים בעובדי ה' יהיה מי שיהיה. עכ"ל. וה' הטוב יכפר בעד, ויראה החפץ בעבודה כמה יש לפקוח העין, מי בא כרצונו יתברך או ח"ו נותן מכשול. ויהיה כל איש חזק ועקשן בעבודת ה'.

לא יבוש מפני המלעגים

אך ידעתי גם ידעתי, שברוב הפעמים המתנגדים בתוקף להחזרת מצוות אבודות והנהגות נעלמות, אין לך להתרגש מדבריהם גם אם נאמרו בלשון

וכבר גער החכם בספר החינוך (מצוה תכא) בדברו על חובת הנחת תפילין 'כל היום' וז"ל, יש להבין שדעת רבותינו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחזיק במצוה זו ורגיל בה, כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות וסולם חזק לעלות עמה להיכנס בעבודת הבורא ברוך הוא, 'והמחמירים בקדושת המצוה' ומניאים לב ההמון בדבריהם מהתעסק בה, 'אולי כוונתם לטובה', אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצוות 'והיא רעה רבה'. עכ"ל.

ובצלמו כדמותו כתב רבנו בחיי בכד בקמח (ע' תפילין) וז"ל, יש מתרשלין במצות תפילין שאינן זהירין בהנחתן מפני שחושבין שהתפילין צריכין קדושה וטהרה יותר מדאי ואין לאל ידם להתקדש ולהטהר כל כך שיהיו ראויים להניחם, והנה הם טועים במחשבה זו והוטאים חטא גדול שלא בכונה אלא בתמימות לב. ע"כ.

וכבר התריע הרמ"ע מפאנו הנ"ל וז"ל, כללא דמלתא, אם יאמר לכם יהושע בן נון מפומיה ובלבד מסכרא שלא להניח תפילין במנחה, בכגון זו לא אמרה תורה אליו תשמעון, והמונע רבים מעשות מצוה ומבקש טעדיקי למפטר נפשיה צריך כפרה ודאי. עכ"ל.

ומאוד יש להיזהר שלא יהיה בעצמו בור ברשות הרבים, וכבר הזהירנו רבנו יונה בשערי תשובה (שער ג אות קנט - ס) שלא למנוע את הרבים מלעשות המצוות, והעובר על זה מושבו ח"ו עם שאר שונאי ה' ואין לו חלק לעולם שכולו טוב וז"ל, עוד יש כתות שאין להן חלק לעולם הבא, והן: כת אויבי השם יתברך, וכת המחבלים כרם השם, וכת הנותנים חיתתם בארץ חיים. והנה אנחנו מציעים עניינם, והראיות על ענשם מפורש בתורה. כי כת אויבי השם יאבדו מן העולם הבא, שנאמר (דברים י, י): "ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו",

דין מפורש ברמב"ם והוא פשוט כמנהג רבי יהודה בר אילעאי זיע"א, עדיין הבושה קשה עד 'שנתחזק', ודווקא בזה שהתגבר ופעל כפי האמת שהתגלתה לו, בזה זכה 'לשלמות השמחה במצוה' כי הגיע לשלמות רדיפת האמת, ועל כן בזה פתחו לו אוצרות שמים.

ולכן העצה היעוצה היא להעמיק ולחקור עד שיתאמת לו מה תכלית האדם, ומה רצון ה' באיזה מעשה יתקדש שמו, ובה יהיה בנקל לקיים ולהתגבר. ואם גם זה לא הועיל על כל פנים ינסה להציל מה שאפשר, ומייעצים להועיל שינסה להרוויח מה שיכול בצנעה וסתר, וזה ודאי עדיף מלהתבטל לגמרי, ואין אומרים למי שאכל שום וריחו נודף וכו'. כהנה דיבורים להציל מה שאפשר, ומה יעשה המסכן החס על כבודו, אך פשוט שהאמין ליבו בניבורים לא יבוש ולא יחת כי ה' עמו, ומן השמים ירחמו שנוכה כולנו להיות תמיד מהמעמידים לקיום המצוות ולא ח"ו להיפך. [שהוא בכלל ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. ודו"ק.]

וביותר מזה תחזה, הבט ושא עיניך שאפילו על חידוש 'קרבן פסח' שהחזירו המלך חזקיהו היו מתלוצצים, עי' בדברי הימים (ב, לה-י) שהכתוב אומר, ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מכאר שבע ועד דן, לבוא לעשות פסח לה' אלקי ישראל בירושלם כי לא לרב עשו וכו' ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון, ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בס'. אך אנשים מאשר ומנשה ומזבולון נכנעו ויבאו לירושלם. ע"ב.

ועל כן כל איש יחזק עצמו על כבוד קונו, ותחת העדפת הידורי בגדים ודקדוקי סרק. תחפץ לעבוד ה' בשלימות, ייקח הטוב וילמד האמת מכל אחד ולא יעתיק החיסרון, שאין ללמוד התורה ממנהג העולם, ולא מכריעים הלכה

חריפה, כי הרבה ראיתי ודנתי עימהם וגיליתי כי מבינים הם שזו האמת ושכך רצון ה', אך לייבם בל עימם לקבלה הלכה למעשה. ואוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר, שאחרי הפצרות ודברים המונע העיקרי היה מאותה מחשבה הקופצת בראשו, 'איך אעשה כן ואהיה שונה מאחרים', ואולי יסתכלו עלי בעין רעה, וכבר מדמיין איך יתלוצצו ממנו 'ראו זה נהיה קדוש כמלאך רק חסרים לו שני כנפיים', ומחשב חשבונות של 'מקום' מה יגידו המוסדות של הילדים, ההורים, המשפחה, הרבנים, החברים, השכנים, הנהג באוטובוס ומנקה הרחובות וכו' וכו'. ובאמת שבזה אין לנו פה להשיב, שאפילו תאמר לו שהיא הלכה הראשונה בשולחן ערוך (סי' א ס"א) שלא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת. ע"ש. אצל חלק מהאנשים חשוב בעיניהם כבודם כפיקוח נפש ממש, ואעפ"י שהוא על כבוד שמים, פקוח נפש דוחה הכול.

וגם גדולים וקדמונים היה זה בעוכרם, ודבר אמת חיזקני ואימץ לבבי מאוד, שראיתי בספר משפט וצדקה ביעקב (ח"ב סי' קח) שדיבר בעניין עיטוף הטלית בקבלת שבת כמו שפסק הרמב"ם לחוק לכל ישראל, והעתיק דברי אלוקים חיים מספר ד' קנים (תלמיד הריטב"א, אמ"א) שיש בהם מוסר וחיוזק גדול וז"ל, כל המצוה שעשיתי לא נשלמה השמחה עד שעשיתי המצוה הגדולה הזו בערב שבת, רוחץ ידי ורגלי בחמין ומחליף בגדי חול 'ומתעטף בטלית לבן מצויצת' והולך לבית הכנסת ואומר בואי כלה בואי כלה. 'שמקודם הייתי מתבייש' ואח"כ 'נתחזקתי בראותי סוד זה העניין', וסמוך לזה כתיב עוטה אור כשלמ"ה גמטריא תר"ב כמנין להתעטף בציצית, וכתיב והיה לעת ערב יהיה אור השכינה לעת ערב יהיה עטוף באור שהוא אור כשלמה דהיינו בציצית. עכ"ד. הבן שגם חכם מדור ראשונים 'מתבייש' לקיים מצוה כי אין חבריו רגילים בה, והגם שהוא

הארון לעיני הנשים, לא הניחתו להיכנס לתוך הבית אלא יצאת לחוץ, והייתה מקפחתו בדברים ותאמר: מה נכבד היום מלך ישראל, אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו, מכאן את למד שהיה הופך אספירס ומשוויר (מהפך רגליו למעלה) שכן היא אומרת לו אשר 'נגלה היום'. התחילה עושה מריבה כנגדו מבקשת לאכול פניו, אמרה לו עכשיו הודעת שאת מלך?? אשר נגלה היום הלווי בצניעות, אלא לעיני אמהות עבדיו, כהגלות נגלות אחד הריקים. אמרה לו היום נגלה כבודו של בית אבא, בוא וראה מה בינד לבין בית אבא, כל בית אבי היו צנועים וקדושים, בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם, של בית אבי היו צנועין כ"כ, ואת עומד ומגלה לבושך כאחד הריקים.

כיון שגמרה דבריה, אמר לה וכי לפני מלך בשר ודם שחקתי ולא לפני מלך מלכי המלכים שחקתי, אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו. ואלו היה אביך צדיק יותר ממני היה האלהים בוחר בי ופוסל בבית אביך? אני מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים, ואל תאמרי שהייתי שפל בעיני אחרים ולא נבזה בפני עצמי, ת"ל והייתי שפל בעיני. ועם בנות ישראל שצווחת אותן 'אמהות' (לשון שפחה) אינן אמהות אלא אימהות (לשון כבוד) לזו היא לי חלק עמהם לעתיד לבוא. ולפי שאמרה מיכל כן נענשה, שכן כתיב אחריו, ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה.

אין לך אדם בישראל שביזה עצמו על המצוות יותר מדוד, והיה אומר לפני אלהים (תהלים קלא) ה' לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך, ולא רמו עיני בשעה שהרגתי את גלית, ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני למלכותי, ובנפלאות ממני בשעה שהעלתי את הארון. אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו, כשם שהתינוק הזה אינו מתבייש להתגלות לפני אמו, כך שויתי נפשי לפניך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך, כגמול עלי

במעשי היראים אם אינם תואמים לדברי הפוסקים. ובדעת גדולי ישראל צריך לדרוש ולחקור מה דעתם למעשה, שאין להביא תמיד ראייה ממועשיהם, שאפשר שלהם היו מניעות ושיקולים, ואינה הוראה למעשה. ואיך שלא יהיה דרכה של תורה לברר האמת ומזה לבוא למעשה.

אין נאזה לפני האלוקים

ובעת רצון אגיש מתנה יקרה, שאם חפץ אתה להיות דבק בשכינה ולזכות לחיי עוה"ב, הסכת ושמע והשבות אל לבבך, יסוד עבודת ה' מדברי רבותינו הקדושים. הם לנו לעיניים להדריכנו בסבך מבוך העולם ודמיונותיו, למען נדע ונבין עבודת ה' הרצויה, להידמות ולהתעלות בעבודת דוד מלכא משיחא, ששכינה מכרזת לפניו בכל העולמות, הבו יקר למשיח ה'.

וכך מתאר הנביא (שמואל ב', טז), והיה ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון, ותרא את המלך דוד מפוז ומכרכר לפני ה', ותבז לו בלבה. ורבותינו במדרש רבה (במדבר פר' ד ס"ב) האירו עינינו בעבודת אל חי וזל"ק, האיך היה עושה, אמרו רבותינו היה לבוש בגדי זהב סנונין (בגדי מלכות) דומין לפז, והיה מכה בידיו זו על גב זו וטופח, כיון שהיה מכרכר 'כירי רם' (כירי פי' אדון). 'היה מפוז' מהו מפוז, שהיה הזהב המסונן שהיה עליו קולו פוז. יכול לא היה דוד עושה יותר מזו? לא, אלא הופך אספירס ומשוויר (קופץ ומהפך רגליו כלפי מעלה), שכן כתיב ותרא את המלך דוד מרקד ומשחק, והיו כל הנשים מציצות עליו מן הגנות ומן החלונות ולא איכפת לו. ויקריבו עולות ושלמים לפני האלהים, אחר שכלה להעלות כירך כל העם על שכבדו את הארון, ונתן לכולם מתנות מרוב שמחתו. לאחר שנפטרו כל ישראל ממנו, נפנה לברך את ביתו ולשמחה מרוב שמחת הארון, יצאה מיכל לקראתו ובזיתתו על שבוה עצמו לכבוד

לא יכילוהו.

ולכל הפחות לא נחזיק כבודנו יותר מכבוד דוד 'מלך ישראל', הוא זע"א לא חס על כבודו והוא מצווה מלך ביופיו תחזינה עיניך, ומפוז ומכרכר לפני האלוהים ושמחת עולם על ראשו שזוכה לעבוד לפני האל נעלה, ובודאי אינך חושב עצמך מכובד מדוד משיח ה'. ועל כן אם אוון לך לשמוע האמת ממני שאמרה בוא ושמע, מיכל בת שאול שזעקה מקירות ליבה על כבוד מלך ישראל, אין שקר בדבריה אלא אמת לאמיתה על לשונה, שצניעות היא מעיקרי עבד ה', וחמדה להיות לבעלה את אשר ראתה בבית אביה שאול איש ימיני, ששכמו גבוה מעל כל אנשי דורו ונשמתו מתוקנת מאוד, לך ראה בשער הגלגולים לרבנו האר"י ז"ל (הקדמה כז) כמה גבהה נשמתו שהיה מתוקן עד מאוד, והיה זהיר לאחוז מנהג רחל אימנו שבשכר צניעות שהייתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול (מגילה יג ע"ב).

ועל זאת זעקה מיכל על אמת, שלא רק שלא נהג צניעות יתרה אלא היפך הגמור, קפץ וריקד כרקדני החצר, וקיפץ והיפך עצמו בקפיצתו עד שנתגלה בשרו ורגליו חשופות, והוא מלך

ישראל, וטענתה נשמעת היטיב ועל מה חרה אף ה' בה. אלא שלא ידעה שצניעות וענווה ושפלות מידות נעלות הן ביותר, אך לא כשבאות על חשבון עבודת ה', שמול מצות ה' אין חכמה ואין תבונה, וכבוד האל דוחה כל מידה טובה אחרת.

ועל כן דע לך, שכל ביזיונות ובושות שוות הן ובלבד שיזכה לעשות רצון הבורא לכמה רגעים, וכשמרגיל עצמו לרדוף אמת וקרבת ה', כבר לא יהיה מאמץ עבורו ולא ירהרר כלל לאבד מצות ה' ועבודתו על דמיונות שווא של כבוד מדומה.

נפשי כתינוק היוצא מרחם אימו ואין בו מתבייש לינוק משדי אמו, כן הייתה נפשי עלי שאיני מתבייש ללמוד תורה אפילו מקטני ישראל. אמר רבי אדא בן רבי חנינא, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה שוית עצמך לגמול (לתינוק), חייך כשם שאין לתינוק הזה עונות כך אין לך עונות, שנאמר (שמואל ב'יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות.

מכאן אתה למד שאין אדם רשאי לנהוג גאווה לפני המקום, אלא צריך אדם להתכוונת על כבודו. א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום אין מעשיו של הקדוש ברוך הוא כמעשה בשר ודם. בשר ודם, יש לו כלים נאים בשעה שהוא יוצא לשוק הוא לובשם אבל בשעה שהוא עומד לבשל פושט את היפים ולובש מקורעים, בשעה שהוא גורף את האפר מהכירים ואת התנור הוא לובש רעים מהם. אבל לפני הקדוש ברוך הוא, בשעה שכהן גורף את המזבח ומדשנו היה לובש כלים מעולים, שנאמר (ויקרא ו) ולבש הכהן מדו בד, להודיעך שאין גאווה לפני המקום. וכן אתה מוצא באלעזר הכהן שהיה נוהג בשפלות לפני המקום, א"ר יהושע בן לוי, אלעזר היה נשיא על הנשיאים שנאמר (במדבר ג) ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן, ראה שררה שהייתה בידו ואת סבור מפני שהיה אדם גדול היה נותן לאחרים שיטענו את הכלים שהיה עשוי לטעון אותם, לא! אלא הוא עצמו היה טוען! שנאמר ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן. א"ר אחא א"ר שמעון בן יוחאי כמין צלוחית קטנה באפונדתו שהיה חגור מתניו כעבד לפני קונו להודיעך שאין גאווה לפני האלוהים. ע"ב.

והדברים האמורים לפניך הם הדרך העולה בית אל להיות דבק באלוקים חיים, לא דמיונות סרק של בשר ודם, שאין אנו לפני האלוהים אלא עבד נרצע לאל נעלה, אם תבוש במצוותיו אין אתה כדאי להיקרא כשמות אבות עולם, שכבודם היה אך לכבוד אלוהים אדירים שכל הארץ והשמים

פרק ז – תורת המנהגים

בתוקף כח המנהגים לחייב עשייתם, ובכירור מהותם בהכרעת ההלכה, ומה כוחם כשסותרים הם להכנה בסוגיה, אלה הם גידונים גדולים, והנושא רחב עד שאם נבוא להקיפו הוא חיבור גדול וארוך לעצמו.

ועל כן לא נבוא להתפרס בכל ענייני המנהג, אלא רק בחקירה קצרה וממוקדת, האם מנהג שהתפשט ונראה למעיין שהוא נגד האמת וההלכה, האם יש תוקף למנהג כזה לחייב קיומו ואם בכלל ניתן לסמוך עליו, ומה הדין אם הוא 'מנהג חכמים' שהורו כן, האם כוחו חזק מהוראת חכם אחר שלדעתו הם טועים בדין. ומאחר ויודע אני כי גם נידון זה בלבד ארוך ביותר, אבוא בקיצור נמרץ רק להראות דעת חז"ל והראשונים ובפרט המפורסמים כמכריעים להלכה, ונדון גם בכללי הכרעת המחלוקת, ואגב נבאר כמה טענות המצטרפות.

תיקון מנהגים וחיפוש האמת

והנה קיימים בחז"ל מספר ביטויים לתאר חזקת המנהג עד שאמרו מנהג ישראל תורה, ונבוא עתה לראות מלשונות רבותינו, שגם על 'תורת מנהג' יש לחקור ולחפש האמת, גם אם הוא מנהג פשוט ומפורסם, ואפילו אם ידענו בודאי שהונהג עפ"י גדולי וחכמי הדור, אין בזה הכרח לצדקתם. וכך היה לעולמים שבאו החכמים וחקרו אחר מנהג מקומות ומנהג חכמים, ויש הרבה מנהגים שהיו נכונים לשעתם והבאים אחריהם לא נתנו תשומת לב לשינוי, ונהפך המנהג לקלקול. ונוכיח שכלל זה נקוט בידך שלא כל מנהג במנהגי עם ישראל מגיע עם תעודת כשרות, וצריך לחקור ולדרוש האם אמת בו או קלקול. אך הוא המוסכם שאין לזלזל בלא חקירה ואין לפסול בלא ראיה, שבסתם אם לא נביאים בני נביאים הם.

וראש לכל יש קודם כל ללמוד מכל הנ"ל בקל וחומר, שאם על 'הוראות' של סנהדרין יש לשאול ולהקשות הוא קל וחומר במנהגים. ואם על 'פסקי דין' של תנאים ואמוראים לא חסכך התלמוד לדון ולחקור הוא כל שכן על מנהגים. וכן בנו של קל וחומר על מנהגים שנולדו אחר חתימת התלמוד, שאפי' נתקנו על ידי חכמי הראשונים אינם מחייבים כקבלה גמורה של דין תורה, ולא יהיו יותר ממצוה לשמוע לדברי חכמים שאחרי חתימת התלמוד, וככל הנזכר למעלה באורך על גדרי מצוה זו ותנאיה. וכ"כ רבנו אשר בהדיא (כלל נה סי' י) וז"ל, אם נהגו במקומות מנהג שיש בו עבירה יש לשנות המנהג 'אפילו הנהיגו גדולים את המנהג' דאין ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה. ואפילו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית אין לה כח לעקור דבר מן התורה אלא בשב ואל תעשה, אבל לא בקום עשה. ואפילו הוא נביא, אין שומעין לו אם לא הוחזק לנו כאלוהו בהר הכרמל וכו' ולא מיבעיא 'מנהג של עבירה' שיש לשנותו אלא אפילו מנהג שעשו לסייג ולהרחקה 'ויכול לבא ממנו קלקול' יש לבטל המנהג. וכן אמרנו בירושלמי במקום שההלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. פ"א אם יש רפיון בהלכה שאין ברור לך כמי נפסקה ההלכה, וראית שנוהגין הלך אחר המנהג דיש לתלות שנראה לגדולים שהנהיגו המנהג שהלכה כן. אבל במקום שאין רפיון בהלכה, אין לך לילך אחר המנהג שהוא כנגד ההלכה. זה דין מנהגים שהן בענין איסור והיתר. ע"ש.

ועל כן מול המעיין צריכה להיות ניצבת תמיד חקירה אחת, מהו הנכון לדעת ה', וכמו שהטיבו לדייק כן רבותינו במסכת כלה (י"ב) וזל"ק, דכתיב הט אוניך ושמע דברי חכמים ואח"כ וליכך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, 'שאפילו חכמים עוברים ועושין דבר שלא כראוי' אל תעשה כמותם אלא לדעתי. ע"כ.

רבי יוחנן, 'נהגו העם' בחרובין כרבי נחמיה. איתיביה ריש לקיש לרבי יוחנן בנות שוח וכו' אישתיק. אמר ליה רבי אבא הכהן לרבי יוסי הכהן אמאי אישתיק וכו' קאמינא לך 'נהגו' ואת אמרת לי איסורא. דאמר ליה במקום איסורא כי נהגו שבקינן להו (פי' רש"י בתמיה). ע"כ.

ומבואר היטיב שמנהג העם אינו מכריע, ואפילו הדין שנחלקו החכמים ויש למנהג על מי לסמוך אין למנהג משקל הכרעה, ואם ראינו סיבה שהם טועים לא רק שאין מועיל לסמוך על מנהג שכזה, אלא גם טורחים לשנותו 'דלא שבקינן להו' להמשיך במנהג הטעות.

וראה למאירי (ראש השנה ט"ו ע"ב) שכתב וז"ל, אף על פי שאמרו מנהג מבטל הלכה לא אמרו אלא במקום שהלכה מקילה ומנהג מחמיר או שהמנהג מיכל אלא שאין בדבר איסור הא אם היה המנהג בא להקל במקום איסור מיהא אין שומעין לו ובמסכת סופרים אמרו זה שאמרו שמנהג מבטל הלכה דוקא שהוא מנהג וותיקים כלומר שאי אפשר שלא יהא בו איזה סעד אבל מנהג שאין לו ראייה אינו אלא כטועה בשקול הדעת. ע"כ.

וכך למד מהכא בחי' הרשב"ץ (שם) וז"ל, במקום איסורא כי נהגו מי שבקי' להו. מכאן יש להוכיח מילתא שאין להעמיד המנהג במקום שיש איסור ולא אמרי' בכיוצא בזה מנהג מבטל הלכה, ואין צ"ל שאם נהגו היתר בדבר איסור בלי שום סמך שום סברא בעולם, אלא אפי' נהגו בזה וסומכין להן על חכם אין שומעין להן שכיון שנתבטלו דברי אותו חכם מפני שרבו חבריו עליו הרי הן כמו שאינן כלל. ע"כ. וכ"כ בקיצור בתוספות הרא"ש (שם), הכא כיון דאיכא איסורא דהלכה כרבנן אית לן לאהדורי. ע"כ.

והאריך בנידונים אלה הרבה רבנו הריב"ש, שעל מנהג שיש בו איסור ברור כתב (סימן קכב) וז"ל,

ולמדנו מדבריהם, חדא שיש מציאות כזו שחכמים עלולים לטעות וגם להטעות אחרים וינהגו בזה כהלכה מוסכמת, ועל כן לא יקבל הכול כמחלט. ומאידך מבואר שגם מוטל על כל אחד לחקור האמת ולעשות כרצון ה', כפי כוחו ויכולתו, ולא לחקות ולהתחקות במעשה הנראה 'לא בראוי', אלא לכוון לדעת הכורא כפי כוחו.

וכבר חזינן לעיל שרבנו הקדוש שינה מנהג בית שאן שהונהג עפ"י נשיאים שקדמו לו, ולא חש להא ושינה כפי הנראה לו אמת. וכן עשה כל גדול במקומו וכל נשיא על כל ישראל, שתיקנו ופסקו כפי דעתם גם אם הוא בסתירה גמורה לגדולים שקדמו להם. שרק על תקנות בית דין צריך בית דין גדול יותר במנין וחכמה, אך לא בהוראה והנהגת הקהל, שכל שופט מכריע בדעתו.

וכך תראה יסוד מוסד שאמרו רבותינו (ברכות סג ע"א) שאפילו על מאי דהתקינו קדמונים 'שיהא אדם שואל בשלום חברו בשם' הזהירו 'אל תבזו' ועל הראוי לפלפל בנונות הוראה זו אמרו לתרין, ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך. וראה במהרש"א שם שהטיב לדקדק וז"ל, יש לנו ללמוד מזקנים הראשונים, אימא דהיינו 'דוקא בדבר שאין בו שום גמגום' לאיסור, משא"כ הכא דהוי הזכרת ש"ש לבטלה, ת"ש עת לעשות לה' וגו' וק"ל. ע"כ. ומבורר שאין ללמוד אפי' 'מהזקנים' שבכ"ד ספרי הקודש בדבר שיש בו גמגום לאיסור, ואפי' מדובר בבועז גם המנהגו ותקנתו צריך נימוק המסתבר.

נהגו העם

בגמרא ראש השנה (טו ע"ב) ת"ר אילן שחנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט מתעשר לשנה שעברה, אחר ט"ו בשבט מתעשר לשנה הבאה. אמר רבי נחמיה, במה דברים אמורים וכו' אילן העושה בריכה אחת וכו' מתעשרים לשנה הבאה. אמר

מכמה שנים, 'דרוב הספרים' כתובין כן, אני מה אעשה להם אם סופריהם לא היו מומחין, הלמענעם תעזב ההלכה וישתנה הדין. הלא שנינו בפרק הישן, שכשהלכו זקני בית שמאי ובית הלל לבקר את ר"י בן החורוני, ומצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, ואמרו לו: א"כ היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימך. ע"ל. ובלשון חדה קאמר, שלא אכפת לן מה המנהג ומי הגדול שהורה כן, שאם סו"ס נראה טעות יש לשנות לעשות כדן, כי זה בידוע שהרבה דינים השתלשלו בלא עיון כדבעי מדור לדור ומחכם לחכם, עד שבא מי והעמיד האמת על מקומה.

ומבחייל הרעיון הוא חיפש האמת של רבנו הרמב"ם, עי' למרן בכסף משנה (תפילין ומוזוהוספר תורה פ"ג ה"ה) שהביא תשובתו לחכמי לוניל בעניין סדור הפרשיות בתפלה של ראש וז"ל, זה שעלה בדעתכם בסדור הפרשיות וקלף שהוא החלק שהשיער דבוק בו כך היה דעתי מקודם ככם ותפילין שהיו לי כמערב כך היו, וכך כתב אותו שכתב חיבור בתפילין שמו רבי משה בר מיימון מקורטובא, ואותו חיבור הוא שהטעני והטעה כל אנשי מערב מלפני, וגם ה"ר יצחק זכרוננו לברכה כוונתה ס"ל בתשובה, וגם חכם אחד יש שמו רבי יעקב קלעי ככה עשה. והרבה גאונים חלקו על דבר זה וכל אנשי מזרח וכל אנשי ארץ הצבי הקדמונים חולקים על דבר זה, ואמרו כי החכמים הנאמנים פתחו התפילין של רבינו האי והיא כתובה על הסדר שכתבתי בחבורי, ורבי משה דרעי כשבא מן המערב לארץ ישראל היתה תפלה שלו כמו אנשי מקומכם וכשהראהו דברי הגאונים הקדמונים והראיות שלהם, השליך תפלו ועשה על הסדר. ע"ש. שהוא מגלה טפח מהנהגותיו, שמה שהוברר אמת להלכה עדיף ממנהג של גדולים ואדירים, ומשנים ומתקנים מה שצריך בלא להתבלבל כלל.

ומה ששאלת אם יש לגעור במנהג זה אם לאו, דבר פשוט שכיון שהוא אסור שאין מניחין אותם לנהוג כן. כדאמר' בפ"ק דראש השנה (טו ע"ב) גבי מעשר חרובין כי נהגו במקום אסורא מי שבקינן להו, אמנם אם לא ישמעו לקול מורים ולמלמדים לא יטו אזנם מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ע"כ. אלא שסייג דבריו בתשובה אחרת (ס' רנו) שאם היה דבר זה מחלוקת קדומה בין החכמים וז"ל, זה אוסר וזה מתיר ועשו כדברי האחד להקל מפני שהיה רבם או שחכמי המקום נטו אחר דעתו, בכגון זה מניחין אותם על מנהגם אף על פי שיש הרבה מקומות שנהגו לאסור. ע"כ. ובמקום שלא היה רבם ונראה שיש איסור במנהג הורה (ס' תקיד) וז"ל, אם נהגו היתר בזה טוב לבטל המנהג. דכי נהגו במקום אסורא לא שבקינן להו, כדאיתא בפרקא קמא דר"ה (ט"ו:). ואין זו הלכה רופפת שיבטלנה המנהג'. וכדאי הוא הרשב"א וז"ל לסמוך עליו כמה שכתב בהדיא בלי חולק בספרו אשר פשט ברוב ישראל. וראה עוד בריב"ש (ס' מד) גדרי מנהגים. שלדעתו ז"ל נמצא שאם יש הכנה ברורה לטעות הרי שהמנהג אנו כלום, ואם אינו מוחלט לטעות פעמים שיש לקיימו ופעמים לבטלו שתלוי אם נקרא ספק שקול, ובמקום שעשו עפ"י רבם אין לבטל המנהג.

אך הנך רואה שקמאי לעיל חורו לבטל המנהג גם על ספק איסור, ולא היו צריכים להוכיח הטעות ללא ספק כדי לבטל המנהג. וממה נפשך שאם הוא איסור דאורייתא ספקן להחמיר, ואם דרבנן ספקן להקל, והמנהג לא העלה ולא הוריד.

השתלשלות ללא בדיקה

ואפילו בדבר התלוי במסורת והנהגה אין ללכת כעיוור אחריו, עי' בריב"ש (ס' קמו) וז"ל, ואשר אמרת, שזה זר בעיני הקהל, מפני שנהגו בזה

תמידיות, וכל כך אחזו מהמנהג המקולקל הזה עד שחששו 'ליוהרא' על מקיים עיקר הדין, וזה ברור בעוד מצוות רבות שכך הוא.

ומבחייל כמה טעות גמורה יכולה להיתפס כהלכה פסוקה, ראה למו"ר בחזו"ע (ברכות עמ' צד) שציטט לחכם מפורסם שטעה 'טעות בסיסית' שכתב 'שורב הפוסקים הסכימו שאם לא השמיע ברכת המזון לאוזניו לא יצא', והעתיקו אותו חכמים מפורסמים כמעט מניין מגדולי האחרונים המפורסמים, ואף אחד מהם לא התעורר להעיר שזה היפך גמרא והלכה פסוקה. ע"ש. ובאמת מצאנו עוד מקומות שנשמכו איש אחר איש ובפתוח ספר המקור ימוט כל הבניין אחריו, שציטטו זה את זה. וכל שכן במנהג שכמעט ולא דנו בו בשורשו אם טוב הוא אם לא, ורק חיפשו לקיימו כי מנהג מפורסם הוא, ופעמים שתלו בו סברות קבלה כי מי יעלה לנו השמיימה לברר אם כן הוא.

ומי לנו גדול מרבנו הרמב"ם שהעיד על עצמו (שו"ת הרמב"ם סי' ריו) וז"ל, אשר בידכם, הוא הנוסחה הראשונה, אשר יצאה מתחת ידינו קודם שדייקנו. 'ונמשכנו בזה' המאמר אחרי מה שכתב בעל ספר המצוות הרב חפץ ז"ל 'והוא טעות מצדו ובזה נמשכנו אחריו היה מצדנו חוסר עיון'. ואחרי שעיינו במאמרים ודייקנו בהם, נתבאר מה שכתבנו בחבור, שהוא הנכון, ותקנו פרוש המשנה וכן באותה הנוסחה הראשונה מפרוש המשנה 'מקומות מספר כיוצא בזה כמו עשר שאלות', אשר נמשכנו בכל אחת מהן אחרי דעתו של גאון מן הגאונים ז"ל, ואחר כך נתבררו לנו מקומות הטעות, ודעו זאת. וכתב משה. ע"כ.

ואם כך היה לחכם אדיר בדור החכמה, ולא הייתה התרחבות התורה כבימינו, מה יש לומר שבזמן הזה אין מי יאמר נקי אני משגיאה, ואם החכמים טועים הבעלי בתים מניין ידעו, ואם

ועיין בחי' הריטב"א (פסחים ג) שכתב על זה, ופשוט דמתני' והש"ס אינם אלא 'במנהג להחמיר', אבל במנהג להקל, אפי' אם היה ע"פ גדולים שבעולם, כל שנראה לחכם בעל הוראה שיש בו צד איסור, לעולם אין חוששין למנהג ההוא. ע"ש שהם דברים ברורים. וע"ע בריטב"א לעיל מיניה (מה ע"ב) שכתב וז"ל, ואחד מגדולי הדור דן בן ומורה ובא הלכה למעשה לעצמו ולאחרים, ואילו היו השמועות בעלמא מכריחות לפרש בן להקל ודאי היינו שומעין להם, אבל אין שום ראיה לפירוש הדחוק הזה הבא להקל אלא 'מנהג העולם בלבד', והוא ודאי מנהג המבטל הלכה ומביא תקלה לעולם ומכניס בני אדם בספק התורה, ומאן דדאין הכי לא חייש לקמחיה ולא חייש על חיי רוחיה, ואף על פי שאין לנו גדול כרבנים ממש רבינו זצ"ל (ר"ל הרמב"ם) שדן כך אין משוא פנים בהלכה וכל שכן באיסור חמור כזה ולכתחילה, כל זה לרי"ט ז"ל. עכ"ל. והבן.

וכיו"ב בשו"ת מהרי"ל (סי' צד) וז"ל, מה שנסתפקת 'אי מיחזי כיוהרא' למיעבד מזוזות בפתחים 'דלא רגילי בהו שאר אינשי', מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה השם כל הימים להסיר מבשול מדרך עמי, כי המכשלה הזאת תחת ידי יושבי הארץ הזאת ועוברים אדאורייתא ואדרבנן. ומהר"ם כתב בתשובה שכל החדרים חייבים, וכתב שבביתו היו כ"ד מזוזות בכל הפתחים ובחדרי הבחורים וכו' ולא נודע מאין הורגלו שכ"כ ממעטין במזוזות במדינות הללו. וכל טעמים הללו לאו דסמכא נינהו אלא כולו חייבים. ויוהרא נמי לית ביה, דכה"ג כתב מהר"ם בתשובתו ג"כ אמתנות זרוע ולחיים וקובה דנהיגי ג"כ שלא לתנו כר' אלעאי וכתב דלא הוי יוהרא מאן דיהיב להו, וכו' ואשרי הזהיר בה ומקיים מצוה זו כתיקונה להיות יראת שמים על פניו בשעת צאתו ובואו למען ירבו ימיו וגו'. ע"כ. והבן שהמנהג הפשוט היה ביטול מצוות דאורייתא

כפי העולם 'מנהג'.

ותדע שהאוחז במנהג מקולקל לתומכו ולסעדו לעשות קביים לנכה, לשווא מתייגע כי אם אין יסוד המנהג אמיתי מה הצורך בו, ואיזו תועלת תצמח ממנו. וראה דברי הרמב"ם בתשובה (הוצאת פריימן סי' מו) בלשונו החדה וז"ל, והטוען על זה שהרי מנהג אנשי בבל לעמוד בעשרת הדברות, אין טענתו כלום, לפי שאם נראה אנשים בריאים ואנשים חולים 'לא נחלה אנחנו את הבריאים להשוותם לחולים', אלא נשתדל להברות את החולים ולהשוותם לבריאים. ע"ש.

הקבלה והמעשה

תכף אדבר באשר ראתה עיני באשלי רברבי חכימי יהודאי בתראי דבתראי במקומות פזורים דקמייתי דברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"י ה"ו) כראיה להכריע לקיים המנהג שכתב, 'הקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות'.

וראיתי הכרח ללמד עליהם זכות, שלא אמרו כן אלא כלשון מושאלת וכמליצה בעלמא, ואין כוונתם ככוונת האומרו שם לסתום טענות שכנגדו, דאם לא כן יש לתמוה טובא דמאחר דקימ"ל 'אם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה' (יבמות פ"ח מ"ג) 'ואין לדין אלא מה שענינו ראוות', מה הועילה טענת קבלה והמעשה, תא ונחזי אנן כמאן איכא למיזל, ואיך נעשה כל חכמי ישראל בדורות ארוכים קטלי קני, העונים אמן ואין דורשין. כל שכן דחזינן ברוב ככל הדינים שחכמים פליגי בהלכה בד' חלקי שו"ע, ולא סתמו פיהם אחר המנהג.

וביותר מה מאוד תמוה לומר כן, שעין רואה אינשי די בכל אתר ואתר צועקים האמת שלי, והראיה לדברי כולם 'הקבלה ומעשה' ולא נתנו ליבם שהיא טענה לסתור, שאיך אלו ואלו

שאלו לחכם ועשו כמותו והוא טעה מנהגם אחריו לא יכלו לטהר את הטמא או להתיר את האסור, וכמו שלא יתהפך השקר לאמת גם אם יאמרו כן כולם תמיד לעולם, לא תתהפך הטעות לאמת כי כך נהגו בשגגה.

וכן תבין מדברי הרמב"ן (ברכות כב ע"ב) שכתב לבטל אמירת 'אל מלך נאמן' קודם ק"ש מחשש הפסק, אעפ"י שמנהג זה מיוסד על פי גאונים וגדולים, ולא חש להא אלא החזיקם בטועים ושגם יש לשנות המנהג.

וזה מלבד שהרבה פעמים המנהג הרווח, לא היה כלל 'מדת חכמים' אלא נהגו בו איזה אנשים ונהפך למנהג, ועניינו ראות כמה קלקולים ברורים וכבר שנים אין יכולים להם, ואין איש שם על לב. ועל חמור מזה כבר אמרו חז"ל (שבת מט ע"א) כל מצוה שאבותינו לא מסרו עליה את נפשם עדיין 'רפוייה' ביד זרעם, ואין בזה הצדקה ותירון אלא כמצביע על שורש הבעיה, והחפץ ברצון ה' יחזק עצמו ביראת אדונו, ולא יתלה הקלקול במולידיו או מנהג מקומו כשבידו הכח והבחירה לתקן.

וראה בספר כל בו (סי' סב, הובא בב"י אבה"ע סי' סה) בנותן טעם על היעדר 'אפר' בראש חתנים וז"ל, נמנעו שלא לתת אפר מקלה בראשי חתנים מפני שאין העם מוחזקים כלל בהנחת תפלין, ולא יהיה בהם האפר תחת פאר, ויחששו גם כן שמא לא יהיה גם כן פאר תחת אפר. ע"כ. וכל הקורא יסתמרו שערות ראשו עד כמה הוונחה מצוה מהתורה מפני תוקף הגלויות, וברור שאינו מדבר רק על הרשעים שביטלו המצוה שאם כן על מה הקימו קול צעקה בכל מצהלות חתנים, וכי קובעים מנהג מחמת הרשעים, אלא ודאי שגם ביראים הייתה רפוייה. והכן שאפר בראש חתנים התבטל לא מדעת חכמים ולא מטעם הגון אלא עבירה גוררת עבירה ועוון גורר עוון, ובסוף נקרא

לשונות פליאה כדוגמת 'קושיא החמורה מאוד' [כלשון שו"ת ריב"א הנ"ל] וחזונו נמי דוחקים שונים ומשונים לתרץ הקושיא, ואם המעשה והקבלה אמיתיים בזה איך לא מצאו האחרונים הנ"ל אפילו טעם לשבח אחד שיש בו כדי שביעה, עד שנצרכו למילף חיפוש מחיפוש ונכנסו בדוחק גדול.

ועל כיו"ב כבר הליץ הריב"ש (סי' שעא) וז"ל, ואני אומר דעת קונך יש בכך אשר אמר אוספה הצולעה והנדרה אקבעה. שאתה האדון אספת כל הדעות הדחיות והסכרות הנלאות וקבעתם כעמיר גרנה. והנה קרני החולקים עליהם ברזל, ופרסותיהם נחושה. ודקו כחדא לאותן הדעות, והו כעור מן אדרי קיט, ונשא המון רוחא וכל אתר לא השתבח להון. עכ"ל. ואעפ"י שאין אני אומר בדבריו על החכמים הנ"ל שקטנם עבה ממוטני, ואין בי אחד מיני אלף ויותר מחכמתם וכ"ש מיראתם, אך הנראה שגודל הקושיא הוליד את גודל הדוחק, ומ"מ אין התורה בבעלותינו לכסות על האמת ולענות אמן על כל סברה חלושה. עכ"ל.

רדיפת האמת - במשנת הרמב"ם

ורבנו הגדול רבנו משה בן מימון, מלבד שהוא ראש לנו בהוראותיו, הוא גם בעל 'דעת תורה' ברורה שביאר בן בכמה מקומות מהי דרך הישרה ומת וישרות בלימוד התורה. ואמרתי לקבץ מעט מדבריו והם מאירים ומזהירים לרדוף אמת אך ורק לרצונו יתברך.

ראשית ראה בהקדמת רבנו הגדול ביד החזקה (ד"ה נמצא) שכתב וז"ל, אם למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא, ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בגמרא, אין שומעין לראשון אלא למי שהדעת נוטה לדבריו בין ראשון בין אחרון. ע"כ.

וראה בתשובה לרמב"ם (סימן שי) שכתב לחכם

צודקים ומנהיגים ומעשיהם הפוכים, והאמת היכן היא.

ומלבד זה, דוגמאות לרוב יש במנהגים מפורסמים ויסודם 'בספרי הקדמונים' ואעפ"כ לא רצו לקבל דבריהם שנראו סותרים לדברי חז"ל, ובולטת שבהם עי' למרן השו"ע (סי' תרח ס"א) שיצא לבטל מנהג הכפרות שראה בו שמין פסול אעפ"י שבבית יוסף ציין שמשורש קדוש מקורו, ואיך עזב הכלל שייסד הנשר הגדול שרוב שו"ע בדרכו. וכאלה דוגמאות לרוב, וזה מהמפורסמות.

והמבורר אמת לאמיתה למחפש אותה, שכונת הרמב"ם מתבארת בהקשר בו דיבר, דהוא קאי התם במנין השנים לשנות שמיטה ויובל, ובזה הרי אין לתלות בסברא או שקלא וטריא טהורה בסוגיה תלמודית, אלא עיקרה במסורת העוברת מדור לדור דמי יימר לן ששבת מחר אם לא הקבלה. וכדוגמת זה, בן הוא חסרות ויתרות בס"ת שאין ראיה מופתית לכאן או לכאן, ועד"ז בשיעורי המידות ואידך זיל גמור.

אך במקום שבשר ויין של תורה לפנינו לדון בדרכה של תורה בסברות ותירוצים ולהכריע בכללי הפסיקה ששורשם ממשע עפ"י הגבורה, מנא לן להסתמך על מנהג באין אומר ואין דברים, כל שכן וקל וחומר שהקושיות חזקות והתירוצים דחוקים, וכבר ראינו מן הגדולים שעשו מעשה ברבים.

ואנא דאמרי עוד, שבסוגיה שהמעשה והקבלה מקורן טהור בגזירת חז"ל אלא שהשתנו הזמנים ואיתם המציאות, אין ללמוד מעיקרא 'מהמעשה והקבלה', שיש לומר שכל דור המשיך הרגילות כדור שלפניו ואין מזה ראיה ליתן טעם בעיקר, דשמא לא נחתי לחלק בכך שכבר ראינו באחרונים שאחר שהעירו עיניהם פתחו פיהם

שדייקנו. ונמשכנו בזה המאמר אחרי מה שכתב בעל ספר המצוות הרב חפ"ז ז"ל והוא טעות מצדו, ובה שנמשכנו אחריו, היה מצדנו חוסר עיון. ואחרי שעיינו במאמרים ודייקנו בהם, נתבאר מה שכתבנו בחבור, שהוא הנכון, ותקנו פרוש המשנה וכן באותה הנוסחה הראשונה מפרוש המשנה מקומות מספר כיוצא בזה, כמו עשר שאלות, אשר נמשכנו בכל אחת מהן אחרי דעתו של גאון מן הגאונים ז"ל, ואחר כך נתבררו לנו מקומות הטעות, ודעו זאת. וכתב משה. ע"כ. וכבר ראית שכן הוא לעולמים ואם כן בארזי הלבנון אנן מה נענה בתריה.

ולא כחל גם לתקוף בלשון קשה ראה בדבריו (פ"י) (המשניות נדרים פ"ד) ז"ל, ואני תמיה 'מאנשים גדולים' 'שעיוור אותם התאוות והכחישו האמת', ופסקו דין לעצמם ליטול שבר מן הדינים והלימוד ונתלו בחבלי השוא. ע"כ. ומוכן הוא שמעיר על כל החכמים בלי כחל וסרק על שהם נוגעים בדבר, ולא ראה בזה זלזול כבוד התורה אלא חיפוש האמת שראוי הוא הדין בזה, וכתב כן עלי ספר שיהיה למזכרת לדעת האמת. ודו"ק. וכן הבין דבריו הרשב"ץ (ח"א סימן קמז) שכתב, שהרמב"ם הטעה (עשה אותם טועים) כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו וכו' עד שקראם משוגעים. ע"כ.

ודברי אלוקים חיים תשמע מרבנו אברהם בן הרמב"ם (מוכא בהקדמת עין יעקב) שכתב ז"ל, דע כי אתה חייב לדעת כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה ולישא פני אומרה ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לענין אותו דעת אם אמת איתה או לא, שזה מן הדעות הרעות והוא נאסר מדרך התורה וגם מדרך השכל וכו' ואין הפרש לקבל אותו דעת להעמידה בלא ראייה או בין שנאמין לאומרה ונישא לו פנים ונטען לו כי האמת איתו בלי ספק מפני שהוא אדם גדול כהימן וכלכל ודרדע, שכל

גדול וז"ל, מה שהקדים מן ההתנצלות משיב עלינו והארכתו במוסר ובשבחנו יגמלנו השם טובות על כל זה וירבה בחסידים ובבעלי מוסר כמותו. וזהו הראוי לבעלי המעלות הגדולות בחכמה ובדת. ואין ספק אצלי שנדמה לו יצ"ו שאנחנו 'כרוב בני אדם שיקשה להם כשיסתור אדם דבריהם' או ישיב עליהם דבר. וכבר הצילנו השם מזה ובורא עולם יודע כי אפי' השיב עלינו 'הקטן שבתלמידיו או חבר או מתקומם היינו שמחים בזה' אם השיב תשובה 'אמיתית' ונשמח במה שיעוררנו עליו במה שנתעלם ממנו. ואם אנחנו רואים גם כן שזה המשיב טועה לא נשנא אותו ולא נרחיקהו חלילה וחס לא נתפוס עליו היותו משיב עלינו במה שלא נתישב בתשובתו עלינו, לפי שהאדם מאמת דעת מיוחדת או מבטלה כפי מה שיראה לו בעיונו בין היה אותו עיון אמת או שקר. הלא תראה 'שכל החכמים' ז"ל 'בכל עיוניהם' התלמודיים היו מקשים בקושיות 'אינן אמיתיות' על דברים אמיתיים אין בזה חסרון בחוק מי ששייב בלתי הסתכלות שלם. ע"ש דברי חוכמה אדירים חנים אין כסף.

וראה עוד לרמב"ם בהל' קידוש החודש (פ"ז) (הב"ד) שכתב, ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם, שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, 'אין חוששין למחבר' בין שחברו אותו נביאים בין שחברו אותם 'גוים', שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו אלא על הראייה שנתגלתה והטעם שנודע. ע"כ.

ומי לנו גדול מרבנו הרמב"ם שהעיד על עצמו (שו"ת הרמב"ם סי' ר"ז) בלשון של זהב, מה שכתבנו בחבור הוא הנכון אשר אין בו ספק. וכך כתבנו בפרוש המשנה. וזה, אשר בידיכם, הוא הנוסחה הראשונה, אשר יצאה מתחת ידינו קודם

ברורה לא נדחה אותם ולא נטעה אומרם אבל נאמר אפשר שיש לו ראייה ואין ראוי לנו שנסמוך על אותו מאמר ולא נעשה בו עד שיתבאר לנו סבתו. וזה עיקר גם כן כבר בארוהו לנו ז"ל באמרום לא מקרע תקרעוניה ולא מגמר תגמרו מניה. ע"כ. ומקורו בגמרא (ב"ב קל ע"ב). ע"ש.

וכך הייתה דרכו בינקות עד זקנה, ראה כמה שסיים פי' המשנה (סוף עוקצין) וז"ל, הנני מבקשו יתעלה ומתחנן לפניו שיצילני משגיאות. ומי שימצא בו מקום פקוק או שנראה לו בפירוש הלכה מן ההלכות באור טוב ממה שבארתי יעיר על כך וידינני לזכות, כי מה שהטלתי על עצמי בזה אינו מעט ולא בצועו קל אצל בעל צדק וחוש הבחנה טוב. ובפרט בהיות לבי טרוד לעתים קרובות בפנעי הזמן ומה שגור ה' עלינו מן הגלות והנדוד בעולם מקצה השמים ועד קצה השמים, ואולי כבר קבלנו שכר דבר זה גלות מכפרת עון. יודע הוא יתעלה כי יש הלכות מהם שכתבתי פירושן במסעות בדרכים, ומהם ענינים רשומים בהיותי על גבי האניות בים הגדול, ודי במצב זה, נוסף על היותי מעיין במדעים אחרים. ולא תיארתי את המצב אלא כדי להסביר התנצלותי במה שעלול להראות למבקר שידקדק בו, ואין ראוי להאשימו על בקורתו, אלא יש לו שכר מאת ה' על כך, ואהוב הוא עלי כי היא מלאכת ה'. ומה שתיארתי ממצבי במשך זמן חבר פירוש זה הוא שגרם שנשתהיתי בו זמן רב. אני משה בר' מימון וכו' התחלתי לחבר פירוש זה ואני בן שלש ועשרים שנה והשלמתי אותו במצרים ואני בן שלשים שנה. ע"ש.

ואנחנו בתריה נבוא, לאחוז בעונה וחוש צדק ואמת, והולך באמת ובתמים ימצא כדי סייעתא מן שמיא, שחותם אמת הוא חותמו של מלך.

מנהג להקל אינו מנהג

עוד זאת תדע שכבר כתב הריטב"א (פסחים נא ע"א)

זה אינו ראייה אלא איסור וכו' אבל יש לנו ולכל נכון וחכם להתבונן כל דעה וכל מאמר על דרך שיש להתבונן אותה, ולאמת ולקיים מה שראוי לקיים ולבטל מה שראוי לבטלו וכו' וענינים אלו וכיוצא בהם אין להבינם ולהתבונן אותם מפני שהיה גדול העצה והחכמה, אלא מפני הראיות והמופתים שיש עליהם. וכן אמר אבא מורי ז"ל. ע"כ. הרי שהכרעת הדין אינו במי אמר, אלא מה אמר וכמה ההכרח בדבריו, 'לאמת ולקיים מה שראוי לקיים ולבטל מה שראוי לבטלו'.

וכ"כ ברירא ליה האי מילתא עד שכתב במספיק לעובדי השם (פרק בה עמ' ח) וז"ל, זהו עיון נכון, מדויק, שאין מחלוקת לגביו, אלא אצל מי שאינו מבין אותו או שיש לו פניות, ולו שמע אותו אבא מארי זצ"ל, היה מודה בו כפי שציווה: "והוי מודה על האמת", והרי תמיד ראינוהו ז"ל בבירור מסכים אל הקטן שבתלמידיו, לגבי האמת, למרות עושר לימודו שלא עמד בניגוד למופלגות דתו, ו"שגיאות מי יבין". ע"כ. והבן.

וראה באגרות הרמב"ם (שילת, עמ' תקג) וז"ל, ושגיאות מי יבין והשכחה מצויה בכל 'וכל שכן בזקנים', והרי שנכתבה אגרת זו לעת זקנותו. ומפני כל אלו הסבות ראוי לחפש בדברי ולבדוק אחרי, ואל יאמר הקורא בחיבורי כי מה האדם שיבוא אחרי המלך אלא הרי הרשיתיו ויאמר המלך יבוא, וטובה גדולה עשיתם עמי אתם החכמים וכל מי שימצא דבר ויודיעני טובה יגלני עד אשר לא ישאר שום חס ושלוש מכשול שלא נתכונתי בחבור זה, אלא לפנות הדרכים ולהסיר המכשולות מלפני התלמידים שלא תחלש דעתן מרוב המשא ומתן ויצא טעות בהלכה. עכ"ל.

ולשונו שקולה במשקל הקודש, עוד נחכים מדבריו בתשובה (סי' שי) שכתב וז"ל, ובכלל אומר כי כל מאמר שימצא לאחד מן הגאונים ז"ל המפורסמים בהוראה ולא נמצא עליהם ראייה

חזקה, ויש לגמגם בה, טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב. ע"כ. וכיו"ב ראה בדבריו (סי' שג סעי' יח).

והבן שגם ביש מתירים, וגם שיש כאן צד דרבנן ומנהג ברור להקל, לא סמך על זה והורה שנכון להחמיר. וכל שכן במקום שאין ללמד צד זכות והיתר או במילתא דאורייתא, שאין להתחשב במנהג להקל, אם לא שמעיקר ההלכה היה מקום להקל.

פוק חזי מנהג העולם

ולא אתעלם מטענה מצויה ובעיני היא עיוות לשמה, באומרם לקיים מאמר חז"ל 'פוק חזי מנהג העולם', והרבה פעמים משתמשים בטענה זו נגד מצוות ה' ממש. שאם ראו כי ביטלו קדמונים מאיוז סיבה ונתקבע בדלת העם, כבר נקרא מנהג לעקור דין תורה. ובאמת שאפי' על מצוה דרבנן אין לזה מקור, וכל שכן מול דין תורה. וכמה אחרונים חשבו בטענה זו רפואה לכל הקושיות, אך באמת אין בה מזור. דוגמא ראה בשו"ת לב דוד (פעלדמאן ס"ס' כא) שכתב וז"ל, ובר מן דין כל מקום שההלכה רופפת הלך אחר המנהג, ובפרט בדבר הזה שנתפשט המנהג בכל קצוי תבל וכו' וגם אבותינו הגאונים שלפנינו הנהיגו כך, 'אפילו אם נימא דמדין התלמוד צריך' לתקוע 'כיון שכבר הנהיגו' שלא לתקוע אין לבטל המנהג, וכן מצאתי בתשב"ץ (ח"א סי' קנ"ג) וז"ל, שאפי' תמצא לומר שמדין התלמוד כך יש להם לעשות, מיהו כיון שעל מנהג זה התנהגו הדורות, אין כח לשנות מנהגם כלל שזהו מתורת המנהגות. דכל היכא דליכא איסורא אפי' נהוג דלא כהילכתא, שבקינן להו ולא מסלקינן להו כלל. עיין שם.

ואשתומם על המראה כשעתא חדא, וכי 'בדינא דתלמודא' הוא עוסק שיבוא המנהג ויכריע, הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' הוא אשר

בשם גדולי הראשונים וז"ל, והדבר פשוט שאין משנתינו וכל גמרא ועובדי אלא 'במנהג שהוא להחמיר', אבל 'במנהג להקל' לעולם אין חוששין לו ואפילו היה על פי 'גדולים שבעולם' כל שנראה שיש בו 'צד' איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם, שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו, ומיהו במקום שאין האיסור ברור והמנהג קבוע כבר עד 'שאי אפשר לו לבטלו', נהי דהכא ליכא משום סירכא דכותיים דאי מסתרכי להחמיר מסתרכי אפי' הכי כיון שאינן בני תורה ואין כח בידו לבטלם יש לו לעשות לעצמו בענין שלא יהא בדבר מחלוקת עד שיוכל להחזירם מעט מעט, ואם הטעות מוכרע אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה'. עכ"ל.

והבן היטיב בגדרי ההלכה שפירטם במשקל ובמשורה, ומנהג בטעות 'להקל' יש לבטלו בכח, ורק אם אין האיסור ברור וגם אין בכוחו לבטלו יעשה מה שאפשר להחלישו עד שיבטלו מהעולם בלא מחלוקת. ולא חילק בין חשש איסור דאורייתא או דרבנן, שמנהג מקולקל גם דרבנן יש לעוקרו ולבטלו. וגם אם הנהיגו כן הגדולים שבחכמים של דור קודם או של קדמונים 'גדולים שבעולם' לא חש לכבודם או לחוכמתם, ובזה כבר מובן כמה האמת עיקר ואין למשכנה ולעוותה בשביל לתרץ המנהג.

ומרן השלחן ערוך לא רצה להתיר גם במקום שהיה להם על מי לסמוך, ראה דבריו הבהירים (שבס"ח) וז"ל, חבית שפקקו בפקק של פשתן וכו' יש מי שמתיר אעפ"י שא"א שלא יסחוט, והוא שלא יהא תחתיו כלי. דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו, הוי פסיק רישא דלא ניהא ליה, ומותר. וחלקו עליו, ואמרו דאע"ג דלא ניהא ליה, כיון דפסיק רישא הוא, אסור. 'והעולם נוהגים היתר' בדבר, ויש ללמד עליהם זכות וכו' ולפי שאין טענה זו

ומצאנו במנהגים אלה הרבה דינים שטעו בהם החכמים והנהיגו כן לעד. ובאו חכמים שאחריהם ועקרו וכיטלו הוראתם ומנהגם, כי אין תוקף להוראת טעות גם אם יתפשט הדבר כמנהג מוסכם.

ראה לרמב"ם בתשובה (הובאה בראש ספר מעשה רוקח דף א ע"א) וז"ל, בדבר מה שיש נוהגים וכו' וכבר נעשה כן במצרים 'והיו נכשלים בו גדולים' ומחינו זכרו. ע"כ. [ציין לו מרן בחזו"ע (פורים עמ' קצט)]. וכו"ב עוד בדבריו בשו"ת פאר הדור (סי' קה) שכתב וז"ל, ואם מצאו דבר בסדרי התפילה אשר להם, ונהגו בזה, 'אין ראוי לתלמידי חכמים להניח מנהג זה' כי עכ"פ יום אחד אינו חייב 'ולכן ראוי לבטל המנהג'. ע"כ.

עוד ראה שאלת חכם חצי תשובה ממנה נלמד דעת וכלל גדול, שאל רבנו אשר (כלל ב סימן סו) לרשב"א וז"ל, יבונני מה שראיתי 'כל רבותי' נוהגים וכו' וזה 'ספק ברכה לבטלה'. ע"ש. ומבורר שאעפ"י 'שכל רבותי' עשו כן, מחפש הוא את האמת ולא משתיק מכח מנהג או שכך עשו רבותיו, ומי כמוהו מורה וחכם שידוע שמצויה היא הטעות גם בחכמים ואפשר אפי' 'בכל רבותי' באיזה דין ובאיזה עניין, ואעפ"י שבודאי אינו 'המצוי' שיטעו רבותיו, אך אין בזה גם ערבות ובטחון, ועל כן יש לחפש אחר האמת כפי מה שיכול. ולפניך ב' עמודי הוראה שהורו שכן דרכה של התורה. [וגם אם נמצא קדמון לא כן, קימ"ל כב' עמודי הוראה].

וע' בהקדמת שו"ת מהר"י בי רב שהובאה הערה לתשובת המבי"ט (סימן מז) בכת"י וזו לשונה, כשבאתי למצרים מצאתי זה הטעות 'בכל החכמים הזקנים שבאו באותו הדור', שלא היו מקפידים להתנות קודם הגט או אחריו, והעיד לי הנגיד ז"ל שכמה וכמה גיטין נעשו כך. ע"כ. וראה שאפי' לחשש מוציא לעז ממזרות בגט פסול לא

צויה יום תרועה יהיה לכם והוא עוסק במצוה מהתורה ממש, ומה שייך להעמיד מנהג במקום שאין עצה ואין תבונה ואין חכמה לנגדו. וכו"ב תראה בעוד דינים רבים מצוות תורה ממש, שלא נהגו בהם בחז"ל ועשו מהעוון תורה, כביטול איסור חדש ומניעת נתינת זרוע לחי וקיבה, וכיטול מצות מזוזה בכל פתח וכדוגמתם הנחת תפילין כל היום ועוד מצוות רבות כהנה.

ועצם הטענה 'במקום שהלכה רופפת' בידך וכו', אחר המחילה ברוב פעמים היא טעות בלימוד ולא מועילה טענה, שאם לא מצאנו תירוץ למנהג שיתיישב על הלב הרי שגם לא שייך לומר שהיא 'הלכה רופפת' אלא 'המנהג רופף' ובוה מספיק לדחותו, וכל שכן לחכמים שברור להם הדין שאין כלל פתרון במנהג. ובכלל יש לדון בכל כיו"ב בדקימ"ל כללא גבירתא בכל מקום, ספק דאורייתא לחומרא וספק דרבנן להקל.

ובפרט במנהג שרבו החכמים המתקשים בו, או כשרוב החכמים שתקו מלהרגיש בקושיה הגדולה שבו, שניכר הוא שעם חילוף הזמנים נמר ריחו וטעמיה חלא, אלא שהחזיקו בהרגל. והיא הנותנת שגם אחר שקמו בו מהחכמים לשאול בו שאלות וחזו ביה תיוהא, ולא מצאו מזור ונאלצו לחדש טעמים וסברות שענייך הרואות שהם דחוקים ולחוצים. אין לקרוא לזה 'מנהג' אלא 'טעון עיין', וראיתי עוד באחרונים זעיר כאן וזעיר כאן שדיברו בזה, אך טענותיהם כבר נזכרו בכלל הנ"ל, ושוברם בצידם כנ"ל. [במקום שמקיים מצוה רבה עי' בשות באר יצחק (אבה"ע סי' א ענף ג) שכתב על דין מינקת חבירו וז"ל, בנ"ד דאינו אלא איסור דרבנן, בודאי מותר לעבור בשביל ספק מצוה רבה, דהא ספק דרבנן לקולא. ע"כ. ואוקי באתרין].

חכמים טעו והנהיגו

וזאת תדע שגם מצויים הם מנהגים שיסודם בודאי מגדולי הפוסקים, אך אין זה אומר כי אמת בהם,

'סמיכת חכמים' וכבר ראינו במחלוקת הראשונים שגם 'החכם הגדול' בימינו ספק אם בכלל נקרא בשם 'תלמיד חכם' בגדרי ההלכה. ומלבד זאת ראינו גם שמענו בגדולי החכמים ומנהגיהם שהייתה מצויה בידם טעות ובא מי שהוכיחם על כך. ומי לנו גדול מכל 'נשיאי ישראל' לדורותיהם שלא תלו דבריהם 'בסייעתא דשמיא' אלא בראיה וסברה, וגם שאר החכמים שבדורם לא ראו מניעה מלחלוק עליהם, ולא עשו את החולק על גדול הדור 'בחולק על השכינה'.

וראה בשו"ת חקקי לב (ח"א חיו"ד סימן טל) שכתב וז"ל, מנהג שיש בו 'חשש' איסור אפילו הונהג עפ"י 'מארי דאתרא' שהיה רב מורה הוראות ונהגו היתר על פיו והוא נגד דעת הפוסקים, יש לבטל המנהג 'בכח גדול וביד חזקה', והאריכות בזה ללא צורך מרוב 'פשיטותו'. ע"כ. הרי שמלבד שיש מציאות כזו שינהגו 'המרא דאתרא' מנהג שלא כדין ובני קהילתו נמשכו אחריו בשוגג, כולם נקראים טועים שיש לתקן טעותם, ואעפ"י שהיה כ"כ פשוט הוא בימינו הוא דיבור נצרף, והמתקש לומר על העקום שהוא ישר, טועה ומטעה והוא בפשיעה גמורה.

מנהג בתי הוראה

ועתה העירה, באיזה מושג חדש שלא נזכר בהדיא בחז"ל ובראשונים, והיום קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, הבא אצל חכם והורה לו דין והקשה עליו השואל בלימוד, מתרץ הרב המשיב דבריו כחותם ומכריע 'כך מנהג בתי הוראה'.

ומצוי הדבר מאוד בבתי הוראה שבהלכות נידה, שתפסו לעצמם גדרים ודינים באין 'קבלה' ואין 'הכרעה' ברורה, ועוד חמור הדבר בבתי דינים פרטיים בממונות, שתולים ההכרעה במנהג איזה חכמים שדנו כן, ואין שם ראיה ולא הוכחה

חשש נגד האמת, ואעפ"י שנעשה ע"י 'כל' החכמים הזקנים שבאותו דור, כי האמת עיקר הכול.

ואם לא די בזה ראה, ראינו שיש לחוש שחכמים יטעו גם בדברים בסיסיים ואפי' במצוות מפורסמות בביטול של מצוה מהתורה. ראה בתרומת הדשן (סימן קו) שכתב, דהאידינא ברוב המקומות ורובא דרובא דעלמא 'אפילו תלמידי חכמים' אין להם המזווזות בבתי החורף. ע"כ. וכיו"ב עיין בבאר היטב (ס"ד תנט סוס"ק י) שכתב, ובעו"ה 'רוב ישראל אפילו הלומדים' אינם נזהרין בזה רק מניחים כמה עיסות על השלחן טרם התחלת הגרפת התנור והוא עון פלילי. ע"כ. וכן הוא בשו"ת חקקי לב (יו"ד ס"מ) על מה שהיה הרמב"ן מוליך בצק מצות למרחק כמה בתים עד לתנור, וכתב וז"ל, ומי לנו גדול ממשה הרמב"ן ז"ל ועב"ז כתבו עליו שלא היה ברצון חכמים, וגם הוא נמנע אח"כ, וגוערין בניזיפה למי שנוהג כן. עכת"ד. ודברים אלה מדברים בעד עצמם.

ומן המפורסמות היא תשובת הרשב"א (ח"א סימן שצא) שכתב על המנהג המפורסם 'כפרות' וז"ל, מנהג זה פשוט בעירינו, ואעפ"י ששמעתי מפי אנשים הגונים מאשכנזי 'שכל רבני ארצם' עושים כן, וגם שמעתי שנשאל 'רבינו האי' ואמר שכך נהגו, עם כל זה 'מנעתי' המנהג. ע"כ. ושים לב שדבריהם באו על דברים שאין להם שורש ויסוד חלוט בש"ס ובתורה, ואעפ"י כדרשו אמת, שאין לנו להיתקע על מנהג שיש בו חשש הפסד ותקלה.

ותדע שגם מרא דאתרא לא חסין מטעות, ולא כאיזה דעות משובשות וסיפורי חסידים, כאילו ויש איזה חכם בדור שאצלו היא 'הסייעתא דשמיא' וכול דבריו ודאי אמת לאמיתה, ואין לחלוק עליו כלל. שזו דעת טועה בדבר משנה, שגם סנהדרין עלולים לטעות וכבר בטלה

לרוב אפילו על גדולי עולם 'אם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה', ואם לא 'קיבל' דהיינו רב מרבו עד משה רבנו אין לשתוק, כי גם על סברת רבותיו חייב לדון אמת, ואם 'יש תשובה' אין לסמוך על 'מנהג בתי הוראה' מגומגם.

וראה 'דעת תורה' מקדמונים, ממש היפך האיזולת לטעון מנהג בתי הוראה, שלהלכה גם על הנתקן והתפשט למנהג ברור אצל 'גאוני עולם', ואעפ"י שהורו במושב בתי דין עשרות שנים, ואפילו הורו כן בכשרות גיטין והיתר אשת איש לעלמא, אם נראה טעות אין לחשב אותו כלל ואפילו בגיטין וממזרות שהוא מוציא לעז כפשוטו, ראה בשו"ת תרומת הדשן (סי' רלב) שכתב וז"ל, 'יראה דדברים הללו צריכים לימוד רב אימתי שייך לומר נמצאת אתה מוציא לעז ואימת לא אמרי הכי. דהא ע"כ כללא הוא דילפינן מינה מההיא דפ"ק דגיטין, דהא דייק מיניה התם במרדכי דאין לזיין האותיות של שעטנ"ז ג"ץ בגיטין מטעם דא"כ אתה מוציא לעז. והיה נראה לחלק דכל היכא ד'מילתא דפשיטא' הוא להתיר' ובא אחד להחמיר ולעשות 'זהירות יתירתא' כה"ג אמרינן לא תעביד דא"כ אתה מוציא לעז, אבל 'היכא דאיכא ספיקא' וצדדין 'שמן הדין ראוי להחמיר' מוטב יותר לעשות כדת ובתורה לגמרי, וניחוש לגיטין שלפנינו שלא יהא בהן ספק משניחוש ללעז גיטין הראשונים. ע"כ.

ואם אמר כן על בתי דינים שלהם בזמן הראשונים, כל שיש ספק טעות אין לסמוך עליהם ולא על 'מנהג בתי דיניהם' המפורסמים, גם כשעשו מעשה מדינים החמורים וההשלכות כבדות משקל, אם נראה כטעות אין לסמוך עליהם, מי הוא זה שיקרא בזמה"ז 'בית דין' גדול ואמין שאין להטיל ספק על מנהגו, וכל שכן בהוראות איסור והיתר.

ברורה שהצדק עמם, ומדוע לא טענו קים לי לבעל דין, ועל זאת הרי החתימו את המסכן לקבל בורות 'בין לדין ובין לטעות'.

ואני משתומם הרבה בכל זה, מהיכן בתורה או בחזו"ל נולדה דרך הכרעה שכזו, וממה נפשך, אם בצדק ואמת עשו בתי הוראה בודאי יש להם תירוץ וראיה לדבריהם, ומדוע לא יאמרו את טעמים ונימוקים, כי לטעון מנהג על טעם הדין הוא מגוחך. ואם אין ראיה והכרח לדבריהם, מה אכפת לן שכך עשו ואפשר שהם טועים ומטעים, שכבר ידעת שטעות רבים אינה מהפכת הדבר להיות דין. ומאוד יש לתמוה ששאלתי לכמה מהחכמים על דבר זה, ומילאו פיהם מים שאין להם לתרץ מי הוא בעל הסמכות שהמציא כן וחדש כן מדעתו, שאפילו על מנהג בית דינו של מרן השלחן ערוך אין קבלה כזו בשתיקה, ואיך נתנו כוח שכזה ביד דורות אחרונים שאין בסמכותם כלל להכריע אלא רק לומר דעתם, והוא תמוה מאוד.

וזה פשוט בעיני שכל מנהג זה לתלות 'במנהג בתי הוראה' הולדתו שלא בקדושה, שבאו ושאלו לחכם למה אסר או התיר ולא ידע כלל לענות ואמר להם 'שכך שמע מרבו' 'וכך קיבל' ואין להרהר אחריו, ולא די שלא ידע לענות לעניין גיזים בגדולת רבו ובחומרה של להרהר אחריו ובזה הסיר האחריות מעליו להיות תולה הקלקול ברבו. וכבר אמרו הרוצה לשקר מרחיק עדיו, וגם זה שאינו יודע לומר דבר אמת תולה באחרים שאי אפשר לברר אמתותם. ובאמת אין בתשובה זו כלום ושום דבר, שזה כאומר לו 'כך כתוב בספרים הקדושים' שהיא תשובת כל שאינו יודע לענות ולהראות מקום, ואם יודע תירוץ על זה הזהירו חכמים 'למד לשונך לומר איני יודע' ולמה יכשיל עיוור בדרך. וכבר אמרו רבותינו

הרי לך כלל ברור, שגם על מנהג 'בתי הוראה' אין בו סמכות או הכרעה אלא רק רגליים לדבר שמסתמא יש להם סימוכין, אך ביש קושיא לפניך ואפילו ספק אין לסמוך על דבריהם בלא לימוד.

זוכר הנשכחות

עוד רגע אדבר בטענת הבל שלא היה ראוי לדבר בה אך בבחי' 'דע מה שתשיב לטועה' אענה חלקי, וטענתם שכין שהתפשט 'מנהג' שלא לקיים איזו מצוה או הלכה בדורות האחרונים, שוב אין בכוחנו לחדשה, והמעוררה שוב טועה. נגד החכמים שבדור.

ובאמת לאיוולת שכזו אין כל שחר, שמי התיר לנו לבטל מצוות ה' כשיש ביכולתנו לקיימם, ומי הוא זה שכוחו גדול מחכמי התלמוד לעקור דיניהם. והגם שרואים כי מנסים לתרץ בזה תירוצים דחוקים וכל מיני לימודי זכות, המעיין יתבונן בזה כי חטא הרבים הוא, כי אם אין אמת 'בתירוצים' הרי שמלבד שלא מתקנים את העוול, אף זו שטועים ומטעים את הרבים כי לא הכול פקחים להבין שאין בתירוצים ממש, וחמור הדבר עוד יותר כי נותנים הם 'כסות עיניים' על הלומדים, שחושבים שהנה הגדול בודאי דיבר בחכמה ונתלים בו כאילו ומצאו התירוץ, ויותר לא מחפשים אחר בירור האמת, ונמצא נכשלים ומכשילים.

ויש באמתחתי דוגמאות רבות בכל זה ואציין מעט מזער, אם ביטול מצות תפילין במשך היום בטענות חלושות, ואם בסברות כרס לדחות את מצות התכלת מכנף בגדינו, וחבל על דרכי עיבוד הקלף שהשתנו לגרענות, ולריק ביטול ברכות לרוב וכדוגמת הטוב והמטיב מהנולדים ושהחיינו בקניית הכלים ושאר שמועות טובות ורעות, וחבל על שאבדה מצות עיטוף לאבל ולא מכירים בחליצת כתף על אב ואם והם מפורשים בספר הספרים, ובטלה קריעה על מקום המקדש וגם

וראה בספר גט פשוט (סי' קכה ס"ק לא) שכתב עפ"י דברי התרה"ד הנ"ל וז"ל, הכלל העולה שאנו שוקלים הלעז, אם שניהם שווים, עלינו לחוש לכבודנו, שלא יוציאו לעז עלינו, ולא נחוש ללעז הראשונים. אבל דבר שאם לא נעשה התיקון, יהיה לעז קטן עלינו, ואם נעשה התיקון יהיה לעז גדול על הראשונים, עלינו לחוש לכבודם של הראשונים, יותר מחשש לעז עלינו. עכת"ד. וא"כ מנהג בתי דינים או בתי הוראה שאין למנהגם הכרח, אין כלל לחוש על כבודם שיש לנו לחוש קודם על כבודנו, והוא קל וחומר בדורות אלה שרוב בתי הוראה הם רק 'בנשיאות' גדולי הדור אך לא כל הוראה יצאה מפייהם, ובמצוי שתלמידיהם הגדולים הורו הוראות אלה. ואני שואל, אם על גדולי הדור מותר לחלוק והם מכריעים רק בראיה נכונה לדבריהם, תלמידיהם לא כל שכן, ומי יימר לן שצדקו בדבריהם. ועל כן בלא שתירצו דבריהם להסביר טעמים על נכון, אין תוקף לאמירה זו שכך המנהג בבית הוראה, ובדר"כ מענה זה הוא תשובה מספקת רק למי שאינו חד בדעתו או אינו יודע בסוגיה, שלא הרגיש שדחו אותו בקש.

וע"ע למרן מלכא ביביע אומר (ח"ח אבה"ע סי' כד) שהביא דברי הגט פשוט להלכה ולמעשה, והביא לו עוד חברים, מהם הכנה"ג (סי' קמב חנה"ט אות נב) והגט מקושר (בולה סי' בה אות סב). וציין לעי' בפרי חדש (סי' תצו ס"ק יב) שכתב לדקדק בדין קהל אחד שזה כמה שנים שנהגו קולא בדבר אחד, ורוצים להסכים לבטל אותו המנהג ולהחמיר בדבר, אם יש לחוש להוצאת לעז על הראשונים או לא. ופלפל בחכמה והעלה במסקנת דבריו וז"ל, ועולה לפי זה שהקהל יכול לבטל המנהג של קולא ולהחמיר בדבר כל שיש בדבר 'פקפוק מעיקר הדין' או דהויא 'פלוגתא דרבוותא' וכיוצא כנ"ל. ע"כ.

שהוא בקול גדול בדווקא, ולא חזינן כן בבתי כנסיות של כל תלמידי חכמים אלא מעט מהם, ומתלוצצים על מעשיהם. ואלה דוגמאות בודדות איך המנהג גם של חכמים אינו בהכרח כפי הדין, ודי לחכימא כי לא באנו להוריד מכבוד החכמים אלא להרבות בכבוד שמים בקיום המצוה בלא ספק, ואידך זיל גמור. ודו"ק היטיב כי קיצרתי הרבה. ורבו הדוגמאות בזה אך די בזה כי אין תועלת לנר"ד בעוד חלישות דעת, רק זאת נקוט חפש וחקור את המעשה אשר תעשה, ואין תחליף מלהיות מבקש ה' באמת.

ודעת חכמים תמצא בתשובת הר"ן (סי' ע"ט) וז"ל, עיניך הלא לאמונה תחזינה מישרים, לעשות משמרת למשמרתה של תורה ולישר הדורים, וכחוק ומשפט לגדולי הדור יראי השם וחושבי שמו כמוך, נתת את לבך לעשות משמרת למשמרתה של תורה ולהרים מכשול מדרך העם, וראשונה הודעתני כי במקום הנכבד שהוא אשר שלחך השם להחיות עם רב 'נהגו מזה' כמו שלשים שנה לקרא לנשים המגילה בלעז במגלה הכתובה בלעז, ורוח מבינתך ענתה בס' כי לא נכון לעשות כן וכו' ואפילו לדברי המתירין' הנה על כל פנים המנהג שנהגו שם 'צריך תיקון' וכו' שאפי' בעסקי העולם כל משכיל 'בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר' מכל נזק ומכשול ואפילו באפשר רחוק, 'ועל אחת כמה וכמה שיש לנו לעשות כן בדרכי התורה והמצות' שהן כבשנו של עולם, ואיך נניח הדרך אשר דרכו בה רבותינו הקדושים ז"ל ונכנסים עצמנו במקום צר ובמשעול הכרמים שלא מדוחק כלל, אלו היה דבר שתהא השעה צריכה לו על כל פנים החרשתי, אבל להניח את הוודאי ולתפוס את הספק בענייני המצות איננו ראוי בשום פנים לקהל קדוש מכובד כמוהו. ע"כ.

הרי לפניך שגם אם יש איזה צד להישען עליו, אך

חבשו עטרת חתנים כאילו נבנה המקדש, ולא חשו על דאורייתא בשופר ולולב כשחל בשבת, והם בספק איסור מדרבנן ואין כלל רה"ר מהתורה. וכהנה רבות שקמו מעט חכמים לעורר, אך רבו עליהם המשתיקים בטענות שאינם אמת. והנזכרים הם בביטול המצוות ועוד רבים מהם בהרבה איסורים שבימינו היו צריכים להתבטל, ובספרים מהנדסים בהם הרבה ומהם שכלל לא יודעים במציאות שהשתנה, וגם הטוענים טענות קיום אין בהם כלום ושום דבר. ומכנה משותף לכולם, שהמנהג קיבל חותמת כשרות בטענות חלושות, ומעטים הם החוקרים, ורובם הושתקו בדחיות קש, והעיקר בטענת 'כך הוא המנהג'.

ואפילו דינים שלמים בשו"ע תראה שלא נוהגים בהם ואין איש שם על לב, רק מחפשים איזה תירוצים דחוקים שכל תלמיד מתחיל רואה חולשתן להחריד. וגם בבתי כנסיות של ת"ח אין מצוי כן, ובזה אין לומר שמא עושים ומסתירים. ולדוגמא לזה הלכה היא בשו"ע (נא ס"ט) וז"ל, מזמור לתודה יש לאומרה בנגינה, שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה. ע"ש. ולצערנו לא רואים בבתי כנסיות של כל תלמידי חכמים שעושים כן.

וכיז"ב בענייני יהא שמייה רבא בכל כוחו כמבואר בגמרא (שבת קי"ט ע"ב), ופסק בשו"ע (סי' נו ס"א) לענות אותו 'בקול רם', והביא הבית יוסף דברי ר' יונה שהסביר 'בכוונה גדולה' ולא בלהגביה קולו, והעיר עליו הבית יוסף מדברי התוס'. והוסיף וז"ל, נראה שצריך לענות בקול רם והכי איתא בספר הזוהר וכו' בפרשת תרומה (קכ"ט ע"ב) תא חזי קדושתא דא לאו איהי כשאר קדושאן וכו' ואנן בעינן למימר ליה בלישנא דסטרא אחרא 'ולאתבא בחילא תקיף' אמן יהא שמייה רבא מברך, בגין דיתבר חילא דסטרא אחרא ואסתלק ביקריה יקרא דקב"ה על כולא. ע"כ. ומבואר

פסקי ספרי הקיצורים אין בהם העיון והדקדוק כדבעי, שהגם ובספרי קיצורים תועלת גדולה אך גם טעות נפוצה, ואותם המצפצפים מהם אינם מבינים מימינם לשמאלם, ועל כן גם צועקים בקול על המעיינים בסברות 'וכי גדול אתה מחכם מפלוני'. ולא די שאינו מבין הסוגיה גם זועק על המעיין, ואינם יודעים שכך היה מעולם, וגם רבינא ורב אשי לא היו גדולים מהתנאים, אך היו צריכים לברור בהם מי טענתו אמת ומי לא, ובודאי חובה היא בלשון ענוה אך לא לכסות על האמת הצרופה.

ומה שצועקים על המעורר למצוות נשכחות, 'חדש אסור מן התורה', הוי יודע שמליצה זו מפי קדוש מרן החתם סופר זצ"ל והוא אמרה נגד הרפורמים וחבריהם שבאו לחלל הקודש, אך ח"ו לומר כן על מצות הבורא להימנע מעשית רצונו, ומה שייד לאסור את המחויב, והטוען כן עווננו יישא שהוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, והוא חמור מאוד שעוקר בשם ה' את מצוות התורה והוא כנביא שקר החייב מיתה. [ובנזכר לעיל בתפילין כל היום, החת"ס בעצמו לא ניהא ליה במנהג המקולקל, וביאר שהיעדר המצוה אך ורק מחמת 'הגלות כשהיו בין הגויים'. עי' חת"ס דרשות (ד' קפו ט"ב).]

אין מזניחין אותו

ועל הטוענים שאם באמת היה צריך לתקן היו בודאי הגדולים מתקנים, וזו ראייה שאין הדברים אמת. ראה תלמוד ערוך (חולין ו ע"ב) דרש להן מקרא זה וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה, כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחששת. אפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום, אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו, מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר

הוא טעות מיסודה לחפש את הדוחק והפרצה כשיכול לקיים כפי הנכון והעיקר. וכל שכן בתירוצים שאינם מתרצים כלום ושום דבר, שאין רשות כלל לסמוך עליהם לא משנה מי החכם הגדול שאמרם. וכבר הורה רבנו הרמב"ם בתשובה (סימן שי) 'שמצוי מאוד' עד כדי 'רוב' שגם החכמים האדירים יתרכו תירוצים לא אמיתיים, וגם יקשו קושיות שאין בהם ממש וכ"כ הנשר הגדול בתשובה וז"ל, מה שהקדים מן ההתנצלות וכו' אין ספק אצלי שנדמה לו יצ"ו שאנחנו 'כרוב בני אדם שיקשה להם כשיסתור אדם דבריהם' או ישיב עליהם דבר. וכבר הצילנו השם מזה וכו' הלא תראה 'שכל החכמים' ז"ל 'בכל עיוניהם' התלמודיים היו מקשים בקושיות 'אינן אמיתיות' על דברים אמיתיים אין בזה חסרון בחוק מי ששייב בלתי הסתכלות שלם. ע"ב.

ואם לא שהיה אומרם הרמב"ם לא הייתי מעז לומר בנחרצות שכזו, כי באומרו, 'שכל' החכמים 'בכל' עיוניהם התלמודיים היו מקשים בקושיות 'אינן אמיתיות' על 'דברים אמיתיים'. מדבר הוא על חכמי התלמוד תנאים ואמוראים, שבכל הסוגיות רוב ככל הטענות קושיות ותירוצים 'אינם אמיתיים', והיה צריך לחכם כרב אשי ורבינא שיברור האמת.

ואם כן, הרי קל וחומר פשוט שאין להחזיק אמת בכל תירוץ וטענה של חכמי האחרונים, שאינם גדולים מתנאים ואמוראים, אדרבה הוא בדיוק להיפך, שבהכרח 'רוב' טענות החכמים 'אינם אמיתיות' וצריך לחפש אחר האמת. ובאמת שדברים אלה ידועים ופשוטים לכל הרגיל בספרים, שהרבה טענות ריקות בנמצא, ומי שאינו מעיין וחוקר אם לקרב או לרחק בדרישת האמת, הוא לומד כשיכור ומגשש כעוור באפילה. ובדר"כ תראה שאותם המצפצפים את

ולשון חכמים מרפא שהוא כבר מפורש בדברי חכמי ארץ צבי (ירושלמי פרק חלק סוף ה"א) וז"ל, 'ניתנו מרועה אחד' אמר הקדוש ברוך הוא, אם שמעתה דבר מפי קטן ישראל והנייך לא יהא בעיניך כשומעו מפי קטן אלא כשומעו מפי גדול, ולא כשומעו מפי גדול אלא כשומעו מפי חכם, ולא כשומעו מפי חכם אלא כשומעו מפי נביא, ולא כשומעו מפי נביא אלא כשומעו מפי רועה, ואין רועה אלא משה וכו' לא כשומעו מפי רועה אלא כשומעו מפי הגבורה. ניתנו מרועה אחד ואין אחד אלא הקדוש ברוך הוא כמה דתימר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ע"כ. ומעתה אם ראית הדברים אמתיים אל תחפש לדחוק דברים פשוטים, ולסתור האמת, אלא קבלם כשומעו מפי הגבורה.

ועל המתעקש ומעקש הדינים להתאימם לקדמונים שלא בחכמה, יש להקריא לאוזנו זאת התשובה שהשיב הריב"ש (סימן שפה) לר"ן על מנהגי סרקסטה המפוקפקים וז"ל, והחכם הנכבד רבי יוסף בן דוד סומך ידם 'בכל מנהגיהם', אם 'להחניפים' למען ימצא חן בעיניהם, אם 'להבאישני' קצת, אם כי 'יחוש לכבודו' על לא כיהה הוא בם עד עתה כלומר, ואולי מצד שחש לכבודו שלא כיהה במנהגים עד עתה ולכן סומך את 'המנהגים המפוקפקים', אם 'כולם איתנהו ביה'. ע"כ.

ובודאי הריב"ש לא החניף לקורא לאיזה איש מפשוטי העם בשם רבי, שבודאי רבי יוסף בן דוד ז"ל חכם בתורה הוא וירא ה' בודאי, ואף על פי כן מאחר וראה הריב"ש כי התאמץ לקיים 'מנהגים מפוקפקים', לא נמנע מלחשוד בו 'בחנופה' המגונה 'ובנגיעה אישית' עד כדי 'שיכשיל את הריבים' על כבודו מחמת 'שלא מיחה בהם עד עתה'. וכבר כמעט עייפתי מלומר, שהוא בק"ו בנו של קל וחומר בדורות אלה.

הלכה שאין מזניחין אותו ואמרי לה אין מזניחין אותו ואמרי לה אין מזניחין אותו. ע"כ. הא קמן שאין בטענה זו כדי לבטל הדין אלא לעיין היכן האמת, ואם אחר העיון יש לקיים הדברים הרי שכן יעשה והוא מחובתו. וכבר הבאתי לפניך הרבה מהפוסקים שיש לחפש האמת, ולא לדחות בקש.

ובבית הבחירה למאירי (חולין ז' ע"א) ביאר וז"ל, תלמיד חכם שאמר דבר הלכה 'מחודשת' הן דרך הוראה הן דרך גדר הן להחמיר הן להקל אף על פי שהוא 'מבטל בזה מנהג קדמונים' אין ראוי להחזיקו בכך במדת יוהרא ונטילת שם כמה שאין ראוי לו לסרב בדבריו מצד שלא נהגו הקדמונים כן, אחר שהוא מראה פנים לדבריו, ושהוא כדאי לסמוך עליו שכל תלמיד ותלמיד מקום הונח לו להתגדר בו. וזהו שאמרו ברבינו הקדוש כשהתיר את בית שאן וכו' שאין מזניחין אותו ר"ל שאין מסירין אותו מדעתו מצד המנהג הקדום ואמרי לה אין מזניחין אותו כלומר שאין מעמידין אותו בחזקת שכתן ומורה בדרך שלא נתקבל בה כן. ע"כ.

וחזינן לשון ברורה לעוד חד מקמאי מר ניהו הרשב"ש (סי' רפה) שכתב וז"ל, ואם הראשונים לא התקינוהו אינה טענה וראיה שהדבר מותר, שמקום הניחו לאחרונים להתגדר בו. וכמה דברים היו ראויים לגדור ולא גדרום הראשונים ובאו האחרונים וגדרום, וכל המשנה והתלמוד מלאים מזה, וכ"ש האחרונים אלו, שאם אשר היו לפניהם לא תקנו ולא גדרו דבר ולא אסרוהו ובאו האחרונים שאחריהם ומצאו מקום לגדור ולתקן, אין לומר שכיון שאשר היו לפניהם לא אמרו דבר שראוי לאחרונים לשתוק, וצא ולמד שכמה ראשונים אמרו כמה דברים בפסקי הלכות ובאו האחרונים וסתרו דבריהם, וזה במשנה ובגמרא ובחיבורין מן אז ועד עתה. ע"כ.

הבית, שעם ישראל נפרד לכתות ופלגים בתורה ועבודה, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה הצד השווה שבהן שכולם אהובים ברורים וקדושים ורוצים להגיע למעלות השלימות ולהתקרב ליוצר כל. ומי שרוצה וחפץ באמת להיות עבד ה' אמיתי בתכלית השלימות, צריך לנקוט בשיטה לקבל על עצמו עד כמה שבאפשרותו את הדברים הטובים והמועילים שנמצאים בכל כתה ובכל זרם וזרם של עבדי ה', אם ינקוט האדם בשיטה זו ממילא לא תהייה לו שום קושיות ותמיהות על אף אחד, ודבר זה גם יסיר ממנו השנאה והסלידה החבויה במעמקי הלב כידוע, לכתה ולזרם האחר. בזמננו כמעט שאי אפשר לו לאדם המשתוקק לעלות בדרך העולה בית אל אלא לנקוט בשיטה זו ואז יוכל לקוות שבהגיעו בעז"ה לכן ק' לא יהיה כבן כ' במעמדו הרוחני בכל הפרטים. עכ"ל. ודפח"ה. ועיין שם (הערה יג) שציין וקיבץ לעשרות גדולי ישראל שכתבו כן, וצדיקים ילכו בס, שזה עיקר גדול בעבודת ה'.

דובר אמת בלבבו

עוד זאת ישים נגדו תמיד, שמאחר ואחריות קיום רצונו יתברך מוטל על כל אחד מישראל כפי כוחו והשגתו, הרי שבימינו שאין סנהדרין המכרעת ברצונו יתברך הדרישה מכל איש גדולה ורבה שיחקור וילבן ויתבונן כפי כוחו, ואם הגיע בליבו להכרעה כי כך הוא רצונו יתברך וכך הוא הנכון בכללי הפסיקה, אין לו להסס כלל בדיון ובטח שלא להקל, וגם אם לא מורה לאחרים ההוראה לעצמו חיוב גמור, והמשנה מלימודו ככופר בנבואתו, שיש לחוש בזה מאוד.

וראה בשו"ת חקקי לב (יו"ד סי' מב) שדימה חכם לנביא בזה וכתב, שאין לתלמיד חכם להעלים דעתו בהוראה, שהרי הוא נביא הכובש את נבואתו, וחייב לגלות דעתו ולהעלותה על הכתב,

וע"ע לגר"א אלפאנדארי בשו"ת סבא קדישא (ח"ב חו"ח סימן א בד"ה אמנם) שלא חסך שבטו מלומר וז"ל, אמנם הן עתה לא יכולתי להתאפק שראיתי למעלת הרב פלוני הנ"ל שבספרו אשר הדפיס עתה חדש ממש [נראה כוונתו על שו"ת פני יצחק אבולעפיה (ח"ו אבה"ע סי' ו)] ראה ויתר 'ללמוד זכות' על כל הנשים היוצאות בפיאה נכרית בדברים שאין להם שחר, 'והסתיר דבר זה ממני' ולא גילה לי מקודם ההדפסה מפני שכבר ידע שאשיב על כל מה שכתב. 'וגם לא שאל' את פי חכמי ורבני העיריות הגדולות שנוהגים בו איסור, רק עשה בחכמה לשאול הסכמה מאת חכמי ורבני ארם צובה מפני 'שידע שהמכשילה הזאת תחת ידם ועל כן צריך שיסכימו עימו'. ע"כ.

והבן שכך היה לעולמים, שכל איש לרבות החכמים מתרצים מעשיהם ומנהגיהם, וגם אם מפוקפקים וצולעים הם בטעמם ונראים כעוון ופשע, קשה מאוד הדבר להיות מורה על אמת. ומה שהיה כנראה הוא שיהיה, וכידוע כל הרוצה תשובה כבהזמנה אישית, פונה לחכמים שכך נהגו במקומם, שהם ורבניהם כנגועים בדבר וקרוב לוודאי יצדיקו מעשיהם, והשואל המחפש אילן להיתלות בו שואל לחכם מסוים שיענה בכל עניין כפי רצונו. וכלשון המליצה מקלו יגיד לו, ופעמים גם החכמים טעו ועשו כן כי כולנו בני איש אחד אנחנו.

עוד ראיתי להביא לפנך, קושט דברי אמת כזה ראה וקדש, מהגר"ש דבליצקי זצ"ל (פאר יעקב עמ' שטו) שדבריו בחן וחסד ובלשון רכה, והוא על טענה זו החוזרת שנתלים במעשי חכמים אעפ"י שנראה שטעו בהנהגתם וז"ל, טענה זו אינה רק בדבר הזה אלא היא גם כן מתפשטת על עשרות מעלות והנהגות שונות בעבודת ה' ולימוד התורה ק. על טענה זו יש להשיב באופן כללי, כי הנה כבר הרבה מאות שנים ואולי משעת חורבן

אשר צוֹך ה' אלהיך, ותשב ותאכל לחם ותשת מים במקום אשר דבר אליך אל תאכל לחם ואל תשת מים, לא תבוא נבלתך אל קבר אבותיך. ולא איחר דבר ה', וימצאו אריה בדרך וימיתוהו.

והתבונן שהוא דבר קשה וחד, שנביא ה' שהקדיש ימיו לעבודת ה' ועלה והתעלה עד קבלת נבואה, ונעשה אות ומופת על ידו, אך לא היה נאמן 'לחלוטין' לאשר קיבל משמים, ופקפק שמא התגלה 'אצל אחר' יותר מאשר נגלה לו ועל כן שינה מאשר קיבל בעצמו, זהו כופר בנבואתו ומיתתו סמוכה וקשה. והבן היטיב, שכל החוקר ברצון ה' באמת ובתמים וחקר ובירר וליבן ועלתה בידו דבר אמת להבנתו, לא יכבוש נבואתו ולא יהסס ובודאי שלא יבוא להקל על סמך אחר המתנבא גם הוא בשם ה'.

ומאמר חז"ל מפורסם שחכם עדיף מנביא, ואפשר שגם כאן הוא כן וטעמם כעיקר נמצא בו, שאם נביא הכופר בנבואתו חייב מיתה אעפ"י שיכול להיות שהוא חושש שמא באמת טעה בדמיונות, שבידוע אין נבואת כל נביא בנבואת משה רבנו שתהיה חדה ברורה ונקיה, שאפשר ומסתפק שמא טועה בדמיון ואעפ"כ חייב מיתה בידי שמים, כל שכן שחכם שעין בתורה כפי כוחו, וקיבל מהתורה הוראת ה' 'אליו' אסור לו לכפור בנבואתו, ובזה הוא עדיף מנביא.

לא אשכח פיקודיך

וזאת תדע ובזה אחתום פרק זה, שכבר גילו לנו רבותינו שאפילו בזמן 'גלות קצרה' של ע' שנה, נשתכחו מישראל כמה וכמה מצוות והם מהמפורסמות והמצויות, שאין לך יותר מקודש מס"ת שבהיכל ואותיות מנצפ"ך הסופיות נשתכחו וחזרו ויסדום (שבת קד), ובודאי שמעת שבחיסור אות אחת או בחילוף אותיות ס"ת נפסל [עי' שו"ע (סי' לב סעי' ח)] וכדוגמתו בתפילין ומוזזה. והתבונן שבאותם זמנים שנשכחו מהם צורת

בספר ודיו ואין משוא פנים בדבר. ע"ש. וכיו"ב כתב בהקדמת השפתי כהן עה"ת וז"ל, אמרו ז"ל (ויקרא רבה כ"ב, א) אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש לפני רבו הכל נאמר למשה בסיני, ואם לא יכתבם נראה לי שהוא נענש כמו הנביא שכובש נבואתו שחייב מיתה. ע"ש. והביאו גם רבנו הנפש החיים פאלאג'י זצ"ל בהקדמה.

ונלע"ד שורש לזה בדברי חז"ל שדרשו עה"פ (במדבר יא, כז) וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה. דרשו חז"ל בגמרא סנהדרין (יז ע"א), מאי אדני משה כלאם דלאו אורח ארעא, דהוה ליה כתלמיד המורה הלכה לפני רבו. ע"כ. הרי לפניך שלהתנבא כלהורות הלכה וכן להיפך הוא, שלהורות הלכה כמתנבא הוא. ודו"ק.

והראני ה' בחסדו לימוד גדול וחזק בדברי הנביא, ראה בספר מלכים (א פ"ט) נבואת איש האלוקים הבא מיהודה הוא עידו נביא ה', אשר בא בדבר ה' ירבעם והוא עומד על המזבח להקטיר לע"ז וכדבר הנביא נעשה גם אות ומופת, המזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים בדבר ה'. ומסרב הנביא להצעת ירבעם לאכול עימו כאשר צוה ה'. ויאמר איש האלהים אל המלך, אם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה, כי כן צוה אתי בדבר ה' לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים ולא תשוב בדרך אשר הלכת.

אלא שקודם צאתו את העיר ומגיע 'נביא אחד זקן' המשקר ואומר 'גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר השכחו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים'. ועידו הנביא לא סומך על נבואתו ומסתפק שמא דבר ה' הבא אצל האחר גדול מאשר הצטווה בעצמו, וטעה וישב לאכול עימו. ואותו נביא השקר מתנבא כעת בשם ה', כה אמר ה' יען כי מרית פי ה' ולא שמרת את המצוה

וממנו דעת וחכמה וז"ל, בכך שדברים אלה הנם דברים שהמנהג אינו נוהג על פיהם וכי קשה ההתנגדות למנהג, והרי המשנה חייבה את עניין המנהגות באמרה "מקום שנהגו" ואסרה את ההתנגדות למנהג משום הפילוג, המדנים והאיבה שזה מעורר וכו' במיוחד שהמנהגים המוכחים כראיה כדי להתנגד למה שביארנוהו, הנם עתיקי יומין ונעשו לעיני נכבדים וחכמים גיבורי התורה בעלי הוראה, ולא הכחישו כל מה שהכחשנוהו ולא המליצו על מה שהמליצו עליו ולא ביארו מה שביארנוהו, וזה כאילו חידוש נגד מי שקדם והוצאת לעז על הראשונים. אמור בעניין זה מה שתרצה, הריהו חוזר למה שהזכרנוהו ומחויבים לבטלו משום מה שהקדמנו בראש הספר ונשלימו בפרק זה וזאת שהמנהגים הרווחים, המפורסמים או שאינם מפורסמים, הקדומים או המחדשים, הנעשים בנוכחות נכבדים או שאינם נעשים בנוכחותם, אם הראיה קובעת את היותם פנומים אין מחויבים ללכת על פיהם מפני שאין זה מן הנמנע שיתברר למאחרים מה שלא התברר למי שקדם להם, וזאת אף על הרוב, מפני שהמאחר מקבל בצורה מובנת יותר מה שהקודם כבר טרח עליו וביררו, והוא מתפנה לבירור מה שלא ביררו ולהסיק מה שלא הסיקו אותו הקודם משום התעסקותו בזולתו, ועל כן ההנחה המוקדמת שהוסכם עליה בהלכה אצל חכמי התלמוד היא "הלכתא כבתראי" וכו' ואין גנאי בכך מצד בעלי החכמה והאמונה, אלא מצד הצבור כעמי הארץ והדומים להם אשר מחובתם לסמוך על דעת מי שנתמנה עליהם, לא שהחכמים ילכו בעקבותיהם, בדעותיהם.

והמנהגות שהחכמים ז"ל מצווים לנהוג לפיהם ואוסרים להתנגד להם, הם מנהגות שאין ראיה מצד כתוב ולא היקש המחייבים את ההיפך מהם וכו' אולם עניינים המחויבים מצד הדת הנה אין שמים לב למנהג בעניין ביטולם או הכחשתם אין

האותיות הסופיות, גם תפילין ומזוזות היו פסולות, ונמצא שהתבטלו כליל ממצוות אלו שנעשו בפיסול.

וכדוגמתה כן מצות ערבה (סוכה מד ע"א) שגם היא נשתכחה לגמרי וחזרו ויסדום, ועי' רש"י (שם ד"ה שבחום) שכתב, בגלות בבל שכחו את התורה והמצות במקצת, וזו נשכחה לגמרי. ע"כ. הרי לפניך שאפילו רק בשבעים שנה של גלות שייד שתשתכח מצוה שלמה מישראל, וכל שכן שישתכחו במקצת שאר המצוות וכמבואר רש"י.

ומעתה לא תתפלא, שלאחר גלות של אלפיים שנה בגלות יותר קשה מהראשונה, כל כך רבים הם הדינים הלוקים בחסר ויתר, ומצוות נעלמות עד כמעט בלי היכר, ואין מה לדבר על מצוות 'הנראות לעין' שמחמת המציק נחבאו והתכסו, והרחוק מן העין רחוק מן הלב, ועל כן גם כמת השתכחו מלב.

ודוגמה ניצחת לזה, מצות תפילין וציצית שאין אנו צריכים להשערה ואומדן, כי כך מפורש הוא בתלמוד (שבת מט ע"א, קל ע"א) שאמרו רבותינו שמפני גזירות שמד נשתכחה מצות תפילין, ומאז היא רפויה בידם ובידינו. ובעת שב"ה אכשור דרי, שאין עלינו גוי ואין מי יאמר לנו מה תעשה ומה תפעל, אלא רק קטנות מוחין של גלות שהתקבעה בנו היא בעוכרינו. ומה שייד לתלות אמת במנהגם כשהם היו אנוסים, ופיקוח הנפש דוחה הכול, ואין בין המנהג לאמת ולא כלום. ובאמת שכדוגמת זה תראה במצוות רבות, והנהגות חז"ל בקודש השתכחו, והלומד שאינו פותח מחשבתו לצוד דבר אמת, יעלה בחכתו הרבה באושים.

ואמרתי לסיים בדברי החסיד רבנו אברהם בן הרמב"ם בספר הנפלא המספיק לעובדי ה' (עמ' 53) שכלל טענות ומענות רבות למקום אחד,

ושים ליבך שרכנו אברהם מדבר על זמן הראשונים, שגם מנהגי ענקי הרוח יש לחקור אחריהם ולתקן את המעוות. ויש ללמוד על אחת כמה וכמה בדורות אלה האחרונים, וראה שכלל הרבה מהנידונים המובאים לעיל בדיבור אחד, בולו רצוף אמת ואהבת צדק.

ונחתום בדברי הזוהר חדש (פרשת נח דף ל) רבי אליעזר אמר גלות האחרון אין לו זמן וקץ מתי יגאלו, אלא הכל תלוי בתשובה וכו' אמר ליה רבי עקיבא א"כ היאך יהא דא להתעוררא כולחון כחדא בתשובה וכו' אמר ליה רבי אליעזר חייך

דאי יחזרון בתשובה רישי כנישתא או חדא כנישתא, בזכותם יתכנש כל גלותא דקוב"ה אסתכי מצפה תדירא אימתי יחזרון ויעבד להו סבא. ע"כ והדברים מבהילים שאם הגדולים יתקנו או קהילה אחת כבר בזה תחל הגאולה, ולוואי שנזכה אנו להיות אלה שמהם תבוא גאולת השכינה וישראל.

לשים לב אפוא בקביעתם למנהג וכו' מנהגות שיש בהם פגם הלכתי הנה ראוי לתקנם בהתאם לצורה ההלכתית, או אם יש התרשלות מחוכה דתית, מחויבים להשלימה על ידי הנהגת מה שחוכה בה.

וראוי שתדע שבמנהגות בני הגלות, בתפילותיהם וקריאתם בספר התורה יש מיני שיבושים המורכבים משעשועי מנהיגים השואפים בהם לדרכי מנהיגות, וכן קביעות חזנים אשר החכמה דלה או אף נעדרת אצלם, שהתערבו בהם הנכון עם הטעות והחוכה עם המגונה והטוב עם ההיפך ממנו. ואנשים חכמים, דיינים וזקנים, נמנעו מהגיגות מסיבות שלא נחקר בהן, אם משום שנבצר מכוונם לגנות או משום שמה שהתבאר לזולתם לא התבאר להם ואין פגם בחובתם בזה או מתוך סיבות אחרות וכו' ואשר למריבות ולמדנים המתעוררים בין האנשים משום בורותם ומשום עמדם על מה שאינו מעניינם בעת שינוי מה שהתרגלו אליו, הנה ראוי לשים לב אליו על ידי שאיפה לנהוג עמם ברכות ומשיכתם אל החוכה, על ידי פיתוי ודברי כיבושין. אם המטרות הדתיות תושלמנה בלא מחלוקת מוטב, ואם תגבר הבורות ורשעות מחטיאי הרבים וטעות מי שמעכב את הרבים לעשות מצוה, ואף מצוות בטעותם לחשוב שמה שהם מחזיקים בו הוא הנכון וכי מה שמומלץ עליו אינו נכון, הנה יש לעשות את החוכה ויתברר שהמחלוקת אין סופה להתקיים. ואילו מחלוקת של השואף לאמת לשם שמים, וסופה להתקיים. ע"כ.

פרק ח - ביטול תקנה ושינוי טבעיים

דבר שבמנין

עתה נבוא בקצירת אמרים לבאר דעת חכמים בתקנות חז"ל, באם ונראה ברור שלא שייך בימינו טעם הגזירה, מה יעלה בעתיד תקנה זו, והגם שזו סוגיה רחבה נביא מספר כללים היותר מוסכמים בזה מדברי ראשונים ואחרונים.

תחילה וראש, נגד ענינו דברי רבותינו (ביצה ה ע"א) הוי דבר שבמנין וכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. ופי' רש"י (ד"ה מנא), דכל דבר הנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו, ואפילו אירע דבר שאתה יכול להורות בו היתר, ולומר אין תקנת מנין הראשון עומדת כי הכא, אפילו הכי אסור עד שיתירוהו בפירוש בקבוצ חכמים. עכ"ל.

וכ"פ הרמב"ם (הל' ממרים פ"ב ה"ב) וז"ל, אפילו בטל הטעם שבגללו גזרו הראשונים או התקינו, אין האחרונים יכולין לבטל עד שיהיו גדולים מהם. ע"כ. וכ"כ הרא"ש (ביצה פ"א ס' ג), דבר שנגזר במנין חכמים ואירע דבר שהוא ידוע שהגזירה בטילה כגון שידוע מאיזה טעם נגזרה הגזירה ואותו הטעם בטל לו וא"כ ראוי היה שתבטל גם הגזירה ממילא אפילו הכי אינה בטילה עד שנמנו עליה חכמים והתירוה. ע"כ. וכן הוא בשטמ"ק (שם) כתב וז"ל, והכי איתא בירושלמי כל גזרה שבית דין גזרוין אף על פי שבטל הטעם גזרה במקומה עומדת עד שיעמוד בית דין ויבטל. עכ"ל. ומעתה לכאורה היא מילתא דפשיטא, שאין בנו כח לבטל תקנת הקדמונים.

כרם, יעויין בתוס' (ע"ז לה"ע א"ד החדא) בדין משקין גלויים שכתבו, ואנו שאין נחשים מצוין בינינו אין לחוש משום גלוי ואין לומר דדבר שבמנין הוא וצריך מנין אחר להתירו כי ודאי הוא כשאסרו

תחלה לא אסרו אלא במקום שהנחשים מצוין. ע"כ. וע"ע בתוס' (ע"ז נו"ע"ב סוף ד"ה לאפוקי) שהביאו ראיה לזה (ע"ז סה ע"א) דרבא שדר קורבנא לבר ששך ביום אידו אמר קים לי בגויה דלא פלח לעבודת כוכבים ואף על גב דגם משא ומתן ביום אידם היה דבר שבמנין ולא הוצרך מנין אחר להתירו, להנהו דלא אזלו ומודו כי ודאי מתחלה לא גזרו עליהם עיין שם. ומשם למדו להקל גם בסתם יינם בהנאה בזמנא"ז אע"ג שרבותינו אסרו בזה בהדיא, והביאים הרא"ש (ס' ז) להלכה, וכ"פ הרמ"א (קבג ס"א).

גם מרן בבית יוסף (ס' קבג ד"ה אבל רשב"ם) על אף שהעיר על דברי התוס', עיין בדבריו שתפס עליהם מחמת המציאות ושיטות הפוסקים ולא מטעם לא בטלה תקנה. ואדרבה מוכח בשו"ע דס"ל כוותיהו שפסק (יו"ד ס' קטז) כדברי התוס' (שם לה) שבטל הטעם מגזירת משקין גלויין וממילא בטלה גם התקנה. וכ"ה בב"י (או"ח ס' קס ס"ה) שמוזה הטעם גם אינן נפסלין לנטילת ידיים בזמנא"ז וכמ"ש הטור, והשמיט בשו"ע דברי רבנו הרמב"ם שפוסל.

וחזינו עוד דוגמאות רבות בזה, ראה תוס' ביזמא (ע"ב) שהקלו בכל הנזכר בחז"ל ברוח רעה וחשש בזוגות. וכן בברכות (נג ע"ב ד"ה והייתם) בדין מים אחרונים, ובשבט (סד סע"ב) דנשי דידן לא מסירות תכשיטין להראות לחברותיהן. וכל יד המרבה למשמש תמצא בזה דוגמאות לרוב, ונבוא עתה לסדר כמה כללים.

אמתי אמרינן בטלה תקנה

ראה למרן הב"י (יו"ד ס' קטז) שציין לדברי הסמ"ק ונקיט כוותיהו להלכה, והוא בדברי הסמ"ק (ס' רכג ובהגהות סק"א) בשם רבי יעקב שכתב וז"ל, דאף על גב דאנו נוהגים היתר במים מגולים ולא גזרינן אטו מקומות שהנחשים מצויין, היינו משום דלא שייך בהו טעם של איסור אלא

ב"י (או"ח סי' תקכו) ופסק בשלחנו הטהור (ס"ד) להקל כדברי הרא"ש, ומוכח דס"ל דבטל טעם בטלה תקנה.

וכיו"ב מבואר עוד בשו"ע (יו"ד סי' קנט ס"א) שרבותינו אסרו להלוות בריבית לגוי שמא ילמד ממעשיו, והאידנא שרי בכל ענין. ע"ש. וטעמא דמילתא ביארו התוס' (ב"מ ע"ב ד"ה תשיך), שאנו שרויין בין האומות ואי אפשר לנו להשתכר בשום דבר אם לא נישא וניתן עמהם, הלכך אין לאסור ריבית שמא ילמוד ממעשיו יותר משאר משא ומתן. ע"כ. הרי שגם בתקנה גמורה מאחר ופירשו לנו סיבתם וטעמם, ועיניים לנו הרואות שאין יותר 'תועלת ברורה' בתקנתם, שאפשר ליפול ולהיבשל בענין אחר שלא הצילה התקנה, בטלה התקנה ומותר הדבר, שאין שוב צורך בגזירת חכמים ואינה בתוקף ובטלה מעצמה, שבמקום כגון דא לא גזרו כלל.

והבן שהתירו בהלוואה לגוי, הגם שיש מעט שלא בעסקים עם הגוי, וגם אינו לצורך מצוה אלא פרנסה והתירו. כן יש ללמוד לשאר תקנות, כשהתקנה כבר לא מועילה לנכשלים מצד אחר. וגם אם נפלל בדקדוק כזה או אחר בשוני בין המקרים אם היסוד זהה הוא הקובע.

וכיו"ב עוד תקנות רבות שבטלו עם השנים, וחזינו בהם שאין צריך לחז"ל שיאמרו כן וגם לא לראשונים כמלאכים שיאמרו כן מרוחב דעתם, אלא כל חכם בדורו טוען מדעת עצמו בהכרת המציאות. וכן חזינו למרן הקדוש בשלחן ערוך (בחו"מ סי' תט ס"א) וז"ל, אין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל, מפני שדרכם לרעות בשדות של אחרים והיוקם מצוי. אבל מגדלים בסוריא ובמדברות שבארץ ישראל. והאידנא, שאין מצוי שיהיו לישראל בארץ ישראל שדות, נראה דשרי. עכ"ל. הרי שאין לחכם אלא מקומו ושעתו לדון בטעם הגזירה אם שייכה או לא. [במקום אחר

משום נחשים, הילכך כי שרית להו במקום שאין נחשים מצויים לא יבואו להתיר במקום שהם מצויים. אבל גבי גבינות דשייך בהו טעמי טובא לאסור וכו' יש לאסור גבינות הגוים אפילו במקום שמעמידים אותם בפרחים. ע"כ. [ומדבריו איכא למילף שאפילו אם יש מקומות ששייך בהם גם בזמנה"ו רשות הרבים מזה"ת, לא נגזור מפניהם במקומות שאין רה"ר ודו"ק.]

וראה שם בבית יוסף שהביא בסמוך ונראה דברי הרשב"א (תוה"ק ב"ג ש"י צ:): לאסור הגבינות ונימוקו עמו וז"ל, לפי שדבר זה יראה שנאסר במנין כמו היין וכל דבר שנאסר במנין אף על פי שאסרוהו לטענה ובטלה הטענה האיסור במקומו הוא עומד. ע"כ. והוסיף ב"י שכן הם דברי הרמב"ם (בפ"ג מהלכות מאכלות אסורות הי"ד) ועפ"י האמור פסק בשו"ע (קטו ס"ב). וזה למרות שמרן בסי' שאחריו היקל לפסוק כהתוס' ולציין לסמ"ק הנ"ל.

ואחר עיון ודקדוק נבין בנקל שאין כאן סתירה, שבנקל ליישב דדייק לישניה דהסמ"ק הנ"ל, שבמשקין גלויים לא שייך בהו טעם של איסור 'אלא משום' נחשים, וממילא במקום שאין נחשים אין לחוש ובטלה גזירה. ואילו גבי גבינות דשייך בהו 'טעמי טובא' לאסור לא בטלה גזירה אעפ"י שאחד מהטעמים בטל ותקנה במקומה עומדת, ועל כן מרן הקדוש ראה שבמשקין גלויין אין שייך טעם אחר, ושפיר בטלה תקנה.

וכיו"ב תראה נכוחה ברא"ש (ביצה פ"ק סי' ה) בדין קבורת מת ביו"ט שני של גלויות וז"ל, אמר רבינא והאידנא דאיכא חברי חיישינן. ובזמן הזה אין לאסור מטעם זה, כיון דליכא חברי האידנא כמו שאין נזהרין מגילוי לפי שאין נחשים מצויין, וכי האי גוונא לא הוה דבר שבמנין. ורב אלפס נמי לא כתבו בהלכותיו, אבל רבינו תם ז"ל היה מחמיר בדבר וגם ר"ח פסק כרבינא. ע"כ. והביאו

וז"ל, הרי אתה רואה שהוא נדחק כדי להעמיד מנהג הארץ ההיא אבל סברתו הוא לאסור כדברי רבינו תם. עכ"ל. ולכאורה משמע שלסברת בטל הטעם בטלה תקנה קרי 'נדחק' וקשה שכבר החזיק טעם זה בעיקר.

לענ"ד אין זה הפשט בדבריו, שכוונתו על מש"ב הרא"ש 'בזמן הזה שאין לנו תכלת ואין לנו היתר כלאים בציצית כלל לא שייך למיגזר', שבזה יש מן הדוחק שאעפ"י שלא היה תכלת בזמנם עכ"פ כלאים אפשר בשופי שיהיה בניהם, בתולה חוטי לבן של צמר ועיקר הגזירה אכתי נמצא אעפ"י שהיתר כלאים של תכלת אינה. ודו"ק. ואחר כתבי ראיתי שכ"כ בעולה מן המדבר (עמ' קעג) והביא אחרונים שתירצו כן, וישישו בני מעי. [וע"ש מה שהאריך בטוט"ד בכל סוגיה זו].

עתה ראיתי למו"ר זיע"א ביביע אומר (ח"ט או"ח סי' כה אות א) שהביא דברי הרא"ש הנ"ל בתשובה, ובנה עליהם היסוד להתיר הדלקת נר של מצוה בשמן צמר גפן וז"ל, שמן צמר גפן המזוקק שמאיר יפה ונמשך היטב אחר הפתילה, לא שייך בזה לומר דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, כיון שהטעם ידוע דמה שאסרוהו בהדלקה, הוא משום שאין הפתילה נמשכת אחריו, משא"כ בזמנינו שמאיר יפה והפתילה נמשכת אחריו משרא שרי. וכמ"ש הרא"ש הנ"ל. עכ"ל. וע"ש שביאר כנ"ל בדעת מרן השו"ע והוסף (אות ב) מפי סופרים, שמכיון שאינו אלא איסור דרבנן גזרה שמא יטה, שפיר נהגו לסמוך על המקילים. ע"ש. ואוקי באתרין.

וכבר מפורסמת גזירת רבותינו (ביצה לו"ע"ב) שאין מספקין ואין מרקדין בשבת שמא יתקן כלי שיר, וכתבו התוס' (ביצה ל' ע"א ד"ה תנן), ומיהו לדידן שרי דדוקא בימיהן שהיו בקיאים לעשות כלי שיר שייך למגזר אבל לדידן אין אנו בקיאים לעשות כלי שיר ולא שייך למגזר. עכ"ל. ובכ"י (סי' שלט

הארכתי בדין הנ"ל בבהמה דקה, שגם בזמנ"ז היתרו במקומו עומד ולא אמרין חזר לאיסורו.]

וחזינן עוד, שאם בטל טעם התקנה בטלה התקנה גם בתקנות השייכות 'במצוות' ולא רק 'בסייגים' והרחקות', וכמ"ש בשו"ע (או"ח סי' קמה ס"ג) וז"ל, האידנא לא נהגו 'לתרגם', משום דמה תועלת בתרגום כיון שאין מבינים אותו. עכ"ל.

וראה שהדברים נאמרים בפוסקים בפשיטות, בלא צורך בפלפול ארוך וראיות מקדמונים, ואפילו בדברים העשויים להשתנות כדוגמת בהמה דקה באר"י הנ"ל, שהרי בעלות יהודית על שדות בארץ ישראל עשויה להשתנות, לא חששו לזה ושינו ותיקנו כפי הנכון באותו דור בהבנה פשוטה, שכל דור יעשה התאמה כפי הצורך במציאות. ואפילו לצורך 'חולין' עשו שינויים וביטלו תקנות, כל שכן וקל וחומר בעבור קיום מצוה מהתורה, שאם התקנה גורמת לביטול מצוה ובטל טעמם התקנה, אין פטור מהמצוה.

וכבר נקט לה רבנו הרא"ש (כלל ב סי' ה) בכלל גבירתא בסוגיה של טלית מפשתן וז"ל, אף לפי ר"ת ז"ל אין לאסרו בזמן הזה, דעיקר טעם האיסור הוא דילמא אתי למירמי ביה תכלת שהוא עיקר המצוה ובכסות לילה או אם יקרע סדינו ה"ל כלאים שלא במקום מצוה. אבל בזמן הזה שאין לנו תכלת ואין לנו היתר כלאים בציצית כלל, לא שייך למגזר כלל 'דלא שייך לדמותו לדבר שנאסר במנין דאין לו היתר אלא ע"י ב"ד הגדול ממנו בחכמה ובמנין. דכיון שטעם האיסור ידוע אם נתבטל הטעם בטל האיסור ממילא' דלא דמי לביצה מתקנת רבי יוחנן ואילך וכו' דהיתר ביצה אין הטעם ידוע כ"כ לעולם שיהא ההיתר תלוי במה שתקן שיהו מקבלין העדות כל היום כולו. עכ"ל.

והביאו מרן הבית יוסף (סי' ט) ואל תקשה ממש"ב

בתר המצוי בכל דור ותתבטל הגזירה, והביא דברי הפרי חדש (יו"ד סי' קטז) בד"ה מלח סדומית וז"ל, דלעניינים כאלו אף בזמן התלמוד לא נתפשטה בכל המקומות אלא בסדום, וכן לענין גילוי יש מקומות הרבה דלא שכיח בהו כלל נחשים וכו' א"כ בכל הני בודאי כשאסרו תחילה לא אסרו אלא במקום שיש חשש וכה"ג כתבו תוס' בפרק א"מ אהא דאיתא שם וכו' ואנו שאין נחשים מצוים בינינו אין לחוש משום גלוי ואין לומר דדבר שבמנין הוא כי ודאי כשאסרו תחילה לא אסרו אלא במקום שהנחשים מצוים. עכ"ל הפר"ח.

ודייק מינה דמאי דאמרינן א"צ מנין אחר היינו במקום דתלינן למימר שלא גזרו בו מעיקרא אך במקום שגזרו אין היתר כשבטל הטעם, ולפי"ז הכריח שם שגם גזירת שמא יתקן כלי שיר י"ל שלא גזרו בכל המקומות אלא דוקא היכן דצריך.

והבן שמלבד שהוא דוחק להסביר כן, הרי שגם לבית מאיר מוסכם שאין צריך מנין אחר להתירו, שמוכרחים אנו לבאר בדבריו שאעפ"י שהגמ' סתמה לאסור אטו כלי שיר ולא חילקה בין המקומות, אגן סהדי דלא גזרו אלא המקום דשייך, וא"כ בנידון שמבורר שבמקום מסוים לא שייך כלל, גם הוא שר המסכים דבטלה תקנה.

וביותר מדוגמאות הנזכר, ראה חכמה ותבונה בתשובת הרמ"א (סי' קבה) שעשה מעשה לערוך חופה וקידושין בליל שבת כשעה ומחצה בלילה, דהאידנא בטל טעם הגזירה שלא לקדש אישה בשבת, ואעפ"י שאין רצוני להאריך אעתיקנה בקיצור מפאת יסודות גדולים שבתוכה וז"ל, ועוד אני אומר דיש לחלק ולומר דבזמן הזה לכ"ע שרי, דהא תנן אלו הן משום שבות אין מטפחין ולא מרקדין וכו' וכתבו התוספות ריש פרק המביא פירש"י שמא יתקן כלי שיר ומיהו לדידן שרי, דדוקא בימיהם שהיו בקיאים לעשות כלי

ס"ג) הביא דבריהם וכתב וז"ל, ואף על גב דבפרק קמא דביצה (ה.) אמרינן שאף על פי שנתבטל טעם הגזירה לא נתבטלה הגזירה, התוספות מדמו ליה למשקין מגולים דשרו האידנא לפי שאין נחשים מצויים כמו שכתבו הם וז"ל בפרק ב' דעבודה זרה (לה. ד"ה חדא). עכ"ל. ומוכח מדבריו שיש בטענה זו די ומספיק דלא לסתור דבריהם, ואע"ג דלא הכריע בשלחן ערוך כוותיהו אין זה מפני הכלל 'שלא בטלה תקנה' אלא שבפוסקים לא הסכימו לדבריהם כדמשמע בשאר ראשונים, והיינו טעמא דמצוי גם היום לתקן כלי שיר ואין ברור 'שבטל הטעם' עי' ערוה"ש (סק"ח).

וכן מבואר בלשון המאירי (שם) שכתב, וטעם איסורם שמא יתקן כלי שיר ולא הוצרכו לומר שמא יעשה, שתיקונן כעשייתן שבלא תיקון אינו נחשב כלום. עכ"ל. ואעפ"י שיש בעלי אומנות לזה לא גזרו מפני טעותם על כל בני העולם, ואם כן נבין שגם אם יש איזה מקום בעולם שיש בו טעם התקנה לא מפני זה נאסור על כל העולם.

ועי' בארצות החיים למלבי"ם (סי' ט ס"ק מא) שכתב, היכא שהדבר תלוי בנו כגון בתיקון כלי שיר, גם עתה חיישינן שמא ילמדו לעשות כלי שיר. ע"כ. ומעתה לפי"ז איכא למימר שגם מור"ם ז"ל לא סמך בכל כוחו על דברי התוס' אלא נתן טעם למנהג שהקלו 'בטיפוח וריקוד' ועל כן לא הקל בכלי שיר ממש [עי' אליה רבה ומשנ"ב שם], וגם זה בדוחק משום הנח להם שלא יהיו מזידין. ע"ש. והבן שבאמת אם היה ברור למחבר שבטל הטעם לאיסור, כד"ה משקין גלויים הוה שרי לנו ולכם ולכל ישראל. ומ"מ למדנו מדבריו שאם אין הדבר תלוי בנו לכל הדעות יש להתיר, ורק בכגון זה יש להסתפק בהכרעה שהוא במחלוקת ראשונים כנ"ל.

איכרא דחזיתיה לרב בית מאיר (יו"ד סי' קטז) דלא נחה דעתו בכלל בכל זה שנבוא ונאמר, דאולינן

וכן חזינו גם לעיל בשו"ע בדין בהמה דקה באר"י.

וראיתי לסייע דבריו מדברי התוספות (מגילה ד ע"ב ד"ה ויעבירה) שכתבו, מילה בשבת אין לדחות, דהא חמירא שכן נכרתו עליה י"ג בריעות, וגם אין אדם מל אלא אם כן הוי בקי דסכנה יש בדבר. ע"כ. והמובן בתירון בתרא, שמאחר ואין מסורה מילה ביד הכול אלא בידי אומן אין לחוש שמא יוליך כליו ד"א ברה"ר. וזה בדברי מור"ם, ומשם תלמד לכל כיו"ב שאינו מסור לכל.

וכיו"ב למד גם התוס' יו"ט (מגילה פ"א מ"ב) לחלק בגזירת מגילה כשחל בשבת וז"ל, וקשיא לי א"כ למה קורין בס"ת בשבת (ולא חיישינן שמא יוליך ס"ת ברה"ר. א.ה.) וכו' וניחא לי כמ"ש בטור (א"ח ר"ס קלט) דהקורא בפרשה צריך לסדר אותה תחלה פעמים ושלש בינו לבין עצמו וכו' וא"כ כל הקורין בקיאים הן, דומיא לתירון ב' דתוספות במילה שלא גזרו כמ"ש בשמם במשנה ב' פ"ד דסוכה דטעמא דאין אדם מל אא"כ הוא בקי. ע"כ. ונמצא שתירון בתרא איתן מושבו. [וכבר ידעת שנחלקו בזה הפוסקים בכללי התוספות אם עיקר בתירון קמא כמ"ש הכנה"ג (כללי הפוסקים כלל יט) והיד מלאכי (תוס' אית בד), או שתירון בתרא עיקר כמ"ש החזון נחום (ד' קג) והגר מצוה (ח"ב סי' רנח) וכבר האריך בזה מרן היב"א (ח"ח או"ח ריש סי' ד). ע"ש. ולדידן מיהא חזי לאצטרופי.]

וחזיתי לבית חדש (יו"ד סי' קטו אות ה) סיוע שיש בו ממש דבגזירת שמא אמרינן בשופי בטלה תקנה שכתב וז"ל, איכא למימר דדוקא בגילוי דלא אסרוה אלא משום חששא שמא שתה נחש ממנו, וכיון דעברה החששא עבר הטעם ושותין לכתחלה אף על פי שהוא דבר שבמנין, אבל איסור גבינות שנאסר במנין מטעם ודאי איסור שמעמידין אותם בעור קיבת נבלה וטחין אותם בשומן חזיר, אף על פי שעבר הטעם צריך מנין אחר להתירו. עכת"ד.

שיר שייך למגזר, אבל לדידן אין אנו בקיאים לעשות כלי שיר ולא שייך למגזר. עכ"ל. וכבר פשוט היתר הטפוח והרקוד בשבת בכ"מ ואף מצווים לבותים לנגן בכלי שיר, והכל הוא מטעם דברי התוס' דלא שייך גזירה זו בזמן הזה. וה"ה בענין אין מקדשין, דאמרינן בגמרא הטעם שמא יכתוב וידוע המנהג פשוט בישראל שאין החתן כותב בעצמו הכתובה או שטר אירוסין, והוא מטעם שאין אנו בקיאים בכתיבה. ואפילו מי שיודע לכתוב אינו כותב שלא לחלק בין בקיאים לשאינן בקיאים, ולכן כותבה בכל מקום החזון כמו שקורא בתורה לכל אדם לתקנת שאינו בקי. ומעתה אין לגזור על המקדש שמא יכתוב וכו' ולכן אין לחוש בזמן הזה לגזירה זו כלל. ואף אם נאמר דלפי דברי הירושלמי, דפירש טעם הגזירה משום דהוי כקונה קנין בשבת אין לחלק בין זמן הזה לבימיחם, מ"מ נראה דגמרא דידן עיקר נגד הירושלמי וכן פסקו הפוסקים תמיד. ואין לומר דגמרא דידן אית לה נמי טעמא דירושלמי אלא דנקט חדא מתרי טעמי, וכמ"ש שם התוס' על כיוצא בזה, דזה לא שייך בב' טעמים שיש נפקותא ביניהם. עכ"ל.

עיניך הראות שסמך בכל כוחו דבטל הטעם בטלה תקנה, וכן כתב עוד בדרכי משה (יו"ד סימן רא אות כז) על דין קופץ למקוה או טובל ב' פעמים וז"ל, ומכל מקום בזמן הזה דאין לנו תרומה וקדשים, אין מקום לגזירה זו. ע"כ.

ומתוך דבריו למדנו עוד, שאעפ"י שמהירושלמי אפשר ללמוד לאסור מצד אחר, אין תולין שהבבלי יסכים לזה. עוד למדנו מדבריו שאין צריך להיות חד מקמאי לדון ביטול הטעם לתקנה אלא כל שענינו רואות שכן הוא, שאין לדיין אלא מה שענינו רואות. וסמך על זה לגמרי לקום לעשות מעשה, אעפ"י שהוא מדעת עצמו בלא שיסכימו עימו עוד חכמים בדור בכנופיה,

למסקנה בזה הלשון, ולפי"ז צ"ל דלא אמרו שצריך מנין אחר להתירו רק היכא שידעינן שבסנהדרין גדולה גזרו הדבר במנין, אבל דינים אחרים אעפ"י שהחזיקו בהם כל שלא ידענו שנגזרו במנין א"צ מנין להתירם. עכ"ל. [ועי' שדי חמד (כללים פא"ה מע' א אות קיד)] וא"כ גם לפי מסקנת דבריו בדעת הרמב"ם נבוא לדון בגזירה אחריתי, שגזירה דמוכח שלא נתקנה בסנהדרין בטלה.

וע"ע בשו"ת שם משמעון (סי' ב) שהאריך גם הוא בגודל בקיאותו בדוגמאות למכביר, דאמרינן בטל טעם בטל תקנה. ולבאר הגמ' בביצה הנ"ל כתב, בגזירה דרבנן שאינה מי"ח דבר ואין עליה ג"כ חרם גדול כ"כ, ודאי י"ל דכל שבטל לה הטעם של הגזירה באמת אויל ליה האיסור ממנה. עכ"ל. ותן בכליך לעת מצוא.

ועוד יש לצדד עפ"י דברי הר"ן (ע"ז לא ע"א ד"ה גרסינן תו) שביאר בתוס' וז"ל, נראה שדעתם לומר דכי אמרינן צריך מנין אחר להתירו, הני מילי להתיר אותם שהיה בהם טעם האיסור מתחלה אף על פי שבטל עכשיו, אבל אותם שלא היה בהם טעם איסור מעולם שרו בלא מנין אחר, ואם הם רוצים לומר כך ודאי שזו קולא יתירא. עכ"ל. ויש נידונים שבנקל לומר כן, וא"כ בטל הטעם בטל התקנה.

גדרים סדורים

ובעת דינא יתיב וספרין פתיחו חוזה הוית להאי גברא רבה בשו"ת תורת חסד לזובלין (או"ח סי' יז) שהאריך בכל סוגיה זו, וקבע מסמרות מתי אמרינן בטל טעם בטלה תקנה, ומעבודתו הגדולה לנו להתבסס במעט.

בראשית כתב המחבר (אות ה) וז"ל, בכל גזירה שמתחלה לא גזרו על הכלל כולו לאסור בכל אופן, רק שחילקו והתירו באיזה אופן או באיזה

ובאמת שכן מבואר בתוספות (ביצה ו ע"א בד"ה והאידנא), דאיכא חברי חיישינן דכיון דהטעם משום חששא ועברה הטעם ואין צריך מנין אחר להתירו, והביאו ראיה מגילוי דהאידנא שותין לכתחלה אף על פי שהוא דבר שבמנין. ע"כ. ואוקי באתרין שהכול מטעם חשש שמא יוליכנו וע"כ אין צריך מניין אחר להתירו. [ואעפ"י שלחילוק הנוסף שכתב שם לדידן אין קולא, חזי חילוק הא' להצטרף לכל הנ"ל].

וראה במלבי"ם בארצות החיים (סי' ט ס"ק מא) שכתב בכיו"ב לתרין הסתירה בשו"ע, שמחד פסק כהתוס' במשקין מגולין לקולא אך בכלי שיר בשבת לחומרא וכתב לתרין וז"ל, ויש לחלק שזה דוקא היכא שהדבר שגזרו בשבילו אינו נמצא כגון חברי או נחשים במקום שהנחשים אינם מצויים, אבל היכא שהדבר תלוי בנו כגון בתיקון כלי שיר, גם עתה חיישינן שמא וכו' והשתא בגזירה דסדין בציצית י"ל דדמי לחברי ונחשים כיון שאין התכלת בעולם כלל. ע"כ. וא"כ בנידון שהוא מחשש שמא, אם אינו במציאות ואינו בדידו חוי כליכא נחשים וחברי ותכלת שבטלה הגזירה.

ועוד הוסיף ואמר הגאון הנ"ל וז"ל, ועוד י"ל דהיכא שיש מצוה בעשייתה כגון קבורת המת, אמרינן דמסתמא לא תקנוה לעקור המצוה רק מפני הטעם, וכשהלך לו הטעם בודאי המתקנים בעצמם רוצים שתבטל גזירתם כדי שיקיימו המצוה. ע"כ. ודבריו קילורין לעיניים.

ועי' שם שהביא דוגמאות רבות בבקיאות גדולה מעל תריסר מקומות לאורך השו"ע, מלבד אשר הזכרנו בדברינו. והנה לא אכחד שפלפל שם וכתב להעמיד כל ההיתרים הנ"ל לשיטת תוס' ודעימיה, ואילו לרמב"ם משמע ליה שאין להקל. אולם, בסמוך ונראה גם ציין למקומות בהם הרמב"ם פסק דבטלה תקנה, ועל כן כתב

שאין מקדשין אישה בשבת דלא שייכא האידנא
[וכ"מ ביבעי אומר (ח"ט או"ח סי' כה אות א) ובפוסקים
שציין שם].

עוד צד מצוי בזה כתב בתורת חסד (אות ז), דהא
דקיי"ל דאף כשבטל הטעם לא בטל האיסור
וצריך מנין אחר להתירו, היינו היכא דעכשיו
שבטל הטעם שני הצדדים שוים ואין נ"מ בקיום
תקנה זו או לא. אבל היכא שעכשיו עוד יש לחוש
לקלקולא מחמת התקנה הקדומה, דאז י"ל
דא"צ מנין אחר להתירו. וכמו דמצינו בתקנות
יהושע בב"ק (דפ"א) שתיקן ג"כ דמת מצוה קנה
מקומו, והאידנא אין נוהגין כן כמ"ש המהרש"ל
והובא בט"ז (סי' שס"ד סק"ב), ולא הוצרכו מנין
אחר לבטל תקנת יהושע בזה, כיון שבזה"ז יש
לחוש לקלקולא עי"ז כמבואר שם. ע"כ.

ומפורש בזה ראיתי למרן מלכא בחזו"ע סוכות
(עמ' שלה, וביב"א ח"ט או"ח סי' כה אות א במי', ובטה"ב
ח"ב עמ' י) משמיה דהרבית אברהם (חאה"ע סי' מא
אות ד), דהא דקיי"ל צריך מנין אחר להתירו, היינו
אם מתחלה היה רק היתר בלבד, ואסרוהו, אז
אמרינן באיסורו עומד, אלא אם כן היה מנין אחר
להתירו. אבל אם מתחלה היה מצוה בדבר, וגזרו
חכמים לבטל המצוה מחמת איזה טעם, ממילא
כשבטל הטעם אין לבטל המצוה, כשאין טעם
לבטלה, ושכן כוונת הרא"ש בתשובה. ושכן מוכח
בשו"ת הרה"ב ז"ח א"א (סי' מו) ולזה הסכים בשו"ת
באר יצחק (אבה"ע סי' ח ענף ו). ומזה למד הרב
לנידון דידן ולדין בעילה ביום מ"א ופ"א ביולדת
וצמר גפן לנר. והוא טעם ישר.

וכן הוא בארצות החיים למלכ"ם (סי' ט סק"מא)
הנ"ל שכתב וז"ל, דהיכא שיש מצוה בעשייתה
כמו קבורת המת, אמרינן דמסתמא לא תקנו
לעבור על מצוה רק מפני הטעם, וכשהלך לו
הטעם בודאי המתקנים בעצמם רוצים שתבטל
גזירתם כדי שיקימו המצוה. ע"ש.

אנשים דלא שייך ביה הטעם של הגזירה, בזה
ממילא אם אח"כ בטל הטעם לגמרי בטלה כל
הגזירה ואין צריך מנין אחר להתירו. ע"כ. והוכיח
כן מהנ"ל לעיל בגזירת משקין מגולין, שדווקא
במקום נחשים מצויים וכן ביום אידם במקום שלא
עע"ז, ויציאת נשים בתכשיטים שאין היום דרכן
לשלוף ולהראות שלא גזרו בנשים חשובות. ע"ש.
ומבואר שיש להתבונן בתקנה אם היו יוצאי
דופן, שנמצא שהתירו באופן מסויים ואמרינן בזה
בטל הטעם בטלה תקנה בכל מקום.

עוד מצאנו בדבריו שם (אות ו) וז"ל, שיש חילוק
בזה בין היכא שטעם האיסור ידוע ומבורר דבזה
כשבטל הטעם בטל האיסור ממילא, דהכל
יודעים דעכשיו לא שייך למיגור מיד. משא"כ
היכא שאין טעם האיסור ידוע כ"כ, דאז אף
כשבטל הטעם לא בטל האיסור וצריך מנין אחר
להתירו. עכ"ל. ושורש דבריו מהרא"ש הנ"ל
בגזירת טלית פשתן, וכנ"ל.

ומש"כ בהמשך לסייג הכלל וז"ל, אך אף
שהוכחנו בדברי הרא"ש הנ"ל דבטעם ידוע
ומבורר כשבטל הטעם בטל האיסור ממילא.
מ"מ אין לנו להכריע מדעתנו ולשקול בשכלנו
איזו גזירה חשיב הטעם ידוע ואיזו חשיב אינו ידוע.
דאם איסור ביצה שנולדה ביום טוב חשיב הטעם
אינו ידוע כמ"ש הרא"ש שם וכו' ועתה מי מאתנו
יעזוב דעתו לשקול בפלס שכלו איזו גזירה חשיב
הטעם ידוע שלא יצטרך מנין אחר להתירו. ואין
לנו אלא דברים המפורשים בדברי הראשונים
שהטעם ידוע והותרה הגזירה ממילא כשנתבטל
הטעם כו'. ע"כ. ובאמת אינו מוכרח כלל, חדא,
אינו מוכרח דבעינן ללמוד כן רק מדברי
ראשונים והוא מוכרח מדברי השו"ע (חו"מ ריש סי'
תט) ומור"ם ז"ל (תשובה סי' קכה בנ"ל) דס"ל שא"צ
דברי הראשונים לחלק בזה, ועשו מעשה בעצמם
וחילקו מדעת עצמם בגזירת בהמה דקה ובגזירת

למולקולות, וידיעה רחבה בהשפעת הרכיבים שבכל מזון. וזה מפותח בהרבה ממה שהיה ידוע בזמן הרופאים שלפני מאות שנים וכל שכן לרופאים שבזמן חז"ל. ואין צריך לומר, בדברים התלויים בצילום וראיית המוחש, שניתן היום לצלם ולראות בכלים מיוחדים שלא היה בעבר.

ויש לדון האם דברי חז"ל בזה מכריעים כדבריהם 'בדני התורה' או שדבריהם בזה כחכמי הזמן, שיש להישמע בכל דור לרופאים הנמצאים בחכמה הידועה. וקודם שניכנס בזה, יש לתת הדעת גם על שמירת כבוד חז"ל בזה, שבהרבה מהחששות שהיו בזמנם, בימינו הם בבחינת המוחש לא יוכחש שיש שינויים גדולים בטבעיים וברפואות, ומי שמתעקש לקיים דברי חז"ל מביא הגנות והזלזול ח"ו על דברי הקדמונים שמדמה בין השונים, שמה שהיה בזמנם ומקומם אינו מוכרח שישיה בזמננו ובמקומותינו. שהרי אפי' דג העולה מעכו אין טעמו כרג העולה באשקלון, ואיך נדמה בין לפני אלפי שנים להאידנא, ובין מקומות ואקלים.

ובאמת שמשעם זה מצאנו לכמה מהפוסקים שחששו שדברי חכמי ישראל יהיו ללעג, ועל כן יצאו הקדמונים בחרם שלא להשתמש ברפואות הנזכרות בתלמוד, וכמבואר בבית לחם יהודה (סימן של"ו בק"א) וביש"ש (חולין פ"ח סימן י"ב) וכ"ה ברעק"א (י"ד של"ו ס"א) משם המהרי"ל דאסור לנסות את הרפואות שבתלמוד שאין אדם יכול לעמוד עיקרן ועלול ללעג לחכמים. והוב"ד נמי בדברי יציב ליקוטים והשטות סימן קי"ד. ע"ש. ובחוות יאיר (סי' רלד) והאריך בזה בשו"ת אשר חנן (ח"ט סי' נא) בעוד דוגמאות רבות שכל אחת לעצמה עמוד של כרזל, ומרפואות יצא להוכיח שחלו שינויים גם בגוף האדם ועוד עניינים, ובסופו של דבר העלה שיש לברר המציאות, כל דור לפי מקומו וטיבעו.

ובכלל קיימא לן שאין בי"ד יכול לבטל דברי חבירו הוא מדרבנן, וא"כ כל ספק שיפול בו הוי לקולא, וכנגדו איכא קמן ספק דאורייתא להחמיר. [ואעפ"י שיש עוד הרבה מה להאריך בזה, מ"מ בהג"ל כבר מספיק].

סיכום מקרים בביטול תקנה

ובקצרה צדדי היתר, במקום שטעם האיסור ידוע וברור ולא שייבא בזמן הזה מימלא בטלה תקנה. [תוס', רא"ש, שו"ע]

כל שכן אם אין המעשה מסור לכל אלא ליודעים בה, ובזה לא גזרו. [עפ"י התוס' ושו"ת רמ"א]

בגזירה שהיא מפני חשש ולא איסור בעצם, בטל כשבטל טעמו. [ב"ח ארצה"ח]

כשהגזירה לא הייתה מוחלטת והיו היתרים לאנשים או למקומות באופנים מסויימים, ובכגון זה לאחר שבטל הטעם בטלה תקנה לגמרי. [תוס', תורת חסד]

י"א שדוקא בתקנת סנהדרין גדולה [ארצ"ה] או דווקא בי"ח גזירות החמורות בעינן בי"ד שבמותו [שם משמעון]

במקום שבטל טעמה ויכול לבוא קלקול מהתקנה א"צ כלל מנין אחר לבטלה, ואין לך קלקול גדול מביטול מצוה. [תורת חסד, ארצ"ה]

ומוסיף על עיקר כתובת"ה, שבמקום שביטול התקנה יביא למצוה בטלה התקנה כשבטל טעמה. [ברית אברהם]

וכיסוד הדין, הצורך בבי"ד אחר להתירו, אינו אלא מדרבנן וא"כ ספקו להקל.

תקנות ברפואה

עוד יש לדבר מעט בגזירות בחז"ל מחשש לחולי ולצורך רפואה, שבמצוי הוא מאוד שרופאים הבאים בדורות שאחרי חז"ל טוענים בפה מלא שאין שום חשש. ובפרט החקירה מתעצמת בזמננו שהרפואה והמדע התפתחו פלאים בחקירות ובדיקות מעבדה עד פירוק כל דבר

עוד בכ"ו"ב וביותר מזה בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סימן כא אות 1). ודו"ק שדברים אלו יסוד גדול וצריך לאומרם על אף פשטותם.

ועל כן אם נגד חשש חז"ל, מפורסם בכל העולם שעושים ולא רואים אפי' רמז או סימן לחול, וגם בתוך עם ישראל ראינו שיש שלא נזהרו ולא ניזוקו בדבר הניכר, נראה שמספיק בזה להגדיר שינוי במציאות שאין כאן סכנה. ואם תאמר שאין ללמוד אלא מהמקפידים על כשרות המאכלות, הרי גם בשומרי תו"מ לא מצאנו חילוק בין הנזהרים ממים שבתקופה או בנמנעים מגבינה ודגים, ומה שטוב לאלה מן הסתם טוב גם לאחרים, דשפיר יש ללמוד מגופים שונים להוכיח שאין סכנה בדבר.

רפואה ומסורת

וזה המקום להצביע על נקודת עומק בשינויים בין התפיסה ההלכתית לרפואית, רפואה בנויה על הנחות ויסודות חכמה מדורות קודמים, אך החכמה נמדדת ונחקרת כל עת, ובהיגלות יסודות וגילויים חדשים בחכמה, מתחילה העמדה מחדש של ההמלצות הרפואיות לפי הידע העדכני. וזה בניגוד לתפיסה במסורת הלכתית שבנויה כולה על קבלת חכמת חכמי הדור הקודם, ועיקר עסק הלימוד בליבון ודימוי מילתא לסוגיות שיש בהן נעלמות וסתומות.

וכשבאים לשלב את ההיבט הרפואי במסורת ההלכה, פעמים ועומדים ומדקדקים על 'טפל' העובר במסורת כדגים וחלב שאין ברור הסכנה ולא עומד בחקירה, אך מאידך לא שמים לב 'לעיקר' המתחדש ברפואה. לדוגמא, הרופאים מזהירים מאכילת סוכר ומוצרי שמביאים לסכנה גמורה ורבים חללים הפילה, וכדמותו היוק ריבוי הישיבה ללא תנועה וכדומה, ויש לזה השלכות בריאותיות חמורות בדוקות וידועות. ולא מורגש ומודגש בספרים ובציבור שומרי תו"מ

וכמוסיף אומר, שעל פי רוב נראה שבדברים אלה יראה כל תלמיד כי השמיט הרמב"ם חששות אלה מהלכותיו, ויש ביד הרוצה לטעון שגם אם נחוש ונאמר שחז"ל סמכו על דברי רופאים שאינם ידועים לנו, הרי שמאידך יש לצדד לסמוך על הרמב"ם שהיה רופא גדול והשמיט החששות האלה ברובם.

שינוי טבעיים ומקומות

ועל עיקרון הדיון נרחיב מעט, שמסתבר הוא בשכל ישר שלא שייך מעיקרא לעשות היקש מענייני רפואה ממקום למקום ומזמן לזמן, שיסוד מוסד הוא שקיים שינוי בטבעיים, ורגילים הפוסקים בטענה זו בנידונים רבים גם הלכה למעשה, ובפרט בדברים שאינם בהדיא בש"ס. וראה מה שכתב בכסף משנה (פ"ד מהלכ' דעות הי"ח) שהקשו הגהות מימוניות על הרמב"ם בענין הקזה היפך הגמרא. וכתב מרן, ואין מדברי הגמרא קושיא על דברי רבינו שרפואת והנהגת מלכות בכל שבה היו חכמי הגמרא משונה משאר ארצות, כדאשכחן שאמרו בסופ"ק דמו"ק שרפואת דג לשתות עליו מים ובשאר ארצות דרך הרפואה שלא לשתות עליו מים. ע"כ.

וע"ע למרן בב"י (או"ח סי' שלא) דמה שאמרו סכנה לנימול אם לא ירחץ הני מילי לדידהו, אבל לדידן דבר ידוע דאינו מסוכן בכך, הילכך דינו כדין רחיצת גדול. ע"כ. הרי דאף בפיקוח נפש הקל עפ"י הידוע באותו הזמן ולא חשש שמא ואולי נשארה סכנה שאינה ניכרת. ועי' מה שהאריך בזה בספר הנפלא עולה מן המדבר (עמ' שעה).

ובזה יובנו דברי הים של שלמה (פ"ח דחולין סימן יב) שאפשר שרפואות התלמוד לא יועילו משום שינוי המקומות והזמנים. ע"ש. וכ"כ החיד"א בברית עולם (ס' תעז). וכן הוא בהדיא בתוספות (מו"ק יא ע"א ד"ה כוורא, ע"ז כד ע"ב, יומא עז ע"ב) ועי'

בדיקות והוכחות מכריעות

ואמרתי להראות שדבר ברור ופשוט בראשונים, שיש להכריע הדין בחקירת המציאות כדוגמה מה שמצאנו בבליעת כלים, שבאו בניסוי ובדיקה ודרכי ההוכחה בלוגיקה פרקטית. וכך היא לשון הרשב"א (ה"א סי' רלג) שכתב, ומה ששאלת בכלי זכוכית שנשתמש בהן בחמין אם צריכין שום הכשר לפי מה שאמרו בפרק אחרון של אבות דרבי נתן תניא כלי זכוכית אין בולעין ואין פולטין. תשובה כן נראה פשוט שאין צריכין שום הכשר. חדא דשיעי טובא וכל דשיע טובא לית ביה קרטופני משמע דלא בלע. ועוד דחזיא להו דלא מדיית. ע"כ. ומוכח מיניה שהגדרת בליעה היא במבחן המציאות שם חלק ואם מורגש בו, ומינה תידוק לברזל האידנא.

וביתר שאת בר"ן (פסחים ט ע"א בדפי הרי"ף) וז"ל, נראה לי להתיר כלי זכוכית אפילו במכניסן לקיום דשיע וקשים ובליעתם מעוטה מכל הכלים. ומצאתי כתוב דהכי איתא באבות דר' נתן, כלי זכוכית אין בולעין ואין פולטין. ע"כ. וראה שאומר בהדיא 'בליעתם מעוטת מכל הכלים' ומוכח שיש בליעה כלשהיא, אלא שהיא לא עולה בשם ולכן מקרי אינה בולעת ואינה פולטת, ועל כן גם בכלי מתכת שלנו שמאחר שבולע מעט מן המעט, סוף סוף מאחר ומדובר על כמות מזערית ואין בזה כדי לתת טעם, מקרי 'לא בולע'. ומדד 'לא בולע' הוא במבחן ובדיקה של המציאות.

וכן מבואר באור זרוע (ע"ז סי' רצז) שדן מדעתו וז"ל, כלי עצם אין צריכין הגעלה ואם תחב כף של עצם אפילו בת יומה אפילו אין בה ששים, אינה אוסרת שלא בלעה מן החלב כלום, ולא פלטה לתוך קדירה של בשר. ושאלתי להרב ר' יחיאל ב"ר רסף זצ"ל וכתב לי, כלי עצם לא מצינו לו בליעה ואיסור. ע"ש. ומוכח שהכול בתר ראייה

שיזהרו בזה לכל הפחות בהרחקות של חז"ל מחשש לבשר וחלב כהמתנת שש שעות וכדומה. ובעיני העולם חמור ביותר להניח כלים בשרי וחלבי בכיור אחד יותר מסכנת הסוכר והיעדר התנועה שאינם אלא כמילי דחסידות בעיניהם, והמשובשים עוד ייקראו לזה ביטול תורה. וגם בספרי הפוסקים לא תמצא זעקה רווחת בזה אלא כהוראה כללית להישמע לדברי הרופאים אך לא מאריכים בפרטי הוראות הרופאים כמו שמצאנו בדגים וחלב ומים של התקופה ודומיהם. ואין כאן איזו טרוניה או תוכחה שאין אנחנו לפנייהם עולים בשם כלל, אלא רק באנו להצביע על שינוי יסודי בתפיסה בין מסורת הלכתית להוראות רפואיות, ולא באנו אלא להדגיש כדי לעורר את החכם ויחכם עוד.

ומאוד יש להתפלא על האוסרים דגים בחלב, שעל נזקי החלב ומוצריהם גם בלי תערובת דגים אינם מעוררים, שמאחר וכבר רבים הם הרופאים והמחקרים מתריעים מזה עשרות שנים כגונותם והיוקם לבריאות, וספר שלם יצא על כך 'שוטי החלב'. אין נזכר כלל בספרי הפוסקים אפילו ברמז, אך על דג וחלב שספק טעות סופר ובודאי נגד הידוע היום הוא נידון בארוכה. והבן טעם ועיקר בכל זה, שבדבר שהסוגיה ההלכתית נסמכת על הרפואה, יש לדון בחכמת הרפואה כי מה שמתחדשת בכל דור, להתאים את ההלכה למציאות שבאותו הדור וכו"ל.

בירור מציאות

ומענין לענין באותו ענין, יש לשים לב בדינים רבים שבאו 'בתיאור' המציאות, כדוגמת בליעה בכלים ונתינת טעם וכדומה, שאם השתנתה המציאות במוחש, אין בדברי חכמים הנאמרים כדי לסתור המציאות. ואדרבה אמרינן שחכמים לא דיברו אלא כפי מה שמבואר בדבריהם, ומה שהשתנה במציאות משנה את הדין גם כן.

ובעלי שו"ע, שהרי נתנו הכרעה בתערובת בנתינת טעם הנבדקת ע"י בני אדם בניסוי וטעימה, ואם אינו מרגיש טעם מותר לכם שריו לכם, ומה לי בדיקת טעם לבדיקה ראייה. ובכלל באו חכמים ונתנו ביד כל אחד לחשב אם יש ס' לבטל התערובת וכל בדיקות שלנו כעין בדיקה זו לחשב הנפחים והבליעות אם בטלים הם בכמה מאות או בכמה מאות אלפים. ואחר שחקרנו ועלה שיש ביטול ס' ולעולם לא מורגש הטעם הוא היתר גמור ולא איזו בדיקה 'מודעת' שנתחיל לקנא 'לכבוד' התורה לדחות המדע מפניה, שהתורה לא אמרה כן על צד ודאי אלא על צד נתינת טעם וביטול תערובת כל מקרה לגופו, והיא הנותנת לנו הכח והסמכות לטעון טענה זו שכלים לא בולעים כדי נתינת טעם.

ואין לטעון כלל טענות לא פלוג וכדומה שזה לא שייך לומר אלא כמה שהיה בזמן חז"ל ולא חילקו, אמרינן לא פלוג שאם היה דעתם לחלק היו אומרים כן. אך דבר זה לא שייך כלל במציאות המתחדשת שלא הייתה בזמנם, שאין בזה טענת לא פלוג. ולא אכחד שראיתי לאיזה חכמים שטענו כן אך עליהם חובת ההוכחה להביא שורש ויסוד להמצאה חדשה של איסורים, ודבריהם אינם אלא כגזירה חדשה שאין בכוחם של דורות אלו לגזור.

ובעניין בליעה בכלים הארכנו במקום אחר בארוכה, ובכיו"ב דנו הפוסקים רבות 'בהרגשת' נידה בזמננו, או בצורך למציצה בברית מילה, ואיכות סכיני השחיטה לבדיקה תדירית, וכל כיו"ב עוד נידונים רבים, שהצד השווה בכולם שצריך לבוא בחקירת המציאות ולא מועיל כלל להיצמד למה שלא קיים. והעוצם עינו מלראות ואוטם אוזנו מלשמע, אין בו חכמה ותבונה אלא רק חסרון ידיעה, ואין יראת שמים בלהיות טועה או שוגה בדמיונות.

וחקירה ולא כהלכה למשה מסיני בסוגי החומר אלא דוקא בדרכי פעולתם ובליעתם.

וביתר שאת ראה ברדב"ז (ח"ג סי' תתמד) שכתב, שאלת ממני אודיעך דעתי בכלל הציני הבאים מארץ צין שראית קצת משפילי עמינו אוכלים בהם בשר וגבינה וחמץ בפסח ולוקחים אותם מן הישמעאלים ואוכלים בהם באמרם שאינם בולעים כלל וכו' מה שנראה לי אחר הנסיון שהוא בולע ואין בליעתו גדולה כשאר כלי חרס. וזה דרך הנסיון כי לקחתי ממנו חתיכה והכנסתי אותה באש ויצא ממנה שלהבת כדרך הכלים הבלועים. עוד הלבנתי אותה יפה ודקדקתי משקלה והשלכתי אותה לתוך קדרה של תבשיל עד חצי שעה ורחצתי אותה וניגבתי אותה יפה והשבתי אותה במשקל והוסיפה על משקלה הראשון כל דהו וזה ודאי מורה שהוא בולע וק"ו מכלי זכוכית דאיכא מאן דפסק דבלע. הכלל העולה שאינו ראוי לחלק ביניהם לכלי חרס. ע"כ. וראה בענין שמבואר היטיב שיש לבדוק בליעת הכלים בחקירה ודרישה אם בולע או לא, ואין לתלות בשמות הכלים או באיזה חששות שלא מן העניין, אלא אך ורק אם נותן טעם או לא.

וכן מבואר בדין כלי פורצלן ראה במור וקציעה (סי' תנא) ובבנה"ג (יו"ד סי' קכא הגה"ט ס"ק כו) שדנו מחקירת עצמם שאין בהם בליעה. ואעפ"י שהרדב"ז (ח"ג סי' תא) חולק הוא משום שעשה ניסוי ויצא לו בבדיקה שפורצלן בולע. ע"ש. ומוכח שהכול בתר בדיקה ולא קבלה. עי' בשדי חמד (אספ"ד מע' ה אות כא) וציין אליו בשו"ת אבני דרך הג"ל, וראה עוד להרה"ג גרעון בן משה שליט"א בשו"ת יורו משפטיך (ח"א סימן ט"ו ס"ק א) כמה שכתב על כך ועיין עוד בספר פניני הלכה (בשרות ח"ב פל"ב סעיפים ו-ז) כמה שהוסיף בביאור הדברים שהוזכרו בשו"ת אבני דרך הג"ל.

והאמת שהוא פשוט בתלמוד ובכל ראשונים

השתנו הטבעיים

ומה שחששו שמא ופן יאמר דבר היפך הנאמר אצל חז"ל, עד שטענו שקבלת חז"ל מכרעת כאילו ותלוי הדבר בקבלה מדור דור. אני תמה ביותר שהרי מצאנו גם ראיו עשרות רבות של דוגמאות, שחכמי הדורות אומרים בפה מלא 'שהשתנו הטבעיים' ומה שהיה בזמן שעבר אינו נכון למציאות העכשווית, ולא חששו ולא הרגישו צורך עז לקנא לדבר ה' בלא אבחנת המציאות, אדרבה חקרו את המציאות ואמרו שמה שהיה לא קיים עוד, ולכן גם ההלכה תשתנה בהתאמה. ואין בזה לעז על חכמים או סתירת דבריהם, אלא העמדת ההלכה בקרן אמת כפי המציאות שבכל דור.

ולדוג' בעלמא, הרי חששו חז"ל שהמתאפק הרבה מלהשתן שמא יהיה נקב בין צינור הזרע ולשתן ויעקר מלהוליד, היום ברור שבמציאות 'אין' שני צינורות באיבר הברית אלא אחד, ואמרינן השתנו הטבעיים (עי' חז"א אבה"ע סי' יב סק"ז) אעפ"י שהוא בסתירה גמורה לחז"ל ולטעון שנעשה שינוי באיברים הוא טענה גדולה ולא מה בכך. וכיו"ב להלכה אמרינן שאין סכנה בזמן הזה אם לא רוחצים התינוק ביום השלישי למילה (עי' ב"י או"ח סי' שלא) ואעפ"י שהיא קולא בנפשות כי לא דיברו אלא כפי המציאות שבכל דור. והורו למעשה כי החלב אינו גורם לשכרות (שו"ת שם משמעון סי' יד), ויש חכמים קדמונים ואחרונים שמתירים אכילת בשר עם דגים וכן חלב עם דגים, בטענה שהשתנו הטבעיים שדגים שלהם במקומם ושעתם היו לסכנה מה שאין האידנא. ויש לזה דוגמאות רבות באינו' הלכתית רפואית (יו"ד סי' קטז ועוד מקומות).

ופעמים גם אומרים לקיים דברי חכמי הטבע אפי' נגד המובא אצל חז"ל, עי' בזה בשו"ת יביע אומר (ה"ב או"ח סי' בא אות 1). אך כאמור א"צ לכל זה

ונקוט המושכל הראשון בידך, שאין כאן כלל סתירה לדברי חז"ל אלא העמדת העקרונות ההלכתיים שקבעו הם במציאות הקיימת אצלנו, ודברי חכמי ישראל והמציאות הנראית לעינינו שלובי ידיים זה בזה. ואין לך דוגמא טובה לזה מאשר החכמים הקדמונים שהגדירו כלי זכוכית וכלי קרן כלא בולעים כלל מחמת המציאות, ואין כאן לא הרס הדת ולא כלום, אדרבה העמדת ההלכה כפי המסורה מרבותינו בחותם אמת.

מגלה פנים בתורה - 'סודות נסתרים'

והטוענים להחזיק באיסור אעפ"י שברור שאין טעם פשוט להמשיך בתקנה, בטענה שיש 'סודות נסתרים' לחז"ל בזה, טענה זו לא הייתי מתייחס לה כלל אילולי שראיתי שיש מי שבאמת התייחס ברצינות לטענה זו, והכריע על פיה דינים. שמלבד שיש לשאול מי הוא זה שיעלה לנו השמימה שאכן כן הוא, שלא כל סברת כרס יש בה 'סודות נעלמים' ולא 'משקל' להלכה. מלבד זאת, הרי טענה זו גם חסרת היגיון, שאם תלו טעם 'הסוד' בזמן שבמציאות היו תנאים מסוימים שכבר אינם, הרי שבחסרון אותם תנאים אפשר שגם עפ"י הסוד אין קיום לדבר. ובכלל מי יימר שהתורה וחז"ל קבעו 'איסור' רק בעבור 'טעם הסוד' בלא טעם הפשט, וגם זה ספק דרבנן להקל.

ועוד והוא תמוה וקשה בעיני ביותר, ואעפ"י שאיני כדאי לדבר בתקיפות כי אין אני שווה לקליפת השום, אך במקום חילול ה' אין חולקין כבוד, מהיכן נולדו מחשבות כאלה ומנין הרשות להפוך דיני התורה בטעמיה וחוקותיה, 'למיסטיקה' זוהל בסברות והמצאות 'רוחניות' המנותקות מכללי ההוראה והלימוד, זה זלזול גדול בתורה להיות כל אחד דורש במצוותיה להלכה במחשבות בוסר שלא עפ"י טעמיה וכלליה של תורה, וח"ו לעשות דברי חכמים כאותם שרלטנים בתוכנית

נפש יחוש לעצמו כאילו הוא מדת חסידות. ע"ש. והכא ממש כן עשו שעקרו דין המפורש בתלמוד והשאירו את 'טעם הסוד' שאינו אלא חסידות בלעמא, ולא טענו כן על דברי מור"ם אלא על דברי רבותינו בתלמוד, וכן לא יעשה. ומי שאין יודע בעליונים למה יאסור לחינם בתחתונים.

לחוס על ממונם של ישראל

ומוסיף ואומר עוד, שגם אם חפץ חכם לשתוק מלהורות שינוי מהדרך בה רגילים להורות, מן החובה להיזהר ולהישמר שלא לאסור מחמת חומרות, כי חכם שטעה ואסר איסר על המותר הוא גרמא בנזיקין, ופעמים הוא הפסד גדול, ומדוע לא חשו לממונם של ישראל, וגרמא בנזיקין חייב בדיני שמים לפייסו או להשלים לו חסרונם אעפ"י שאינו נושא ונותן ביד ממש.

ופעמים מחמירים להכשיר איזה כלי בליבון או להטבילו במקוה, והכלי אינו יכול לעמוד בזה בלא קלקול, בחינם מפסידים לשואל את הכלים ומאבדים ממונם לריק, ואפילו על הטרחה שמטריחים על חנם לטרטר האיש ולטרוח כל לא דבר הוא בעצמו חיוק, ועל כן בכל כיו"ב יזהר לתת המענה כעיקר הדין, ולכל היותר ייתן הברירה ביד השואל אם להחמיר בדבר. ודוגמאות כהנה לרוב, ויש לחכם להיזהר הרבה על ממון ישראל השואל.

וילפינן חכמת התורה ודעת הנותנה בדבריהם הברורים של רבותינו במשנה (נגעים פ"ב מ"ה) ובספרא (מצורע פ"ה אות יב) וזל"ק, וצוה הכהן ופינו את הבית וכו' על מה חסה התורה, על כלי חרסו ועל פכו, וכי מה מטמא בנגעים הרשעים או הצדיקים הוי אומר הרשעים, אם כך חסה תורה על ממונו הבזוי, קל וחומר על ממונו החביב, אם כך על ממונו קל וחומר על נפש בניו ובנותיו, אם כך על של רשע קל וחומר על צדיק. ע"כ. ותן דעתך, שהמחמיר שלא כדון הרי עובר בזה על

ברדיו שתולים 'דברים רוחניים' במקום לקיים המצוות ורצון הבורא כפי המסורה לנו מחז"ל.

והנראה בדברי חז"ל הקדושים בעצמם, שהעושה כן לדרוש מדעתו במצוות התורה וחכמים שלא עפ"י הפשט בקבלה מחז"ל, הוא בכלל 'מגלה פנים שלא כהלכה' שעונשו חמור ביותר (עי' סנהדרין צט ע"א), שהרי עוקר הדין ממשמעותו ותולה בו הטפל שלא ציווה ה'. וכ"כ חד מקמאי רבנו אברהם פריצול (אבות פ"ג מ"ז) וז"ל, המגלה פנים בתורה שלא כהלכה ירצה לדעתו, שמגלה פנים ודעות חדשות לבאר התורה מדעתו בלתי מסכים אל ההלכה שהורונו זקנינו אנשי הקבלה, ולגלות ולדרוש ברכים נגד תורה שבעל פה. עכ"ל. והאומר לאסור מפני 'סוד סתרים' נאסר, הרי זה דומה לאומר (מגילה פ"ד מ"ט) על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך, משתקין אותו. וכתבו התוס' יו"ט ותפארת ישראל 'מפני שהוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה', שתולה על דברי ה' מה שלא פורש ולא בא במסורת, וראה שם מייטו לה משמיה דהר"ן. וכך היא לשון הרמב"ם (שם אות ז) שכתב, שאינו מחמת חמלה מאת ה' אלא גזרת הכתוב היא. ע"כ. והכא נמי ביארו חז"ל גזירת הכתוב משום טעם האיסור, והתולה בהם דברי סתרים כדורש הפסוק על רחמים, ומשתקין אותו.

ולזה אמר בדברי מלכיאל (חי' הדרן לטהרות) וז"ל, ובתורה הקדושה יש גם כן הפשט 'שהוא הכרחי', והסוד ורמז ודרוש הוא בגדר תענוגיי, ויש מגלה פנים שלא כהלכה חס ושלוש שהוא מגונה. ע"כ. וראה בפת"ש (יו"ד שצב סק"ג) שהביא מחינוך בית יהודה (סי' ז) שבקל כהרבה מנוד"ד קמאר וז"ל, והרועה לפרש דברי הרמ"א שנוהגין להקל אפילו כשאין צדדים הנ"ל שחידש הריצב"א, הוא מגלה פנים שלא כהלכה, דחס ליה להרמ"א וז"ל לעקור 'דין המפורש בגמרא' ולכתוב שבעל

דאורייתא. וכמבואר בירושלמי (ביצה פ"ג ה"ד), מחלפה שיטתיה דרבי יושוע, תמן בחלה הוא אמר אסור להערים, והכא אצל אותו ואת בנו הוא אמר מותר להערים! א"ר יוסה בי רבי בון, הכא אצל אותו ואת בנו התיר ר' יהושע להערים כדי לחוס על נכסיהן של ישראל שלא ימות השני בבור. תמן מה אית לך? מאחר ואין לו חסר לא הקל. ע"ש. ומבואר היטיב שמורים לכתחילה לעשות הערמה ואפילו בדאורייתא כדי לחוס על ממונם של ישראל, ועל אחת כמה וכמה לתת בידיהם עצות טובות ודינים להציל ממונם.

וכמה טרחו חכמים בתר תקנתן של ישראל, עד שהורו שאפילו לסמוך על דעת יחיד מותר בהפסד מרובה, וכמ"ש ר"ת בספר הישר (ס' מב) ותרומה"ד (ס' רד) ומור"ם ז"ל (חומ"מ ס' בה ס"ב) ובש"ך (יו"ד רמב כללי הוראה אות' ג-ד), וטעמם ויסודם שהתורה חסה על ממונם של ישראל. ונחלקו בתראי אם גם בדאורייתא אמרינן כן, עי' בשו"ת מנחת אשר (ח"ב ס' נ אות ג) מה שהאריך בזה, ולדידן שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן כהרמב"ם הוא צד גדול להקל. ע"ש. וכל שכן וקל וחומר בלהתיר את המותר, שלא לחוש למחמירים עליהם בחומרה גדר וסייג בדברים מחודשים או בדברים שאין להם בית אב בחז"ל.

ואפילו במקום של כפרת עון שהם חיי הנפש של היהודי, לימד רחמנא לחוס ולרחם על ממונם, וכמבואר בתלמוד זכחים (ו ע"ב) וזל"ק, שעירי עצרת למה הן באין על טומאת מקדש וקדשיו נזרק דמו של ראשון שני למה קרב על טומאה שאורעה בין זה לזה אמור מעתה ראויין היו ישראל להקריב קרבנותיהן בכל עת ובכל שעה אלא שחיסך הכתוב. ע"כ. ופי' רש"י (ד"ה אלא) וז"ל, חסך מעונותיהם ולא דקדק אחריהם לפי שחס על ממונם. ע"כ. ואם על עון לא דקדק רחמנא, קל וחומר הוא שאין להמציא איסורים

דברי חז"ל אחת לאחת, שלא על הרשעים מחמיר שהם אינם שואלים אלא על הצדיקים השואלים דבר ה' זו הלכה, ולא רק על כלים הבזויים מחמיר אלא גם על כליהם הטובים, ולא רק על כליהם אלא גם על האוכל להשביע נפשו ומיטב ממונו החביב, ומפסיד בזה לשואל ולנפשות בניו ובנותיו. ואיך נבוא ונעשה היפך אזהרת התורה לחוס על ממונם של ישראל, ונחדש עליהם איסורים אשר לא ציווה ה', וחומרות אשר לא חוצבו מדברי חכמינו.

וראה דעת חכמים כמנחות (עו ע"ב) דגרסינן אמר רבי אלעזר התורה חסה על ממונן של ישראל, היכא רמיזא דכתיב והשקית את העדה ואת בעירם. ע"כ. הרי שגם בנס פלאי בהוצאת המים מן הסלע, לא די בלהחיות את האנשים עצמם אלא גם את ממונם את הצאן. ועיין עוד בפ"י רש"י (ד"ה לפי) בעיקר הסוגיה שם שכתב וז"ל, לחם הפנים הם כ"ד עשרונות, ולפי שהן בכל שבת ושבת ועולים לדבר גדול, הותר לקנותן מן החיטין כדי שיבא לחם בזול יותר משאם היו לוקחין סלת מן התגר. ע"ש. ודו"ק והבן שלימדה תורה, שאפילו קרבן לה' והגם שהוא במקדש מקום המונהג בעשירות ולא עניות, והוא משל ציבור שכים ציבור הוא גדול ומלא לעומת היחידי הדחוק בפרנסתו, אמרה תורה שאין לדחוק על ההוצאות, על אחת כמה וכמה שאין לבדות מהלב איסורים, ובפרט בדינים שנוגעים לכלל ישראל שהוא להם הפסד גדול במצטבר. ועל כן על בדיעבד יש להיצמד לדינים וכללי החקירה המסורים מחז"ל, ולפקוח עינא פקיאח על צדדי היתר, וכללי ההכרעה.

ולא רק שצריך להורות בעיקר הדין, המצוה על הנשאל גם למצוא דרכים ועצות להציל ממונם שדבר ראוי ונכון הוא, עד שדעת חכמים לעשות אפילו 'הערמה' ממש ואפילו כמילתא

מר ניהו הרשב"ץ המאיר בזהר הרקיע (שורש הראשון המין האחד) וז"ל, דבמקומות שיש איבוד ממון מחמת ספיקא דרבנן, הדבר הוא יותר פשוט שהם חייבים להקל בספקו, לפי שיש להם על מה שיסמוכו בזה בתורה, וכגון מ"ש בחולין (מט ע"ב) טריפה דאורייתא ואתה אומר התורה חסה על ממונן של ישראל, הא באיסורין דרבנן אם אמרו כן להתיר ספקו יפה הן עושין שאין לנו לאבד ממון של ישראל שהוא ודאי דאורייתא משום ספק דרבנן. עיין שם. וציינו לדבריו אחרונים רבים והעלו מדבריו דינים גמורים, עי' בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' יט אות ג) ועוד.

ולגידון דידן שמהדין הוא היתר גמור ואין בו ספק, רק צד הספק הוא אם לגזור גזירה חדשה או לאסור איסור מפני חשש לתקלה, זה בודאי אינו יותר מספק 'דרבנן' שבדור הזה אין לנו סמכות לגזירות חדשות, ואין לאסור על כל פנים בדיעבד, שלא נצטרך להתוודות עליו בוידוי יום הכיפורים 'את אשר הקלת החמרת' שמפסיד ממנו של ישראל על חנינם.

או חששות שעל ידם נאבד ממון של ישראל, וכל שכן שאין לחדש גזירות ותקנות שעל ידם יאבד ממון ישראל.

ואם יש לנו ספק כיצד לדון ההלכה, עי' בחזון איש (או"ח ס"ס קלד) שכתב, ספק דבר האבד הוי כדבר האבד ודאי, כיון ששקדו חכמים לחוס על ממונם של ישראל. ע"ש. וכ"ה בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' י) ועוד ציין להם מו"ר במאור ישראל (על הרמב"ם עמ' רז) וע"ע ביבי"א (ח"י או"ח סי' נה אות כב) בדין כלי אמייל שיש ספק אם הציפוי מקרי חרס, כתב מו"ר וז"ל, שכיון שלא יצא הדבר מידי ספק שמא הציפוי אינו חרס, פשיטא שיש לחוס על ממונם של ישראל. ע"ש. וכן הסכים להקל בספר תורת אביגדור א"ח (סי' תנא). ע"ש. וכן העלה בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' רטז וריז) להתירם בהגעלה. ע"ש.

וכלל גבירתא נקוט בידך ויסודו בדברי רבותינו בגמרא חולין (מט ע"ב) ובא במפורש בחד מקמאי

